

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах

2020 р., № 73, Т. 2

Збірник наукових праць

Головний редактор:

Сущенко А. – доктор педагогічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Сущенко Л. – доктор педагогічних наук, доцент

Редакційна колегія:

Захаріна Є. – доктор педагогічних наук, професор;

Іваницький О. – доктор педагогічних наук, професор;

Кочарян А. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Пагута М. – кандидат педагогічних наук, доцент;

Сущенко Т. – доктор педагогічних наук, професор;

Даріуш Скальські – доктор педагогічних наук
(Республіка Польща).

Технічний редактор: Ю. Ковальчук

Дизайнер обкладинки: А. Юдашкіна

Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 73. 248 с. Т. 2.

виходить шість разів на рік

Сайт видання:

www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15844-4316Р від 16.10.2009 р.

Видавництво і друкарня –
Видавничий дім «Гельветика»

69002, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934-48-28,
+38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

*Входить до Переліку наукових фахових видань
України (категорія «Б») з педагогічних наук
(спеціальності: 011. Освітні, педагогічні науки,
012. Дошкільна освіта, 013. Початкова освіта,
014. Середня освіта, 015. Професійна освіта,
016. Спеціальна освіта) відповідно до Наказу МОН
України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).*

*Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Видання рекомендовано до друку
та поширення через мережу Internet
Вченою радою Класичного приватного університету
(протокол № 8 від 27.05.2020 р.)

Усі права захищені.
Повний або частковий передрук і переклади дозволено
лише за згодою автора і редакції.
При передрукуванні посилання на збірник наукових праць
«Педагогіка формування творчої особистості
у вищій і загальноосвітній школах» обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефони/факс: +38 098 24 61 364.

Здано до набору 11.05.2020.

Підписано до друку 29.05.2020.

Формат 60×84/8. Цифровий друк. Наклад 150 пр.

ЗМІСТ**ВИЩА ШКОЛА**

<i>О. В. Дудіна</i> РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ У ГАЛУЗІ МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КИТАЮ.....	10
<i>Г. П. Дудчак</i> ПЕРСПЕКТИВНІ КОНЦЕПТИ ОНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	14
<i>О. В. Єрмоленко, Ю. С. Сорокін</i> ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ.....	19
<i>О. В. Жабенко</i> УПРАВЛІНСЬКИЙ ПЕРСОНАЛ УНІВЕРСИТЕТУ ВИЩОЇ ЛАНКИ: ПРОЦЕДУРА ТА КРИТЕРІЇ ДОБОРУ	23
<i>М. С. Касянчук, Ю. О. Дреєва</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВОКАЛУ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	29
<i>О. М. Керницький, В. І. Пасічник, В. С. Васищев</i> ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ У НАВЧАННІ СЛУХАЧІВ МАГІСТРАТУРИ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ПЕРЕГОВОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИТУАЦІЇ ЗАХОПЛЕННЯ ЗЛОЧИНЦЯМИ ЗАРУЧНИКІВ.....	33
<i>В. О. Кисельов</i> КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПОРТИВНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ.....	38
<i>К. L. Kovalova, E. M. Herasymenko, O. V. Shcherbyna</i> PECULIARITIES OF THE DISTANCE LEARNING INTRODUCTION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	42
<i>Т. П. Коростіянець</i> САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ВИШІ (ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	49
<i>Н. В. Коротка</i> ПОСИЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИШІВ.....	54
<i>О. М. Корчова</i> РИТОРИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	59
<i>Т. В. Костолович, Т. Б. Шевчук</i> МОВНА НОРМА ТА МОВЛЕННЄВА ПОМИЛКА ЯК БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	64

<i>Н. Ю. Лавриненко, Н. В. Партико, А. А. Ребрина, І. М. Савка, А. А. Ребрина</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДЛЯ ДІЙ В УМОВАХ ЗНАЧНОГО ПСИХОФІЗИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ.....	69
<i>О. В. Лазарєв, Ю. І. Фернос</i> МЕТОД КОНКРЕТНИХ СИТУАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕМОВНОГО ПРОФІЛЮ.....	77
<i>С. А. Лазоренко</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ.....	82
<i>С. Б. Літвінчук</i> МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ.....	87
<i>А. Ю. Мартинюк</i> ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ У СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	93
<i>О. Н. Marchenko, О. М. Zelenska</i> CULTIVATION OF IDEAS OF PEACE PEDAGOGY IN MILITARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	98
<i>В. Д. Мелаш, А. Б. Варениченко</i> ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	103
<i>А. А. Мірошніченко, Р. В. Сич</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМАНДНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ.....	107
<i>О. А. Мкртічян</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ 4–7 РОКІВ.....	112
<i>Ю. І. Могильна</i> ПРОБЛЕМАТИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ.....	118
<i>О. А. Моргунов, О. А. Ярещенко, О. В. Лещінський, Н. О. Музика, І. В. Романів</i> РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗМІСТОВО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАСОБАМИ СЛУЖБОВО-ПРИКЛАДНИХ ЄДИНОБОРСТВ.....	122
<i>О. М. Мошковський, Н. Д. Козак</i> ЗАДОВОЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ РІВНЕМ І РОЛЛЮ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	128

<i>Н. А. Олійник</i> ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У НАУКО-ДОСЛІДНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ	133
<i>О. О. Павлова, І. В. Єрмоєнко</i> СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	137
<i>О. П. Петрикова, С. В. Румянцева</i> ЗНАЧЕННЯ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	143
<i>О. О. Пінський</i> БІОЕТИКА І ПИТАННЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗВО.....	147
<i>О. Ю. Процишина</i> ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	152
<i>Н. М. Рідей, Н. М. Титова, В. І. Тимошенко, Д. Г. Павленко, О. М. Слабецький</i> МЕТОДОЛОГІЧНЕ ТА ТЕХНОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ УПРАВЛІННЯ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	157
<i>Н. І. Рудкевич</i> СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД.....	168
<i>А. П. Савицька</i> ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ.....	173
<i>А. В. Сватьєв</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	178
<i>Н. Я. Скіба</i> ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ІНТЕГРОВАНОГО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ТА МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП.....	185
<i>Р. В. Слухенська, О. Д. Гауряк, Л. В. Гуліна, Л. Г. Логуш</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	190
<i>Р. В. Слухенська, Н. М. Куліш, В. І. Маланій, В. Б. Бамбурак</i> ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ 2020 РОКУ.....	194

<i>Ю. В. Смаковський</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	198
<i>А. В. Соболь</i> ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	202
<i>С. В. Стеблюк</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	209
<i>L. O. Sushchenko, O. E. Hrybanova, A. V. Khodakovska</i> EDUCATIONAL DIALOGUE AS A FACTOR OF EFFICIENT HUMANISTICALLY-ORIENTED TEACHER-STUDENT INTERACTION.....	214
<i>О. Л. Тамаркіна</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕНСИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	218
<i>І. Б. Учитель, В. В. Атрошенко</i> ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «УМІННЯ СТУДЕНТІВ ВЧИТИСЯ» В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ.....	222
<i>О. М. Фенцик</i> ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	226
<i>О. В. Хаустова</i> ЗАКОНИ ПЕДАГОГІКИ ТВОРЧОСТІ ЯК ОСНОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	232
<i>В. В. Хоменко</i> КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ОТГ.....	238
<i>С. М. Цимбрило</i> ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	243

CONTENTS

HIGH SCHOOL

<i>Dudina O.</i> DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF MASTERS IN MEDICINE IN UNIVERSITIES OF CHINA.....	10
<i>Dudchak H.</i> PROMISING CONCEPTS OF UPDATING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MANAGERS OF THE EDUCATIONAL SECTOR.....	14
<i>Yermolenko A., Sorokin Yu.</i> DESIGNING THE CONTENT OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS BASED ON THE USE OF METHODS OF PEDAGOGICAL STIMULATION OF COGNITIVE ACTIVITY.....	19
<i>Zhabenko O.</i> ADMINISTRATIVE PERSONNEL OF UNIVERSITY OF HIGHER LEVEL: PROCEDURE AND SELECTION CRITERIA.....	23
<i>Kasianchuk M., Drieieva Yu.</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE VOCAL TEACHER BY MEANS OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES.....	29
<i>Kernickiy O., Pasichnik V., Vasishev V.</i> PEDAGOGICAL FEATURES OF GAME MODELLING IN THE TRAINING OF LISTENERS OF THE HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION.....	33
<i>Kyselov V.</i> CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF PREPAREDNESS OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE FOR THE ORGANIZATION OF SPORTS AND MASS EVENTS.....	38
<i>Kovalova K., Herasymenko E., Shcherbyna O.</i> PECULIARITIES OF THE DISTANCE LEARNING INTRODUCTION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	42
<i>Korostiiianets T.</i> INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN HIGH SCHOOL (PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT).....	49
<i>Korotka N.</i> STRENGTHENING THE MOTIVATION OF TEACHING PROFESSIONALLY-ORIENTED COMMUNICATION IN ENGLISH TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES.....	54
<i>Korchova O.</i> RHETORICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION.....	59
<i>Kostolovych T., Shevchuk T.</i> LINGUISTIC NORM AND SPEECH ERROR AS BASIC CONCEPTS OF THE PROBLEM OF SPEECH CULTURE IMPROVEMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS.....	64

<i>Lavrynenko N., Partyko N., Rebryna A., Savka I., Rebryna A.</i> FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN FUTURE MILITARY TRANSLATORS FOR ACTIONS IN THE CONDITIONS OF SIGNIFICANT PSYCHOPHYSICAL LOAD.....	69
<i>Lazariev O., Fernos Yu.</i> CASE-STUDY METHOD AS A KEY TO FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE NON-LANGUAGE PROFESSIONALS.....	77
<i>Lazorenko S.</i> METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF INFORMATION AND DIGITAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORT.....	82
<i>Litvinchuk S.</i> MODERNIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE AGRICULTURAL SPECIALISTS IN MODERN CONDITIONS.....	87
<i>Martyniuk A.</i> FORMATION OF CREATIVE ACTIVITY OF FACULTY OF PRESCHOOL EDUCATION STUDENTS DURING THE STUDY OF ENGLISH.....	93
<i>Marchenko O., Zelenska O.</i> CULTIVATION OF IDEAS OF PEACE PEDAGOGY IN MILITARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	98
<i>Melash V., Varenychenko A.</i> PEDAGOGICAL MEANS OF FORMATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S READINESS FOR THE DEVELOPMENT OF ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN'S ECOLOGICAL CULTURE.....	103
<i>Miroshnichenko A., Sych R.</i> FEATURES OF FORMATION OF TEAM AND PEDAGOGICAL SKILLS FUTURE BORDER OFFICERS.....	107
<i>Mkrtichian O.</i> METHODOLOGICAL APPROACHES AS A BASIS FOR TRAINING EDUCATORS TO DEVELOP MUSICAL AND CREATIVE ABILITIES IN CHILDREN AGED 4–7 YEARS.....	112
<i>Mohylina Yu.</i> PROBLEMS OF PREPARATION OF FUTURE TEACHERS FOR CAREER GUIDANCE OF PUPILS.....	118
<i>Morhunov O., Yareshchenko O., Leshchynskyi O., Muzyka N., Romaniv I.</i> THE RESULTS OF EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE CONTENT-FUNCTIONAL MODEL OF THE DEVELOPMENT OF SPEED AND STRENGTH QUALITIES OF FUTURE OFFICERS BY MEANS OF SERVICE-APPLIED MARTIAL ARTS.....	122
<i>Kozak N., Moshkovskyi O.</i> SATISFACTION OF STUDENTS OF THE FACULTY OF TRAINING OF DOCTORS FOR THE ARMED FORCES OF UKRAINE BY THE LEVEL AND ROLE OF PHYSICAL EDUCATION IN EDUCATIONAL.....	128

<i>Oliinyk N.</i> PRACTICEOLOGICAL APPROACH IN RESEARCH ACTIVITY OF AGRICULTURAL STUDENTS.....	133
<i>Pavlova O., Yeromenko I.</i> SOCIO-CULTURAL CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE PERSONALITY.....	137
<i>Petrykova O., Rumiantseva S.</i> THE IMPORTANCE OF VOCAL TRAINING OF THE FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF HIGHER SCHOOL.....	143
<i>Pinskyi O.</i> BIOETHICS AND THE EDUCATIONAL INFORMATION VISUALIZATION ISSUES IN THE PROCESS OF TEACHING STUDENTS IN THE CONDITIONS OF PEDAGOGICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION.....	147
<i>Protsyshyna O.</i> FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF ART SCHOOL AS A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PROBLEM.....	152
<i>Ridei N., Tytova N., Tymoshenko V., Pavlenko D., Slabetskyi O.</i> METHODOLOGICAL AND TECHNOLOGICAL SUBSTANTIATION OF VOCATIONAL TRAINING FOR SPECIALISTS IN THE FIELD OF MANAGEMENT AND GLOBALIZATION OF ECONOMY.....	157
<i>Rudkevych N.</i> SOCIALIZATION OF THE INDIVIDUAL – AN ENVIRONMENTAL APPROACH.....	168
<i>Savytska A.</i> PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF TEACHING ENGLISH FOR SPECIAL PURPOSES (ESP) TO CADETS ON THE BASIS OF A PROBLEM APPROACH.....	173
<i>Svatiev A.</i> FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS BASED ON THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES.....	178
<i>Skiba N.</i> EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFICIENCY OF THE METHODOLOGY OF INTEGRATIVE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE AND METHODOLOGICAL COMPETENCES OF PROSPECTIVE TEACHERS OF ENGLISH FOR ECONOMICS: ORGANIZATIONAL STAGE.....	185
<i>Slukhenska R., Gauryak O., Gulina L., Logush L.</i> USING OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION.....	190
<i>Slukhenska R., Kulish N., Malaniy V., Bamburak V.</i> PHYSICAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF QUARANTINE LIMITS IN 2020.....	194
<i>Smakovskyi Yu.</i> ORGANIZATIONAL-PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF PEDAGOGICAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS OF MUSIC ART.....	198

<i>Sobol A.</i> TERMINOLOGICAL RESEARCH BASIS FOR TRAINING FUTURE PSYCHOLOGISTS TO APPLY COUNSELLING ENVIRONMENT IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITY.....	202
<i>Stebliuk S.</i> MODERN APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	209
<i>Sushchenko L., Hrybanova O., Khodakovska A.</i> EDUCATIONAL DIALOGUE AS A FACTOR OF EFFICIENT HUMANISTICALLY-ORIENTED TEACHER-STUDENT INTERACTION.....	214
<i>Tamarkina O.</i> PECULIARITIES OF THE INTENSIVE METHOD OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN A HIGHER SCHOOL.....	218
<i>Uchytel I., Atroshenko V.</i> EVOLUTIONS OF THE CONCEPT CONTENT OF STUDENTS LEARNING SKILLS IN CONDITIONS OF COMPETENCE – ORIENTED EDUCATION PARADIGM.....	222
<i>Fentsyk O.</i> THE FORMATION OF ACADEMIC LITERACY OF APPLICANTS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING.....	226
<i>Khaustova O.</i> LAWS OF PEDAGOGY OF CREATIVITY AS A BASIS OF ACTIVATION OF TEACHER'S PROFESSIONAL AND CREATIVE DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION.....	232
<i>Khomenko V.</i> ADVISORY EDUCATIONAL ACTIVITIES IN LOCAL SELF-GOVERNMENTS OF ATCS.....	238
<i>Tsymbrylo S.</i> PEDAGOGICAL CONDITIONS OF POLYCULTURAL EDUCATION OF STUDENTS IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT.....	243

ВИЩА ШКОЛА

УДК 378.22.018.8:61

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.1>

О. В. Дудіна

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 2
Донецького національного медичного університету

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ У ГАЛУЗІ МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КИТАЮ

Статтю присвячено дослідженню ефективності розвитку комунікативної компетентності магістрів у галузі медицини у закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки. Дослідження спрямоване на адаптацію підходу до розвитку комунікативної компетентності на основі досвіду підготовки магістрів у галузі медицини в університетах Китаю та вивчення можливості розвитку такої компетентності на магістерському рівні. У статті визначено синтезований підхід до інтеграції розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності із сучасними традиційними методами викладання в Китаї, метою якого є розвиток комунікативної компетентності магістрів у галузі медицини. Охарактеризовано особливості педагогічної бази професійної підготовки магістрів у галузі медицини, яка цілком урахує традиції та контекст навчання і викладання із застосуванням передових інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої освіти Китаю.

У результаті дослідження проаналізовано магістерські програми з підготовки фахівців у галузі медицини в закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки, які посідають передові місця в рейтингу 100 кращих університетів світу за Times Higher Education World University Rankings, (THEWUR), як-от Університет Цінхуа, Пекінський університет, Фуданьський університет, Науково-технологічний університет Китаю та інші. Встановлено, що цілі магістерської програми відповідають змісту освіти висококваліфікованих фахівців у галузі медицини. Однією з основних цілей магістерської програми професійної підготовки професіоналів у галузі медицини в університетах Китайської Народної Республіки є розвиток комунікативної компетентності лікаря як інтегрально значущої якості підготовки майбутнього лікаря. Сучасний аналіз показав, що висококваліфікований лікар не лише має володіти медичними та технічними знаннями та кваліфікацією у спеціалізованій галузі, але й бути хорошим комунікатором для колег, пацієнтів, їхніх родичів та друзів. Розвиток комунікативної компетентності лікаря сприяє його професійній діяльності. Виявлено, що розвиток комунікативної компетентності передбачає розширення кругозору магістрів, формування в них наукового світогляду, збагачення комунікативного інструментарію взаємодії з колегами, пацієнтами, їхніми родичами. Встановлено, що в університетах Китаю інтенсивно оновлюються та вдосконалюються навчальні програми, стандарти в підготовці магістрів у галузі медицини. Мета курсу з розвитку комунікативних навичок лікаря – формування духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє засобами спілкування з медичним персоналом і пацієнтами.

Ключові слова: комунікативна компетентність, підготовка магістрів у галузі медицини, вища медична освіта в Китаї, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Висококваліфікований лікар володіє комунікативною компетентністю на високому рівні, яка сприяє успішному розвитку його професійної діяльності. Якісна вища освіта та передові медичні знання та досвід підвищують соціальний статус фахівця в галузі медицини. В університетах Китайської Народної Республіки (далі – КНР) особливу увагу під час підготовки магістрів у галузі медицини приділяють розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності, яка є однією з основних цілей у програмі підготовки магістра в галузі медицини. Питання підготовки магістрів у галузі медицини набуває особливою

актуальності під час дистанційного навчання в умовах пандемії Covid-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що системі підготовки магістрів у галузі медицини в університетах Китаю приділено мало уваги. Формуванню змісту інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх лікарів в Україні присвячено праці Н. Іванькова, Ю. Лукаш, З. Романець, Т. Верик, К. Орду й інших. Питання освіти в Китаї вивчали такі вітчизняні вчені, як Є. Гобова, В. Мумладзе, Н. Мирончук, але особливості підготовки магістрів у галузі медицини у КНР є мало-

висвітленими в педагогічній науці. Важливим джерелом вивчення розвитку комунікативної компетентності майбутніх лікарів у медичних вищих школах є праці китайських науковців-практиків М. Беліво, Р. Нішимури, П. О'Гари, Сі Ву, Чж. Ван, Бо Хун, Н. Сан та П.-Л.П. Рау.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – визначити можливості розвитку комунікативної компетентності у процесі навчальної та пізнавальної діяльності магістрів у галузі медицини в медичних закладах вищої освіти Китаю.

Виклад основного матеріалу. Магістерські програми з підготовки фахівців у галузі медицини таких університетів, як: Університет Цінхуа (Tsinghua University), Пекинський університет (Peking University), Фуданський університет (Fudan University), Науково-технологічний університет Китаю (University of Science and Technology of China), Чжецзянський університет (Zhejiang University), Шанхайський університет Цзяо Тонг (Shanghai Jiao Tong University), спрямовані на розвиток професійних компетентностей, необхідних для успішної висококваліфікованої діяльності фахівця в галузі медицини. У сучасному світі для фахівця в галузі медицини недостатньо мати технічні навички, кваліфікацію та знання у спеціальній галузі. Лікарі повинні бути кваліфікованими комунікаторами – не тільки з колегами-спеціалістами, але й із пацієнтами та їхніми родичами і друзями. Комунікативна компетентність є невід'ємною частиною в підготовці фахівця в галузі медицини в університетах КНР.

Роль лікаря як «комунікатора», що здійснює передачу медичної інформації, надає поради пацієнтами, здійснює обмін інформацією з іншим медичними працівниками та населенням, несе відповідальність, визнається як життєво важлива складова частина у професійній діяльності фахівця в галузі медицини, що практикує [6].

Застосування інформаційних комунікаційних технологій у сферах охорони здоров'я може також покращити якість спілкування лікаря та пацієнта. Електронна система охорони здоров'я (e-health system) може створити та підтримувати стійку медичну документацію для пацієнтів, сприяти обміну інформацією між пацієнтами та лікарями. Не тільки до біомедичних, а й до соціально-психологічних даних можуть отримати доступ лікарі із зазначеної системи. У КНР лікарі також отримують інформацію про пацієнтів з особистого медичного обладнання. Соціально-психологічна інформація пацієнтів допомагає лікарям краще спілкуватися з пацієнтами. Магістерські програми для фахівців у галузі медицини спрямовані на опанування магістрами електронних систем для оброблення даних та спілкування з пацієнтами. Така система надає можливість пацієнтам отримати медичні знання та поради щодо покращення медичної гра-

мотності. Тобто вже під час спілкування пацієнта з лікарем фахівець може застосовувати медичну лексику, спиратися на вже засвоєнні через електронну систему пацієнтом дані. Лікар готує пацієнта через електронну систему до зустрічі, що сприяє ефективному спілкуванню пацієнта з лікарями, а навчання після зустрічей покращує розуміння та дотримання пацієнтами планів лікування. З іншого боку, система може також надавати практичні поради лікарям щодо вдосконалення їхніх навичок спілкування. Отже, магістри в галузі медицини володіють знаннями та навичками з використання е-системи в охороні здоров'я, що сприяє розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності магістра в галузі медицини.

Магістр у галузі медицини під час навчання опановує етичні знання та вміло їх застосовує на практиці. Комунікативна компетентність, у такому разі, включає ті конфіденційні знання й інформацію, з якою стикається магістр у галузі медицини. Лікар дотримується кодексу поведінки, який він вивчає під час магістерської підготовки. Наприклад, основні цілі магістерської програми для фахівців у галузі медицини в Університеті Цінхуа (Tsinghua University) такі: 1) розуміти концепції розвитку, теорії й основи охорони здоров'я; 2) розуміти роль та взаємозв'язок глобального здоров'я в міжнародному розвитку, безпеці та дипломатії; 3) визначити основні глобальні проблеми та проблеми в галузі охорони здоров'я, надати рекомендації щодо вдосконалення; 3) вивчити глобальну науку про впровадження охорони здоров'я, зокрема китайські медичні проекти в інших країнах [5]. Отже, магістр у галузі медицини володіє передовими знаннями в галузі охорони здоров'я на високому рівні, сучасними знаннями в галузі медицини, самовдосконалюється протягом життя за допомогою комунікативної та дослідницької компетентності в діяльності.

Китайські вчені Сі Ву, Чжинонг Ван, Бо Хун стверджують, що нині комунікативні навички лікарів в основному оцінюються трьома методами, як-от: 1) контрольні списки спостережуваної поведінки під час взаємодії з реальними або імітованими пацієнтами; 2) опитування щодо досвіду пацієнтів у клінічних взаємодіях; 3) іспити з використанням усних, есе-запитань або запитань із відповідями із множинним вибором [7]. Магістерські програми передбачають удосконалення у студентів комунікативних навичок на курсах спілкування в медичній школі, під час навчання в соціальних працівників у лікарнях, а також студенти беруть участь у семінарах, присвячених комунікації між лікарем та пацієнтом.

У боротьбі з Covid-19 лікарі повинні прагнути вдосконалити свої навички спілкування з колегами та пацієнтами, щоби забезпечити правильну діагностику вірусу. Зростання необхідності дотримання належних заходів безпеки, щоби уникнути

його поширення, та належного дослідження, щоб оновити знання про те, як боротися з пандемією й уникати його поширення, впливає на підготовку магістрів у галузі медицини в університетах КНР. Учений Р. Фуллон у своїй роботі «Клінічна компетентність, чи лікар компетентний чи ні» (“Clinical competence, and whether a doctor is good, or not”) стверджує, що розроблення науково обґрунтованих клінічних настанов для лікарів, отриманих під час використання наукового методу, з метою забезпечити лікарів найкращими наявними доказами для використання в рамках ухвалених ними клінічних рішень, здавалося б, має величезну користь для кожного [3].

Загальна мета навчання магістрів у галузі медицини у ЗВО КНР зосереджена на основних навичках клінічного спілкування, зокрема на таких основних темах, як початок консультації та побудова довірчих відносин, структурування консультації та вивчення емоцій пацієнта. Навчання магістрів побудоване за моделлю: короткий теоретичний вступ, потім рольова гра зі звичайними пацієнтами (Standardised Patients) та детальний опис.

Згідно з дослідженнями Мері Беліво, Ріка Нішимури, Патріка О’Гари у праці «Компетентність лікаря: Погляд кардіолога-практика» (“Physician Competence: A Perspective from the Practicing Cardiologist”) обґрунтовано, що роль лікаря полягає в управлінні хворобою пацієнта за допомогою застосування науки і техніки, без особистої вигоди та у співчутті, що враховує конкретні гендерні, соціальні, етнічні та емоційні аспекти пацієнта [1].

Медичні заклади вищої освіти в КНР пропонують підготовку магістрів у галузі медицини протягом двох років, яка поділяється на такі навчальні етапи: вивчення основ медичної науки, клінічної науки та навичок, закінчується практичним курсом, який складається із 48 тижнів клінічних факультативів із різних клінічних дисциплін. Магістри в галузі медицини опановують навички для спілкування з конкретними обов’язковими класами щороку. У перший клінічний рік заняття з навчання комунікативних навичок проводиться загалом три дні і в малих групах.

Згідно з дослідженнями Сі Ву, Чжинонг Ван, Бо Хун та інших «Оцінка та вдосконалення комунікативної компетентності лікаря та пацієнта для невідкладних нейрохірургів: стандартизована сімейна модель» (“Evaluation and improvement of doctor–patient communication competence for emergency neurosurgeons: a standardized family model”), традиційне спілкування лікаря з пацієнтом не можна віднести до змісту комунікативної компетентності, оскільки воно більше стосується манер та ставлення лікарів до пацієнтів, а також до почуттів пацієнтів, наприклад, нейрохірурги повинні повноцінно спілкуватися з пацієнтами та їхніми родинами [7]. Інтеграція комунікатив-

ного змісту є рівноправно важливою, як і манери лікаря, його ставлення до пацієнтів, і може бути оцінена водночас із міжособистісними навичками в оцінці комунікативної компетентності лікаря.

Дослідження На Сан та Пей-Луен Патрік Рау, викладачів Університету Цінхуа (Tsinghua University) «Бар’єри для покращення спілкування лікаря та пацієнта в умовах первинної медичної допомоги: перспективи китайських лікарів» (“Barriers to improve physician – patient communication in a primary care setting: perspectives of Chinese physicians”) показало результати співбесід, які виявили чотири бар’єри для поліпшення комунікації між лікарем та пацієнтом, як-от: низька медична грамотність пацієнтів, велике навантаження на лікарів, низька обізнаність у комунікативних навичках та прийняття оборонної поведінки серед лікарів [4].

Висновки і пропозиції. Особисті якості, риси характеру лікаря та його вміння спілкуватися з колегами та пацієнтами є невід’ємною складовою частиною комунікативної компетентності фахівця в галузі медицини. Магістерські програми підготовки фахівців у галузі медицини передбачають розвиток комунікативної компетентності, у яких зміст освіти інтегрується із цілями магістерських програм в університетах Китаю. Синтезований підхід до розвитку комунікативної компетентності, який полягає в поєднанні навичок високої медичної грамотності лікарів і пацієнтів та кваліфікованої обізнаності в комунікативних навичках серед лікарів, ураховується у професійній програмі магістрів у галузі медицини у ЗВО КНР.

Список використаної літератури:

1. Beliveau M.E., Nishimura R.A., O’Gara P. Physician Competence : A Perspective from the Practicing Cardiologist. *Methodist DeBakey Cardiovasc J.* Jan–Mar, 2014. № 10 (1). P. 50–52. DOI: 10.14797/mdcj-10-1-50.
2. Combes J.R., Arespachaga E. Lifelong Learning Physician Competency Development. *American Hospital Association’s Physician Leadership Forum*, Chicago, IL. June 2012. URL: <http://www.ahaphysicianforum.org/files/pdf/physician-competency-development.pdf>.
3. Foulon R.A. Clinical competence, and whether a doctor is good, or not. *MedPage Today’s. KevinMD.com. Social media’s leading physician voice.* July 20, 2011. URL: <https://www.kevinmd.com/blog/2011/07/clinical-competence-doctor-good.html>.
4. Sun N., Rau P.P-L. Barriers to improve physician–patient communication in a primary care setting: perspectives of Chinese physicians. *Health Psychology and Behavioral Medicine : An Open Access Journal.* 2017. Vol. 5. Issue 1. P. 166–176. DOI: 10.1080/21642850.2017.1286498.

5. Tsinghua University. Research Center for Public Health. Program Objective. 2020 : Official site. URL: <http://www.phrc.tsinghua.edu.cn/ccert/f/view-7d28eb057a4d4d5ea623fbc19671949-5b5b3ced6f514badafe1bc6a4a9676dc.html>.
6. Wallman A., Vaudan C., Sporrang S.K. Communications training in pharmacy education, 1995–2010. *Am J Pharm Educ. PubMed.gov.* Mar 12, 2013. № 77 (2). P. 36. DOI: 10.5688/ajpe77236.
7. Evaluation and improvement of doctor–patient communication competence for emergency neurosurgeons: a standardized family model / X. Wu et al. *Patient Prefer Adherence.* Jun 20, 2014. P. 883–891. DOI: 10.2147/PPA.S45488.

Dudina O. Development of information and communication competence of masters in medicine in universities of China

The article is devoted to the study of the effectiveness of the development of communicative competence of masters in medicine in the ROC. The study aims to adapt the approach of the development of communicative competence based on the experience of training masters in medicine at Chinese universities and to study the model of development of such competence at the master's level. The article identifies a synthesized approach to integrating the development of information and communication competence with modern traditional teaching methods in China, which aims to increase the communicative competence of masters in medicine. The peculiarities of the pedagogical base of professional training of masters in medicine are described, which fully takes into account the traditions and context of teaching and learning using advanced information and communication technologies in China.

In the research, we analyzed master's programs in medicine from the universities which occupy leading positions in the ranking of the 100 best universities in the world according to the Times Higher Education World University Rankings (THEWUR), such as Tsinghua University, Peking University, Fudan University, University of Science and Technology of China, Zhejiang University, Shanghai Jiao Tong University. It is established that the goals of the master's program correspond to the content of education of highly qualified specialists in medicine. One of the main objectives of the master's program of professional training of specialists in medicine in Chinese universities is the development of communicative competence of the doctor as an integrally significant quality of training of the future doctor. Modern analysis has shown that a highly qualified doctor must not only have medical and technical knowledge and qualifications in a specialized field, but also be a good communicator for colleagues, patients, their relatives and friends. The development of a doctor's communicative competence contributes to his professional activity. It is revealed that the development of communicative competence involves the expansion of the horizons of masters, the formation of their scientific worldview, enrichment of communicative tools of interaction with colleagues, patients and their relatives. It is established that the curricula and standards in the training of masters in medicine are intensively updated and improved in Chinese universities. The purpose of the course on the development of communication skills of a doctor is the formation of a spiritually rich language personality, who is fluent in the means of communication with medical staff and patients.

Key words: *communicative competence, education of masters in medicine, higher medical education in China, information and communication technologies.*

ПЕРСПЕКТИВНІ КОНЦЕПТИ ОНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

У статті визначено й охарактеризовано перспективні концепти оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Показано, що сучасна система професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі функціонує відповідно до визначеної нормативно-правової бази вищої освіти України та забезпечує виконання соціального запиту на ефективних керівників закладів освіти різних рівнів. Водночас зі зміною суспільства та реформуванням освітньої галузі відбувається зміна мети, завдань та напряму розвитку системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

До перспективних концептів оновлення професійної освіти майбутніх менеджерів навчальних закладів нами віднесено:

- формування готовності до бачення стратегії розвитку навчального закладу;*
- формування соціальної зрілості майбутніх менеджерів освітньої галузі;*
- підготовку до створення кожним майбутнім менеджером освітньої галузі власного освітнього простору;*
- формування компетентності майбутніх менеджерів освітньої галузі до самопрезентаційної діяльності;*
- підготовку майбутніх менеджерів освітньої галузі до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти;*
- урахування гендерних аспектів у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.*

Зазначені концепти оновлення детермінують необхідність перегляду завдань, змісту та технологій навчання, які застосовуються в сучасній системі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Урахування визначених перспективних концептів у процесі професійної підготовки забезпечить належну підготовленість кожного майбутнього менеджера освітньої галузі до ефективної та результативної професійної діяльності в умовах складної соціально-економічної ситуації та реформування системи освіти.

Ключові слова: менеджер, освіта, професійна підготовка, перспективні концепти, оновлення.

Постановка проблеми. Одним із вирішальних чинників, що забезпечують успіх реформування сучасної освіти, є рівень підготовки менеджерів освітньої галузі, які в окремих локальних навчальних закладів здійснюють практичну реалізацію всіх реформ освітньої галузі.

Отже, забезпечення ефективної професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі в сучасних умовах виступає основним завданням закладів вищої освіти, які здійснюють професійну підготовку таких фахівців.

Водночас трансформаційні процеси в суспільстві, вимоги ринку праці до освітніх послуг, прогресивні тенденції розвитку освіти, а також глибокі соціальні й економічні зрушення, що відбулися в Україні впродовж останнього десятиліття, спонукають до визначення теоретичних та методичних концептів оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти професійної підготовки фахівців із менеджменту освіти стали предметом наукових досліджень багатьох українських учених та фахівців-практиків, серед яких: В. Алфімов [1], В. Берека [2], М. Бобровський, С. Горбачов, О. Заплотинська [3], Т. Бурлаєнко [4], О. Дешко [5], В. Жигір [6], І. Жорова [7], І. Киричок, Г. Дробченко [8], О. Кравчук [9], Л. Міськевич [10], В. Радул [11], А. Светлорусова [12], К. Сиплива [13], Н. Слюсаренко [14], О. Товканець [15] та інші.

Зокрема, В. Берека [2] досліджував теоретичні і методичні основи фахової підготовки магістрів із менеджменту освіти; Л. Міськевич [10] досліджував сучасний стан підготовки майбутніх керівників навчальних закладів у системі вищої освіти; А. Светлорусова [12] розглядала професійну підготовку магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу; О. Дешко [5] розглянуто проблему формування професій-

них компетентностей менеджерів освітнього процесу; І. Жоровою [7] досліджено компетентнісний підхід до професійного розвитку сучасного менеджера освіти; Т. Бурлаєнко [4] визначено зміст і структуру економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти; О. Кравчук [9] вивчав вітчизняний та закордонний досвід професійної підготовки керівників навчальних закладів в умовах магістратури. У поле наукового інтересу В. Алфімова [1] потрапила проблема організації навчання керівників освіти в Німеччині.

Проте, попри численність наукових праць із проблеми професійної підготовки фахівців із менеджменту освіти, питання визначення та характеристики перспективних концептів оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі висвітлено недостатньо, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – визначити й охарактеризувати перспективні концепти оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі функціонує відповідно до визначеної нормативно-правової бази вищої освіти України та забезпечує виконання соціального запиту на ефективних керівників закладів освіти різних рівнів.

Разом зі зміною суспільства та реформуванням освітньої галузі відбувається зміна мети, завдань та напряму розвитку системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Двома основними трендами розвитку в сучасній професійній підготовці майбутніх менеджерів освітньої галузі, які вже стали традицією, є *використання компетентнісного підходу та заповнення і впровадження закордонного досвіду*. Перший тренд змінює орієнтацію системи професійної підготовки на врахування особливостей професійно-управлінської діяльності менеджера освітньої галузі й очікуваних від неї результатів, що передбачає опанування магістрантом відповідних компетентностей. Водночас, як зазначає І. Жорова, критично важливо акцентувати увагу на здатності майбутніх менеджерів освіти конструювати контекстуалізовані знання (contextualized knowledge), які здобуваються у процесі застосування і перевірки теорії на практиці [7, с. 37–38]. Використання і впровадження закордонного досвіду у вітчизняній системі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі має дуже великий потенціал, адже менеджмент як наука за кордоном розвивається набагато довше, ніж в Україні. Проте він потребує детального аналізу, оскільки менеджмент прямо пов'язаний із соціально-політичними особливостями кожної країни,

а його впровадження повинно здійснюватися з великою обережністю.

Водночас у сучасному освітньому просторі України формуються виклики, які ще не враховані в системі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Так, як уважає В. Жигір, одним із перспективних завдань майбутніх менеджерів освітньої галузі повинно бути *інтегрування невизначеності* в системі прогнозування, ухвалення рішень і організаційної структури управління освітнім процесом. Для виконання цього завдання, на думку науковця, необхідно формувати в майбутніх керівників закладів освіти низку особистісних характеристик, зокрема: здатність до адаптації, використання інновацій, постійного навчання, ефективного керування собою, а також завзятість у вирішенні проблем, емоційну стійкість. Визначені автором концептуальні положення, безсумнівно, є корисними для нашого дослідження, але зазначимо, що більшість із названих особистісних якостей майбутніх менеджерів освітньої галузі вже враховані у змісті професійної підготовки [6, с. 52–53].

Дослідник О. Кравчук наголошує на пріоритетності формування в майбутніх менеджерів освітньої галузі *готовності до бачення стратегії розвитку навчального закладу*, яка повинна будуватися з використанням перспективного вітчизняного та закордонного досвіду. Фундаментальною основою для такої стратегії виступає комплексний моніторинг закладу освіти за напрямками: наявний педагогічний колектив та обслуговуючий персонал; рівень організації освітнього процесу та його якість; рівень фінансування закладу та ступінь управління фінансами; рівень внутрішньої та зовнішньої управлінської комунікації, а також форми звітності адміністрації школи перед керівниками освітніх структур вищого рівня, учнями, батьками і місцевою спільнотою [9, с. 76]. У контексті нашого дослідження ця ідея видається перспективною, тому ми включимо це питання до переліку перспективних концептів оновлення, які в сучасних умовах постають перед системою професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

На думку В. Радул, досліджувана система професійної підготовки повинна забезпечувати *формування соціальної зрілості майбутніх менеджерів освітньої галузі*, яка проявляється насамперед у їхній здатності відмовитися від сили влади старшого та досвідченого, від претензій на безпомилковість, від односторонності авторитетної позиції, а також у готовності до спільної праці з педагогічним колективом закладу освіти в напрямі побудови освітнього середовища, що забезпечує формування в учнів довіри до себе й до вчителя, ефективну підготовку до подальшого життя [11, с. 57]. Ця наукова думка може стати підґрунтям для визначення ще одного перспективного кон-

цепту оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі – формування соціальної зрілості майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Дослідниця Н. Слюсаренко акцентує увагу на іншому важливому завданні професійної підготовки майбутніх керівників освіти – *підготовка до створення кожним майбутнім менеджером освітньої галузі власного освітнього простору*, яка необхідна для забезпечення успішного виконання всіх функцій керівникам освітнього закладу, а також для його належного професійного розвитку [14]. Концепт «власний освітній простір» науковець визначає як «певну частину освітнього простору, яка персоналізується і фіксується як «власна», «освітній простір для мене» та забезпечує особистісне зростання майбутнього менеджера освітньої галузі» [14, с. 42]. Також зазначаємо, що Н. Слюсаренко засобом створення власного освітнього простору майбутнього менеджера освітньої галузі розглядає сучасні інформаційно-комунікаційні технології, оскільки саме вони дозволяють дуже швидко отримати необхідну інформацію під час самостійного пошуку [14]. Ми цілком згодні із представленою позицією автора, оскільки в умовах інформаційного суспільства важко переоцінити роль інформаційно-комп'ютерних технологій для особистісного і професійного розвитку. Тому вважаємо за доцільне включити це питання в перелік перспективних концептів оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Науковці І. Киричок та Г. Дробченко вважають, що в сучасних умовах особливого значення набуває *компетентність майбутніх керівників ЗНЗ до самопрезентаційної діяльності*, оскільки саме вона виступає однією з основних умов успішної соціально-психологічної адаптації керівника закладу. Невдала самопрезентація може стати основою для появи значних проблем у сфері управлінської діяльності керівника, зниження його авторитету серед педагогічних працівників, а також сприяти неспроможності в конструктивному вирішенні проблем, які виникають у педагогічному колективі освітнього закладу. До показників такої компетентності науковці відносять уміння: подати себе, заявити про свої досягнення і наміри, сформулювати власний імідж як керівника закладу освіти та здатність відтворювати соціальні очікування. Усі зазначені вміння реалізуються кожним майбутнім менеджером освітньої галузі відповідно до власної тактики позиціонування як керівника ЗНЗ [8, с. 45–46]. Нам імпонує думка авторів про важливість іміджу керівника освітнього закладу, проте зауважимо, що окремі аспекти формування іміджу вже враховані у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі. Хоча питання формування самопрезентаційної

компетентності не отримало належної уваги в цьому виді підготовки, тому може бути додано до переліку перспективних концептів оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти.

М. Бобровський, С. Горбачов і О. Заплотинська наголошують на пріоритетності підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі до *побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти*. Цими фахівцями-практиками розроблено «Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти», які ґрунтуються на запропонованих для інституційного аудиту вимогах та критеріях для оцінювання якості освітньої діяльності, управлінських процесів в освітньому закладі, охоплюють освітнє середовище, управлінські процеси, якість педагогічної діяльності, а також систему оцінювання навчальних досягнень учнів [3]. Пропоновані методичні рекомендації складаються із трьох розділів. У першому розділі «Розбудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти» висвітлено шляхи розроблення стратегії (політик) і процедур забезпечення якості освіти, вивчення й оцінювання (самооцінювання) та планування/визначення шляхів удосконалення. У другому розділі «Методи збору інформації» подано директиви щодо вивчення документації, проведення опитування та спостереження, а також надано приклад використання інструментів для отримання інформації. У третьому розділі «Напрями самооцінювання якості освітньої діяльності» охарактеризовано оцінювання за напрямками: освітнє середовище закладу освіти, система оцінювання здобувачів освіти, оцінювання педагогічної діяльності педагогічних працівників та управлінські процеси закладу освіти [3].

М. Бобровський, С. Горбачов і О. Заплотинська акцентують увагу на тому, що у процесі запровадження внутрішньої системи забезпечення якості необхідно враховувати особливості кожного освітнього закладу – тип, рівень освіти, умови діяльності, фінансування, місцезнаходження, освітню програму тощо, адже це обов'язкова умова успішної реалізації такого стратегічного рішення, яке в підсумку може підвищити загальну дієвість закладу освіти та забезпечити міцну основу для виникнення ініціатив щодо його подальшого ефективного та сталого розвитку в сучасних складних умовах [3, с. 5–6]. Ми цілком згодні з неабиякою актуальністю питання розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти, тому вважаємо за доцільне включити його в перелік перспективних концептів оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Нині значна кількість науковців досліджують особистість менеджера освітньої галузі, часто не акцентують увагу на його ґендерних особливостях попри те, що більшість сучасних та майбутніх менеджерів освіти – це жінки. У цьому контексті важлива наукова позиція К. Сипливої, яка акцентує увагу на важливості *врахування ґендерних аспектів у процесі професійної підготовки менеджерів освіти* [13]. Свою позицію авторка базує на тому, що ґендер є базовою характеристикою особистості, що здійснює значний вплив на інші особистісні характеристики індивіда, а також детермінує його професійне становлення та процес самоактуалізації у професії. Особи різної статі висувають до своєї професійної діяльності різні вимоги та по-різному бачать шляхи її реалізації, водночас проявляють «жіночий» чи «чоловічий» стиль управлінської діяльності. На думку авторки, за наявності певного інтелекту, активності та високої мотивації між чоловіками і жінками можлива «заміна» психологічних характеристик, а саме: у своїй роботі чоловіки починають демонструвати такі традиційно жіночі якості, як прагнення спілкуватися й інтуїцію, а також враховують людський чинник; жінки стають більш рішучими й амбітними, а також починають більше прагнути до лідерства та проявляти свої амбіції у професії менеджера закладу освіти [13, с. 76]. Цілком підтримуємо наукову позицію автора і вважаємо за доцільне врахувати це питання як один із важливих концептів оновлення системи професійної підготовки майбутніх менеджерів освіти, оскільки воно має неабияке значення для освітнього простору України.

Висновки і перспективи. Отже, у процесі дослідження визначено, що в сучасних умовах перед системою професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі постає низка викликів, виникнення яких детерміновано соціальними трансформаційними процесами освітньої галузі, реформуванням сучасної системи загальної середньої освіти, ускладненням умов і характеру управлінської діяльності керівників закладів освіти, а також необхідністю забезпечення якості освіти відповідно до соціального замовлення та вимог ринку праці.

До перспективних концептів оновлення професійної освіти майбутніх менеджерів навчальних закладів нами віднесено:

- формування готовності до бачення стратегії розвитку навчального закладу;
- формування соціальної зрілості майбутніх менеджерів освітньої галузі;
- підготовку до створення кожним майбутнім менеджером освітньої галузі власного освітнього простору;
- формування компетентності майбутніх менеджерів освітньої галузі до самопрезентаційної діяльності;

– підготовку майбутніх менеджерів освітньої галузі до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти;

– врахування ґендерних аспектів у процесі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Зазначені концепти оновлення детермінують необхідність перегляду завдань, змісту та технологій навчання, які застосовуються в сучасній системі професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі.

Урахування визначених перспективних концептів у процесі професійної підготовки забезпечить належну підготовленість кожного майбутнього менеджера освітньої галузі до ефективної та результативної професійної діяльності в умовах складної соціально-економічної ситуації та реформування системи освіти.

Список використаної літератури:

1. Алфімов В. Організація навчання керівників освіти у Німеччині. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2016. № 2 (71). С. 6–15.
2. Берека В. Теоретичні і методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2008. 450 с.
3. Бобровський М., Горбачов С., Заплотинська О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти. Київ : Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
4. Бурлаєнко Т. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти як необхідна вимога часу. *Теорія та методика управління освітою*. 2011. № 7. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/2.pdf.
5. Дешко О. Проблема формування професійних компетентностей менеджерів освітнього процесу. *Модернізація професійної підготовки менеджерів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ніжин, 15 лютого 2018 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 27–31.
6. Жигірь В. Вимоги до професійної підготовки сучасного менеджера освіти. *Молодь і ринок*. 2011. № 3. С. 50–55.
7. Жорова І. Компетентнісний підхід до професійного розвитку сучасного менеджера освіти. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур : світовий досвід* : матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 листопада 2016 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 37–40.

8. Киричок І., Дробченко Г. Дидактичні умови розвитку готовності до самопрезентаційної діяльності майбутніх керівників ЗНЗ. *Модернізація професійної підготовки менеджерів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Ніжин 15 лютого 2018 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 45–58.
9. Кравчук О. Вітчизняний та зарубіжний досвід професійної підготовки керівників навчальних закладів в умовах магістратури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. № 4 (90). С. 87–92.
10. Міськевич Л. Сучасний стан підготовки майбутніх керівників навчальних закладів в системі вищої освіти. *Молодий вчений*. 2017. № 6. С. 256–260.
11. Радул В. Педагогічна культура і соціальна зрілість менеджера освітньої галузі. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід* : матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 листопада 2016 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 56–67.
12. Светлорусова А. Професійна підготовка магістрів управління навчальним закладом на засадах рефлексивного підходу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 24 с.
13. Сиплива К. Гендерні аспекти професійної підготовки менеджера. *Модернізація професійної підготовки менеджерів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, м. Ніжин 15 лютого 2018 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 73–76.
14. Слюсаренко Н. Освітній простір майбутнього менеджера освітньої галузі. *Підготовка менеджерів освітньої галузі в умовах децентралізації управлінських структур: світовий досвід* : матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції, м. Херсон, 10–11 листопада 2016 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 41–43.
15. Товканець О. Проблема підготовки фахівців з менеджменту освіти у сучасній психолого-педагогічній літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип. 1. С. 293–297.

Dudchak H. Promising concepts of updating the professional training of future managers of the educational sector

The article identifies and characterizes promising concepts for updating the system of professional training of future managers of the educational sector.

It is shown that the modern system of professional training of future managers in the education sector operates in accordance with the determined legal framework of higher education in Ukraine and ensures the implementation of the social demand for effective chiefs of educational institutions at different levels. At the same time, with the change of society and the reform of the educational sector, there is a change in the purpose, tasks and direction of development of the system of professional training of future managers of the educational sector.

Among the promising concepts of updating the professional education of future managers of educational institutions we include:

- formation of readiness for the vision of the development strategy of the educational institution;*
- formation of social maturity of future managers of the educational sector;*
- preparation of each future manager of educational branch to create their own educational space;*
- acquiring competence in self-presentation activities;*
- training of future managers of the educational sector to build an internal system of quality assurance in comprehensive secondary education;*
- taking into account gender aspects in the process of professional training of future managers of the educational sector.*

These concepts of renewal determine the need to revise the tasks, content and learning technologies used in the modern system of professional training of future managers of the educational sector.

Taking into account these promising concepts in the process of professional training will ensure proper training of each future manager of the educational sector for effective and efficient professional activity in a difficult social and economic situation as well as reformation of the education system.

Key words: *manager, education, professional training, promising concepts, reform.*

УДК 796.071.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.3>**О. В. Єрмоленко**викладач кафедри фізичного виховання і спорту
Донбаської державної машинобудівної академії**Ю. С. Сорокін**старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту
Донбаської державної машинобудівної академії

ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ОСНОВІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті розглядаються актуальні питання оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту в аспекті формування професійно-спеціалізованих компетенцій шляхом застосування в навчальному процесі структурованої етапної педагогічної моделі мотиваційного диференційовано-інтегрального навчання. Визначені головні структурні компоненти професійно-спеціалізованих компетенцій здобувачів вищої освіти в напрямі підготовки «фізична культура і спорт», а саме: компетенції з формування умінь вирішення інтелектуальних завдань у вузькопрофесійній галузі знань; компетенції з формування умінь здійснення квазіпрофесійної діяльності; компетенції з формування фундаментальних знань, умінь та навичок вирішувати професійні завдання; компетенції з формування загальних та прикладних знань, умінь та навичок вирішувати професійні завдання; компетенції з формування умінь аналізувати, оцінювати та корегувати результати власної трудової діяльності. Розглянуто етап мотиваційно-диференційованого навчання в аспекті застосування методики педагогічного стимулювання пізнавальної активності здобувачів вищої освіти. Виділені мета та завдання етапу мотиваційно-диференційованого навчання. Акцентовано увагу на необхідності проєктування змісту підготовки здобувача вищої освіти певного навчального закладу. Що потребує корегування змісту обов'язкових професійно-спеціалізованих компетенцій, які доповнюють затверджений Державний стандарт. Зазначений підхід до процесу підготовки здобувачів передбачає активну участь викладачів навчального закладу не тільки в доповненні переліку професійно-спеціалізованих компетенцій, але і в забезпеченні оптимальних педагогічних умов навчання шляхом оптимізації технологій формування компетенцій.

Визначені психолого-педагогічні умови педагогічного стимулювання пізнавальної активності здобувачів вищої освіти напряму підготовки «фізична культура і спорт». Обґрунтована необхідність застосування методу педагогічного стимулювання пізнавальної активності здобувачів вищої освіти під час реалізації етапу мотиваційно-диференційованого навчання за допомогою створення оптимальних педагогічних умов формування професійних знань, умінь та навичок здобувачів вищої освіти досліджуваного напряму підготовки.

Ключові слова: компетенція, мотиваційно-диференційоване навчання, педагогічне стимулювання, здобувачі вищої освіти, фізична культура і спорт.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства та пов'язані із цим комплексні зміни останніх років у соціальній, політичній, економічній сферах життя головним чином зумовили розвиток вищої професійної освіти. Отже, натеper сформульована головна мета якісних перетворень системи вищої освіти – виховання майбутнього фахівця з гуманістично орієнтованою позицією, а також формування знань, умінь та навичок моделювання і проєктування засобів професійної діяльності. Підсумком модернізації вищої професійної освіти повинно стати визнання її багатofункціональності в розвитку фізичних, інтелектуальних, естетичних та психологічних якостей, що потребує від майбутнього фахівця, поряд з опа-

нуванням професійної компетенції та технологій, соціальною мобільністю, сформованого високого рівня адаптивності, формування універсальних та професійно-спеціалізованих компетенцій. Процес модернізації професійної підготовки фахівців із фізичної культури і спорту вписується в загальну стратегію освітньої політики країни. Отже, перед сучасною педагогічною наукою та практикою постає актуальна проблема подальшого розвитку теорії та пошуку ефективних методів навчання майбутнього фахівця [1, с. 128; 6, с. 159].

Відсутність уніфікованого проєктування змісту підготовки здобувачів вищої освіти напряму підготовки фізичної культури і спорту актуалізує проблеми розроблення оптимальної педагогічної

моделі навчання з метою створення оптимальних педагогічних умов для формування професійних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проектування змісту підготовки фахівців із фізичної культури і спорту передбачає необхідність перегляду сталих хрестоматійних педагогічних позицій, переосмислення наявних науково-теоретичних та практичних методів навчання на основі компетентнісного підходу.

Проблема управління навчальною діяльністю та її організація розглядалися у працях: Ю.К. Бабанського, Л.Г. Вяткіна, Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, В.А. Петровського, Н.Н. Раздалової, Н.А. Фомичевої. Проблеми компетентнісного підходу до навчання досліджено в роботах Ю.В. Варданяна, Е.Ф. Зеєра, О.Ф. Єфремової, А.В. Хуторського, С.Є. Шишова. Оптимізацію теоретико-методичних основ професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту у своїх працях розглядали: А.М. Алексюк, Ю.К. Бабанський, Г.П. Васянович, Е.С. Вільчковський, П.С. Гуревич, В.В. Завацький, І.А. Зязюн, М.Р. Мруга, Т.Г. Овчаренко, Б.В. Сермєєв, Л.П. Сущенко, А.В. Цьось, Б.М. Шиян.

Аналіз праць науковців доводить відсутність уніфікованого проектування змісту підготовки здобувачів вищої освіти в контексті створення оптимальних педагогічних умов для формування професійних знань, умінь та навичок в аспекті засвоєння базових структурних компонентів професійно-спеціалізованих компетенцій майбутнього фахівця. Отже, наявна необхідність переосмислення сучасних методів підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. Ми вважаємо, що одним з актуальних та своєчасних напрямів оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту повинно стати уніфіковане проектування змісту підготовки шляхом застосування в навчальному процесі етапу мотиваційно-диференційованого навчання, побудованого на методі педагогічного стимулювання пізнавальної активності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно із планом НДР кафедри ДК-06-2018 «Оволодіння професійною компетентністю майбутніми фахівцями з фізичного виховання і спорту під час навчання в закладах вищої освіти».

Мета статті. Метою роботи є теоретико-методичне обґрунтування необхідності створення оптимальних педагогічних умов формування професійно-спеціалізованих компетенцій на основі застосування в навчально-виховному процесі етапу мотиваційно-диференційованого навчання, побудованого на методі педагогічного стимулювання пізнавальної активності.

Відповідно до мети дослідження нами поставлені такі завдання:

1. Визначити головні структурні компоненти професійно-спеціалізованих компетенцій майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту.

2. Здійснити визначення мети та завдань етапу мотиваційно-диференційованого навчання.

3. Визначити психолого-педагогічні умови педагогічного стимулювання пізнавальної активності здобувачів вищої освіти напряму підготовки «фізична культура і спорт».

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах вища професійна освіта вирішує цілий комплекс складних завдань, які спрямовані на підготовку кваліфікованих фахівців. Одне з таких завдань – формування особистості компетентного фахівця з фізичної культури і спорту, який здатний на високому професійному рівні здійснювати свою професійну діяльність. У зв'язку із зазначеним постає необхідність звернення до поняття особистості фахівця в аспекті виокремлення таких інтегральних якостей, як професійно-спеціалізовані компетенції.

Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення поняття «професійно-спеціалізовані компетенції», проблема визначення залишається об'єктом суперечок, розбіжностей та подальших дискусій. Узагалі компетентнісний підхід у навчанні акцентує увагу на результатах навчання, а результатом розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях, тип яких залежить від видів діяльності, передбачених стандартом спеціальності [7, с. 38; 6, с. 158].

Аналіз наукової думки фахівців дозволив нам сформулювати визначення поняття «професійно-спеціалізовані компетенції» як комплексу фундаментальних спеціально-предметних знань, умінь та навичок, які виражені в мотивованій здатності їх застосування у професійній діяльності на основі особистісного досвіду й емоційно-вольових якостей.

Проектування змісту підготовки здобувача вищої освіти певного навчального закладу потребує корегування змісту обов'язкових професійно-спеціалізованих компетенцій, які доповнюють затверджений Державний стандарт. Зазначений підхід до процесу підготовки здобувачів передбачає активну участь викладачів навчального закладу в доповненні не тільки переліку професійно-спеціалізованих компетенцій, але і в забезпеченні оптимальних педагогічних умов навчання шляхом оптимізації технологій формування компетенцій [9, с. 15].

Ретельний аналіз професійно-спеціалізованих компетенцій фахівця з фізичної культури і спорту дозволив нам провести уніфіковане логічно-структуроване групування компонентів змісту компетенцій, до яких належать: *когнітивний компонент* (компетенції з формування умінь вирішення інте-

лектуальних завдань у вузькопрофесійній галузі знань); *практичний компонент* (компетенції з формування умінь здійснення квазіпрофесійної діяльності); *інваріативний компонент* (компетенції з формування фундаментальних знань, умінь та навичок вирішувати професійні завдання); *варіативний компонент* (компетенції з формування загальних та прикладних знань, умінь та навичок вирішувати професійні завдання); *корекційно-рефлексивний компонент* (компетенції з формування умінь аналізувати, оцінювати та корегувати результати власної трудової діяльності) [6, с. 158; 5, с. 200].

У системі професійної підготовки фахівців із фізичної культури і спорту натеper відсутня уніфікована педагогічна модель формування професійно-спеціалізованих компетенцій. Тому пропонується нами етапна педагогічна модель *мотиваційного диференційовано-інтегрального навчання* здатна забезпечити оптимальні педагогічні умови формування професійно-спеціалізованих компетенцій здобувачів вищої освіти шляхом створення кореляційних зав'язків між визначеними, обов'язковими для засвоєння, логічно-структурованими компетентнісними складовими частинами [3, с. 14].

На першому *етапі мотиваційно-диференційованого навчання* головною метою вважаємо необхідність формування у здобувачів вищої освіти стійкої позитивної мотивації до навчального процесу за допомогою застосування адаптованих методів педагогічного стимулювання пізнавальної активності. Головними завданнями етапу є створення оптимальних психолого-педагогічних умов ефективного педагогічного стимулювання здобувачів та визначення діяльності здобувачів у процесуально-технологічному аспекті. У такій ситуації важливими для здобувача стають: усвідомлення постановки самого завдання, оцінка нового досвіду, контроль ефективності власних дій та головних складових частин усієї освітньої діяльності. Здійснюється активне переведення студента в позицію суб'єкта знань, актуалізація процесу цілевизначення та планування діяльності, її регулювання, контроль та рефлексія [5, с. 18].

Пропонується методика педагогічного стимулювання пізнавальної активності здобувачів вищої освіти напряму підготовки «фізична культура і спорт» етапу мотиваційно-диференційованого навчання заснована на *мотиваційному організаційно-управлінському типі* (прийоми та засоби активізації пізнавальної активності, які викладач використовує у процесі організації діяльності групи здобувачів) та *мотиваційному інформаційно-змістовному типі*. Під час реалізації методики пропонуємо забезпечувати таку сукупність психолого-педагогічних умов: безперервні накопичу-

вальні оцінки, диференціація самостійної роботи, побудова професійно-орієнтованого середовища, безперервне посередництво викладача, побудова ситуацій творчого пошуку, раціоналізація лекційного матеріалу, наявність дидактичних засобів, які полегшують сприйняття навчального матеріалу. Викладена методика забезпечує реалізацію всіх компонентів навчання: мотиваційної, змістової, вольової, оціночної.

Висновки і пропозиції. Уніфіковане проектування змісту підготовки фахівців із фізичної культури і спорту потребує автономного опрацювання та корегування змісту професійно-спеціалізованих компетенцій. Застосування в навчальному процесі етапу мотиваційно-диференційованого навчання, побудованого на методі педагогічного стимулювання пізнавальної активності, дозволить забезпечити оптимальні педагогічні умови формування професійно-спеціалізованих компетенцій фахівця шляхом створення кореляційних зав'язків між логічно-структурованими компетентнісними складовими частинами.

Результати дослідження можуть бути використані профільними закладами вищої освіти під час підготовки фахівців із фізичної культури і спорту.

Список використаної літератури:

1. Вацеба О.М., Герцик М.С. Сучасні тенденції та актуальні проблеми розвитку освіти і науки в галузі фізичного виховання та спорту України. *Здоров'я і освіта: проблеми та перспективи* : матеріали II Всеукраїнської науково-методичної конференції. Донецьк, 2002. С. 127–131.
2. Горбенко О.В. Науково-методичне обґрунтування кадрової потреби сфери фізичної культури і спорту в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту: 24.00.02. Львів, 2002. 19 с.
3. Григоренко В.Г. Дифференціально-інтегральний підхід в дослідженні содержания основних функцій професійно-педагогічної діяльності учителя фізическої культури. *Проблеми дидактики и методики преподавания учебных предметов в школе* : науч. реф. сб. Москва, 1991. Вып. 6-М. С. 14.
4. Григоренко В.Г. Оптимізація підготовки студентів факультета фізического виховання на основі целенаправленого формування професійно-педагогічної мотивації. *Проблеми трудової і професійної підготовки* : науково-методичний збірник / АПН України ; Ін-т педагогіки ; М-во освіти і науки України ; Слов'янський держ. пед. ін-т ; заг. ред. : М.Т. Малюта, А.І. Посторонко, В.В. Стешенко. Слов'янськ, 2001. Вип. 4. С. 18–19.
5. Ермоленко М.В. Актуальні питання стандартизації професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та

- спорту в контексті розвитку педагогічної освіти. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури/фізична культура і спорт». Київ, 2018. Вип. 3к (97) 18. С. 199–202.
6. Ермоленко О.В. Теоретико-методичні аспекти формування професійно-спеціалізованих компетенцій в процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія № 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури». 2020. Вип. 3К (123) 20. С. 157–160.
7. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : Світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
8. Равен Д. Компетентность в современном обществе. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
9. Сущенко Л.П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2003. 46 с.
10. Хуторской А.В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 541 с.

Yermolenko A., Sorokin Yu. Designing the content of training future specialists in physical culture and sports based on the use of methods of pedagogical stimulation of cognitive activity

The article considers topical issues of optimization of professional training of future specialists in physical culture and sports in terms of formation of professionally specialized competencies by applying in the educational process a structured stage pedagogical model of motivational differentiated-integrated learning. The main structural components of professionally specialized competencies of higher education students in the field of training physical culture and sports are identified, namely: competencies for the formation of skills for solving intellectual problems in the narrow professional field of knowledge; competencies for the formation of skills of quasi-professional activities; competencies for the formation of fundamental knowledge, skills and abilities to solve professional problems; competencies for the formation of general and applied knowledge, skills and abilities to solve professional problems; competencies for the formation of skills to analyze, evaluate and adjust the results of their own work. The stage of motivational-differentiated learning in the aspect of application of methods of pedagogical stimulation of cognitive activity of applicants of higher education is considered. The purpose and tasks of the stage of motivational-differentiated learning are highlighted. Emphasis is placed on the need to design the content of higher education for a particular educational institution. Which requires adjustment of the content of mandatory professional and specialized competencies that supplement the approved State Standard. This approach to the process of training applicants involves the active participation of teachers of the educational institution in supplementing not only the list of professionally specialized competencies, but also ensuring optimal pedagogical conditions for learning by optimizing technologies for the formation of competencies.

The psychological and pedagogical conditions of pedagogical stimulation of cognitive activity of applicants of higher education in the direction of preparation of physical culture and sports are defined. Necessity of application of a method of pedagogical stimulation of cognitive activity of applicants of higher education during realization of a stage of motivationally differentiated training by means of creation of optimum pedagogical conditions of formation of professional knowledge, abilities and skills of applicants of higher education in training of physical culture and sports is substantiated.

Key words: competence, motivational-differentiated learning, pedagogical stimulation, higher education students, physical culture and sports.

УДК 37.082

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.4>**О. В. Жабенко**кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник відділу інтеграції вищої освіти і науки
Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

УПРАВЛІНСЬКИЙ ПЕРСОНАЛ УНІВЕРСИТЕТУ ВИЩОЇ ЛАНКИ: ПРОЦЕДУРА ТА КРИТЕРІЇ ДОБОРУ

У статті проаналізовано процедури та критерії добору кандидатів на посади управлінського персоналу в університетах України та Нідерландів. З'ясовано, що в Україні та Нідерландах добір кандидатів на посади управлінського персоналу вищого рівня здійснюється із застосуванням механізму конкурсного відбору (спеціальна форма відбору претендентів, які за своїми професійно-кваліфікаційними якостями відповідають вимогам, установленим до відповідних посад нормативними актами й умовами конкурсу), що складається з таких етапів, як: оголошення конкурсу та прийом документів від претендентів на посаду; підготовка виборів / відбору; проведення виборів / відбору; призначення на посаду з укладанням контракту (трудова угода). Виявлено відмінності процесу добору управлінського персоналу вищої ланки: у використанні критеріїв добору кандидатів (застосування в Україні формальних критеріїв під час відбору кандидатів, відсутність критеріїв для з'ясування рівня компетентності кандидата, його професійних і морально-етичних якостей; використання в університетах Нідерландів «профілів посад», що містять функціональні обов'язки, вимоги до кваліфікації чи компетентності претендента, а основними критеріями добору кандидатів є їхній авторитет як в академічному, так і в позаакадемічному середовищі, рівень компетентності, професійні та морально-етичні якості); у призначенні на посаду (в Україні засновник університету призначає ректора, а ректор призначає проректорів університету; у Нідерландах наглядова рада університету призначає всіх членів виконавчої ради). Запропоновано для вдосконалення процесу добору кандидатів на посади управлінського персоналу університету вищої ланки в Україні: розробити профілі посад (з вичерпним переліком критеріїв для з'ясування компетентності претендента; питаннями для з'ясування рівня компетентності й особистісних якостей кандидатів); запровадити практику подання претендентами на посади портфоліо (з інформацією про навчання, підвищення рівня компетентності, професійні досвід та досягнення тощо) для попереднього ознайомлення.

Ключові слова: управлінський персонал університету, ректор, проректор, наглядова рада, виконавча рада.

Постановка проблеми. Реалізація в університетах України принципу «автономії та самоврядування» передбачає встановлення автономії університетів, а саме їхню «самостійність, незалежність і відповідальність в ухваленні рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів» [1]. У цьому аспекті підвищується відповідальність окремого співробітника університету й особливо його управлінського персоналу за результати діяльності університету. Тому важливо, щоби добір управлінського персоналу здійснювався прозоро, на основі чітких критеріїв, що дають змогу оцінити претендента для відбору тих, хто буде найбільш ефективним на посаді. Тому актуальним є порівняння процедур та критеріїв добору управлінського персоналу в українських та закордонних університетах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ученими розглядалися різні аспекти формування управлінського персоналу в закладах освіти,

а саме: В. Стойковою [2], Л. Дубровською, В. Дубровським, Т. Гордієнко, Н. Білоусовою [3] приділялася увага питанням підготовки керівників для освітньої системи; С. Ніколаєнко [4] розглядав професійні вимоги до керівника закладу освіти і підходи до формування професійно-кваліфікаційної характеристики та психограма керівника закладу освіти; В. Луначек [5] розглядав питання підбору і призначення керівних кадрів у сфері освіти на рівнях закладів загальної середньої освіти, районного (міського) та обласного управлінь освітою. Однак поза увагою науковців залишилось питання аналізу процедури та критеріїв добору управлінського персоналу вищої ланки університетів як в Україні, так і за кордоном.

Мета статті. На основі аналізу процедур та критеріїв добору управлінського персоналу вищої ланки в університетах України та Нідерландів виявити відмінності процесу добору управлінського персоналу вищої ланки та сформулювати пропозиції для України.

Виклад основного матеріалу. Основними посадами управлінського персоналу вищої ланки

в університетах України є посади ректора (здійснює безпосереднє керівництво університетом), проректорів (видають розпорядження, відповідно до своєї компетенції, обов'язкові для виконання всіма учасникам освітнього процесу університету). Перебування на цих посадах передбачає виконання управлінських (забезпечення організації та виконання) функцій. У нашій статті ми розглянемо процедуру та критерії добору кандидатів на ці посади в Україні, порівняємо їх із процедурами та критеріями добору на управлінські посади вищої ланки в університетах Нідерландів.

В Україні та Нідерландах добір кандидатів на посади управлінського персоналу вищого рівня здійснюється із застосуванням механізму конкурсного відбору (спеціальна форма відбору претендентів, які за своїми професійними і кваліфікаційними якостями відповідають критеріям, установленим для відповідних посад нормативними актами й умовами конкурсу), що складається з таких етапів, як: 1) оголошення конкурсу та прийом документів від претендентів на посаду; 2) підготовка виборів / відбору; 3) проведення виборів / відбору; 4) призначення на посаду з укладенням контракту (трудова угода).

В Україні процедуру відбору на посаду ректора ініціює засновник шляхом оголошення конкурсу на заміщення відповідної посади. Засновник приймає пропозиції щодо претендентів на посаду ректора («можуть бути висунуті трудовим колективом університету чи його структурних підрозділів, первинною профспілковою організацією працівників та первинною профспілковою організацією студентів, через самовисунення» [6, с. 15]), а потім передає кандидатури претендентів (у разі їхньої відповідності критеріям добору) до університету для голосування. Ректор обирається шляхом таємного голосування строком на п'ять років і може бути переобраним ще на один термін [1].

Вибори ректора організує профспілкова організація університету. У виборах ректора університету мають право брати участь представники від різних категорій учасників освітнього процесу університету, що в підсумку становить співвідношення: 75% – представники від наукових, науково-педагогічних та педагогічних штатних працівників університету; 10% – представники із числа інших штатних працівників; 15% – виборні представники із числа студентів (курсантів) [1].

Із кандидатом, який набрав більше 50% голосів виборців, засновник укладає контракт, що містить: цільові показники діяльності університету, досягнення яких повинен забезпечити новопризначений ректор; механізми перевірки досягнення таких цільових показників; терміни для досягнення таких цільових показників [1].

У Законі України «Про вищу освіту» та статутах університетів визначено основні критерії добору

кандидатів на посаду ректора, що стосуються: громадянства кандидата та рівня володіння ним державною мовою (для університетів державної чи комунальної форми власності); наявності наукового ступеня і вченого звання; стажу науково-педагогічної діяльності; відсутності кримінальних чи адміністративних обмежень для зайняття посади [1; 7; 8, с. 21]. Проте жоден із цих критеріїв не передбачає і не дозволяє виявити рівень компетентності претендента, його ділових і особистісних якостей.

Що стосується проректорів університетів, то Закон «Про вищу освіту» не містить опису процедури й переліку критеріїв добору кандидатів на ці посади. Коротку інформацію про процедуру добору проректорів містять статuti університетів: їх кандидатури вносяться ректором на розгляд конкурсної комісії університету, а потім «призначаються на посаду <...> ректором за погодженням із вченою радою» [6, с. 16; 9, с. 25] та «органом студентського самоврядування університету» [9, с. 25; 10, с. 8] на термін не більше п'яти років [10, с. 11]. Однак вимог / критеріїв щодо кандидатів нормативні документи не містять, окрім такої вимоги до кандидатури на посаду проректора університету, діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом: «претендент має бути науково-педагогічним працівником <...>» [11, с. 7].

Для порівняння розглянемо процедуру та критерії добору кандидатів на посади управлінського персоналу вищої ланки в університетах Нідерландів. Керівництво справами університету здійснює не одноосібно одна посадова особа, а виконавча рада (*college van bestuur*) («відповідає за управління й адміністрування університету загалом» [12, ст. 9.2.1]), до складу якої входять «<...> максимум три члени, включаючи ректора (*rector magnificus*)» [12, ст. 9.3.1] (*rector magnificus* – особа академічної спільноти, яка несе відповідальність за наукові дослідження, освіту та студентів в університеті [13; 14]. Наприклад, в *Universiteit Leiden* до складу виконавчої ради входять: ректор – голова (*voorzitter*) ради; заступник голови (*vice-voorzitter*) ради; проректор (*vice-rector magnificus*) [15, с. 3]. А в *Tilburg University* виконавча рада складається із: президента (*president*), віцепрезидента (*vice-president*) та ректора. Члени ради співпрацюють як команда, на основі колегіального управління, під головуванням голови ради та колективно відповідають за управління загалом (кожен має свою сферу відповідальності) [15, с. 3; 16; 17]. Членів виконавчої ради призначає наглядова рада (*raad van toezicht*) університету з узгодженням із радою університету (*universiteitsraad*) [12, ст. 9.3.2].

Президент («відповідає за загальні адміністративні справи, бере участь у стратегічній політиці, міжнародних справах та підтримує різні

зовнішні контакти з державними установами, бізнес-спільнотою й іншими науковими й освітніми установами» [18]) призначається на чотири роки з можливістю призначення на повторний термін. Кандидатом може бути особа з позауніверситетського середовища. Для обробки поданих заяв, попереднього вивчення кандидатів, проведення співбесід із ними та рекомендації кандидатури на призначення створюється комітет із призначення (appointment committee) [19]. Часто наглядові ради для пошуку кандидатів на посади у виконавчій раді (окрім посади ректора) залучають пошукові кадрові агенції [20] й особливо вітають заявки від жінок-претенденток.

В університетах Нідерландів із 2003 р. набула чинності нова система класифікації робочих місць (Universitair Functieordenen (UFO)). На її основі університети формують для кожної посади компактний опис, що має назву «профіль посади» [21]. Профіль містить визначення функціональних обов'язків відповідної посади, вимог до кваліфікації чи компетентності претендента (розробляється за допомогою "Competence Instrument for the Dutch Universities" [22]). Наприклад, в University of Groningen кандидат на посаду президента повинен відповідати таким критеріям добору: *мати* академічну підготовку; значні академічні досягнення; знання наукових кіл і академічний авторитет; досвід управлінської діяльності (накопичений у наукомістких професійних організаціях); навички управління складною організацією та мотивації співробітників; надихаючий та мотивуючий стиль керівництва (коучинг); знання англійської та голландської мов (або готовність до вивчення голландської (до рівня C1)); *бути здатним* надихати академічну спільноту на реалізацію стратегічних цілей університету; формувати перспективи університету разом з університетською спільнотою; налагоджувати співпрацю з іншими регіональними університетами в межах реалізації стратегії університету; здійснювати стратегічне прогнозування / планування діяльності університету в тісному внутрішньому й зовнішньому співробітництві з урахуванням тенденцій суспільного й академічного розвитку на національному та міжнародному рівнях; управляти складною адміністративною організацією; консолідувати, мотивувати та спонукати співробітників разом з іншими членами ради; налагоджувати співпрацю, будувати команду; досягати результату; *особистісні якості претендента*: автентичність, твердість характеру; надійність; відвертість; стійкість до стресів; комунікабельність; підприємливість; інноваційність, креативність; харизма [23].

Ректор призначається терміном на чотири роки з можливістю призначення на повторний термін. Список претендентів (лише професори університету) формує виконавча рада на основі пропозицій

ради деканів (raad van decanen) [24, с. 2]. Комітет із призначення вивчає претендентів, проводить співбесіди з ними та рекомендує наглядовій раді кандидатуру на призначення. Ректор виступає в ролі візця науковців, викладачів та студентів, повинен пропагувати індивідуальну відповідальність, ретельність і справедливість під час розгляду питань, професійність в ухваленні рішень, соціальну цінність академічних досліджень і освітньої діяльності університету [16].

Претендент на посаду ректора повинен: *мати* звання професора (hoogleraar) університету; значний академічний авторитет; визнання як на регіональному, так і на національному та міжнародному рівнях; досвід управління складними професійними організаціями в державному та / або напівдержавному секторі; надихаючий та мотивуючий стиль керівництва (коучинг); відмінні комунікативні навички; знання й розуміння системи вищої освіти, важливих національних і міжнародних адміністративних подій у галузі вищої освіти та проблем, із якими стикаються університети Нідерландів; знання англійської мови; *бути здатним* використати свій академічний авторитет для представництва академічної спільноти; стимулювати інновації та вдосконалювати дослідження й освіту на основі міжнародних стандартів; керувати складними процесами змін; результативно співпрацювати як із членами виконавчої ради, так і з деканами, директорами, наглядовою радою; забезпечити лідерство університету в реалізації його ідентичності; надихати інших); *особистісні якості претендента*: амбіційність; натхненність; сумлінність; відданість справі; комунікабельність; «командний гравець»; орієнтованість на результати [16; 17, с. 2].

В Utrecht University під час відбору кандидата на посаду віцепрезидента (vice president), який призначається на чотири роки з можливістю повторного призначення (опікуватиметься фінансами, ІКТ, управлінням об'єктами університету, людськими ресурсами, стійкістю (sustainability) та різноманітністю (diversity), сприятиме ефективній співпраці з партнерами наукового парку університету, місцевими та регіональними органами влади, національними органами), звертається увага на те, що претендент: *має* розуміння цінностей університету, природи академічної спільноти; відмінні комунікативні навички; досвід роботи в системі вищої освіти (або управління професійною організацією в державному (напівдержавному) секторі, або управління складними процесами змін; надихаючий та мотивуючий стиль керівництва (коучинг)); *здатний* результативно співпрацювати як із членами виконавчої ради, так і з деканами; *особистісні якості претендента*: відкритість; орієнтація на результат; «командний гравець»; уважність до потреб організації [20].

Під час відбору на посаду проректора (*vice-rector magnificus*) в *Universiteit Leiden* очікують (*verwacht*), що претендент: має звання професора (*hoogleraar*) / або є авторитетним, професійним дослідником університету чи аналогічного закладу; великий управлінський досвід, зокрема в університеті або за його межами; досвід реалізації рішень у складному середовищі висококваліфікованих фахівців (бажано в університетській сфері); добре розуміння національних та міжнародних подій у політичній та соціальній сферах та їхнього впливу на університет; широкий інтерес до всіх наукових галузей університету та можливостей взаємодії між ними; відмінні комунікативні навички; *здатний* результативно співпрацювати як із членами виконавчої ради, так і з деканами, радою університету, радами факультетів, директорами служб); *особистісні якості претендента*: виразні лідерські якості (*leiderschaps kwaliteiten*); орієнтація на результат; «командний гравець»; стратегічні якості (*strategische kwaliteiten*); передбачливість (*visie*); переконливість (*overtuigingskracht*); якості, необхідні для просування інтересів університету до різних цільових груп) [26, с. 4, 5].

Усі наведені приклади свідчать, що під час оцінювання кандидатів на посади управлінського персоналу вищої ланки в університетах Нідерландів звертається особлива увага на їхню компетентність (особливо її управлінську складову частину) і особисті якості.

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки.

Спільною рисою добору кандидатів на посади управлінського персоналу вищого рівня в Україні та Нідерландах є застосування механізму конкурсного відбору, спеціальної форми відбору претендентів, які за своїми професійними і кваліфікаційними якостями відповідають критеріям, установленим до відповідних посад нормативними актами й умовами конкурсу.

Основними відмінностями процесу добору кандидатів на посади управлінського персоналу вищого рівня в Україні та Нідерландах є:

– застосування в Україні формальних критеріїв до кандидатів на посади управлінського персоналу вищої ланки, відсутність критеріїв, що давали б змогу з'ясувати рівень компетентності кандидата, його професійні та морально-етичні якості, відсутність критеріїв для добору кандидатів на посади проректорів. Водночас у Нідерландах в університетах розроблені «профілі посад», що містять як визначення функціональних обов'язків, так і вимоги до кваліфікації чи компетентності претендента. Основними критеріями добору кандидатів є їхній рівень компетентності, професійні та морально-етичні якості, авторитет як в академічному, так і в позаакадемічному середовищі;

– в Україні засновник університету призначає ректора (на основі результату виборів ректора представниками від різних груп учасників освітнього процесу), ректор призначає проректорів університету (за погодженням із вченою радою). У Нідерландах призначення всіх членів виконавчої ради здійснює наглядова рада університету;

– в Україні кандидати на управлінські посади вищої ланки можуть бути висунуті колективом університету, структурним підрозділом університету, профспілковою організацією працівників, первинною профспілковою організацією студентів або через самовисунення. У Нідерландах на посаду ректора кандидатури пропонує виконавча рада на основі рекомендацій ради деканів, на інші посади ради претенденти можуть висуватися самостійно;

– в Україні на посаду ректора та проректорів (діяльність яких пов'язана з навчальною чи науковою роботою) можуть претендувати особи з науковим ступенем і вченим званням та відповідним стажем науково-педагогічної діяльності. У Нідерландах на посаду ректора може претендувати лише професор університету, у якому вакантна така посада; на інші посади у виконавчій раді можуть претендувати кандидати, які не працювали в університетах, а також особи, які не мають наукових ступенів чи звань.

Уважаємо, що у процесі добору кандидатів на посади управлінського персоналу університету вищої ланки в Україні необхідно:

– розробити: профілі посад, що містили б як визначення функціональних обов'язків, так і критерії оцінювання компетентності претендента; переліки питань (для конкурсної комісії) для з'ясування рівня компетентності й особистісних якостей кандидатів;

– запровадити практику подання претендентами на посади портфоліо кандидата (з інформацією про навчання, підвищення рівня компетентності, професійні досвід та досягнення тощо) для попереднього ознайомлення.

Питаннями для подальших досліджень можуть бути: порівняльна характеристика функцій управлінського персоналу вищої ланки в університетах України і за кордоном; з'ясування компетентностей, необхідних для виконання функцій на посадах управлінського персоналу вищої ланки в університетах.

Список використаної літератури:

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n493>.
2. Стойкова В. Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній освіті до організації мережевого профільного навчання старшокласників : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2017. 378 с.

3. Формування готовності майбутніх керівників навчальних закладів до впровадження інноваційних технологій / Л. Дубровоська та ін. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 17. С. 80–82.
4. Ніколаєнко С. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності) : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : НУБіП України, 2019. 408 с.
5. Луначек В. Призначення кадрів у сфері освіти: необхідність зміни процедури. *Освітня політика. Портал громадських експертів*. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/139-priznachennya-kadriv-u-sferi-osviti-neobkhidnist-zmini-protseduri>.
6. Статут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, затверджений наказом МОН України від 25 червня 2018 р. № 688. 35 с. URL: https://nlu.edu.ua/files/norm_doc/statut_nlu_20180625.pdf.
7. Статут Національного технічного університету України «КПІ ім. І. Сікорського» (нова редакція), затверджений наказом МОН України від 2 листопада 2016 р. № 1308. URL: https://kpi.ua/statute#_Toc468289894.
8. Статут Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (нова редакція), погоджено конференцією трудового колективу університету 16 березня 2017 р., протокол № 1. 58 с. URL: http://www.dnu.dp.ua/view/statut_universitetu.
9. Статут Львівського національного університету імені Івана Франка (нова редакція), затверджений наказом МОН України від 11 жовтня 2018 р. № 1084. 79 с. URL: <https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/01/StatLNU.pdf>.
10. Порядок проведення конкурсного відбору при заміщенні вакантних посад науково-педагогічних працівників Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, затверджений вченою радою ДНУ ім. О. Гончара 24 жовтня 2019 р. 11 с. URL: http://www.dnu.dp.ua/view/polozennya_dnu.
11. Положення про конкурсний відбір, призначення на посади та продовження трудових правовідносин із науковими, науково-педагогічними і педагогічними працівниками Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого, введено в дію наказом ректора від 2 березня 2018 р. № 66. 13 с. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Положення-05.11.2018-p.pdf>.
12. Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek : Wet van 08.10.1992. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2020-08-01>.
13. Academic ranks in the Netherlands. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Academic_ranks_in_the_Netherlands.
14. Profile for new Rector Magnificus / Utrecht University. URL: <https://www.uu.nl/en/news/profile-for-new-rector-magnificus>.
15. Profiel Universiteit Leiden Vice-Rector Magnificus (lid college van bestuur) / Universiteit Leiden. 5 p. URL: https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/profiel_universiteitleiden_vice-rm.pdf.
16. Profile Rector Magnificus / Tilburg University. URL: <https://www.tilburguniversity.edu/about/working/profile-rector-magnificus>.
17. Profile for new Rector Magnificus / Utrecht University. URL: <https://www.uu.nl/en/news/profile-for-new-rector-magnificus>.
18. College van Bestuur / Erasmus Universiteit Rotterdam. URL: <https://www.eur.nl/over-de-eur/organisatie-en-bestuur/college-van-bestuur>.
19. Prof. Jouke de Vries new President of the Board of the University of Groningen / University of Groningen. URL: <https://www.rug.nl/news/2018/06/prof.-jouke-de-vries-new-president-of-the-board-of-the-university-of-groningen>.
20. Profile of the Vice President of the Executive Board of Utrecht University / Utrecht University. URL: <https://www.uu.nl/en/organisation/governance-and-organisation/the-executive-board/profile-vice-president-executive-board>.
21. Functie-ordeningsysteem (UFO) / VSNU. URL: https://www.vsnul.nl/functie_ordeningsysteem_ufo.html.
22. Competence Instrument for the Dutch Universities / VSNU. URL: <https://www.vsnul.nl/files/VSNU%202017/Vernieuwd%20Competence%20Instrument%20Dutch%20Universities%202016-%20EN.pdf>.
23. University of Groningen. President of the Board of the University. Rijksuniversiteit Groningen. URL: https://www.rug.nl/news/2018/nieuwsberichten/0326-profiel-nieuwe-voorzitter-cvb_eng.pdf.
24. Management and Administration Regulation of Leiden University / University Leiden. 16 p. URL: <https://www.organisatiegids.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/ul2staff/reglementen/bestuur-en-organisatie/management-and-administration-regulation-of-leiden-university.pdf>.
25. Profile of the Vice President of the Executive Board of Utrecht University / Utrecht University. URL: <https://www.uu.nl/en/organisation/governance-and-organisation/the-executive-board/profile-vice-president-executive-board>.
26. Profiel Universiteit Leiden Vice-Rector Magnificus / lid college van bestuur / Universiteit Leiden. 5 p. URL: https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/algemeen/profiel_universiteitleiden_vice-rm.pdf.

Zhabenko O. Administrative personnel of university of higher level: procedure and selection criteria

In the article analysed the procedures and criteria for selecting candidates for positions at administrative personnel of universities in Ukraine and the Netherlands. It was found that in Ukraine and the Netherlands the selection of candidates for positions at administrative personnel of university of higher level is carried out using a competitive selection mechanism (a special form of selection of applicants whose professional qualifications meet the requirements set for the relevant regulations and conditions of the competition), consisting of stages: announcement of the competition and acceptance of documents from applicants for the position; preparation of elections / selection; conducting elections / selection; appointment to a position with the signing of a contract (employment agreement). Detected differences in the process of selection of administrative personnel of university of higher level: in the use of candidate selection criteria (application in Ukraine of formal criteria in the selection of candidates, lack of criteria for determining the level of competence of the candidate, his professional and moral and ethical qualities; use of «job profiles» in the universities of the Netherlands, which contain functional responsibilities, qualification or competence requirements of the applicant, and the main criteria for selecting candidates are their authority both in academic and non-academic environment, level of competence, professional and moral and ethical qualities); in taking appointment (in Ukraine, the founder of the university appoints the rector, and the rector appoints the vice-rectors of the university; in the Netherlands, the supervisory board of the university appoints all members of the executive board). Proposed to improve the process of selection of candidates for administrative personnel of university of higher level in Ukraine: develop job profiles (with an exhaustive list of criteria for determining the competence of the applicant; questions to determine the level of competence and personal qualities of candidates); introduce the practice of submitting portfolios by applicants for positions (with information on training, enhancement of competence, professional experience and achievements, etc.) for prior review.

Key words: administrative personal of university, rector, vice-rector, supervisory board, executive board.

УДК 378.011.3-051:784]:[005.336.2:004.032.6]
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.5>

М. С. Касянчук

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

Ю. О. Дреєва

викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВОКАЛУ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлюються педагогічні умови формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу засобами мультимедійних технологій. На основі аналізу й узагальнення філософських і науково-педагогічних робіт авторами уточнено сутність дефініцій «умова», «педагогічна умова». У матеріалах статті розкривається зміст таких педагогічних умов формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу засобами мультимедійних технологій, як: дотримання педагогічної доцільності та стратегічної сфокусованості на майбутній професії; забезпечення матеріально-технічної бази для успішного навчання; дотримання ергономічних норм інтерактивної взаємодії між суб'єктами навчання; створення креативного контексту навчальної діяльності.

Автори вважають, що педагогічна умова дотримання педагогічної доцільності та стратегічної сфокусованості на майбутній професії має реалізовуватися у вищій системно, послідовно, з використанням доцільного матеріалу, який сприятиме формуванню у студентів професійних і фахових компетентностей, котрі їм знадобляться для подальшого опанування професії.

На думку авторів, наступна умова – дотримання ергономічних норм інтерактивної взаємодії між суб'єктами навчання – повинна реалізовуватися з урахуванням здоров'язбереження як кожного студента, так і викладача, створення психологічного комфорту в індивідуальних аудиторіях освітнього закладу, у діалоговій взаємодії студента з викладачем і студента з мультимедійними технологіями.

Важлива умова, висвітлена авторами у статті, – забезпечення матеріально-технічної бази для успішного навчання, яка може бути досягнута тільки за повної комп'ютеризації вищих освітніх закладів мистецького спрямування. Педагогічна умова створення креативного контексту навчальної діяльності розкрита авторами як умова, що має підтримувати, заохочувати та стимулювати студентів на розв'язання творчих, проблемно-пошукових завдань.

Базуючись на наукових доробках сучасних науковців, у роботі автори висвітлюють умови формування педагогічної креативності майбутніх викладачів вокалу засобами інтерактивних технологій, запропоновані О. Дунаєвою, й умови розвитку педагогічної креативності в освітньому процесі, запропоновані С. Смирновим.

У статті визначено шляхи подальшої наукової роботи у напрямі проведення педагогічного експерименту із формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу у вищому закладі освіти мистецького спрямування та впровадження методики в освітній процес із залученням мультимедійних технологій.

Ключові слова: фахова компетентність, педагогічні умови, викладач вокалу, мультимедійні технології, засоби.

Постановка проблеми. Стрімкий прогрес комп'ютерних технологій у ХХІ ст., винайдення звукозасторожувальних і звукозаписуючих пристроїв, технічних засобів навчання відкривають нові можливості для осучаснення та модернізації методологічних підходів до навчання студентів музичного мистецтва, вокального зокрема, у вищих закладах освіти. Проблема обмеженого використання технічних засобів навчання для вдосконалення вокального навчання стоїть у багатьох установах освіти дуже гостро.

Структура сучасної системи вищої музичної освіти, яка передбачає високий рівень теоретичних узагальнень, широту і масштабність мислення, професійну актуалізацію здобутих знань і вироблених умінь, цілеспрямований розвиток професійно значущих якостей особистості, дає можливість випускникові ВЗО не тільки бути транслятором музичної культури у школі, а й також реалізовувати свої знання та вміння як педагога-музиканта, лектора, виконавця-інструменталіста, вокаліста, диригента, акомпаніатора, керівника музично-творчого колективу.

Неодмінним компонентом фахового становлення майбутнього викладача вокалу виступає його вокально-виконавська підготовка. Ефективність будь-якого педагогічного процесу закономірно залежить від умов, за яких він проходить [6, с. 172].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчує велику зацікавленість співаків-педагогів, музикознавців проблемою підвищення якості співу особистості (О.А. Апраксина, Д.Л. Аспелунд, В.А. Багадуров, О.М. Вербов, М.Г. Гарсія). Питанню покращення вокального навчання за допомогою ТНЗ присвячені наукові роботи А. Аракелян, О. Полякової, Н. Оленьчик, О. Мещеркіна. Однак питання підвищення якості співу у майбутніх викладачів вокалу засобами комп'ютерної техніки залишається недостатньо дослідженим.

Вивченням і застосуванням комп'ютерних технологій і мультимедійних методик у сфері гуманітарних наук займалися науковці Л. Бородкін, Л. Минович Т. Манфред, А. Бінгхем, П. Меннінг; в освітній галузі – М. Жалдак, В. Ткачук; у мистецтві – І. Гайденко, Б. Голешевич, М. Опалев, Л. Покровщук, Я. Пруденко, К. Фадєєва; у процесі музичного навчання – О. Бондаренко, О. Бордюк, Ю. Дворник, В. Луценко, Н. Новикова, О. Піксаєва, О. Чайковська та ін. Проте проблема формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу засобами мультимедійних технологій висвітлена недостатньо.

У зв'язку з цим актуальною стає проблема модернізації фахової підготовки майбутнього викладача вокалу з урахуванням напрацювань науковців, котрі досліджували процес підготовки майбутніх фахівців мистецької галузі.

Мета статті. Головною метою цієї статті є висвітлення педагогічних умов формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу засобами мультимедійних технологій.

Виклад основного матеріалу. Поняття «умова» у філософському аспекті означає умову як сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), необхідних для виникнення, існування або зміни об'єкта [2, с. 286]. У словнику з освіти та педагогіки під редакцією В. Полонського «умова» визначається як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що зумовлюють фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку [3, с. 36].

А. Семенова та В. Стасюк під «педагогічними умовами» розуміють обставини, від яких залежить і за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групи людей [4, с. 9].

Нами визначено такі педагогічні умови формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу:

1) дотримання педагогічної доцільності та стратегічної сфокусованості на майбутній професії;

2) дотримання ергономічних норм інтерактивної взаємодії між суб'єктами навчання;

3) забезпечення матеріально-технічної бази для успішного навчання;

4) створення креативного контексту освітньої діяльності.

Беручи до уваги обсяг програмного забезпечення в галузі музичного мистецтва, його функціональне призначення та різний ступінь складності у засвоєнні, а також доцільність його використання у музичному навчанні, ми визначили таку педагогічну умову, як *дотримання педагогічної доцільності та стратегічної сфокусованості на майбутній професії*.

Організація навчального процесу із чітко визначеним обсягом навчальної інформації, яка є професійно затребуваною, сприяє впорядкованості знань, досягненню кінцевого результату – сформованості фахової компетентності.

«Кількість інформації або ентропії мінімальна там, де процес селекції та організації максимальний, і навпаки – максимальна там, де вибірка символів повністю випадкова. Іншими словами, чим більше обмежень накладаємо на наявні можливості, тим більш впорядковану систему отримуємо. Якщо ж зняти усілякі обмеження, то можливості зіллються в абсолютну непередбачуваність, що означає розпад системи, ентропію» [7, с. 18].

Отже, аби освітній процес відбувався найефективнішим чином, потрібно, щоб навчання у вищій відбувалося системно, послідовно, поданий студентам матеріал мав доцільний характер і формував у них професійні та фахові компетентності, які їм знадобляться у подальшій професійній діяльності.

Дотримання ергономічних норм інтерактивної взаємодії між суб'єктами навчання як наступна педагогічна умова сприятиме повній і якісній взаємодії індивіда із зовнішнім середовищем, умовами існування. Особливого значення набуває проблема здоров'язбереження, психологічного комфорту у діалогічній взаємодії між суб'єктами навчального процесу та засобами мультимедіа, оскільки лише здоровий, життєво активний організм здатний до перетворень у всіх сферах людського буття. Ми переконані в тому, що від ступеня володіння здоров'ям майбутніх фахівців залежить якість процесу фахової підготовки.

Відомо, що в основі ергономічних досліджень лежить людина у процесі діяльності, її функціональні можливості за умов робочого середовища, збереження її здоров'я й оптимізація праці. Саме тому дотримання ергономічних норм у процесі взаємодії з мультимедійними засобами сприятиме здоров'язбереженню майбутніх фахівців і високій продуктивності засвоєння ними фахових знань.

Принципово важливою є наступна умова – *забезпечення матеріально-технічної бази для успішного навчання*, яке може бути досягнуте за повної комп'ютеризації музичних навчальних закладів – створення спеціалізованих музичних комп'ютерних лабораторій, оснащених необхідним апаратним і програмним забезпеченням (комп'ютерами, MIDI-клавіатурами, акустичними системами, мультимедійним обладнанням, мікрофонами, аудіотеками тощо).

Сучасна освітня технічна база містить велику кількість музичної програмної продукції. Це зумовлює необхідність ретельно підходити до її відбору та впровадження у навчальний процес. Головними перевагами ми вважаємо: 1) підпорядкування її навчальній меті; 2) можливість придбання навчальним закладом ліцензійних програмних пакетів і, за їхньої відсутності, використання альтернативних безкоштовних програм; 3) простий і зручний інтерфейс (швидке вивчення якого дасть можливість використовувати більше часу на оперативне вирішення виникаючих питань); 4) функціональність (з огляду на кількість і якість виконуваних операцій, зміст і види інструментарію, сумісність тощо); 5) самоцінність і доцільність використання у майбутній фаховій діяльності; 6) можливість постійного оновлення апаратно-програмних засобів із відповідним периферійним обладнанням.

Наступною педагогічною умовою є *створення креативного контексту навчальної діяльності*, яке ми вбачаємо у:

- постановці проблемних навчальних завдань, що вимагають творчих вирішень;
- підтриманні ініціативи студентів;
- наданні можливостей експериментувати;
- заохоченні вмінь знаходити, формулювати та ігнорувати проблеми;
- заохоченні розумного ризику;
- наданні часу для творчого мислення;
- розвитку толерантності до невизначеності;
- заохочуванні та винагородженні творчих ідей і результатів творчої діяльності;
- підготовці до перешкод на шляху творчої особистості;
- стимулюванні подальшого розвитку.

На думку О. Дунаєвої, процес формування педагогічної креативності майбутніх викладачів вокалу відбуватиметься більш продуктивно завдяки впровадженню інтерактивної технології, змістову основу якої становлять такі педагогічні умови:

- усвідомлення студентами на рівні переконань соціально-професійної вагомості педагогічної креативності через організацію педагогічного спілкування у підсистемі «викладач – студент – учень», підґрунтям якого виступають інноваційні процеси в освітній галузі;
- створення педагогічно-креативного середовища у вищій школі;

– сприяння розвитку позитивної професійної «Я-концепції» майбутніх викладачів.

Створення умов для самореалізації особистості майбутнього викладача, розвитку його креативних і творчих можливостей, власних педагогічних поглядів, неповторних технологій діяльності є дуже важливим під час професійної підготовки. Сутність такого підходу І. Зязюн вбачає в орієнтації підготовки на самореалізацію майбутнього вчителя у викладацькій діяльності; ціннісно-смисловому розумінні завдань, які вирішуються в ході учіння; цільовій установці на формування особистості креативного типу, для якої педагогічна творчість, «вихід за усталені стереотипи» стає способом професійного буття; варіативно-пошуковому характері процесу підготовки, де активними «співучасниками» формування змісту учіння є самі студенти [1, с. 3].

У тому ж контексті С. Смирнов зазначає, що для розвитку педагогічної креативності в освітньому процесі необхідні такі умови: не пригнічувати інтуїцію студента, а заохочувати до спроб використовувати інтуїцію та спрямовувати її на подальший логічний аналіз висунутої ідеї; формувати упевненість у своїх силах; спиратися у процесі навчання на позитивні емоції, оскільки негативні пригнічують вияв креативності; стимулювати студентів до самостійного вибору цілей, завдань і засобів їх рішення; боротися з орієнтацією на думку більшості; розвивати уяву та не пригнічувати схильність до фантазування; формувати чутливість до суперечностей, оскільки вони є джерелом нових питань і гіпотез; частіше використовувати завдання відкритого типу, де немає одного рішення; застосовувати проблемні методи навчання, стимулюючи настанови на самостійне відкриття нового знання; заохочувати прагнення бути самим собою, слухати своє «Я», усіляко виявляти свою пошану й увагу до кожного [5, с. 132].

Висновки і пропозиції. Отже, узагальнюючи вищевикладений матеріал, можна підсумувати, що технічні засоби навчання покращують якість знань студентів, допомагають їм у вирішенні виконавських завдань, сприяють мотивації для отримання фаху та майбутньої професії. Впровадження педагогічних умов формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу у систему вищої мистецької освіти підвищить рівень використання засобів мультимедіа викладачами вокалу, допоможе їм краще орієнтуватися у природі співацького звуку та використовувати потрібні приладдя у власній практичній діяльності. Перспективи подальших досліджень вибраної теми стосуються питання технології формування фахової компетентності у майбутнього викладача вокалу засобами мультимедійних технологій.

Список використаної літератури:

1. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования : учебник. Москва : Академия, 2004. 336 с.
2. Масол Л. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі інтегративної мистецької освіти : посібник для вчителя. Київ : Педагогічна думка, 2010. 232 с.
3. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
4. Бабанський Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности. Москва : Знание, 1981. 96 с.
5. Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения : методическое пособие / Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. Москва, 2006. 72 с. URL: http://www.ugtu.net/sites/default/files/posobie_vyyavlenie_sostava_kompetenciy_vypusknikov_vuzov.pdf.
6. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. № 5. С. 21–28.
7. Голешевич Б.О. Эвристические основы педагогики общего музыкального образования : монография. Могилев : УО «МГУ им. А.А. Кулешова», 2009. 272 с.
8. Залогова Л.А. Компьютерная графика : учебное пособие. Москва : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. 212 с.
9. Мережко Ю.В., Киченко Т.О. Формування фахової компетентності майбутнього викладача вокалу засобами мультимедійних технологій : колективна монографія. *Vector of modern pedagogical and psychological science in Ukraine and EU countries*. Riga : Izdevnieciba Baltija Publishing, 2020. Р. 2. С. 445–463. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/47>.
10. Цюлюпа Н.Л. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики в процесі інструментальної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 213 с.

Kasianchuk M., Drieieva Yu. Pedagogical conditions of professional competence of the future vocal teacher by means of multimedia technologies

The article highlights the pedagogical conditions for the developing of professional competence of the future vocal teacher by means of multimedia technologies. Based on the analysis and generalization of philosophical and scientific-pedagogical works, the authors clarified the essence of the definitions: "condition", "pedagogical condition". The article reveals the content of such pedagogical conditions for the development of professional competence of the future vocal teacher by means of multimedia technologies as: compliance with pedagogical expediency and strategic focus on the future profession; supply of material and technical resources for successful education; observance of ergonomic standards of interactive response between subjects of education; implementation of creative context for academic activities.

The authors believe that the pedagogical condition – compliance with pedagogical expediency and strategic focus on the future profession – should be implemented at the higher educational establishments systematically, consistently, using appropriate material that will contribute to the development of students' professional competence they need to master the profession.

According to the authors, the next condition – observance of ergonomic standards of interactive response between subjects of education – should be implemented with respect to the health condition of both student and educator, creation of psychological comfort in the individual classrooms of the educational institution, in conversational interaction between a student and an educator, and a student and multimedia technologies.

An important condition covered by the authors in the article is a supply of material and technical resources for successful education, which can be achieved with the full computerization of higher education institutions in art movement only. The pedagogical condition – implementation of creative context for academic activities – is revealed as a condition that should support, encourage and stimulate students to solve creative and problem-solving tasks.

Based on the scientific achievements of modern scientists, the authors highlight the conditions for the development of pedagogical creativity of the future vocal teachers by means of interactive technologies suggested by O. Dunaieva and the conditions for the development of pedagogical creativity in the educational process suggested by S. Smyrnov.

The article identifies the ways of the further research in the direction of conducting a pedagogical experiment in the development of professional competence of the future vocal teachers of the higher education institutions in art movement and the implementation of the methods in the educational process with the involvement of multimedia technologies.

Key words: *professional competence, pedagogical conditions, vocal teacher, multimedia technologies, means.*

УДК 378:311

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.6>**О. М. Керницький,**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення
Національної академії Національної гвардії України**В. І. Пасічник,**кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення
Національної академії Національної гвардії України**В. С. Васищев,**старший викладач кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення
Національної академії Національної гвардії України

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ У НАВЧАННІ СЛУХАЧІВ МАГІСТРАТУРИ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ПЕРЕГОВОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИТУАЦІЇ ЗАХОПЛЕННЯ ЗЛОЧИНЦЯМИ ЗАРУЧНИКІВ

У статті розглянуто наукові та методичні підходи до моделювання дидактичних ігор у навчальному процесі ВВНЗ. На основі досвіду підготовки офіцерів формувань Національної гвардії України розкрито педагогічні особливості ігрового моделювання у навчанні слухачів магістратури вищого військового навчального закладу переговорної діяльності у ситуації захоплення злочинцями заручників.

Зазначено, що ігрове моделювання нині вважається ефективним методом соціально-культурного проєктування і важливим інструментом формування проєктного мислення особистості, розвитку індивідуального та самостійного прийняття рішень, мобілізації знань та навичок, розкриття особистісного потенціалу тощо. Перевагою ігор перед традиційними методами навчання визначено те, що у процесі ігрових занять реалізуються такі психолого-дидактичні закономірності, як: принцип негайного застосування знань; зведення абстрактних знань і понять на рівень чуттєвого перетворення матеріалу; наближення до практичного розуміння дійсності та варіацій можливих ситуацій; активність та невимушена мобілізація учасників гри; перетворення абстрактних знань на конкретні переживання та поведінку, мислення та дії.

Проаналізовано такі види та основні структури рольової гри у навчанні слухачів магістратури, як: організаційна, рольова, часова, методологічна та методична. Запропоновано ігрову модель під час проведення практичного заняття з магістрами, у процесі якої слухачі повинні виконувати збирання, опрацювання (аналіз, синтез, конкретизацію, узагальнення), зберігання, представлення та використання інформації в умовах комунікації зі злочинцями, існування багатоваріантності подій, наявності дефіциту часу, різкої зміни обставин, можливості непередбачуваних та шокуючих подій.

Зазначено, що під час розвитку ситуації викладачем можливі введення різних уявних перешкод, що заважають слухачам досягти успіху, створюють емоційне напруження під час гри, інтелектуальне перевантаження, дискомфорт тощо. Описано процес проєктування рольової гри для проведення практичного заняття з дисципліни «Прикладна психологія службово-бойової діяльності НГУ» зі слухачами магістратури Національної академії Національної гвардії України. Визначено дидактичні умови, що забезпечують успішність та реалізацію завдань рольової гри щодо визволення заручників. Сформульовано основні вимоги до таких ігор та загальні помилки магістрів під час проведення практичних занять.

Ключові слова: слухачі магістратури, службово-бойова діяльність, дидактична гра, переговори, рольова гра щодо звільнення заручників.

Постановка проблеми. Нині військовим частинам Національної гвардії України (далі – НГУ) як ніколи потрібні кваліфіковані офіцери з високим рівнем професійної компетентності, патріотизму, мотивації до служби, розвинутими комунікативними вміннями, прагненням до професійного зростання тощо. Такі вимоги породжуються у

зв'язку з новими викликами, що постають перед формуваннями НГУ, які призначені для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань.

Особливе місце серед функцій правоохоронних органів посідають завдання, що пов'язані з випад-

ками захоплення заручників, викрадення людей (у тому числі дітей), погроз вчинення збройних нападів, убивств, вибухів, підпалів тощо. З кожним днем стає все більш актуальною проблема ненасильницьких засобів вирішення конфліктних ситуацій. Тільки з 2019 по 2020 роки в Україні сталося 8 найбільш гучних випадків, що пов'язані із захопленням злочинцями заручників [1]. Саме це і зумовлює необхідність підготовки правоохоронних органів, зокрема військовослужбовців формувань НГУ, до взаємодії у конфліктній ситуації, в тому числі й до переговорної діяльності в ситуації захоплення заручників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми впровадження навчально-педагогічних ігрових технологій навчання у вищій школі звертались такі науковці, як А. Вербицький, Д. Ельконін, В. Платов та інші сучасні педагоги і дослідники. Для наукового обґрунтування використання ігрових моделей навчання важливими вважаємо також теоретичні дослідження В. Єфимова, В. Нікандрова, А. Смолкіна, П. Підкасистого. Дослідження проблеми застосування дидактичної гри у навчальному закладі стосуються здебільшого ділових (А. Вербицький, М. Крюков та інші) та рольових ігор (С. Карпова, О. Пометун та інші науковці).

На думку В. Оконя, класифікація таких технологій включає функціональні, тематичні й конструктивні ігри. За змістом вони можуть бути дидактичними, спортивними і військовими. Особлива увага, зазначає він, приділяється формуванню навичок і вмінь ухвалення рішень за умови взаємодії, суперництва і конкуренції між активно діючими особами [2].

У своїх працях науковець О. Аксьонова характеризує дидактичну гру як активну навчальну діяльність з імітаційного моделювання систем, явищ, процесів, а також майбутньої професійної діяльності [3, с. 346].

Проте сучасним теорії та практиці навчання у ВНЗ бракує досліджень з проблеми навчання слухачів магістратури переговорної діяльності, ігрового моделювання таких службово-бойових ситуацій для військовослужбовців військових формувань НГУ, особливо тих, що пов'язані із захопленням злочинцями заручників.

Мета статті – на основі узагальнення наукових підходів та досвіду підготовки офіцерів формувань НГУ розкрити педагогічні особливості ігрового моделювання у навчанні слухачів магістратури вищого військового навчального закладу переговорної діяльності у ситуації захоплення злочинцями заручників.

Виклад основного матеріалу. Сучасні педагоги та науковці стверджують, що для підготовки майбутніх фахівців у навчальному процесі слід використовувати як традиційні, так і сучасні

методи активізації навчально-пізнавальних дій, що засновані на когнітивних, соціально-рольових та поведінкових засадах [4].

Теперішня методика викладання дисциплін у ЗВО зовсім нещодавно збагатилася дидактичними мультимедійними інструментами, які істотно полегшують процес навчання, проте, на нашу думку, віртуальні навчальні інструменти та Інтернет-технології не зможуть ефективно замінити дидактичні можливості ігрових технологій, що імітують квазіпрофесійну діяльність майбутніх фахівців, особливо офіцерів правоохоронних структур, що за своїми обов'язками не тільки керують підлеглим особовим складом, але і вступають у вербальне, силове, а іноді і збройне протистояння з правопорушниками або злочинцями.

Аналіз цієї проблеми показав, що ігрове моделювання нині вважається ефективним методом соціально-культурного проектування і важливим інструментом формування проектного мислення особистості, розвитку індивідуального та самостійного прийняття рішень, мобілізації знань та навичок, розкриття особистісного потенціалу тощо. Перевагою ігор перед традиційними методами навчання є те, що у процесі ігрових занять реалізуються такі психолого-дидактичні закономірності, як: принцип негайного застосування знань; зведення абстрактних знань і понять на рівень чуттєвого перетворення матеріалу; наближення до практичного розуміння дійсності та варіацій можливих ситуацій; активність та невимушена мобілізація учасників гри, мислення та дії [3, с. 346].

Науковці Я. Бельчиков, М. Бирштейн пропонують класифікацію ділових ігор як методу активного навчання за певними ознаками, а саме [5]:

1. Серед ділових ігор залежно від їх функцій та цільової направленості виділяють: навчальні (тренінгові) ділові ігри. Ігри такого типу є найпоширенішими.

2. За широтою тематичних рамок ділові ігри поділяються на: комплексні, які передбачають обробку методів вирішення складного завдання в єдності його найважливіших аспектів, наприклад, імітація діяльності з розв'язання конфліктної ситуації; часткові – вирішення окремого завдання.

3. За ступенем свободи прийняття рішень та дій ігри поділяються на: жорсткі, якщо гра припускає лише заздалегідь сплановані рішення та поведінкові моделі. Прийняття рішень в іграх такого типу обмежується вибором однієї з раніше запропонованих альтернатив; м'які, коли діяльність учасників обмежується лише загальним сценарієм.

4. За ступенем невизначеності ситуації ділові ігри поділяються на: детерміновані, для яких характерна визначена ситуація із заданими параметрами; імовірні, які характеризуються

невизначеністю ситуації, мінливістю багатьох її параметрів.

5. За характером комунікацій гравців ділові ігри поділяються на: інтерактивні, в яких залежність учасників один від одного є дуже важливою.

6. За галуззю використання: загальні ділові ігри моделюють діяльність всієї організаційної одиниці в конкретній ситуації, яка може змінюватися; функціональні ділові ігри.

7. За відкритістю ділові ігри поділяються на: відкриті, які дозволяють контакти між учасниками, наприклад, ігри типу «мозковий штурм»; закриті, які забороняють усіякі контакти.

8. За залежністю від використовуваних засобів та інструментів ігри поділяються на: мультимедійні або комп'ютерні; прості ігри.

Отже, ігри дають змогу під час занять здійснювати імітаційне моделювання систем, а також їх функціонування. Дидактичні ігри, що трапляються в теорії та практиці, поділяються на імітаційно-моделюючі та рольові ігри. Імітаційно-моделюючі ігри присвячені вирішенню певної проблеми, набуттю процесуальних компетенцій, рефлексії шляхів вирішення проблеми і засновані на розподілі певних «технічних» ролей, в яких емпатія (перевтілення в образ) має менше значення, ніж у рольових іграх. Третій тип ігор називається «стратегічні ігри», які мають обов'язкове рольове забарвлення. У таких іграх дії учасників не тільки підпорядковані ситуації та організаційно-управлінським правилам гри, а ще й особливостям рольової поведінки гравця. Рольові ігри дають змогу гравцям виявити творчі можливості, розвивають перцептивні якості, рефлексію поведінки та поведінку інших людей, дозволяють імітувати переговорну діяльність.

Поняття «переговори» походить від англійського слова "negotiation" і французького "negociation", які мають латинське походження (від латинського negotium: нес, ні «ні» і otium – «досуг»), означає – розмову, бесіду з метою обмінятися думками або домовитися про що-небудь із кимсь, або обговорення з метою з'ясування думок, настроїв сторін або укладення угоди [6, с. 968]. Найдавніше використання цього терміна пов'язане з торгівлею.

Переговори – це один із численних видів взаємодії між людьми. Історія знає багато способів вербальної і невербальної взаємодії між людьми. До основних із них належать: консультації, дискусії, «круглі столи», арбітражі, переписка, посередництво. Це обмін думками з метою домовитися про щось.

В історичному плані розвиток переговорів відбувався трьома напрямками: дипломатичним, торговельним і розв'язанням спірних проблем. Переговори розглядаються як засіб завершення конфлікту, коли опоненти вичерпали можливості силового розв'язання протиріччя.

Насамперед слід відрізнити переговорну діяльність за об'єктом взаємодії: одна справа вести переговори з представниками політичних організацій, національних рухів, релігійних об'єднань, і зовсім інша – з правопорушником чи групою правопорушників, які захопили заручників. Найбільш типовими для діяльності правоохоронних структур ситуаціями, у яких здійснюється конфліктна взаємодія з правопорушниками, є також переговори з учасниками сімейно-побутових конфліктів, особами у небезпечних психічних станах (алкогольному чи наркотичному сп'янінні, психічній аномалії тощо), агресивно налаштованими групами неповнолітніх та молоді (футбольних фанатів, хуліганських угруповань тощо) [7].

Найбільш екстремальний характер мають умови ведення оперативних переговорів, що ведуться зі злочинцями, особливо коли йдеться про захоплення ними заручників. Проектування рольової гри «Заручник» для проведення практичного заняття з дисципліни «Прикладна психологія службово-бойової діяльності НГУ» зі слухачами магістратури передбачало визначення мети, спрямованої на засвоєння змісту матеріалу, вибір виду навчально-пізнавальної діяльності та форм взаємодії викладача і магістрів, магістрів між собою під час розігрування ролей (злочинці, заручник, переговорник, керівник операції, снайпери тощо), варіантів розвитку подій. Це вимагало усвідомлення цілей кожного етапу гри, результату, вибору способу діяльності; необхідних засобів інтелектуального, практичного або предметного характеру; наявності чітких знань та уявлень про об'єкт діяльності.

Під час проведення практичного заняття вибудовувалася така ігрова модель, у процесі якої слухачі повинні виконувати збирання, опрацювання (аналіз, синтез, конкретизацію, узагальнення), зберігання, представлення та використання інформації в умовах комунікації зі «злочинцями», існування багатоваріантності подій, наявності дефіциту часу, різкої зміни обставин, можливості непередбачуваних та шокуючих подій. Особливістю і основною перевагою такої моделі стало те, що вона дозволяє: по-перше, не боятися негативних наслідків якої-небудь неправильної дії; по-друге, значно прискорювати час перебігу реальних процесів переговорів; по-третє, надає змогу повторювати ті чи інші операції для закріплення навичок їх виконання, а також дозволяє набувати досвіду в умовах гри, спостерігати за правильними або помилковими діями інших слухачів; по-четверте, одразу бачити результати або своїх точних кроків, рішень, або помилок.

Під час такої гри особлива увага приділяється формуванню навичок і вмій застосування методів та прийомів ведення оперативних переговорів, ухвалення рішень за умови взаємодії, суперниц-

тва і конкуренції (протидії) між активно діючими особами. Нами було враховано такі психолого-педагогічні принципи конструювання і використання рольової гри, які визначають складові частини, логіку, внутрішні зв'язки і вимагають їх системного застосування: принцип імітаційного моделювання конкретних умов і динаміки певного виду діяльності; ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності; спільної діяльності; діалогічного спілкування; багатоваріантності; проблемності змісту імітаційної моделі і процесу його розгортання в ігровій діяльності. Сутність рольової гри під час навчання слухачів магістратури переговорної діяльності, на нашу думку, полягає у повноті відтворення предметного, психологічного і соціального змісту специфіки такого виду їхньої службово-бойової діяльності, моделюванні основних умов і системи відносин, характерних для відповідної діяльності. Вони розгортаються на імітаційній моделі під час практичного заняття зі слухачами, що відтворює різні варіанти динаміки таких ситуацій, які часто є непередбачуваними та несуть загрозу життю заручників і військовослужбовців НГУ, працівникам ОВС.

Під час занять враховано такі важливі структури рольової гри, як: організаційна структура, рольова структура, часова структура, методологічна та методична структури гри. Спрощено схему такої гри нами було побудовано так: її учасникам рекомендовано взяти участь у розв'язанні ситуації захоплення заручника, що склалася, і на основі інформації, яка є на поточний час про злочинців, їхні вимоги, стан здоров'я заручника, умови обстановки, наявні сили та можливості, психологічні особливості розгортання події, включитись в оперативну гру, здійснити обґрунтовані кроки та прийняти правильне рішення щодо його звільнення. Під час розвитку ситуації викладачем можливі введення різних уявних перешкод, що заважають слухачам досягти успіху, створюють емоційне напруження під час гри, інтелектуальне перевантаження, дискомфорт тощо.

Етапи гри як системи складаються з: підсистеми підготовки до проведення рольової гри (підготовка керівництва з проведення гри, методичного і технічного забезпечення, формування складу груп); підсистеми управління грою (створення змагальності, відпрацювання навичок роботи у групі, оперативна зміна структури гри, зміна рольових осіб, управління перебігом гри і т.д.), розподілу учасників на групи на певному етапі ведення оперативних переговорів.

Рольова структура такої гри включає: ролі, які моделюють конкретну ситуацію службово-бойової діяльності; ролі, необхідні для оперативного управління ходом гри (керівник та «група забезпечення»); ролі, що запроваджуються у гру для підвищення емоційної напруги учасників (снайпери,

ЗМІ, батьки злочинців, заручника та ін.); ролі експертів (за необхідністю).

Часова структура такої гри визначає певні часові етапи: підготовчий етап, вступну частину, власне гру й аналіз результатів переговорів. Методична структура гри при цьому включає: методику проведення гри (сценарій), порадики із застосування системи оцінювання діяльності учасників, технічні засоби навчання і наочне приладдя (муляжі зброї, знаки розрізнення, кайданки та ін.). У методологічній структурі ділової гри поєднуються методи управлінського консультування і методи групової динаміки.

Проведена робота щодо проектування та впровадження рольових ігор у практику викладання дисципліни «Прикладна психологія службово-бойової діяльності НГУ» зі слухачами магістратури дозволила сформулювати основні вимоги до таких ігор, а це такі як: конкретність об'єкта ігрового моделювання ситуації захоплення заручників; поступовість у побудові моделі службово-бойової діяльності з опрацювання етапів, їх змісту, методів та прийомів ведення переговорів щодо звільнення заручників; доцільність розподілу ролей між учасниками гри та їх своєчасна зміна у разі відсутності генерування ідей, просування у переговорах, інтелектуального ступору або втрати активності; комунікативність та взаємодія учасників; залученість усієї групи до спільної роботи; колективність у опрацюванні рішень учасниками гри та просування до спільної мети; багатоваріантність рішень та їх відповідність складності ситуації визволення заручників; наявність системи індивідуальних або групових методів оцінки для учасників рольової гри.

Досвід навчання слухачів магістратури показує, що під час проведення рольової гри «Заручник» їхнім діям притаманні такі загальні помилки, як: легковажне ставлення до завдання на початковому етапі входження в гру, неповне врахування дії комплексу факторів, безпідставна надія на легке та швидке вирішення проблеми силовими засобами, поспіх у прийнятті важливих рішень без ретельного аналізу обстановки, втрата орієнтації у часі, повільне реагування на зміну умов виконання завдань, слабкі навички активного слухання інших, відволікання від головної мети, нехтування прийомами емпатійного спілкування, переважно директивний стиль комунікації зі «злочинцями» тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуто наукові підходи до моделювання дидактичних ігор та на основі досвіду підготовки офіцерів формувань НГУ розкрито педагогічні особливості ігрового моделювання у навчанні слухачів магістратури ВВНЗ переговорної діяльності у ситуації захоплення злочинцями заручників. Описано процес проектування та запропоновано рольову гру «Заручник» для

проведення занять з дисципліни «Прикладна психологія службово-бойової діяльності НГУ» зі слухачами магістратури Національної академії Національної гвардії України. Перспективним напрямом дослідження вважаємо визначення показників та критеріїв ефективності запропонованої рольової гри зі слухачами магістратури.

Список використаної літератури:

1. Захоплення заручників у Луцьку: інші схожі інциденти в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/22/infografika/suspilstvo/zaxoplennya-zaruchnykiv-luczku-inshi-sxozhincydenty-ukrayini>.
2. Okon W. U podstaw problemowego uczenia sie. Warszawa, 1994. 210 s.
3. Аксьонова О.В. Методика викладання економічних дисциплін. Київ : КНЕУ, 2006. 708 с.
4. Азаренкова Г.М. Тренінгові технології навчання у практичній підготовці студентів. Львів : Новий Світ. 2010. 198 с.
5. Бельчиков Я.М., Бирштейн М.М. Деловые игры. Рига, 1989. 304 с.
6. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови 250 тис. слів. Київ : Вид-во «Перун», 2005. 1736 с.
7. Кравчук І.А. Ведення переговорів з терористами. *Форум права*. 2010. № 4. С. 526–530.

Kernickiy O., Pasichnik V., Vasishev V. Pedagogical features of game modelling in the training of listeners of the higher military educational institution

The article considers scientific and methodological approaches to modelling didactic games in higher education. Based on the experience of training officers of the National Guard of Ukraine, the pedagogical features of game modelling in teaching students of the master's degree of higher military educational institution to negotiate in a situation of hostage-taking by criminals are revealed.

It is noted that game modelling today is considered an effective method of socio-cultural design and an important tool for forming project thinking personality, development of individual and independent decision-making, mobilization of knowledge and skills, disclosure of personal potential and more. The advantage of games over traditional teaching methods is that in the process of game classes the following psychological and didactic patterns are realized: the principle of immediate application of knowledge; reduction of abstract knowledge and concepts to the level of sensory transformation of material; approximation to the practical understanding of reality and variations of possible situations; activity and casual mobilization of game participants; transformation of abstract knowledge into concrete experiences and behaviour, thinking and actions.

The types and main structures of role play in teaching master's students are analyzed: organizational, role, time, methodological and methodical structure of the game. A game model is proposed during a practical lesson with masters, during which students must collect, process, storage, presentation and use of information in communication with criminals, the existence of a variety of events, the lack of time, abrupt change of circumstances, the possibility of unpredictable and shocking events.

It is noted that during the development of the situation the teacher may introduce various imaginary obstacles that prevent students from achieving success, create emotional tension during the game, intellectual overload, discomfort and more.

The process of designing a role-playing game for conducting a practical lesson on the subject with students of the master's program of the National Academy is described.

The didactic conditions that ensure the success and implementation of the tasks of the role play on the release of hostages are determined. The basic requirements for such games and general mistakes of masters during practical classes are formulated.

Key words: *master's students, service and combat activity, didactic game, negotiations, role play on hostage release.*

В. О. Кисельоввикладач кафедри теорії та методики спорту
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПОРТИВНО-МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Статтю присвячено висвітленню критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів. Конкуренція на ринку праці передбачає перехід до ефективніших форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з учнівською молоддю, а реалізація прогресивних ідей галузі ФКіС у практиці загальноосвітньої школи вимагає підготовки висококваліфікованих учительських кадрів. Щоб визначити стан готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, необхідно окреслити критерії, показники та рівні її сформованості. З урахуванням проведеного аналізу критеріями готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів нами було обрано: предметний, показники якого мають свідчити про рівень теоретичної підготовки студентів до здійснення практичної діяльності з організації спортивно-масових заходів; методичний, показники якого повинні визначати рівень сформованості педагогічних умінь і навичок студентів з організації спортивно-масових заходів під час здійснення практичної професійної діяльності; особистісний, показники якого мають свідчити про ставлення студентів до вивчення фахових дисциплін, що забезпечують формування готовності до організації спортивно-масових заходів, визначати рівень мотивації майбутніх учителів фізичної культури до здійснення цієї професійної діяльності, прагнення до самоосвіти та самовиховання, визначати внутрішні психологічні та індивідуальні якості майбутніх учителів фізичної культури, які забезпечують формування готовності до організації спортивно-масових заходів. Залежно від ступеня такої готовності вчителя фізичної культури нами виділено три рівні: репродуктивний (вміння здійснювати елементарні дії з організації спортивно-масових заходів за зразком); продуктивний (володіння базовими знаннями й уміньми для самостійного виконання таких професійних завдань); високий (створення оригінальних підходів і практичних дій щодо організації спортивно-масових заходів).

Ключові слова: готовність, професійна підготовка, майбутні вчителі фізичної культури, критерії, показники, рівні, спортивно-масові заходи.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку освіти та науки висуває підвищені вимоги до компетентності фахівців фізичної культури, що потребує суттєвих змін у їхній професійній підготовці. Конкуренція на ринку праці передбачає перехід до ефективніших форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з учнівською молоддю, а реалізація прогресивних ідей галузі ФКіС у практиці загальноосвітньої школи вимагає підготовки висококваліфікованих учительських кадрів.

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [1] фізична культура – це «складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості». Це зумовлює потребу в суттєвих змінах у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури, вимагає постійного підвищення їхнього професійного рівня. На педагогічні ЗВО покладається відповідальність за підготовку нового покоління педагогів, зміст і рівень

кваліфікації яких адекватні інноваціям, що відбуваються в галузі ФКіС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне становлення майбутніх учителів фізичної культури досліджували Н. Белікова, В. Видрін, С. Єрьогіна, Р. Клопов, О. Конєєва, В. Костюченко, Б. Курдюков, П. Лесгафт, Л. Лубишева, М. Носко, Н. Москаленко, Є. Приступа, М. Прохорова, Н. Пфейфер, Л. Суценко, С. Хазова та ін. Попри значний внесок цих дослідників у становлення педагогічних закладів у галузі ФКіС, чинна система професійної підготовки в них спрямована більшою мірою на розвиток спортивної майстерності та загальнонаукового компоненту освіти майбутніх учителів фізичної культури, що не забезпечує випусникам ЗВО рівня професійної підготовки до інноваційної холистичної діяльності відповідно до соціального запиту сучасного суспільства.

Щоб визначити стан готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, необхідно окреслити критерії, показники та рівні її сформованості.

Проблема критеріїв ефективності є однією з найважливіших проблем розроблення та реалізації моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у педагогічних ЗВО [4].

Критеріями оцінювання якості професійної підготовленості (компетентності / готовності) студентів як результату фахової підготовки й ефективності методів її досягнення науковці вважають: якість знань (повноту, міцність, системність тощо); обсяг і рівень оволодіння професійно значущими вміннями та навичками; ступінь оволодіння основами самостійної діяльності; рівень сформованості професійної самостійності та мобільності як риси особистості фахівця [2]. Критерії дозволяють визначити результативність роботи, оцінити ефективність діяльності суб'єктів системи, що впливає на формування оптимальної професійної мотивації, рівня професійної майстерності, ступінь адаптації та соціалізації фахівця тощо [4].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення критеріїв, показників і рівнів готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів.

Виклад основного матеріалу. Нами досліджено різні критерії, використані для характеристики професійної готовності вчителя. У дисертаційній роботі О. Семеніхіної [3] виділено таку систему критеріїв і показників готовності майбутнього вчителя: мотиваційний (показники – інтерес, мотивація), теоретичний (показники – повнота, глибина і системність знань), технологічний (показники – операційні вміння і професійні навички), аналітичний (показники – здатність до самоаналізу і здатність до самовдосконалення) критерії.

З урахуванням проведеного аналізу, а також внутрішньої структури готовності майбутнього вчителя фізичної культури до професійної діяльності нами було обрано такі критерії готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів:

– *предметний*, показники якого мають свідчити про рівень теоретичної підготовки студентів до здійснення практичної діяльності з організації спортивно-масових заходів;

– *методичний*, показники якого повинні визначати рівень сформованості педагогічних умінь і навичок студентів з організації спортивно-масових заходів під час здійснення практичної професійної діяльності;

– *особистісний*, показники якого мають свідчити про ставлення студентів до вивчення фахових дисциплін, що забезпечують формування готовності до організації спортивно-масових заходів; визначати рівень мотивації майбутніх вчителів фізичної культури до здійснення цієї професійної діяльності, прагнення до самоосвіти та самовиховання, визначати внутрішні психологічні та індиві-

дуальні якості майбутніх учителів фізичної культури, які забезпечують формування готовності до організації спортивно-масових заходів.

Предметний критерій передбачає визначення рівня у майбутніх учителів фізичної культури інтегрованої системи фахових, психолого-педагогічних і валеологічних знань, усвідомлення суспільної значущості роботи вчителя фізичної культури за умов сучасного суспільного життя, зокрема володіння системою теоретичних знань, необхідних і достатніх для успішної організації спортивно-масових заходів у майбутній професійній діяльності. Показником виділених груп знань щодо рівня сформованості за цим критерієм став обсяг знань. До поняття «обсяг знань» входить сукупність фактів, понять, правил, суджень, висновків, явищ і процесів, засвоєна студентами – майбутніми вчителями фізичної культури, яка характеризує знання студентами управлінських та організаційних видів діяльності у галузі ФКіС.

Методичний критерій окреслює здатність майбутніх учителів фізичної культури виконувати певні дії з успішної організації спортивно-масових заходів, педагогічні уміння студентів пояснювати та ілюструвати ці дії під час здійснення професійної діяльності. З погляду підготовки майбутнього вчителя фізичної культури така здатність виражається в умінні підвищувати свою методичну підготовленість із сучасних напрямів діяльності у галузі ФКіС, у вмінні та потребі систематично поповнювати та розширювати відповідні професійні знання, їхній інструментарій та особливості застосування; у вмінні досліджувати зміст навчального матеріалу; у вмінні моделювати власну діяльність; у вмінні організувати свою професійну діяльність; у вміннях, що характеризуються високим рівнем знань сучасних інноваційних видів діяльності у галузі ФКіС; у вміннях модернізувати засоби навчання для власних потреб. Тому як критеріальний показник визначено «організаційні дії» (вміння організувати спортивно-масові заходи) майбутніх учителів фізичної культури.

Особистісний критерій характеризує рівень сформованості професійних якостей особистості та цінностей учителя для здійснення майбутньої педагогічної діяльності. Сюди також відносимо наявність здібностей для творчого застосування інноваційних видів активності у професійній діяльності, уміння здійснювати контроль, самоконтроль та усвідомлювати оцінку та самооцінку результатів своєї діяльності з метою подальшого самовдосконалення, зокрема фізичного. Показниками є мотивація майбутньої професійної діяльності та здатність до самоаналізу.

Критерії та показники професійної готовності вчителя фізичної культури дозволяють охарактеризувати рівні готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масо-

вих заходів. Залежно від ступеня такої готовності вчителя фізичної культури нами виділено три рівні:

– *репродуктивний* (вміння здійснювати елементарні дії у галузі організації спортивно-масових заходів за зразком, часткове впровадження їх у професійну діяльність переважно під керівництвом інших);

– *продуктивний* (знання основних фактів і понять у галузі організації спортивно-масових заходів, володіння базовими вміннями для самостійного виконання таких професійних завдань);

– *високий* (перенесення знань у нові ситуації, створення оригінальних підходів, алгоритмів пізнавальних і практичних дій щодо організації спортивно-масових заходів).

Репродуктивний рівень характеризується обмеженим інтересом до організації спортивно-масових заходів, ситуативною цікавістю до досвіду його використання, ситуативними бажаннями і готовністю до організації спортивно-масових заходів і потребою у додатковій мотивації. У вчителів цієї групи сформовані фрагментарні знання про доцільність організації спортивно-масових заходів, спостерігаються поодинокі вміння залучати інноваційні види діяльності у галузі ФКіС, відсутні навички провадження професійної діяльності з комплексної самостійної організації спортивно-масових заходів, не завжди адекватне зіставлення шляхів організації спортивно-масових заходів і мети та завдання їх проведення, невпевненість у доцільності застосування інноваційних видів діяльності в організації спортивно-масових заходів, відсутність самостійної орієнтації у відборі та застосуванні методик організації спортивно-масових заходів, організація спортивно-масових заходів може відбуватися лише за зразком або під керівництвом інших. Відсутня усвідомлена потреба оволодіння вміннями організації спортивно-масових заходів, простежується фрагментарний інтерес до їх організації іншими, відсутнє бажання експериментувати, поодинокі бажання професійного зростання.

Продуктивний рівень характеризується усвідомленістю спонукальних мотивів до організації спортивно-масових заходів і творчої самореалізації, достатньою теоретичною, предметною та технологічною підготовкою у сфері організації спортивно-масових заходів, достатнім рівнем

сформованості професійних якостей вчителя до організації спортивно-масових заходів, але частковою здатністю критично оцінювати обраний інструментарій, частковими проявами потреб вивчати застосування новацій колегами. Учителі цієї групи зазвичай добре знайомі з теоретичними основами організації спортивно-масових заходів, на достатньому рівні володіють предметними знаннями у галузі ФКіС, використовують інноваційні види діяльності у галузі ФКіС у власній професійній діяльності, однак таке використання часто є фрагментарним. Педагогічна рефлексія в них виявляється недостатньою.

Високий рівень характеризується усвідомленою й аргументованою мотивацією щодо організації спортивно-масових заходів і щодо творчої самореалізації, ґрунтовною теоретичною, предметною та технологічною підготовкою у галузі ФКіС та інновацій, здатністю критично оцінити наявний інструментарій у контексті обраних форм і методів організації спортивно-масових заходів, сформованим почуттям внутрішньої готовності до організації спортивно-масових заходів, усвідомленням потреби у постійному аналізі розвитку засобів і шляхів їхньої організації. Учителі цієї групи активно експериментують із залученням інноваційних видів діяльності у галузі ФКіС, у них немає побоювань за доцільність використання шляхів організації спортивно-масових заходів, оскільки розвинута рефлексія професійної діяльності. Вони охоче обговорюють власні успіхи та помилки з метою осмислення педагогічних інновацій. Реалізація творчого потенціалу для багатьох із них є важливим елементом самореалізації.

Отже, за результатами аналізу підходів до побудови критеріальної основи дослідження нами було визначено систему критеріїв і показників, за якими можливо дослідити рівень готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів (табл. 1).

Висновки і пропозиції. Таким чином, визначення сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів доцільно здійснювати за предметним, методичним та особистісним критеріями, показниками яких було обрано обсяг знань, організаційні дії, мотивацію та самоаналіз відповідно. Залежно від ступеня такої готовності вчи-

Таблиця 1

Критерії та показники готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів

Критерії	Показники	Методики оцінки критеріїв
Предметний	Обсяг знань	Тестування
Методичний	Організаційні дії	Системи завдань на організацію спортивно-масових заходів, експертна оцінка
Особистісний	Мотивація	Дослідження мотивації професійного навчання студентів за В.Г. Каташевим
	Самоаналіз	Діагностика рівня самоаналізу професійно-педагогічної діяльності за Л.В. Бережновою

теля фізичної культури нами виділено три рівні: репродуктивний, продуктивний, високий.

Перспективними вважаємо дослідження питань запровадження в освітній процес фахової підготовки майбутніх учителів фізичної культури технологій контекстного навчання, мультимедійного наповнення курсів, організації дистанційного навчання за Smart-підходами з метою формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації спортивно-масових заходів за нових умов існування суспільства з COVID-19.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 14. Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2608-VI від 19 жовтня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 11. Ст. 69; № 3236-VI від 19 квітня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435; № 5460-VI від 16 жовтня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 2–3. Ст. 41; № 76-VIII від 28 грудня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 6. Ст. 40; № 77-VIII від 28 грудня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 11. Ст. 75; № 453-VIII від 19 травня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 30. Ст. 277.
2. Наумчук В.І. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002. 20 с.
3. Семеніхіна О.В. Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх учителів математики до використання засобів комп'ютерної візуалізації математичних знань : дисс. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2017. 490 с.
4. Степанченко Н.І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2017. 629 с.

Kyselov V. Criteria, indicators and levels of preparedness of future teachers of physical culture for the organization of sports and mass events

The article is devoted to the coverage of criteria, indicators and levels of readiness of future physical education teachers to organize sports events. Competition in the labor market involves the transition to more effective forms of physical culture and sports work with young students, and the implementation of progressive ideas in the field of FC&S in the practice of secondary school requires the training of highly qualified teachers. To determine the state of readiness of future physical education teachers for professional activity, it is necessary to determine the criteria, indicators and levels of its formation. Taking into account the analysis of the criteria of readiness of future physical education teachers to organize sports events, we have chosen: subject, indicators of which should indicate the level of theoretical preparation of students for practical activities for the organization of sports events; methodical, the indicators of which should determine the level of formation of pedagogical skills and abilities of students in the organization of sports events during the implementation of practical professional activities; personal, the indicators of which should indicate the attitude of students to the study of professional disciplines that ensure the formation of readiness for the organization of sports events; to determine the level of motivation of future physical education teachers to carry out this professional activity, the desire for self-education and self-education, to determine the internal psychological and individual qualities of future physical education teachers that ensure readiness to organize sports events. Depending on the degree of such readiness of a physical education teacher, we have identified three levels: reproductive level (the ability to perform basic actions of organizing sports events on the model); productive level (possession of basic knowledge and skills for independent performance of such professional tasks); high level (creation of original approaches and practical actions concerning the organization of sports and mass actions).

Key words: readiness, professional training, future physical education teachers, criteria, indexes, levels, sports and mass events.

UDC 378.147.157

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.8>

K. L. Kovalova

PhD (Philology),
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Cross-Cultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

E. M. Herasymenko

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
and Cross-Cultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

O. V. Shcherbyna

Teacher at the Department of Foreign Languages
Kharkiv National University of Pharmacy

PECULIARITIES OF THE DISTANCE LEARNING INTRODUCTION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The main possibilities of distance learning organizing and implementing into educational process of the country, didactic principles, pedagogical approaches, technologies, methods and means of distance education realization have been considered in the article. The advantages, disadvantages and temporary difficulties of the distance learning system implementing, as one of the forms of modern education, have been analysed. The main models of distance learning: synchronous, asynchronous, hybrid (blended) and the features of their usage in the educational process have been considered. The necessity of a hybrid model usage, as the most effective in teaching a foreign language, has been substantiated. Several components that ensure the quality and effectiveness of distance learning: technical support, training, methodological support and professionally trained staff have been identified. Psychological, pedagogical and methodological problems of distance learning of foreign languages have also been stated. Particular attention is paid to the motivational side of successful distance learning, because student's independent work becomes a very important form of learning during this process. So independent work can be effective only with high cognitive activity, creative attitude to learning and conscious motivation of students. On the other hand, the motivation of the teacher is no less important, because students' independent work must be managed, didactically provided and systematically controlled. The specifics of distance education provides the highest, almost daily teacher's "degree of accessibility". Only with the teacher's participation, a harmonious combination and effective use of the necessary educational components as well as an objective assessment of the pedagogical technologies quality in the system of distance learning can be carried out. At the end of the article the conclusion has been made, that distance learning, of course, can be effective and productive, but at certain conditions of its organization, implementation and operation, with high motivation, only if it is feasible for all participants of the educational process.

Key words: distance education, distance learning, synchronous, asynchronous, hybrid, motivation, independent work.

The problem statement. The modern world is becoming more and more mobile. The process of education is becoming more individualized and flexible, so the issue of distance education existence is no longer relevant, because this form of learning has become socially significant in educational area all over the world. In Ukraine, distance education has also taken its place in the pedagogical environment. These are diverse language, preparatory and business courses, advanced training courses and separate courses in universities, webinars, Internet-conferences and others. It is certain, that distance learning plays an important role in the modernization and improvement of Ukrainian education. But the transition to full distance learning, even in force majeure conditions during quarantine, has stated

many questions within world education. It became a kind of a challenge for all participants of the educational process in the whole world. The situation made everyone master urgently digital tools and platforms, new pedagogical approaches, methods and technologies of distance learning. All these factors have conditioned the relevance of our study.

The object of our investigation is to organize a distance education in universities as a modern form of education.

The subject of our investigation are means, methods, techniques of distance education implementing.

Analysis of recent research and publications.

The problem of distance education has been studied by home and foreign scientists: O. Andreev, V. Bykov, O. Goldin, B. Holmberg, R. Garrison, V. Gritsenko,

D. Keegan, V. Kukharenko, U. Mackintosh, N. Morse, E. Patarakin, O. Peters, E. Polat, F. Saba, S. Semerikov and others. The pedagogical foundations of distance education were studied by A. Edmundson, L. Elly, K. Fee, K. Jansak, D. Li, J. Masters, M. Nehme, D. Picar, V. Oliynyk, N. Korsunskaya, P. Talanchuk and others. The problem of distance learning organizing in universities is considered in the works of N. Basova, B. Holmberg, E. Zhevakina, N. Sewart, B. Shunevych, G. Yatsenko and others. The candidate dissertations of V. Svyrydyuk, N. Mulina are investigations on methods of foreign languages teaching. The psychological, pedagogical and methodical problems of distance education of foreign languages are generalized in their works.

Analysis of the works has shown that today technical support of the distance educational process, the introduction of distance education technologies in the educational process, separate methodological aspects of distance learning courses development are mostly studied. Despite the significant number of works, many problems remain unresolved, in particular, the problem of teachers' information and communication competence improvement, distance education technologies.

The aim of our investigation is to consider the main opportunities for the distance education introduction into the educational process of the country (the latest informational technologies, methods), as well as the advantages and disadvantages of distance education during a foreign language studying.

Presentation of the main material. Distance learning (DL) is a relatively new phenomenon in Ukraine. The first attempts of distance learning were made in 1873 in the United States. It was a distance learning school. The aim of this school was to give the education to women. Printed materials were sent by regular mail. And it was, in its essence, correspondent education, based on educational communication at a distance with the help of correspondence. Some investigators point out the fact of the first correspondent distance education in 1840, starting from the date of the first regular course of correspondence training in shorthand Isaac Pitman in England [1]. It is believed that "officially the beginning of distance education belongs to C. Toussaint – a teacher of French language at the University of Berlin and G. Langenscheidt – a member of the Berlin Society of Modern Languages. In 1856 they founded the Institute of Foreign Languages in Berlin. However, six years earlier in 1850, the Institute of Distance Learning was established in Russia. Besides Russia and Germany, in the second half of XIX – early XX centuries the similar educational institutions were opened in other countries of the world..." [2, p. 7–8].

Therefore, DL is a continuation of correspondent training. On the early stages of DL existence, due to its undeveloped conceptual apparatus, it was also

understood as a kind of distance education. In recent decades the experience of this education form using has shown that it has lost the status of correspondent [3, p. 43] and it is "neither a modernization nor, moreover, an analogue of distance learning" [4]. This is a new, independent, progressive form of learning, the basis of which is interactivity – the interaction of teacher–tutor and student with the help of Internet technologies.

At the present stage, the investigators define distance education (ED) as an open learning system that provides interactive interaction between a teacher and a student through the modern telecommunication technologies, multimedia and intensive student's independent work with information network materials as an effective means of education continuity ensuring. Such form of education gives the choice of place, time and pace of learning, as well as the possibility of round-the-clock access to educational materials, teacher's constant support and consultation, online video lectures, virtual simulators, technological solutions for effective learning insurance [5–8].

According to the Regulation on distance learning of the Ministry of Education and Science of Ukraine (from 25.04.2013 № 466): "distance learning is understood as an individualized process of acquiring knowledge, skills, abilities and ways of human cognitive activity, which occurs mainly through indirect interaction of distant participants of the educational process in a specialized environment, which operates on the basis of modern psychological, pedagogical, information and communication technologies" [9].

Researchers propose such benefits of distance learning as [6; 8; 10; 11]:

- freedom and flexibility. Opportunity to study simultaneously in different places, on different courses not only in one, but also in several universities or even countries. Opportunity to get an education abroad with minimal financial costs with a wide choice of specialties, so as the most of universities in Europe and in the United States have introduced such a convenient form of education much earlier than Ukraine;
- global learning: it can be received by people from different continents, despite of the country in which the course was developed;
- individual learning process. Students' independent choice of the learning pace, the choice of sections that should be repeated. The students' own learning schedule creating in their usual environment and at a convenient time;
- incognito training (without disclosing one's name) due to certain circumstances (age, status, position, etc.), registration under another name;
- education of people with disabilities who are unable to attend offline classes;
- constant contact with teachers, unlimited number of consultations;

- acquisition of such qualities as independence, mobility and responsibility;

- training of more people of different age groups compared to other forms of training;

- accessibility to all layers of the population. Young people who cannot combine training with work or live in a remote area far from the regional centres, military men, housewives, managers, businessmen or students who want to get an education in parallel;

- commercial benefit for universities. Additional number of students in general and per teacher, savings of auditorium and housing fund (dormitories), utilities;

- simple virtual communities formation: teachers, students, etc. Due to the modern Internet technologies usage, with the help of which it becomes possible to discuss certain problems between teachers, solve common problems, exchange experiences or information, etc.

Despite the rather extensive list of positive qualities of distance education, as well as in any other form of training, we can identify several disadvantages [8; 10–12]:

- there is no scientifically substantiated and clearly formulated strategy of DL in Ukraine and relevant programs of national and regional levels;

- insufficient direct contact between a teacher and a student, there is no direct face-to-face communication, which is necessary during a foreign language learning. The presentation of the material hasn't emotional colouring, it is difficult to create a creative atmosphere in the group of students;

- it is necessary to have the appropriate hardware and software (the ability to access information and distance learning means usage, the user must be provided with a personal computer and Internet access);

- a significant problem is the low bandwidth of the electronic network during training teleconferences. First of all, distance students of small towns of Ukraine suffer from this. In fact, DE is the most suitable for students because of the geographical distance from scientific centres;

- high requirements as to the training tasks and to the administration process;

- the problem of user authentication at knowledge testing is the key issue. It is impossible to say exactly who is at the other end of the wire. The optimal technological solution has not been proposed so far. The most remote programs use a face-to-face examination session. One way to solve this problem is video cameras installation on the learner's side and appropriate software;

- a number of individual psychological conditions are mandatory;

- the absence of learners' constant control; there is a lack of practical work;

- large material costs for the distance learning system design and creation, organization of distance learning courses and purchase of necessary equipment;

- the development of distance learning courses is a very time consuming process; the creation of one hour of interactive multimedia material takes more than a hundred hours of work by professionals.

The result of successful distance learning depends on the conscious student's motivation, purposeful intensive independent work and strict self-discipline.

The investigators consider such temporary difficulties of the distance education system implementing as:

- insufficiency of experienced teachers who are familiar with the latest technologies of distance communication, the lack of distance learning experience, highly qualified staff and subject specialists;

- a small amount of methodological materials for distance learning preparation and conducting;

- insufficient development of information and communication infrastructure;

- insufficient interactivity of distance learning courses materials.

Nowadays lectures are the main courses content. They combine text materials and simple graphic objects (photographs, drawings, etc.).

All these factors, both positive and negative, contribute to many diverse investigations emergence on the problem: the conceptual framework is developed, the types, forms and methods of distance learning are identified and classified. Thus, scientists distinguish synchronous and asynchronous distance learning.

Synchronous distance learning is "live". It means that a student communicates directly with the teacher. This can be video-, audio- and chat communication. Such form of work allows to support students. The relationship between a teacher and a student should be bipartite to ensure interactivity and dialogue. This leads to understanding that a person is involved in joint process.

Asynchronous distance learning requires independent planning or planning with the help of a teacher and deadlines. Now we are dealing with rigid and flexible deadlines. Flexible deadlines are better: when you don't have enough time for finishing your work, you can be given extra time. Such form of learning can take place through e-mail, telephone chats, social networks, blogs, websites, platforms, etc. Asynchronous distance learning is as necessary as synchronous, because some students need more time to study independently a topic, as follows the differentiation is ensured.

Hybrid learning has the best result – when we meet students in synchrony, for example, during online conference (ZOOM, Skype, Google Meet, Cisco WebEx, Microsoft Teams, Classtime, etc.) and at the same time we use asynchronous learning.

Why so? Because students are given a support in synchrony, but it is better to do some things in asynchrony. It is also an opportunity to plan your learning independently, based on certain conditions.

Distance learning does not only mean conducting classes online. There are several components. Nowadays a lot is said about the technical component of communication, but little – about the content. But this is the main thing in distance education. It is important that students have clear methodological, didactic and instructional materials as to practical and independent work, which are necessary to fulfil, equal access to quality educational and methodological materials, despite of the participants' place of residence. It is necessary to have regular consistent connection with the teacher (feedback) – constructive, rational, formative, which will help to understand the learning material, and to get a report on the results achieved. Also, “the conditions for personalization and individualization of learning should also be created. They provide an opportunity for students to build their own learning trajectory taking into consideration individual characteristics, personal qualities, educational needs and motives, the level of their own aspirations as to learning outcomes” [13] and others. But the main factors of this process are, of course, the skills of independent learning, cognitive activity, creative attitude to the process of learning and conscious students' motivation.

Scientists understand motivation as: “the motivation for activity is associated with meeting human needs; a set of external and internal conditions that cause the activity of the subject and determine its direction” [14, p. 237]. So motivation is divided into internal and external. In the distance mode, many types of traditional motivation do not work as effectively as in face-to-face classes. The internal (cognitive) motivation is the most stable. It is the motivation of conscious action, which plays a major part in distance learning.

Thus, the components of external motivation (“meaningful motives” by A. Leontiev, 1971) are the basic needs of the individual in cognition, self-development, satisfaction from the cognition process and result achievement, enthusiasm for learning process. Internal motivation is not connected with external circumstances, but directly with the learning subject: “I want to know the language being studied to read, express my thoughts and communicate with the native speaker”. Internal motivation makes a person to study, not because he or she is rewarded for their work done, but because of he or she likes to do it, because he or she enjoys the process or its result. The factors that affect a person are situated inside him or her – it's his or her thoughts and feelings. To achieve certain results, it is necessary to have both types of motivation [15; 16].

During distance learning, motivation is enhanced due to the novelty and non-traditional teaching of educational material, as well as due to the rating system. Students, who study on the same distance course, are constantly have the possibility to see the number of points they have scored and the rating of other students. Such conditions encourage activity increasing, but unfortunately, some students are not able to self-organize themselves in the process of the goal achieving, they also are not able to estimate and adjust the results, they are not focused on independent information search and its creative comprehension.

With the introduction of a credit-modular system of education and the reduction of lecture classes, it is assumed that at least fifty percent of the total training load should be allocated to students' independent work. But in the conditions of distance learning, independent cognitive activity of students is in the centre of this process and becomes one of the main methods of learning. Undoubtedly, the student's independent work should be managed, didactically provided and controlled. Therefore, the role of the teacher in this process is gradually transformed from the main source of information to the organizer, consultant, leader and expert of students' independent activities: “the teacher stops to be a provider of information” [17]. Students have an opportunity to use the whole volume of educational material, to study it independently, with the simultaneous opportunity to receive teacher's advice and control of the work results. All these require the search of new effective learning methods that will perform informational, formative, systematizing, controlling and motivating functions. The latest informational technologies (computer environment, electronic manuals, multimedia software products, training programs, etc.) meet these requirements. Learning with the use of information technologies, student is almost completely included in the subject, the motivation and interest in science increase, the figurative and logical thinking develops, the level of informational culture of both students and teachers' increases.

Today, e-learning systems such as A Tutor, e Front, Ding Talk, SMLS, Claroline, Google Classroom, ClassDojo, Kahoot, Moodle, Ukrainian projects – Classtime, Klasnaocinka and others are widely used to organize the distance learning process. Each platform has its advantages and disadvantages. The higher educational establishment or the teacher decide which one to choose for productive communication [13]. Thus, the Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics has introduced a Personal Training System (PTS), which is an integral part of the educational process. Personal training systems at the university “are developed in the form of electronic courses of the information management system Moodle (LMS), which is organized as a site of

personal training system of KhNEU in the computer network Internet..." [13].

The information environment Moodle conveniently organizes and simplifies the distance learning process. It provides the teacher with the possibility to host a wide range of e-learning tools (web-pages, books, file links, catalogues, audio and video materials, tests, educational programs) and many different network tools in the form of interactive course elements that support the participants' communication in the learning process, using network communication.

Since the functional possibilities of the software platform Moodle is quite wide in terms of pedagogical design of training courses, three levels of PTS functionality have been proposed with the aim of gradually mastering and using the tools of the system by teachers at S. Kuznets KhNEU. The content level contains the necessary information and methodological support for the educational discipline with the usage of electronic means that provide students with access to electronic educational resources. PTS content level is enough to master the discipline in a mixed model of learning. The interactive level contains additional educational and methodological support that uses multimedia electronic tools, monitors the knowledge progress and self-assessment through electronic testing, communication (Internet seminars conducting with the usage of chats, forums, electronic individual consultations), tasks checking and adjusting tasks with the usage of electronic means and resources in off-line and on-line mode. PTS of interactive level provides feedback to students in order to monitor the progress of educational discipline mastering. The autonomous level provides a competency-based approach to teaching and methodological support, a high level of interactivity, the use of applied software to create and conduct audio and video lectures, webinars on-line in real time, additional author's developments to enhance the learning process (self- and mutual evaluation, cases, portfolios, business games, trainings/simulators, etc.), implementation of communications for the organization of joint work on projects with the usage of electronic means and resources. The PTS of autonomous level can be used as an independent educational resource.

The system Moodle provides the teacher with a variety of tools for methodological support of the educational process, for example reference and informational materials, communication, control, collection, processing and storage of information about the course of study. Students are given the opportunity to track their results. Under such conditions, it is possible to plan a flexible learning schedule, organize the distribution of task groups and their verification, coordinate the work of students by choosing certain learning strategies for each student individually. The usage of information technology in this way is mutual benefit for both participants of the learning process.

The teacher needn't to do a large amount of routine work on checking, processing and systematizing test results. On the other hand, the student has the opportunity to save time by using pre-prepared by the teacher electronic materials, to see his or her own result immediately, to analyse mistakes and, if desired, improve the mark by repeating the task.

In our opinion, one of the most important problems of the distance education implementation in our country is the low level of its quality. Because nowadays, during the unexpected, immediate and widespread transition to distance education, not all higher educational institutions and schools have necessary conditions and tools, methods and means, but the main thing is the staff, that is able to train specialists at a high professional level with the help of distance learning.

The major methodological problem of teaching foreign languages is the lack of an integrated approach to the distance learning courses methods development: programs with guidelines for teachers, syllabuses, electronic textbooks, manuals and workbooks and etc. Online teaching has to be prepared systematically, thoughtfully, painstakingly and with a clear understanding of its goals and tasks. If everything is done as all the teachers around the world are forced to do now, then the stress of fighting with the equipment, trying to make online classes no less effective than in class, answers to all students' questions, intensive search for better forms of work take much strength and energy, comparatively with the work in auditoriums.

Distance learning should not become self-study; students must have an opportunity to study the chosen specialty qualitatively. The specifics of the educational process organization play a prominent role in distance learning, no less than in traditional forms of learning. Unfortunately, distance learning is often associated mainly with the use of various computer information technologies at a distance, minimizing the importance of other components, especially – the leading role of the teacher. This is evidenced by the practice, which is extended on various distance learning courses. Signing to this courses, the student receives a link or disk with lectures, webinars, practical classes recordings in the chosen specialization, and at this point the process of communication with the student ends. The rate is only for independent material studying, and control tests are included in the provided program.

In such cases, we can't speak about distance learning – only about independent knowledge acquisition, because in the first case, the role of the teacher, although has a slightly different expression than in traditional learning, but, nevertheless, it must remain leading. A harmonious combination and effective use of all necessary educational components, and an objective assessment of the quality of pedagogical technologies in the system of distance learning can be carried out only with the teacher's participation.

In this case, the teacher who owns the method of DE or mastering it, must be motivated to conduct classes distantly. Because it requires a very large amount of time and intellectual effort. The specifics of distance education provide the highest possible “degree of accessibility” [18] of the teacher: systematic, almost daily, interaction between a teacher and a student, as well as students with each other through information computer technologies. Preparation (selection, development, creation) of high-quality, relevant, diverse and interesting materials for practical classes and independent work; conducting classes, individual and group consultations; independent work checking and commenting; preparation, implementation and evaluation of control tests require enormous labour and energy costs of teachers and must be morally and materially compensated. In the system of distance education, not only a student but also a teacher must have a very high level of motivation, a desire to improve themselves, to learn and master new methods and techniques of distance learning. This is especially relevant, taking into consideration the “new role of the teacher-tutor, who is now responsible for coordination, adjustment of the learning process, consulting, management of educational projects, etc.” [19].

To our mind, online education should be combined with face-to-face seminars or individual consultations. Now we feel lack of these. Learning should be blended, at least in groups, where foreign language is studied. Distance learning should be included as an additional work. It helps to go deeper into the subject or topic. After all, “live” human communication is extremely necessary to feel the level of understanding and concentration of students. Now the personality oriented approach has become even more actual, a “live atmosphere” of thoughts and ideas exchange is also necessary, because it motivates a student to further achievements. Therefore, even the best distance learning will not replace personal communication in the process of education receiving.

Conclusions. Thus, distance education is a separate form of learning, a product of evolutionary development, which was based on early attempts to teach and learn by correspondence. At present stage, DE remains a form of education as a specific model of full-time or part-time form of education, based on the use of telecommunication technologies usage. Nowadays DE in Ukraine is on the stage of implementation. But DE may develop quickly with the usage of world experience, the combination of innovative technologies of distance education with the best technologies and methods of classical learning forms. Distance learning gives an opportunity to diversify the learning process, which also increases the interest to learning discipline and motivates. But distance learning does not replace the usual education, although it has some advantages. There is no doubt that online learning can be effective and effi-

cient with all the above conditions, with good motivation of students, only if it is feasible for all participants of educational process.

In any case, a person who plans to study must have a choice of how to do it: full-time, part-time, external, distance or mixed. After all, it primarily depends on the psychological qualities of the individual, his or her social status and financial capabilities. The task of educational institutions is to ensure the quality of any form of education, because present environment requires to be competitive on the market of educational services. However, this requires a lot of training: organizational, methodological, technical, material and even psychological. The use of innovative and distant pedagogical technologies requires support from government programs, targeted funding, specialized information, scientific resources, and a considerable material and technical base.

References:

1. Holmberg B. Evolution of the nature and practice of distance education. *Open Learning*, 1995. P. 47–53. URL: <http://www.c3l.unioldenburg.de/cde/found/holmbg95.htm>.
2. Saba F. Distance education theory, methodology, and epistemology: A pragmatic paradigm. *Handbook of distance education*. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associate Publishers, 2003. P. 3–20.
3. Daniel J. Mega-universities and Knowledge Media: Technology Strategies for Higher Education. London, 1996. 213 p. URL: http://www.col.org/SiteCollectionDocuments/Daniel_John_Pubs.pdf.
4. Полат Е.С. Бухаркина М.Ю., Моисеева А.Е. и др. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учебное пособие / под ред. Е.С. Полат. Москва, 2009. 272 с.
5. Garrison R. Theoretical challenges for distance education in the 21st century: A shift from structural to transactional issues. *International Review of Research in Open and Distance Learning*. 2000. № 1 (1). P. 3–15.
6. Sewart D. Guided didactic conversation in distance education / D. Sewart & B. Holmberg (eds.) *Distance Education: International Perspectives*. London : Croom Helm, 1983. P. 137–149.
7. Keegan D. Reintegration of the teaching acts / Keegan D. (Ed.). *Theoretical principles of distance education*. New York : Routledge. 1993. P. 113–134.
8. Verduin J., Clark T. Distance Education: The Foundations of Effective Practice. San Francisco : Jossey Bass Publishers, 1991. 268 p.
9. Закон МОН від 25 квітня 2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

10. Peters O. Distance teaching and industrial production: a comparative interpretation in outline / D. Sewart, D. Keegan, B. Holmberg (eds.). *Distance Education: International Perspectives*. London : Croom Helm, 2003.
11. Elly L., Jansak K. Ten keys to quality assurance and assessment in online learning. Available at: World Class Strategies.com. Hall, 2000. P. 234–252.
12. Edmundson A. Globalized e-learning cultural challenges. USA : Idea Group Inc, 2007. 167 p.
13. Положення про персональні навчальні системи в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця. Харків, 2017.
14. Азимов Э.Л., Щукин А.И. Словарь методических терминов: теория и практика преподавания языков. Санкт-Петербург, 1999. 471 с.
15. Гордеева Т.О. Мотивация учебной деятельности школьников и студентов: структура, механизмы, условия развития : автореф дисс. ... докт. психол. наук : 19.00.07. Москва, 2013. 35 с.
16. Picar D. E-Learning and Motivation. White Paper, ITEC at SFSU, 2004. URL: http://itec.sfsu.edu/wp/860wp/f04_860_picar.pdf.
17. Nehme M. E-Learning and Students' Motivation. *Legal Education Review*. 2010. P. 223–239.
18. Fee K. Delivering E-Learning: A Complete Strategy for Design Application and Assessment. London and Philadelphia : Kogan Page, 2005.
19. Li H., Masters J. E-Learning and knowledge management in the early years: "Where are we and where should we go?". *Knowledge Management and eLearning: An International Journal*. 2009. № 1 (4). P. 245–250.

Ковальова К. Л., Герасименко Е. М., Щербина О. В. Особливості впровадження дистанційного навчання у вишах

У статті розглянуто основні можливості організації та впровадження дистанційного навчання в освітній процес країни, дидактичні принципи, педагогічні підходи, технології, методи, прийоми та засоби реалізації дистанційної освіти. Проаналізовано переваги, недоліки та тимчасові труднощі впровадження системи дистанційного навчання як однієї з форм сучасної освіти. Розглянуто основні моделі дистанційного навчання: синхронну, асинхронну, гібридну (змішану) й особливості їх використання у навчальному процесі. Обґрунтовано необхідність використання гібридної моделі як найбільш ефективною у навчанні іноземної мови. У дослідженні виділено декілька складників, що забезпечують якість та ефективність дистанційного навчання: технічне забезпечення, навчально-методичне забезпечення, професійно підготовлені кадри. Також виокремлено психолого-педагогічні та методичні проблеми дистанційного навчання іноземних мов. Особливу увагу приділено мотиваційній стороні успішного дистанційного навчання, адже в цьому процесі дуже важливою формою навчання стає самостійна робота студента, яка може бути ефективною лише за умови високої пізнавальної активності, творчого ставлення до процесу засвоєння знань і свідомої мотивації тих, хто навчається. З іншого боку, не менш важливою є мотивація викладача, адже самостійна робота студента повинна бути керована, дидактично забезпечена та систематично контрольована. Специфіка дистанційної освіти передбачає максимально високий, майже щоденний «ступінь доступності» викладача. Тільки за участю викладача може здійснюватися як гармонійне поєднання й ефективне застосування необхідних освітніх компонентів, так і об'єктивна оцінка якості педагогічних технологій у системі дистанційного навчання. У роботі зроблено висновок про те, що дистанційне навчання, безперечно, може бути ефективним і результативним, але за дотримання певних умов його організації, впровадження та функціонування, за наявності високої мотивації, якщо буде посиленням для всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, синхронне, асинхронне, гібридне, мотивація, самостійна робота.

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.9>**Т. П. Коростіянець**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри математики і методики її навчання
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ У ВИШІ (ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто психолого-педагогічні аспекти понять «самостійна робота» і «самостійність». Відзначено, що метою вищої освіти є розвиток творчої мислячої особистості, яка має високий рівень професіоналізму, конкурентоспроможності, здатності до самоосвіти, володіє високим рівнем самостійності та професійної компетентності. Самоосвіта і саморозвиток стають пріоритетними напрямками в навчанні та розвитку студентів.

Визначено, що проблема самостійної роботи у психолого-педагогічній і методичній літературі розглядається багатоаспектно, у педагогів немає єдиної думки щодо визначення самостійної роботи, по-різному розкриваються її сутність, ознаки, представлені різні класифікації її видів.

Сучасний аналіз навчального процесу та численних досліджень, присвячених цій проблемі, показав, що нині існує декілька підходів до розкриття сутності поняття «самостійна робота». Розкриваючи сенс самостійної роботи, одні автори відносять її до методів навчання, інші розглядають її як вид навчальної діяльності, треті – як форму організації навчальних занять, четверті – як засіб навчання. Виявлено, що самостійна робота студентів – це багатовимірне явище, яке можна описати також із позицій кількох функцій: освітньої, розвиваючої, виховної. Освітня функція сприяє систематизації та закріпленню знань. Розвиваюча функція має на меті розвиток уваги, пам'яті, мислення, мовлення. Виховна функція формує стійкі мотиви до навчальної діяльності, розвиває вольовий компонент, сприяє розвитку самоорганізації, самоконтролю та цілої низки моральних якостей. Результатом виконання різних самостійних робіт є самостійність, яка лежить в основі самостійної пізнавальної діяльності.

З позиції діяльнісного підходу нами виділено ключові компоненти самостійної роботи: мотивацію, постановку цілей, вибір способів виконання, контроль, критерії оцінки та звітності. У діяльнісному визначенні самостійна робота – це організована самим студентом у міру його внутрішніх пізнавальних мотивів у найбільш зручній, раціональній із його погляду час, контрольована ним самим у процесі та за результатом діяльність на основі опосередкованого системного управління нею з боку викладача.

Ключові слова: самостійна робота, самостійність, діяльнісний підхід, мотивація, саморозвиток.

Постановка проблеми. Вимоги до сучасного фахівця передбачають постійне вдосконалення дидактичних основ системи підготовки професійних кадрів у вищих навчальних закладах, розробку науково обґрунтованих підходів до педагогічного процесу як творчої взаємодії викладачів і студентів. Метою вищої освіти є розвиток творчої мислячої особистості, яка має високий рівень професіоналізму, конкурентоспроможності, здатності до самоосвіти, володіє високим рівнем самостійності та професійної компетентності.

Згідно з «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України» самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений на самостійну роботу студентів, регламентується робочими планами вишу і становить не менше 1/3 та не більше 2/3 загального об'єму навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Самоосвіта і саморозвиток стають пріоритетними напрямками навчання та розвитку студентів. У зв'язку з цим різко зростає значення самостійної роботи студентів. Самостійна робота є важливою ланкою у вирішенні ключової проблеми вищої школи – забезпечення якості освіти.

Розвиток і широке поширення мережевих інформаційних технологій на межі тисячоліть відкрило доступ до різноманітних за змістом і за місцем розташування інформаційних ресурсів, що викликало потужний сплеск інноваційної активності в усіх сферах людської діяльності. Виникло принципово нове освітнє інформаційне середовище, яке пропонує комфортні умови для самоосвіти, розширення системи безперервної освіти, підвищення оперативності й ефективності управління системою освіти, а також для інтеграції національної освітньої системи у глобальне освітнє інформаційне середовище. Самоосвіта стає постійним доданком у житті культурної, освіченої людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема самостійної роботи завжди була однією з тих, що привертала увагу педагогів і методистів. Численні дослідження спрямовані на визначення поняття «самостійна робота», її ролі в підвищенні ефективності навчання, в розвитку і формуванні інтелекту того, хто навчається. Вивчається бюджет часу студентів, способи раціональної організації та культури розумової праці, узагальнюються педагогічний досвід практичної роботи у виші. Водночас самостійна робота, її планування, організаційні форми та методи, система відстеження результатів є одним із найбільш слабких місць у практиці вищої освіти й однією з найменш досліджених проблем педагогічної теорії, особливо стосовно сучасної освітньої ситуації.

Проблема самостійної роботи у психолого-педагогічній і методичній літературі розглядається багатоаспектно (Б.П. Єсіпов, І.Д. Зверев, Р.Г. Лемберг, І.Я. Лернер, А.С. Линда, І.Т. Огородников, П.І. Підкасистий, Н.А. Половникова, М.Н. Скаткін, В.П. Стрезикозин, А.В. Усова та ін.). Аналіз цих робіт показує, що у педагогів немає єдиної думки щодо самостійної роботи, по-різному розкриваються її сутність, ознаки, представлені різні класифікації її видів. Так само мало розробленим залишається питання методик і рекомендацій щодо організації та розвитку навичок самостійної роботи.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення сутті, змісту самостійної роботи студентів у контексті освітнього процесу.

Насамперед слід чітко визначити, чим є самостійна робота студентів. На думку багатьох авторів, термін «самостійна робота студентів» не має нині більш-менш чіткого визначення як наукове поняття. Невизначеність його трактування негативно позначається не тільки на загальному уявленні, але і на визначенні того, як найкращим чином організувати самостійну роботу студентів і керувати нею.

Поняття «самостійна робота» відображене у працях класиків педагогіки А. Дістервега, Т. Кампанелли, Я.А. Коменського, М. Монтеня, Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського, С.Т. Шацького, П.П. Блонського та ін. Сучасне осмислення проблеми здійснюється з різних позицій, що потребує впорядкування її понятійного апарату, оскільки це є необхідною умовою існування і розвитку будь-якої науки. Проведений аналіз літератури показав, що нині існує декілька підходів до розкриття сутності поняття «самостійна робота». Розкриваючи сенс самостійної роботи, одні автори відносять її до методів навчання (Ю.К. Бабанський, Л.В. Жарова, І.Я. Лернер, А.В. Усова та ін.); інші розглядають її як вид навчальної діяльності (І.О. Зимня, О.А. Нільсон, Л.Д. Нікандров); треті – як форму організації навчальних занять (Б.П. Єсіпов,

І.І. Ільясов, В.А. Сластьонін, Н.Ф. Тализіна та ін.); четверті – як засіб навчання (О.М. Леонтьєв, П.І. Підкасистий, Т.І. Шамова), як основу самоосвіти (А.Я. Айзенберг, Г.Н. Серіков).

Різні трактування цього поняття залежать насамперед від того, який зміст вкладається у слово «самостійна».

Відомий дидакт Б.П. Єсіпов писав: «Самостійна робота учнів, що виконується у процесі навчання, – це така робота, яка виконується без посередньої участі вчителя, але за його завданням у спеціально наданий для цього час. Учні свідомо прагнуть досягти поставленої в завданні мети, проявляючи свої зусилля і висловлюючи в тій чи іншій формі результати своїх розумових або фізичних дій» [1, с. 15]. Автор також зазначає, що за правильної постановки процесу навчання у всіх його ланках потрібна активність учнів. Високий ступінь активності досягається в самостійній роботі, яка організовується з навчально-виховними цілями. Б.П. Єсіпов особливо акцентує увагу на тому, що ступінь самостійності школярів при виконанні різних видів самостійних робіт пов'язана з характером їхньої діяльності, яка починається з наслідувальних дій, а потім ускладнюється, наближаючись до своїх вищих проявів.

Самостійна робота студентів – це багатовимірне явище, котре можна описати також із позицій кількох функцій: освітньої, розвиваючої, виховної. Освітня функція сприяє систематизації та закріпленню знань. Розвиваюча функція має на меті розвиток уваги, пам'яті, мислення, мовлення. Виховна функція формує стійкі мотиви до навчальної діяльності, розвиває вольовий компонент, сприяє розвитку самоорганізації, самоконтролю та цілої низки моральних якостей. Дослідники одностайні в тому, що підсумком виконання різних самостійних робіт є самостійність.

Проблему самостійності у своїх дослідженнях розглядали Л.С. Виготський, П.П. Блонський, Є.Я. Голант, С.Л. Рубінштейн, А.Н. Леонтьєв, І.Я. Лернер, І.С. Якиманська та ін.

Особлива роль у питанні вивчення самостійності учнів належить К.Д. Ушинському. Він приділяв найпильнішу увагу питанням самостійності своїх учнів як якості особистості у навчально-пізнавальній діяльності, розуміючи під самостійністю насамперед самостійне мислення, що формується у процесі самостійної діяльності. Звертаючись до молодого вчителя, він підкреслював, що учневі потрібно не тільки передати ті чи інші знання, але і розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя, набувати нових. К.Д. Ушинський писав: «Повинно постійно пам'ятати, що слід передавати учневі не тільки ті чи інші пізнання, а й розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без вчителя набувати нових пізнань...» [2, с. 500].

У системі розвивального навчання А.В. Петров розглядає самостійність як здатність особистості свідомо без будь-якої допомоги ставити перед собою ті чи інші завдання, цілі, планувати свою діяльність і здійснювати її [3].

В історії педагогіки мали місце дві концепції самостійності в навчанні. Представники першої концепції (Ф. Герbart, Д. Локк) розглядали того, хто навчається, як пасивний об'єкт педагогічного впливу, в якого треба вкласти певну суму знань, умінь і навичок. За такого підходу питання про самостійність у навчанні не могло бути поставлено на наукову основу.

У другій концепції (Д. Дьюї, Ж.-Ж. Руссо) вихідним положенням було уявлення про розвиток як про саморозвиток і розгортання закладених природою якостей особистості. Центральна ідея прихильників цієї концепції полягала в тому, що не слід заважати спонтанному прояву самостійності. Обидві концепції мали істотний недолік – у них було відсутнє цілеспрямоване формування самостійності в учнів у процесі навчання.

В інших концепціях самостійність особистості співвідноситься з рівнем розвитку самостійності мислення, який характеризується здатністю приймати обдумані та зважені рішення, можливістю прогнозувати майбутнє, формувати стратегію життєдіяльності, будувати адекватний образ «Я», орієнтуватися в ситуаціях, людях, проблемах. При побудові стратегії навчання з метою розвитку самостійності мислення слід враховувати, що мислення є активним процесом переробки інформації, яку отримують, і що розумові процеси формуються в певній послідовності (по наростаючій складності) [4].

Отже, можна зробити висновок, що самостійність лежить в основі самостійної пізнавальної діяльності. Самостійність студентів у процесі навчання необхідна, оскільки покликана забезпечити здійснення одного з найважливіших принципів педагогіки вищої школи – принципу свідомості.

Деякі дослідники (Н. Левітів, І.Я. Лернер, Л.М. Піменова та ін.) розглядають активність і самостійність учнів у динаміці – від наслідувальної діяльності до творчої, прагнучи на цій основі показати внутрішню (процесуальну) сторону самостійних робіт. Однак тут мимоволі відбувається отождолення понять самостійної діяльності та самостійної роботи. Насправді ж самостійна робота є тільки засобом організації самостійної діяльності.

На думку С.А. Гашенко, самостійність як якість особистості розвивається і формується тоді, коли людина вступає в нові відносини з навколишнім світом, відстоюючи свою індивідуальність. Автор вважає, що самостійність неможливо розглядати поза процесом творчої діяльності та творчого саморозвитку особистості. Для практичної реалізації ідеї творчого саморозвитку особистості

необхідно визначити і виділити провідний принцип, реалізація якого здійснюється через ряд принципів самопізнання, творчого самовизначення [5, с. 54].

У вищенаведених висловлюваннях для нашого дослідження важливою є позитивна оцінка самостійної роботи та керівна роль педагога. Організація самостійної роботи студентів означає створення умов для планування студентом самостійної навчально-пізнавальної діяльності, виконання запропонованих викладачем і визначених самостійно завдань, корекції отриманих результатів, їх самоконтролю, контролю й оцінювання викладачем. Організуючи самостійну роботу студентів, викладач повинен звернути увагу на визначення мети їхньої навчально-пізнавальної роботи, обсяг, структуру та зміст навчального матеріалу, який пропонується для самостійного опрацювання, правильний вибір форм і методів контролю за самостійною роботою, а також здійснити її навчально-методичне забезпечення.

На думку П.П. Пидкасистого [6], основною ознакою самостійної роботи є наявність у кожному виді самостійної навчальної праці студентів так званої «генетичної клітинки», тобто конкретної пізнавальної задачі, яка передбачає послідовне збільшення кількості знань і їхнє якісне ускладнення, оволодіння раціональними методиками та прийомами розумової праці, умінням систематично, ритмічно працювати, дотримуватися режиму занять, відкривати для себе нові способи навчальної діяльності.

Для самого студента самостійна навчальна робота повинна бути усвідомлена як вільна за вибором, внутрішньо мотивована діяльність. Вона передбачає виконання ним цілої низки дій, що входять до неї: усвідомлення мети своєї діяльності, прийняття навчального завдання, додання їй особистісного сенсу (в термінах теорії діяльності О.М. Леонтьєва), підпорядкування виконання цього завдання іншим інтересам і формам своєї зайнятості, самоорганізації в розподілі навчальних дій у часі, самоконтролю в їх виконанні. Зауважимо, що зміст і структура навчального матеріалу, будучи важливою умовою успішності навчання, прямо не визначають процес і структуру навчальної діяльності, як це часто схильні вважати деякі автори, котрі займаються проблемою самостійних робіт.

Насправді, якщо зміст і структуру навчального матеріалу прийняти як якусь систему, то для того, щоб ця система функціонувала, необхідно знайти ті її властивості, які виникають як продукти якісно своєрідних взаємодій студента і відображають факти, явища, події в системі змісту навчального матеріалу, тобто виділити компоненти самостійної діяльності як мікросистеми навчання.

Із позиції діяльнісного підходу виділено ключові компоненти самостійної роботи: мотивацію, постановку цілей або цілепокладання, вибір способів виконання, контроль, критерії оцінки та звітності.

Від мотивації та цілепокладання залежить вибір способів виконання самостійної роботи студентів.

Мотиваційний компонент має великі можливості. Проблема мотивації набуває особливого значення, оскільки вона є однією з найважливіших умов успішності чи неуспішності навчання. Дослідження показують, що мотиваційна сфера більш динамічна, ніж пізнавальна й інтелектуальна. Зміни в мотивації відбуваються швидко [7, с. 3].

Мотиви пов'язані з цілепокладанням. Ми згодні з думкою М.В. Матюхіної [7], що мотивація – це продукт навчальної діяльності, який ініціює продовження її або нову діяльність. Як стверджує автор, діяльність – процес, що має початок, етапи, кінець і детермінується метою. Мета – заздалегідь мислимий результат діяльності, образ, модель майбутнього продукту, уявлення про кінцевий результат діяльності.

Порівнюючи особливості орієнтації на результати традиційних і нових підходів до організації навчання, слід окреслювати цілі самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів у сучасній вищій школі:

- засвоєння теоретичних знань;
- формування загальнонавчальних умінь і навичок;
- формування мотивації до самоосвіти упродовж усього життя;
- розвиток пізнавальних інтересів і здібностей;
- розвиток критичного мислення;
- розвиток морально-вольових якостей, адже результати самостійної роботи є наслідком морально-вольової спрямованості особистості;
- формування ставлення до навколишнього світу та його соціальних проявів;
- формування умінь самоорганізації власної життєдіяльності, її самоаналізу і самооцінки тощо;
- формування готовності до діяльності за умов високої конкуренції, що потребує постійної самоосвіти та підвищення професіоналізму.

Korostiianets T. Independent work of students in high school (psychological and pedagogical aspect)

The article considers the psychological and pedagogical aspects of the concept of "independent work" and "independence". It is noted that the goal for university education is the development of creative thinking, which has a high level of professionalism, competitiveness, ability to self-education, with a high level of independence and professional competence. Self-education and self-development are becoming priority areas in the learning and development of students.

It is determined that the problem of independent work in psychological, pedagogical and methodological literature is considered in many ways, teachers do not have a single opinion in the definition of independent work, differently reveals its essence, features, different classifications of its types.

Modern analysis of the educational process and numerous studies on this issue has shown that there are currently several approaches to revealing the essence of the concept of "independent work". Revealing the meaning of independent work, some authors attribute it to teaching methods, others consider it as a type

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумок сказаному, ми доходимо висновку, що питання визначення мети набувають першорядного значення в самостійній навчальній діяльності.

Такий підхід до розгляду суті самостійної роботи дозволяє трактувати її з позиції самостійної діяльності учня, яка включає в себе операції, що формуються, або здійснення сформованих раніше операцій стосовно нового матеріалу, тобто перенесення операцій. Самостійна робота, яка розглядається як діяльність, є багатостороннім, поліфункціональним явищем. Вона має не тільки навчальне, а й особистісне і суспільне значення. У діяльнісному визначенні самостійна робота – це організована самим студентом у міру його внутрішніх пізнавальних мотивів у найбільш зручний, раціональний із його погляду час, контрольована ним самим у процесі і за результатом діяльність на основі опосередкованого системного управління нею з боку викладача.

Список використаної літератури:

1. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроке. Москва : Учпедгиз, 1961. 239 с.
2. Ушинский К.Д. Воскресные школы. Статьи в «Журнале министерства». К.Д. Ушинский : в 11 т. Т. 2. Ленинград : Изд. Академии педагогических наук, 1948. 646 с.
3. Петров А.В., Петрова О.В., Цулая Л.В. Самостоятельная познавательная деятельность в системе развивающего обучения. *Наука, культура, образование*. 2001. № 8/9. С. 150–154.
4. Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Развитие личности в обучении. Москва : Академия, 2000. 288 с.
5. Гашенко А.С. Развитие самостоятельности у студентов при обучении в вузе. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2006. № 6. С. 53–55.
6. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование. Москва : Педагогика, 1980. 240 с.
7. Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. Москва : Педагогика, 1984. 144 с.

---

of educational activity, the third as a form of organization of educational activities, the fourth – as a means of learning. It was found that the independent work of students is a multidimensional phenomenon that can also be described from the standpoint of several functions: educational, developmental, educational. The educational function contributes to the systematization and consolidation of knowledge. The developmental function aims to develop attention, memory, thinking, speech. The educational function forms stable motives for educational activity, develops the volitional component, promotes the development of self-organization, self-control and a number of moral qualities. The result of various kinds of independent work is independence, which is the basis of independent cognitive activity.

From the standpoint of the activity approach, we have identified the key components of independent work: motivation, goal setting, choice of methods of implementation, control, evaluation and reporting criteria. In the definition of activity, independent work is organized by the student himself due to his internal cognitive motives, in the most convenient, rational from his point of view time, controlled by him in the process and as a result of activities based on indirect systematic management by the teacher.

Key words: *independent work, independence, activity approach, motivation, self-development.*

ПОСИЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВИШІВ

Стаття присвячена проблемі посилення мотивації навчання професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою студентів немовних вишів. У статті представлені основні особливості, функції та види мотивації, умови її підвищення, а також визначена специфіка навчального матеріалу. Визначаються цілі навчання іноземної мови у немовних вишах та особливості організації занять з англійської мови з урахуванням актуальних типів уроків і їхніх специфічних елементів. Пропонується ряд рекомендацій для підвищення мотивації навчання професійно-орієнтованого спілкування, а отже, й ефективності уроків іноземної мови в немовних вишах. Формування професійної іноземної мовної компетенції у студентів нелінгвістичних спеціальностей у вищих навчальних закладах є однією із фундаментальних цілей навчання та виховання. Воно передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, готових до взаємодії у професійній галузі спілкування. Студенти немовних вишів, майбутні фахівці, чітко розуміють, наскільки володіння іноземною мовою може розширити їхні можливості в подальшому працевлаштуванні. Мотивація служить стимулом, що направляє поведінку студентів для досягнення особистих цілей, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, за допомогою вивчення англійської мови під керівництвом викладача, який управляє діяльністю студентів. Володіння іноземною мовою та її використання передбачає знання соціокультурних особливостей носіїв мови, великий спектр вербальної та невербальної комунікації. Соціокультурний компонент у змісті навчання іноземної мови відіграє важливу роль у розвитку особистості студента, оскільки дає можливість не лише ознайомитися з культурною спадщиною країни, мову якої вивчають, але й порівняти її з культурними цінностями своєї країни, що сприяє формуванню загальної культури студента. Цей компонент має розширити загальний, соціальний, культурний кругозір студентів, спонукати їх до пізнання та підвищення інтелектуального рівня. Незважаючи на необхідність знання іноземної мови фахівцями різних сфер діяльності та розуміння її значимості, студенти немовних вишів недостатньо добре володіють нею. Причин, які пояснюють це явище, багато, але однією з основних є низька мотивація вивчення цієї дисципліни. Загальновідомо, що висока мотивація є ознакою ефективної діяльності, особливо це стосується немовного вишу.

Ключові слова: англійська мова, комунікативний підхід, комунікативна компетентність, мотивація, підвищення мотивації, професійно-орієнтоване спілкування.

Постановка проблеми. Теоретична розробка моделі навчання основ професійного спілкування іноземною мовою і технологічне її рішення актуальні для навчання іноземної мови в немовному виші, оскільки іноземна мова нині стає атрибутом будь-якої професії у різних сферах виробничої діяльності.

Сучасна теорія вивчення мов міжнародного спілкування в руслі діалогу культур і цивілізацій ставить питання про необхідність формування у викладачів іноземної мови професійної компетенції, компонентний склад якої включає мовну, мовленнєву, лінгвостранознавчу, лінгводидактичну, культурознавчу та предметну компетенції. Несформованість зазначених компонентів веде до того, що багато вчителів відчують труднощі під час читання іншомовної літератури за фахом, обговорення педагогічних і методичних проблем іноземною мовою, труднощі в бесідах і дискусіях на професійну тематику. Отже, можна припустити,

що ще у ВНЗ треба домагатися певного рівня сформованості умінь професійного мовлення, достатнього і необхідного для успішного здійснення професійної діяльності. Вміння професійного мовлення слугуватиме базою для подальшої самоосвіти та самовдосконалення в обраній студентами професії.

Розглядаючи процес навчання професійної іноземної мови, слід зазначити, що студенти технічних спеціальностей не завжди володіють іноземною мовою на досить високому рівні. У зв'язку з цим необхідно вирішити завдання щодо залучення студентів до вивчення іноземної мови, підвищення рівня їхньої мотивації. Недостатня мотивація студентів до навчання виступає серйозною перешкодою в освітньому процесі, оскільки для найбільш ефективного і доцільного вивчення іноземної мови студент повинен усвідомлювати, що іноземна мова сьогодні – невід'ємна частина процесу навчання,

без якої неможливо розвинути всі ключові компетенції, домогтися успіху на значному рівні. Нездатність здійснювати іншомовну взаємодію призводить до нижчих результатів і досягнень, можливості такого фахівця більш обмежені, відображенням чого є незадоволеність як якістю освіти, так і вибором професії надалі.

Зв'язок статті з науковими та практичними завданнями полягає в тому, що вища освіта потребує вдосконалення в напрямі відповідності сучасним тенденціям підготовки успішної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз педагогічної літератури показує, що в теорії та практиці викладання іноземних мов у вищій школі педагогічна проблема мотивації студентів немовних факультетів до вивчення іноземної мови вивчається в таких аспектах, як: класифікація і виявлення мотивів до вивчення іноземної мови (О.П. Авдєєв, Т.Є. Костоусова, В.О. Опал, Н.Н. Сергєєва, С.В. Угрюмова); домінанта внутрішньої мотивації навчальної діяльності над зовнішньою для успішного вивчення іноземної мови (Н.В. Антонова, Н.Н. Касаткіна, С.Є. Супрунов, Р.Н. Хамедова); створення педагогічних умов для прояву внутрішніх мотивів до вивчення іноземної мови (О.Х. Бабиан, Т.З. Горбунова); педагогічні засоби підвищення мотивації до вивчення іноземної мови (М.Р. Заседателева, О.С. Єгорова, О.А. Глущенко, О.М. Рябцева, Н.Д. Суховєєва); практичні шляхи підвищення мотивації студентів під час вивчення іноземної мови (Н.В. Антонова, Ж.Н. Шмельова, Н.В. Карева); формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів немовних вишів і немовних спеціальностей (В.В. Батунова, К.І. Березіна, Н.Н. Касаткіна, С.Є. Супрунов, Т.В. Щербакова); ефективні методи навчання іноземної мови у немовних вишах (В.В. Батунова, Е.І. Лобинєва, А.Ю. Миколаєва, Є.В. Рускова, Т.А. Чуйко).

Незважаючи на велику кількість досліджень у сфері підвищення мотивації у навчанні англійської мови, практичного обґрунтування необхідності та важливості підвищення мотивації професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою, а також шляхів усунення труднощів у процесі навчання не було представлено.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння специфіки мотивації вивчення іноземних мов студентами немовних факультетів необхідний аналіз мотивації навчальної діяльності, яка є одним із основних структурних компонентів навчальної діяльності.

Згідно з Д.Б. Ельконіним «навчальна діяльність – це діяльність, що має своїм змістом оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять <...> така діяльність повинна спонукатися адекватними мотивами» [5, с. 245].

Мотивація навчальної діяльності визначається цілями, потребами та мотивами, а її особливості у студента залежать від їх поєднання: від того, які цілі ставляться, наскільки усвідомлюються ті чи інші потреби, на що спрямовані мотиви, наскільки стійкі основні компоненти мотивації. Про сформованість мотивації навчальної діяльності можна говорити в тому разі, коли розвинені її основні компоненти.

Помічено, що студенти часто не реалізують свій мовний потенціал у зв'язку з низькою мотивацією. Фактори, що лежать в основі цього явища, можна розділити на такі групи:

- витрати системи освіти країни;
- особистісні та професійні риси викладача;
- особистісні риси студента, його мовні здібності;
- «короткозорість» студентів, нездатних побачити зв'язок між вивченням іноземної мови (у цьому разі англійської) та майбутньою професійною діяльністю, відсутність елементу прогнозування впливу іноземної мови на професійне зростання студента, а в майбутньому – молодого фахівця.

Щоб підвищити мотивацію студента, викладач повинен зробити таке:

- «розпізнати», побачити особистість кожного студента у групі, знати про його інтереси, що виходять за межі навчальної діяльності;
- мати вільний доступ до інформації про слабкі та сильні сторони володіння англійською мовою;
- мати можливість спостерігати за успіхами кожного студента, управляти цим процесом;
- знайти точку зіткнення особистих, професійних і мовних інтересів студентів, створивши передумови для мотивованого навчання англійської мови.

Незважаючи на фактори, які знижують мотивацію до вивчення іноземної мови, викладач має достатній набір методичних прийомів і стратегій підвищення інтересу, звертаючись до мотивованого навчання.

Розглянемо кілька шляхів підвищення мотивації студентів.

По-перше, на початку навчального року викладачеві варто поцікавитися особистістю кожного студента, дізнатися про коло його інтересів, з'ясувати рівень володіння англійською мовою.

По-друге, викладач повинен переломити вивчення іноземної мови крізь призму особистих цілей студентів (як найближчих, так і розрахованих на перспективу). Одним зі способів є заповнення так званих індивідуальних планів досягнення успіху (див. рис. 1). Причому картки, маючи інструкції англійською, можуть заповнюватися за бажанням студентів будь-якою мовою, пріоритети розставляються таким чином: 1) змістовність, 2) володіння англійською мовою.

Name

My Plan for Success

Where I want to be and what to be going when I am 30:

My special skills, talents, and interests that can help me reach my goal:

Steps I can take this semester that will help me reach my goal:

How learning English can help me reach my goal:

The most important thing my teacher can do to help me learn English:

Things that may prevent me from reaching my goal:

Steps I can take that will help me reach my goal:

Рис. 1. Картка індивідуальних планів досягнення успіху

Під час обговорення написаного у планах викладач допомагає студенту розглядати вивчення іноземної мови в контексті його власних цілей і розробити стратегію, яку студент використовуватиме для подолання труднощів у вивченні мови. Важливість висунення конкретних цілей на противагу загальній меті «зробити все можливе» підкреслюється багатьма викладачами.

По-третє, викладач повинен обирати такі методи роботи з мовним матеріалом, щоб студенти бачили, що вони (методи) найкращим чином сприятимуть реалізації поставленої мети. Викладач повинен ретельно відбирати й обережно вводити методи роботи, пояснюючи, як вони допоможуть студентам удосконалювати їхні мовні вміння та навички.

По-четверте, викладач має передати студентам певні стратегії більш ефективного навчання, що допоможе їм заощадити час і зусилля.

По-п'яте, викладач повинен використовувати комунікативні (рольові ігри, симуляцію) вправи на заняттях що, безумовно, підвищує рівень мотивації студентів. Моделюючи аспекти професійної діяльності, викладач сприяє набуттю студентами певних умінь і навичок професійної діяльності. Студенти бачать практичне застосування своїх знань іноземної мови. Така діяльність характеризується внутрішньою мотивацією.

По-шосте, використання автентичного матеріалу професійної спрямованості (фільмів, газетних статей і т. д.) також сприяє підвищенню інтересу до процесу навчання.

Англійська мова як іноземна вивчається студентами немовних спеціальностей як загальноосвітня дисципліна в багатьох навчальних закладах і для спеціальних цілей – у навчальних закладах професійної освіти. Отже, навчання англійської мови в немовних вишах підпорядковує двом цілям:

- 1) навчання академічної (базової) англійської мови (EAP: English for Academic Purposes);
- 2) вивчення професійно-орієнтованої англійської мови (ESP: English for Specific Purposes).

На практиці чіткого розмежування між курсами «Базова англійська мова» і «Професійно-орієнтована англійська мова» не проводиться в багатьох вишах, оскільки немає ясної програми та мети навчання. У процесі навчання професійно-орієнтованої англійської мови виникає питання, що вивчати насамперед: професійну лексику, граматику або розвивати вміння монологічного і діалогічного мовлення? Зазвичай знання спеціальних термінів і основ граматики не дає свободи усного спілкування студентам, така можливість з'являється тільки в разі сформованості іншомовної комунікативної компетенції. Іншомовна комунікативна компетенція, у свою чергу, складається з декількох компонентів, таких як: мовна, лінгвістична, соціальна, дискурсивна, соціокультурна і професійна, якщо йдеться про майбутнього фахівця.

Найбільш адекватною класифікацією занять з іноземної мови в немовному виші є класифікація з погляду структури уроку, де закладені елементи процесу навчання. Структурна побудова заняття залежить від конкретних навчальних завдань, характеру передбачуваної, планованої на занятті діяльності та взаємодії викладача і студентів. Основними елементами заняття є:

- 1) організаційна та змістова установка;
- 2) перевірка глибини та міцності знань;
- 3) взаємодія викладача і студентів на основі повідомлення-засвоєння нових знань, навичок і умінь;
- 4) закріплення вивченого матеріалу і вправи;
- 5) діагностика міцності засвоєння знань, сформованості навичок і умінь;
- 6) інструктаж із виконання домашньої або самостійної роботи.

Н.Ю. Гутарева виділила найбільш актуальні типи уроків для навчання професійно-орієнтованої англійської мови в немовному виші [2, с. 16]:

- 1) заняття вивчення нового матеріалу (лекція, теоретичне дослідження, кіноурок);
- 2) заняття застосування і вдосконалення знань (практичні завдання, твори, виконання вправ, ділова гра);

3) заняття узагальнення і систематизації знань (дискусія, конференція, семінар, ділова гра);

4) комбіноване заняття (поєднання різних видів занять із широким спектром завдань);

5) контрольне заняття (тест, усне опитування, письмова робота, залік, вікторина).

Найбільш оптимальним для посилення мотивації навчання професійно-орієнтованого спілкування англійською мовою студентів немовних вишів є комбіноване заняття, що є найпоширенішим типом, включає всі основні елементи та дозволяє за обмежений часовий відрізок зробити повноцінний цикл ознайомлення, переробки та закріплення навчального матеріалу, допомагаючи в реалізації інтегрованого міждисциплінарного підходу в навчанні іноземної мови.

На думку Ю.Р. Гуро-Фролової, формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів нелінгвістичного вишу буде ефективним, якщо:

- забезпечити комплексне поєднання особистісно-діяльнісного, контекстного, індивідуально-диференційованого підходів;

- використовувати в ході навчально-виховного процесу прийоми розвиваючої стратегії психологічного впливу (суб'єкт-суб'єктна модель) і продуктивного педагогічного спілкування;

- забезпечити комплексність і послідовність у підготовці викладачів іноземної мови нелінгвістич-

ного вишу з оволодіння прийомами розвиваючої стратегії психологічного впливу і продуктивного педагогічного спілкування;

- скорегувати індивідуальні стилі керівництва навчально-виховним процесом у бік демократизації, а також діалогічної, альтероцентристської спрямованості у професійно-педагогічному спілкуванні;

- розробити та впровадити в навчально-виховний процес нелінгвістичного вишу структурно-функціональну модель формування мотивації вивчення іноземної мови за допомогою комплексної реалізації особистісно-діяльнісного, контекстного, індивідуально-диференційованого підходів до навчально-виховного процесу [1, с. 34–35].

Сучасні методи, форми та засоби навчання, що сприяють підвищенню мотивації студентів немовних факультетів до вивчення іноземної мови, представлені в табл. 1.

Висновки і пропозиції. Слід відзначити, що можливості навчання іноземної мови в немовному виші розширюються щороку: зміцнюється матеріально-технічна база вищих навчальних закладів; у процес навчання дедалі активніше впроваджуються нетрадиційні технології, мультимедійні засоби навчання; у викладачів з'являється більше можливостей використовувати різноманітні автентич-

Таблиця 1

Форми, методи та засоби навчання, що сприяють підвищенню мотивації студентів немовних факультетів до вивчення іноземної мови

Компоненти	Вимоги до компонентів	Приклади
Методи навчання	<ul style="list-style-type: none"> – орієнтація на особистість студента: сприяння його особистісному і професійному розвитку; – забезпечення умов для активної роботи кожного студента; – комунікативна спрямованість на удосконалення мовних навичок і умінь; – інтенсифікація процесу навчання; – облік індивідуальних особливостей студентів. 	<ul style="list-style-type: none"> – метод проектів; – рольові ігри; – ділові ігри; – дискусія; – кейс-метод; – SWOT-аналіз; – підготовка презентації.
Форми навчання	<ul style="list-style-type: none"> – комунікативний і діяльнісний характер; – організація суб'єкт-суб'єктних відносин; – організація навчальної діяльності. 	<p>Організаційна форма:</p> <ul style="list-style-type: none"> – практичне аудиторне заняття; – контактна робота студентів із викладачем, у т. ч. із застосуванням дистанційної освітньої технології; – самостійна робота. <p>Форми навчання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – групова; – парна; – індивідуальна.
Засоби навчання	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення психологічного комфорту шляхом індивідуалізації навчання; – забезпечення більшого ступеня інтерактивності навчання; – інтегральність і наочність пред'явлення знань; – організація регулярного повторення вивченого матеріалу; – створення необхідних умов для організації продуктивної аудиторної та самостійної роботи учнів; – оптимальна реалізація змісту навчання за рахунок створення великої ресурсної бази; – гнучкість і мобільність навчання. 	<ul style="list-style-type: none"> – Інтернет-технології: Інтернет-тренажери, освітні Інтернет-ресурси; – ІКТ: електронні навчально-методичні комплекси; – комп'ютерні та мультимедійні технології; – електронні освітні ресурси: електронні бібліотеки й електронно-бібліотечні системи.

тичні джерела, посібники тощо. Зростає і престиж предмета: із входженням України у світовий економічний і культурний простір звичайними стають ділові та туристичні поїздки за кордон; дедалі більше іноземних компаній відкривають свої філії та офіси в українських містах. Студенти немовних вишів, майбутні фахівці, чітко розуміють, наскільки володіння іноземною мовою може розширити їхні можливості в подальшому працевлаштуванні. Мотивація служить стимулом, що направляє поведінку студентів для досягнення особистих цілей, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, за допомогою вивчення англійської мови під керівництвом викладача, який управляє діяльністю студентів.

Список використаної літератури:

1. Гуро-Фролова Ю.Р. Психолого-педагогические условия формирования мотивации изучения иностранного языка у студентов нелингвистического вуза : автореф. дис. ... канд. пси-

хол. наук : 19.00.07 / Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. Нижний Новгород, 2011. 27 с.

2. Гутарева Н.Ю. Основные вопросы профессионально-ориентированного обучения английскому языку в неязыковом вузе. URL: <http://www.englishteachers.ru/forum>.
3. Заседателева М.Г. Роль парной и групповой форм работы в повышении мотивации студентов к изучению иностранного языка. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2017. № 8. С. 29–35.
4. Чаплыгина О.В., Апухтина Л.М. Условия формирования положительной мотивации у студентов неязыкового вуза при обучении иностранному языку. *Концепт*. 2017. Т. 31. С. 1281–1285. URL: <http://ekoncept.ru/2017/970271.htm>.
5. Чуйко Т.А., Русскова Е.В. Виды работы, влияющей на мотивацию к изучению иностранного языка в неязыковом вузе. *Молодой ученый*. 2015. № 7. С. 874–877. URL: <https://moluch.ru/archive/87/16941/> (дата обращения: 16.05.2018).

Korotka N. Strengthening the motivation of teaching professionally-oriented communication in English to students of non-linguistic universities

The article is devoted to the problem of increasing the motivation of teaching professionally-oriented communication in English to students of non-linguistic universities. The article presents the main features, functions and types of motivation, conditions for its improvement, and also defines the specifics of the educational material. The goals of teaching a foreign language in non-linguistic universities and the features of organizing classes in English are determined, taking into account the actual types of lessons and their specific elements. A number of recommendations are proposed to increase the motivation of teaching professionally-oriented communication, and, consequently, the effectiveness of foreign language lessons in non-linguistic universities. Since some students of non-linguistic universities do not have physical need of using foreign languages as a means of communication, one of the most important factors which stimulate the process of communication in a foreign language is motivation in leaning foreign languages. Motivation of students of non-linguistic universities to study a foreign language will be active if: systematic, activity-oriented, personality-oriented, communicative and problem-project approaches to the organization of the educational process are applied; a model of motivation to study a foreign language has been developed; pedagogical conditions for successful functioning of the model of motivation to study a foreign language are being implemented. The pedagogical conditions for the successful functioning of the motivation model for students of non-linguistic universities to study a foreign language are the choice of optimal teaching methods of a foreign language; developing strategies of psychological influence of the teacher; productive pedagogical communication; stimulation of communicative competence. The formation of professional foreign language competence among students of non-linguistic specialties at the higher education institutions is one of the fundamental goals of training and education. It involves the training of highly qualified specialists who are ready for interaction in the professional field of communication. Students of non-language universities, future professionals, clearly understand how knowledge of a foreign language can expand their opportunities for further employment.

Key words: English language, communicative approach, communicative competence, motivation, increasing motivation, professionally-oriented communication.

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.11>**О. М. Корчова**кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

РИТОРИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто риторичні засади професійно-педагогічної комунікації, зумовлені потребою цілісного розвитку майбутніх фахівців освітньої галузі, формуванням комунікативної компетентності як однієї із ключових / загальних особистісних компетентностей у контексті дескрипторів Національної рамки кваліфікацій та оволодіння здобувачами вищої освіти soft skills; схарактеризовано елементи їх упровадження в закладі вищої освіти. Узагальнено функції професійно-педагогічної комунікації (інформаційно-комунікативну, регуляційно-комунікативну, культуроносну, індивідуально-комунікативну) та встановлено її наскрізний складник – риторіку. Визначено процесуальні елементи риторичного дискурсу професійно-педагогічної сфери. Зазначено, що текстоутворювальна здатність особистості є прямо пропорційною ідеомовленнєвому циклу, акумульованому в законах мисленнєво-мовленнєвої діяльності, які корелюють із розділами класичної риторики й основними етапами підготовки публічного виступу й увиразнюються ключовими категоріями риторики – логосом, етосом, пафосом, топосом. Закцентовано увагу на важливості утворення єдиного інформаційного простору в межах професійно-педагогічної комунікації, що підвищує рівень взаєморозуміння між суб'єктами освітнього процесу, сприяє осмисленню предмета розмови. Проаналізовано причини втрати інформації на етапі проголошення, сприйняття та запам'ятовування висловлювання. Наголошено на тому, що процес передавання й усвідомлення інформації у професійно-педагогічному комунікуванні залежить від глибинного розуміння предмета мовлення та домінування в комунікантів інтелектуально-пізнавального мотиву діяльності; рівень досягнення результативної взаємодії між суб'єктами спілкування за умов професійно-педагогічної комунікації зумовлюється пізнавально-мисленнєвою й емотивно-вольовою діяльністю мовців. З'ясовано, що риторичні засади професійно-педагогічної комунікації в педагогічному закладі вищої освіти спрямовані на утворення єдиного інформаційного простору задля становлення українськомовної критично мислячої особистості фахівця, спроможного моделювати і втілювати результативні технології управління освітнім процесом.

Ключові слова: комунікація, професійно-педагогічна комунікація, функційна сфера професійно-педагогічної комунікації, риторика, заклад вищої освіти, майбутні фахівці освітньої галузі, єдиний інформаційний простір, українськомовна особистість.

Постановка проблеми. Сьогодні реалії комунікативної глобалізації, що мали б зумовити взаєморозуміння в суспільстві, стали причиною зменшення міжособистісного безпосереднього спілкування через поширення опосередкованого; зростання знеособленого спілкування в різноманітних соціальних мережах; поширення коротких і несуттєвих мовленнєвих контактів; уникнення спілкування через фізичне перевантаження; домінування процесу накопичення інформації над процесом її обговорення.

Усе це актуалізує проблему результативного українськомовного комунікування, що зумовлює перехід від пріоритету вузькоспеціальних завдань професійної підготовки до цілісного розвитку особистості майбутнього фахівця – професіонала, здатного на належному рівні комунікувати в соціумі, успішно виконувати соціальні запити.

Відповідно до цього професійно обґрунтованою видається комунікативна компетентність фахівця освітньої галузі як одна із ключових / загальних

особистісних компетентностей, що передбачає спроможність до моделювання результативної взаємодії засобами мовного коду. Окрім того, комунікацію – «взаємозв'язок суб'єктів із метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності» [6] – визначено одним із дескрипторів Національної рамки кваліфікацій. Означене корелює з оволодінням здобувачами вищої освіти soft skills – «універсальними навичками», «соціальними навичками», «навичками успішності», що є неможливим без здатності результативно послуговуватися мовними засобами. Понад усе цьому сприяє оволодіння риторичними закономірностями професійно-педагогічної комунікації як «системи безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, які реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємобміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин» [1, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Означена проблема є досить актуальною в сучасному вітчизняному та зарубіжному просторі. Значущими є дослідження особливостей професійно-педагогічної комунікації Н. Волкової, В. Кан-Калика, С. Мусатова та ін.; основ класичної риторики – С. Абрамовича, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко, П. Сопера, Г. Сагач, М. Чикарькової та ін.; концептуальних засад педагогічної риторики – Л. Горобець, Н. Десяєвої, О. Кучерук, Т. Ладигенської, А. Михальської, О. Мурашова, А. Нікітіної, О. Юніної та ін.; основних стилів і жанрів педагогічного красномовства – Н. Голуб, О. Горошкіної, Г. Клочек та ін.; риторичних закономірностей педагогічного дискурсу – К. Климової, В. Нищети, Є. Петрової та ін. Аналіз наукового доробку дає змогу окреслити лінгвометодичний підхід до педагогічної риторики, який ґрунтується на удосконаленні мовної особистості майбутнього фахівця, що спонукає викладача ЗВО моделювати власну педагогічну діяльність відповідно до риторичних засад професійно-педагогічної комунікації.

Мета статті – розглянути риторичні засади професійно-педагогічної комунікації та схарактеризувати елементи їх упровадження в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні глобалізаційні комунікативні процеси посилюють інтерес до особистості як носія унікального світогляду. Розв'язати означену проблему покликана освіта як «сутнісна характеристика етносу, суспільства, цивілізації», «спеціальна сфера суспільного життя, унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен», «соціальний інститут, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства», «процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого, об'єктивного, соціального досвіду, цінностей», «результат, тобто рівень загальної культури й освіченості» [3, с. 614–616]. У зв'язку з таким потрактуванням освіти, як слушно узагальнює Н. Голуб, постає потреба в накопиченні й систематизації знань із питань мовного спілкування, прогнозуванні потреб людей у нових його видах, збереженні та закріпленні традиційних результативних форм мовно-соціального комунікування. У такій ситуації зростає соціальне значення взірцевого українського мовлення вчителя, його майстерного володіння дієвими стратегіями й тактиками спілкування [2, с. 14]. Це актуалізує риторичну освіту, спрямовану на формування гуманістично орієнтованої мовної особистості майбутнього педагога, спроможного до результативного комунікування в сучасному полікультурному просторі.

З огляду на специфіку професійно-педагогічної комунікації можемо виокремити її основні функції в закладі вищої освіти:

– інформаційно-комунікативну, що полягає у сприйнятті та передаванні відомостей та обміні ними;

– регуляційно-комунікативну – встановлення і збереження взаємодії зі слухачами відповідно до власного місця в системі рольових, статусних, міжособистісних і комунікативних зв'язків; стимулювання активності суб'єктів комунікування; уникнення комунікативних девіацій, розв'язання комунікативних конфліктів;

– культурноосвітню – залучення суб'єктів комунікації до системи загальнокультурних цінностей, спрямування на морально-духовний розвиток особистості;

– індивідуально-комунікативну – реалізацію індивідуального стилю комунікативної діяльності мовця як представника певної лінгвокультурної спільноти.

Функційна сфера професійно-педагогічної комунікації дає змогу встановити її наскрізний змістовий складник – риторичну, елемент духовної культури людства, основу формування результативної комунікації, орієнтованої на становлення й розвиток свідомої творчої культуромовної особистості.

Спроможність до продукування змістовного монологічного висловлювання, моделювання конструктивного діалогу, здатність до залагодження конфліктів засобами влучного слова, готовність до відповідальності й ініціативності за мінливих умов професійного педагогічного комунікування – усе це процесуальні елементи риторичного дискурсу професійно-педагогічної сфери.

Саме освітянин має бути «надзвичайно чутливий до мови, вразливий на мовні похибки й невтомний у кваліфікованих порадах і роз'ясненнях» (І. Дзюба), оскільки має за мету виховувати мовну стійкість як суспільно-політичне явище, підґрунтям якого є національні традиції, культура, свідомість. Очевидно, що носіями мовної стійкості й риторичної вправності мають бути суб'єкти освітнього процесу загалом і вищої школи передусім.

Зазначене спонукає до висновку про необхідність урахування комунікативно-прагматичних (соціально-психологічних, контекстних і ситуативних) чинників уживання мови, що дає змогу фахівцеві освітньої галузі поглибити професійні вміння, підвищити рівень мовленнєвої культури, реалізувати себе як українськомовну особистість з індивідуальним стилем спілкування через продукування інформаційних, переконувальних, спонукальних текстів.

Текстоутворювальна здатність особистості є прямо пропорційною ідеомовленнєвому циклу, акумульованому в законах мисленнєво-мовленнєвої діяльності: концептуальному, моделювання

аудиторії, стратегічному, тактичному, мовленнєвому, ефективній комунікації, системно-аналітичному (за Г. Сагач [9, с. 49–51, 63–109]). Вони відтворюють концепцію сучасної вітчизняної риторики, що демонструє вектор руху від «думки» до «слова» і через «слово» до «думки».

Закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю у процесі текстотворення корелюють із основними етапами підготовки публічного виступу, тотожних розділам класичної риторики, серед яких (за Л. Мацько, О. Мацько [5, с. 14–16]): інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, релаксація та рефлексія.

Окреслені закони риторики й етапи підготовки публічного виступу реалізуються у професійно-педагогічній комунікації, яка ґрунтується на безпосередній чи опосередкованій суб'єкт-суб'єктній комунікативній взаємодії відповідно до стандартів мовленнєвої та загальної культури та має на меті встановлення міжособистісного контакту, підтримання психологічного комфорту спілкування, уникнення конфліктів. Професійно значущими в цьому контексті є ключові категорії риторики [5, с. 10–14]: етос як утвердження морального кодексу українців; логос – єдність думки та слова; пафос, що передбачає спроможність мовця до продукування емоційно виразного висловлювання; топос – здатність комуніканта до проектування часопросторових українськомовних ситуацій в освітній сфері.

У контексті означених категорій обрання стратегії й тактики встановлення, регулювання та припинення вербального контакту, особливостей вибору й моніторингу мовцем тематики спілкування, відбору та реалізації мовленнєвих дій, сумісних із комунікативними намірами, актуалізуються закони моралі та комунікативного етикету, обов'язкове дотримання яких передбачає професійно-педагогічне комунікування. Закономірно, що фахівці освітньої галузі мають бути своєрідним взірцем носія як мовно-мовленнєвої, так і загальної культури.

Окрім того, риторичні категорії реалізуються в межах професійно-педагогічної комунікації крізь призму сформованої готовності фахівця до соціально зорієнтованої комунікації. Водночас наголосимо, що утворення єдиного інформаційного простору, який підвищує рівень взаєморозуміння між суб'єктами освітнього процесу, сприяє осмисленню предмета розмови, є можливим лише за умови зворотного зв'язку зі слухачською аудиторією.

У процесі інформаційного взаємообміну увага мовця має бути зосереджена не лише на точності та правильності мовлення, а й на рівні його сприйняття слухачами. Принагідно зазначимо, що кількість інформації, яку бажав висловити мовець, і кількість інформації, яку сприйняли слухачі, істотно різняться (рис. 1).

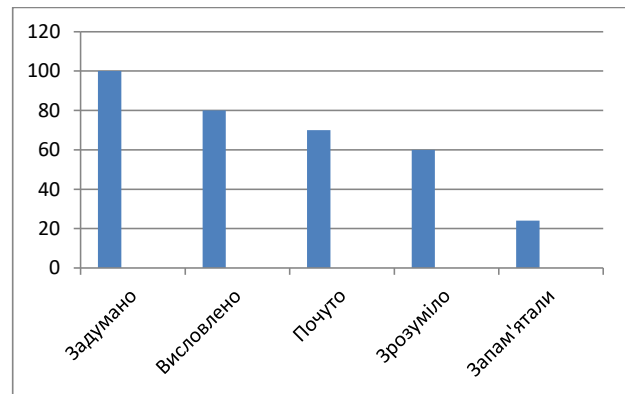

Рис. 1. Втрати інформації під час комунікації (за П. Мицичем)
Джерело: напрацьовано з урахуванням [1, с. 20]

Із метою аналізу причин втрати інформації розглянемо процес моделювання висловлювання. Відповідно до законів мисленнєво-мовленнєвої діяльності першим кроком є побудова концепції, адже реалізований на етапі інвенції концептуальний закон передбачає породження задуму майбутнього висловлювання, усебічний аналіз предмета мовлення для його вдалого розкриття. Саме на цьому етапі задумано передати 100% інформації. Із них 20% втрачається до та під час елокуції – мовного вираження предмета комунікування, де стає неможливо точно втілити думку у словесну форму. Імовірними причинами цього є особливості уяви в різні вікові періоди людини, індивідуальний словниковий запас, дисонанс вербального і невербального кодів інформування комунікантів тощо. Наступні 10% становить різниця між висловленим мовцем і почутим слухачами. Втрати на цьому етапі комунікування зумовлені особистісними мотивами, потребами, інтересами співрозмовників, їхнім ставленням один до одного. Ще 10% інформації втрачається на етапі її сприйняття слухачами. Повідомлення, з якого адресат не отримує інформації, залишається комунікативним шумом. Сприяття усвідомленню змісту висловлювання на цьому етапі може дотримання доступності як комунікативної якості мовлення, що полягає в оперуванні єдиною для комунікатора та реципієнта терміносистемою.

Водночас інформація, що може бути сприйнятою, не завжди є тотожною інформації, яка є сприйнятою, тобто усвідомленою. За визначеннями психологів, розуміння – активний процес, складна аналітико-синтетична діяльність мозку, спрямована на розкриття суттєвих властивостей, внутрішньої сутності взаємозв'язків між предметами та явищами реального світу [8, с. 262]. Імовірно, сприйняття і розуміння ототожнюються під час передачі нескладної інформації; натомість зі складної слухач відбирає лише ті відомості, які вважає потрібними чи найбільш доступними.

Домінувальною у цьому процесі є увага слухачької аудиторії. Прикметно, що увага дорослої людини на сприйнятті мовленнєвої діяльності може концентруватися 15 хв. Далі у професійно-педагогічній комунікації виникає потреба активізувати увагу слухачів, засобами чого можуть бути різноманітні форми унаочнення, бесіда, риторичні запитання, психологічні паузи, розв'язування проблемних ситуацій тощо. Такі фази уваги виникають кожні чверть години, причому щоразу посилити увагу вдається на менший часовий проміжок – 14, 12, 10, 7, 5 хв [4]. Зрештою слухачів поглинає втома, вони потребують перерви.

Ще одним своєрідним фільтром сприйняття інформації є воля, яка корелює відношення між екзистенціалами діяльності слухачької аудиторії – «хочу» і «потрібно», «можливо» і «доцільно». Тут взаємодіють цілі адресата й адресанта. За умови їх ототожнення відсоток усвідомленої слухачами інформації зростає.

Обсяг запам'ятовування сприйнятої інформації залежить від багатьох чинників (кількості інформації; рівня мовної та структурної складності текстового матеріалу; точності та глибини відображення дійсності, мотивації та потреби слухачької аудиторії у здобутті знань; дії сторонніх чинників, психофізичного стану тощо) і становить, за П. Мицичем і відповідно до кривої забування Р. Еббінгауза [7], 24%, а через тиждень – приблизно 15%. Саме тому у професійно-педагогічній комунікації варто уникати довгих перерв між тематично однорідними комунікативними актами та спонукати слухачів до застосування різних технік запам'ятовування інформації.

Висновки і пропозиції. Зазначене спонукає до висновку про те, що процес передавання й усвідомлення інформації у професійно-педагогічному комунікуванні залежить від глибинного розуміння предмета мовлення та домінування в комунікантів інтелектуально-пізнавального мотиву діяльності. Рівень досягнення результативної взаємодії між суб'єктами спілкування за умов професійно-педагогічної комунікації зумовлюється пізнавально-мисленнєвою й емотивно-вольовою діяльністю мовців.

Отже, риторичні засади професійно-педагогічної комунікації в педагогічному ЗВО спрямовані на утворення єдиного інформаційного простору

задля становлення українськомовної критично мислячої особистості фахівця, спроможного моделювати і втілювати результативні технології управління освітнім процесом.

Подальшого наукового пошуку потребує деталізація технологій аналітичного інформування, розвитку системного та критичного мислення, сприйняття і додержання етичних норм українськомовної комунікативної поведінки в освітньому процесі вищої школи.

Список використаної літератури:

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навчальний посібник. Київ : Академія, 2006. 256 с.
2. Голуб Н.Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 38 с.
3. Гончаренко С. Освіта. *Енциклопедія освіти* / ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Демин Г.К., Креймер Ю.Г., Антоненко С.В., Кармазіна Л.Л. Дискретные потери информации при общении. *Вісник придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2011. № 1–2. С. 57–62. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/diskretnye-poteri-informatsii-pri-obshchenii/viewer> (дата звернення: 16.10.2020).
5. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика : навчальний посібник. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
6. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2017 р. № 600. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/rekomendatsii-1648.pdf> (дата звернення: 16.10.2020).
7. Погребнюк І.М. Побудова індивідуальних сценаріїв навчання студентів на основі карт прогалін знань і кривих забування. URL: http://publications.ntu.edu.ua/problems_of_transport/PT_09_2012/266-272.pdf (дата звернення: 16.10.2020).
8. Психологічний словник / за ред. Н.А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
9. Сагач Г.М. Золотослів : навчальний посібник. Київ : Райдуга, 1993. 367 с.

Korchova O. Rhetorical principles of professional and pedagogical communication in a higher education institution

The article considers the rhetorical principles of professional and pedagogical communication due to the need for holistic development of future professionals in the field of education, the formation of communicative competence as one of the key / general personal competencies in the context of descriptors of the National Qualifications Framework and mastering soft skills by higher education students; the elements of their introduction in the institution of higher education are characterized. The functions of professional and pedagogical communication (informative and communicative, regulatory and communicative, cultural, individual and communicative) are generalized and its cross-cutting component, rhetoric, has been established. Procedural elements of the rhetorical discourse of the professional and pedagogical sphere are determined. It is noted that the text-forming ability of the individual is directly proportional to the ideological speech cycle

---

that is accumulated in the laws of mental speech activity, which correlate with the sections of classical rhetoric and the main stages of public speaking preparation and are expressed by key categories of rhetoric – logos, ethos, pathos, topos. Emphasis is placed on the importance of creating a single information space within the professional and pedagogical communication, which increases the level of mutual understanding between the subjects of the educational process, contributes to the understanding of the subject of conversation. The reasons for the loss of information at the stage of proclamation, perception and memorization of the statement are analyzed. It is emphasized that the process of transmission and awareness of information in professional and pedagogical communication depends on a deep understanding of the subject of speech and the dominance of intellectual and cognitive motive that communicators confirm; the level of achieving effective interaction between the subjects of communication in terms of professional and pedagogical communication is determined by the cognitive and mental, as well as emotional and volitional activity of speakers. It was found that the rhetorical principles of professional and pedagogical communication in a pedagogical institution of higher education are aimed at creating a single information space for the formation of Ukrainian-speaking critical thinking personality of a specialist capable of modeling and implementing effective technologies for managing the educational process.

Key words: *communication, professional and pedagogical communication, functional sphere of professional and pedagogical communication, rhetoric, institution of higher education, future professionals in the field of education, single information space, Ukrainian-speaking personality.*

УДК [378.016:373.3.011.3-051]:81'271

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.12>

Т. В. Костолович

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

Т. Б. Шевчук

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методик початкової освіти
Рівненського державного гуманітарного університету

МОВНА НОРМА ТА МОВЛЕННЄВА ПОМИЛКА ЯК БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено проблемі удосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи. Наголошено, що ця проблема є актуальною, оскільки опанування основ будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними засобами розв'язання професійних завдань, що передбачає належний рівень мовленнєвої культури фахівців, зокрема майбутніх учителів початкових класів.

Відзначено, що мовна норма та мовленнєва помилка – базові поняття досліджуваної проблеми. На основі аналізу наукових джерел здійснено спробу осмислити зміст понять «мовна норма», «помилка», «недолік». Акцентовано увагу на структурно-мовних типах норм: орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних, орфографічних, пунктуаційних; серед яких найбільш стійкою є літературна норма на синтаксичному рівні. Визначено необхідність підвищення рівня володіння майбутніми вчителями навичками нормативної літературної мови: звуку, звукосполучень, дотримання нормативного вживання слів і їхніх форм, конструювання речень, правильного інтонуювання усного мовлення, читання вголос тощо. Доведено, що дотримання норм літературної мови визначає таку ознаку високої мовленнєвої культури, як його правильність. З'ясовано, що низький рівень культури мовлення у сучасному суспільстві зумовлюється кількома чинниками (неповним засвоєнням школярами норм літературної мови, відсутністю навичок користування довідковою літературою, віком технократії та комп'ютерів, відсутністю зразка гарного мовлення). Підкреслено, що поняття культури мовлення студентів обов'язково передбачає опору на норму. Неможливо говорити точно, вживати слова у властивому їм значенні, висловлюватися просто, доступно, логічно, вміло використовувати виражальні та зображальні засоби, добирати мовні засоби залежно від мети та сфери спілкування без чіткого дотримання норм літературної мови, тому першочергове завдання викладача – формування навичок правильного мовлення студентів, вміння відчувати порушення норм вживання окремих слів, їхніх форм, словосполучень і цілих речень.

Надалі варто звернути увагу на використання сучасних методів у процесі формування мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи. Автори сподіваються, що матеріал статті зацікавить усіх, хто викладає студентам методику навчання освітньої галузі «Мова і література», та допоможе у повсякденній педагогічній діяльності.

Ключові слова: культура мовлення, мовна норма, мовленнєва помилка, мовленнєвий недолік, мовленнєва особистість.

Постановка проблеми. Учитель початкових класів стоїть біля витоків формування особистості взагалі та мовленнєвої особистості зокрема. Від його професійної майстерності, ерудиції, загальної культури значною мірою залежить, яким буде майбутнє нашої країни. Педагог зобов'язаний належно володіти і культурою мовлення, і культурою поведінки, і культурою спілкування. Щоб успішно реалізувати всі навчально-виховні завдання початкової школи, він повинен не тільки твердо знати, що і як подавати учням на уроках, а й володіти навичками нормативної літературної мови: звуку, звукосполучень, дотримувати

нормативного вживання слів і їхніх форм, конструювання речень, правильно застосовувати інтонаційні прийоми усного мовлення, читання вголос тощо. Інакше кажучи, вчителю треба думати і про те, що говорити на уроці, і про те, як говорити. Це не перебільшення, адже, на відміну від інших професій, учитель послуговується літературною мовою не лише «для себе», а й «для інших», тобто для учнів. Тому його ненормативна мовна мови, неточність у вживанні слів, конструюванні фрази можуть закріпитися і примножитися в мовленні дітей, котрих він навчає. Це й зумовлює підвищені вимоги до вчительського мовлення

як основного інструменту навчання і виховного впливу на школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема дотримання норм сучасної української літературної мови висвітлена у підручниках для вищої школи, в яких викладені теоретичні основи культури мовлення: «Основи культури мовлення» (автор Н. Бабич), «Основи культури і техніки усного мовлення» (автор С. Дорошенко); посібнику «Антисуржик» за редакцією О. Сербенської та довідниках М. Волощак «Неправильно – правильно», «Культура мови» за редакцією В. Русанівського, книзі Є. Чак «Складні випадки вживання слів» тощо. Цікаві методичні прийоми та практичні завдання на усунення типових порушень літературних норм і вироблення навичок правильного, точного, образного мовлення пропонують у публікаціях на сторінках фахових журналів і газет такі вчені-методисти та вчителі-практики, як І. Бережна, А. Булачек, Н. Дика, І. Бережна, В. Гальчук та ін.

Однак, незважаючи на певні успіхи в цій галузі, теорія та практика навчання культури мовлення, зокрема засвоєння майбутніми вчителями норм літературної мови, потребує подальшого розвитку й удосконалення. Недослідженими залишаються важливі питання, пов'язані з методикою системного формування культури мовлення на заняттях української мови; не визначені критерії відбору вправ і дидактичного матеріалу для засвоєння студентами норм літературної мови та місце цієї роботи у структурі вивчення лінгвістичних дисциплін.

Мета статті – розкрити сутність поняття «мовна норма» та «мовленнєва помилка», акцентувати увагу на тому, що ці поняття є базовими для удосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною базою організації роботи, спрямованої на удосконалення культури мовлення студентів педагогічного факультету, є насамперед чітке розуміння вчителем суті понять «мовна норма» та «помилка».

Норма (лат. *norma* – правило) **літературної мови** – центральне поняття вчення не лише про правильність мовлення, а і про його культуру загалом. Це одна із найскладніших проблем, багатовимірність якої визначається фактами історичними, культурно-соціологічними та власне лінгвістичними.

У більшості мовознавчих досліджень природа й обсяг поняття норми не розглядаються, автори користуються цим терміном як чимось наперед даним, очевидно, вважаючи, що поняття норми всім відоме, принаймні інтуїтивно, і найчастіше його ніяк не диференціюють. Коли ж узяти праці, де наводиться визначення, що таке «норма»,

то одразу бачимо значні відмінності в наукових дефініціях. Ці відмінності залежать від різного підходу до проблеми нормативності: чи з погляду загальної теорії мови, чи з погляду теорії культури мови, чи з практичних міркувань мовної культури [1, с. 45].

У сучасній мовознавчій і лінгводидактичній літературі на означення порушень тих чи інших літературних норм вживаються різні терміни: «мовленнєва (мовна) помилка», «мовленнєвий недолік», «мовна погрішність», «мовне відхилення», «ненормативність», «мовне спотворення», «неправильність», «ляпсус», «мовна похибка», «мовленнєва неточність», «мовні негаразди», «мовні аномалії», «мовні негативи», «мовні аномативи» та ін. Ф. Бацевич уводить до наукового обігу термін «девіація» (від лат. *deviation* – відхилення від норми, звичаю, зразка) [2].

В. Луценко обґрунтовує незручність усіх перерахованих вище термінів і більш вдалим вважає термін «вербальна помилка», який дає можливість об'єднати усі різновиди помилок, що трапляються в мові й позначені більш вузькими термінами, водночас відокремити помилки, марковані словом «вербальні», від інших типів помилок як філософських або соціально-психологічних явищ [3].

Найпоширенішими з-поміж перерахованих термінів є два: **мовленнєва помилка** і **мовленнєвий недолік**.

До визначення «мовленнєва помилка» вчені підходять по-різному. У роботах М. Львова під мовленнєвою помилкою розуміється «невдало вибране слово, неправильно побудоване речення, перекинутий морфологічний форм» [4, с. 394].

С. Цейтлін розуміє під мовленнєвими помилками «будь-які випадки відхилення від чинних мовних норм» [5, с. 3].

В. Луценко помилкою називає «будь-яке несвідоме або усвідомлене порушення якихось положень, правил, норм, схем або відхилення від цих положень, що може бути зумовлене певними чинниками несвідомого або свідомого характеру» [6, с. 35]. Найповніше визначення мовленнєвих помилок знаходимо, на нашу думку, в роботах Т. Ладиженської. Вона вважає, що весь негативний мовний матеріал ділиться на помилки та недоліки. **Помилка** – це порушення вимог правильності мовлення, тобто норм літературної мови, а **недолік** – це порушення рекомендацій, пов'язаних із поняттям гарного мовлення, тобто багатого, точного та виразного [7, с. 30]. Як стверджує М. Пентиліук, терміна «помилка» дотримуються, коли йдеться про порушення мовного оформлення висловлювання, а термін «недолік» частіше вживається щодо змісту сказаного чи написаного [8, с. 310]. Хоча часто ці поняття виступають як синоніми, доказом чого є вживання М. Пентиліук

майже поряд виразів «недоліки, у структурі текстів різних стилів тісно пов'язані з порушеннями комунікативних якостей мовлення» та «помилки, пов'язані зі змістом висловлювання, з його комунікативними якостями» [8, с. 313–314].

Як бачимо, між поняттями «мовна норма» і «мовленнєва помилка» існує нерозривний зв'язок, що й варто враховувати у розробці методики роботи над удосконаленням культури мовлення майбутніх вчителів початкових класів.

Аналіз літератури, присвяченої порушенням літературних норм і вимог комунікативно доцільного мовлення, дає підстави вживати в цьому дослідженні термін «помилки» доволі широко, уточнюючи його означенням «мовленнєві», оскільки всі вони виявляються на рівні конкретної комунікації. За робоче беремо визначення, запропоноване М. Наумчик і Л. Лушпинською: «Мовленнєві помилки – порушення правил, норм і традицій слововживання, утворення граматичних форм, побудови словосполучень і речень, а також порушення комунікативної цілеспрямованості, вимог стилістики та культури мовлення» [9, с. 71].

Незалежно від різниці у поглядах окремих мовознавців і цілих лінгвістичних шкіл (української, російської, празької, польської тощо) усі дефініції норми так чи інакше неодмінно вказують на її суспільний характер. Суспільний характер норми виявляється ще сильніше, ніж суспільний характер мови. Мовна норма нерозривно пов'язана з якимось колективом мовців, а на вищому щаблі – як норма літературної мови – з певним людським суспільством, з усіма його інституціями аж до держави включно.

Ми взяли за робоче одне із найпростіших і водночас поширених визначень: *мовні норми* – це історично усталені та соціально закріплені правила, обов'язкові для всіх носіїв літературної мови незалежно від соціальної, професійної, територіальної належності [10, с. 6].

У шкільній практиці нормою вважається сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному і писемному мовленні.

Норма виконує роль фільтра не тільки в русі від системи мови до мовлення, тобто у реалізації системи. Вона фільтрує також накопичені у мовленнєвих актах (і текстах) та узагальнені узусом зміни, перш ніж ті потраплять у систему. Конкретні мовні норми мають різну стійкість, міцність. Є норми, які в принципі не порушуються носіями мови. Наприклад, ніхто не помиляється у відмінюванні значної частини лексем, у визначенні родової належності багатьох іменників, в узгодженні прикметника з іменником тощо. Стійкі норми зберігають стійкість мови. Однак мова живе і розвивається. Її життя здійснюється як у діахронії (одні норми відходять у минуле, інші народжуються), так і в синхронії (змагаються між собою

різні варіанти, які претендують стати одною нормою) [1, с. 50].

Найбільш стійкою літературна норма є на синтаксичному рівні. Її еволюційний розвиток зумовлений насамперед потребами суспільної комунікації, причому значні зміни відбуваються не в самому наборі синтаксичних засобів, а у способі та частоті вживання цих засобів. Лексика як найрухливіша складова частина (рівень) мовної системи тісно пов'язана із суспільно-історичним розвитком народу. Слова з'являються услід за новими предметами та явищами, коли виникає потреба їх номінації, і поступово зникають разом із ними або набувають нових значень.

Широко розповсюджена класифікація норм за співвіднесеністю їх із різними рівнями мовної ієрархії. Відповідно, розрізняються такі структурно-мовні типи норм:

- 1) орфоепічні (вимова);
  - 2) акцентуаційні (визначають правильний словесний наголос);
  - 3) лексичні (розрізнення значень і семантичних відтінків, закономірності лексичної сполучуваності);
  - 4) словотвірні (регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі слова);
  - 5) морфологічні (регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова та варіантів її поєднання з іншими словами);
  - 6) синтаксичні (регулюють вибір варіантів побудови словосполучень і речень);
  - 7) стилістичні (доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні, відповідній ситуації спілкування);
  - 8) орфографічні (написання слів);
  - 9) пунктуаційні (вживання розділових знаків)
- [1, с. 123].

Кожен із названих структурно-мовних типів норм відображений у правилах, зафіксованих у правових кодексах літературної мови, словниках.

Бездоганне оволодіння нормами визначає таку ознаку культури мовлення, як правильність. Правильність – обов'язкова, хоча й елементарна вимога мовленнєвої культури. Вищим її ступенем є багате, точне, виразне мовлення – іншими словами, гарне мовлення, а основним критерієм – комунікативна доцільність, тобто доречне вживання мовних засобів відповідно до завдань і умов спілкування [11, с. 4].

Завдання формування мовленнєвих умінь полягає в тому, щоб допомогти майбутнім вчителям оволодіти правильним і комунікативно доцільним українським мовленням.

На жаль, мовлення більшості студентів не відповідає вимогам ні правильного, ні хорошого мовлення.

Низький рівень культури мовлення у сучасному суспільстві зумовлюється такими чинниками, як:

1. Неповне засвоєння школярами норм літературної мови та недостатньо бережливе ставлення до мовної традиції.

2. Більшість сучасної молоді мало читає художніх творів, написаних рідною мовою, а отже, не має зразка гарного мовлення.

3. Часто далеке від зразкового і мовлення батьків у сім'ї, вихователів у дитячому садку, вчителів у школі.

4. Практика білінгвізму спричиняє у деяких мовців численні явища інтерференції, внаслідок чого українська мова засмічується словами-росіянізмами.

5. Вік технократії та комп'ютерів виробив у багатьох людей байдужість до гуманітарних дисциплін, зокрема до мови як предмета шкільної програми.

6. Відсутність в окремих людей навичок користування довідковою літературою, а часом і недостатність таких видань (словників, довідників) зумовлюють відставання у розвитку мови.

Існування у мовленнєвій практиці так званих «модних віянь» (наприклад, вживання значної кількості жаргонізмів, іншомовних слів тощо) та можливість окремих мовців потрапити під їхній вплив також негативно відбивається на культурі мовлення цих людей [12, с. 195–196].

Дотримання норм літературної мови зумовлює таку ознаку високої мовленнєвої культури, як його правильність. Правильність – обов'язковий, але не єдиний показник високої його культури. Поряд із завданням говорити й писати грамотно, правильно, як вимагає певне культурне середовище, існує й інше завдання – писати й говорити вміло, майстерно. Майстерне мовлення характеризується такими ознаками, як чистота, змістовність, точність, логічність, доречність, багатство, різноманітність, виразність. Оцінюючи мовлення з позиції правильності, ми частіше застосовуємо характеристики «правильно – неправильно», а оцінюючи його з позиції майстерності, кажемо «вдало – невдало», «добре – погано», «зрозуміло – незрозуміло», «доцільно – недоцільно» і т. п. [13, с. 4–5].

Правильність, чистота, змістовність, точність, логічність, багатство, різноманітність, доречність, виразність – все це властивості (якості, ознаки) високого рівня мовленнєвої культури, а за шкільною традицією – вимоги до культури мовлення. Детальну характеристику цих ознак подають Ф. Бацевич [2], М. Пентиліук [8], Г. Волкотруб [10].

Основною з-поміж них прийнято вважати правильність. *Правильність* мовлення – це чітка відповідність мовлення людини чинним нормам літературної мови, які сприймаються мовцями як зразок (тому цю ознаку називають нормативністю). І в усному мовленні, і на письмі обов'язковим є дотримання лексичних, граматичних і

стилістичних норм. Крім того, для усного висловлювання актуальним є дотримання орфоепічних норм, а для писемного способу викладу – дотримання норм орфографічних і пунктуаційних. Охоплюючи всі структурні рівні літературної мови, правильність лежить в основі інших комунікативних властивостей мовлення: перш ніж оволодіти тонкощами, особливостями культури мовлення, необхідно засвоїти загальноприйняті літературні норми та правила, навчитися користуватися ними.

Російський мовознавець Б. Головін пише: «Немає правильності – не можуть «спрацювати» інші комунікативні властивості: точність, логічність, доцільність і т. д.» [14, с. 40].

Висновки і пропозиції. Отже, поняття культури мовлення ставить багато вимог: багатство словника, вміння говорити точно, вживаючи слова у властивому їм значенні, здатність висловлюватися просто, доступно, логічно, не порушуючи смислових зв'язків, вміле використання виражальних і зображальних засобів, вміння впливати на почуття, добір різнорівневих мовних засобів залежно від мети і сфери спілкування. Всі ці якості спілкування уможливорюються чітким дотриманням норм літературної мови.

Подальші наукові розвідки будуть направлені на дослідження критеріїв відбору вправ і дидактичного матеріалу для формування культури мовлення майбутніх учителів початкової школи та місце цієї роботи в освітньому процесі й у структурі занять лінгводидактичного циклу.

Список використаної літератури:

1. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. Київ : Вища школа, 1976. 346 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної девіатології. Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2000. 236 с.
3. Культура мовлення : посібник для підготовки і проведення уроків. 10 клас / упоряд. Л.А. Бакало. Тернопіль : Мандрівець, 2002. 56 с.
4. Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1987. 415 с.
5. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их предупреждение : пособие. Москва : Просвещение, 1982. 143 с.
6. Луценко В. Вербальні помилки та причини їх виникнення у мовленні учнів. *Українська мова та література в школі*. 2006. № 5. С. 34–35.
7. Методика развития речи на уроках русского языка / под ред. Т.А. Ладыженской. Москва : Просвещение, 1980. 240 с.
8. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах / за ред. М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2005. 399 с.

9. Наумчук М.М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Астон, 2003. 132 с.
10. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови : навчальний посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 256 с.
11. Ярмолюк А. Класифікація помилок у творчих роботах учнів. *Українська мова та література в школі*. 2002. № 7. С. 4–8.
12. Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури. *Дивослово*. 2004. № 12. С. 42–25.
13. Масенко Л. Суржик у системі розмовних норм побутування української мови. *Дивослово*. 2007. № 12. С. 26–32.
14. Горбачук В.Т. Виправлення й аналіз пунктуаційних помилок у диктантах. *Українська мова і література в школі*. 1989. № 7. С. 59–63.

Kostolovych T., Shevchuk T. Linguistic norm and speech error as basic concepts of the problem of speech culture improvement of future primary school teachers

The article is devoted to the problem of improving the speech culture of future primary school teachers. It is emphasized that this problem is relevant because mastering the basics of any profession begins with the acquisition of a certain amount of general and professional knowledge, as well as mastering the basic means of solving professional problems, which provides an appropriate level of speech culture, including future primary school teachers.

It is marked that a language norm and speech error are base concepts of this problem. On the basis of analysis of scientific sources an attempt to comprehend maintenance of concepts "language norm", "error", "defect" is carried out. Attention is accented on the structural-linguistic types of norms: orthoepical, accentuation, lexical, word-formation, morphological, syntactic, stylistic, orthographic, punctuation; among which the most resistant bar is a literary norm at syntactic level. There is the necessity of increasing of level of possessing by future teachers the skills of normative literary pronunciation of sounds, sound combination, observance of the normative use of words and their forms, constructing of sentences, correct intonation of the verbal speaking, reading aloud etc. It is proved that the observance of norms of literary language determines such feature of high speech culture, as its correctness. It is found out, that the low level of culture of speech in modern society is predetermined by a few factors (incomplete mastering by the schoolchildren of norms of literary language, absence of skills of using certificate literature, the age of technocracy and computers, it does not have a standard of good speech). It is underlined, that the concept of culture of speech of students necessarily envisages a support on a norm. It is impossible to talk exactly, use the words in a peculiar to them value, speak out simply, accessibly, logically, be able to use expressive and graphic facilities, select additional language means depending on the aim and sphere of communication without the clear observance of norms of literary language, that is why a near-term task of a teacher is forming of skills of the correct a speech of students, abilities to feel the violation of norms of the use of separate words, their forms, word-combinations and whole sentences.

In the future, it is worth paying attention to the use of modern methods in the process of forming the speech culture of future primary school teachers. The authors hope that the material of the article will be of interest to all those who teach students the methods of teaching of the educational field "Language and Literature", and will help in everyday pedagogical activities.

Key words: culture of speech, language norm, speech error, speech defect, speech personality.

УДК 378.14;372.8:004.4;796:355.233.2
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.13>

Н. Ю. Лавриненко

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Воснно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

Н. В. Партико

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»

А. А. Ребрина

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії
Хмельницького національного університету

І. М. Савка

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»

А. А. Ребрина

аспірант кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту
Хмельницького національного університету

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДЛЯ ДІЙ В УМОВАХ ЗНАЧНОГО ПСИХОФІЗИЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Нині важливе вдосконалення професійних компетентностей майбутніх офіцерів Національної гвардії України (військових перекладачів), адже службово-бойова діяльність даних військовослужбовців може здійснюватися далеко за межами України, у різних кліматогеографічних умовах та мовному середовищі, нерідко в екстремальних умовах (умови значного психофізичного навантаження). У зазначених обставинах простежується важливість організації ефективної системи професійної освіти майбутніх офіцерів – військових перекладачів Національної гвардії України, інших силових структур і спеціальних служб України, з урахуванням наявного бойового досвіду, ефективних і функціональних педагогічних технологій, які забезпечують формування стійких професійних навичок та високої спеціальної фізичної підготовленості, що підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки.

Головною метою дослідження є розроблення й апробація змістово-функціональної моделі формування професійних компетентностей у майбутніх військових перекладачів для дій в умовах значного психофізичного навантаження.

Під час дослідження членами науково-дослідної групи були використані такі методи: аналіз і узагальнення результатів науково-методичної та спеціальної (навчально-методична, довідкова) літератури і відповідних напрямку дослідження інтернет-ресурсів, інструментальні методи дослідження, експертна оцінка, біомеханічний аналіз, відеоаналіз, сучасні методики математико-статистичної обробки даних, психофізіологічний аналіз, функціональні тести тощо.

З метою апробації зазначеної вище педагогічної моделі в системі професійної освіти майбутніх офіцерів Національної гвардії України проведено педагогічний експеримент, у якому взяли участь курсанти старших курсів Національної академії Національної гвардії України. До початку педагогічного експерименту досліджували курсанти за рівнем сформованості професійних компетентностей (рівень спеціальної фізичної підготовленості, психологічної стійкості та практичних навичок перекладу) достовірно не відрізнялися ($P \geq 0,05$).

Результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту, а також показники експертного оцінювання рівня сформованості ключових професійних компетентностей у досліджуваних курсантах експериментальної групи упродовж педагогічного експерименту свідчать про високу ефективність розробленої нами змістово-функціональної моделі, яка забезпечує готовність майбутніх офіцерів Національної гвардії України (військових перекладачів) до виконання завдань за призначенням в умовах значного психофізичного навантаження.

Ключові слова: екстремальні умови, військові перекладачі, майбутні офіцери, педагогічна модель, професійні компетентності, професійна освіта, психофізичні якості, спеціальна фізична підготовка, функціональна готовність.

Постановка проблеми. Трансформація силових структур України до стандартів НАТО вимагає від сучасних військовослужбовців Національної гвардії України (далі – НГУ), Збройних сил України (далі – ЗСУ) та інших силових структур і спеціальних служб України високої професійної підготовленості. У свою чергу, прикладні професійні компетентності є важливою сутнісною характеристикою, від якої залежить ефективність виконання завдань за призначенням військовослужбовцями (правоохоронцями) зазначених вище силових структур у різних умовах їхньої службово-бойової діяльності.

Натепер важливим є вдосконалення професійних компетентностей майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів), адже службово-бойова діяльність (далі – СБД) даних військовослужбовців може здійснюватися далеко за межами України, у різних кліматогеографічних умовах та мовному середовищі, нерідко в екстремальних умовах (умови значного психофізичного навантаження) [1]. У зазначених обставинах простежується важливість організації ефективної системи професійної освіти майбутніх офіцерів-військових перекладачів НГУ, інших силових структур і спеціальних служб України, з урахуванням наявного бойового досвіду, ефективних і функціональних педагогічних технологій, які забезпечують формування стійких професійних навичок та високої спеціальної фізичної підготовленості, що підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за темою «Професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця у вищій школі в контексті інтеграції України до європейського освітнього простору» (номер державної реєстрації 0117U004242).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної, спеціальної літератури й інтернет-ресурсів (1 етап дослідження, вересень – грудень 2018 р.) у напрямі організації системи підготовки майбутніх офіцерів – військових перекладачів в умовах вищих військових навчальних закладах (далі – ВВНЗ) дозволив членам науково-дослідної групи визначити низку науковців: Н.Ю. Лавриненко [2; 3], Т.Є. Сніцу [4], О.В. Діденка [5], О.С. Лагодинського [6], А.В. Янковця [7, інших учених і практиків: А.О. Гальчука, Л.В. Гребенюка, О.Ю. Ковалюка, К.О. Кулика, П.І. Лозинського, Є.М. Подтергера, Б.І. Шуневича. Напрацювання зазначених вище вчених є корисними для впровадження в систему професійної освіти майбутніх офіцерів – військових перекладачів НГУ й інших силових структур і спеціальних служб України.

Крім цього, відповідно до аналізу зазначеної вище науково-методичної та спеціальної літератури нами встановлено, що компетентність військового перекладача – це атестоване на рівні повної вищої освіти динамічне поєднання: військово-професійних, військово-гуманітарних мовознавчих, філологічних, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей та інших особистих якостей, що характеризується рівнем готовності до лінгвістичного забезпечення підрозділів НГУ, інших силових структур та спеціальних служб у разі сумісного виконання завдань за призначенням, у різних умовах службово-бойової діяльності.

Під час подальшого аналізу спеціальної науково-методичної літератури нашу увагу привернули роботи: О.В. Хацаюка [8; 9], Р.І. Любича [10], С.С. Забродського [11], інших учених і практиків, а саме: М.О. Боровика, Н.Б. Вербина, Ф.М. Євтушова, О.В. Журавля, Я.Б. Зорія, Д.П. Кисленка, А.В. Мельнікова, Н.А. Орленка, О.О. Приймакова, А.В. Турчинова, Ю.С. Фіногорова, О.А. Чернявського, А.В. Чудика, А.М. Чуха, у яких висвітлені актуальні питання розвитку й удосконалення основних фізичних якостей та військово-прикладних навичок (складник психофізичної готовності) майбутніх офіцерів силових структур та спеціальних служб України в різних умовах службово-бойової діяльності.

Крім цього, на думку членів науково-дослідної групи, цікаві за своєю змістовою частиною та сутнісною характеристикою наукові праці: А.В. Богуславця [12], С.А. Лисенка [13], В.Є. Шевченка, Б.В. Кравченко [14], С.І. Яковенка, Т.М. Яковенка [15], О.О. Хацаюк, А.С. Кошолопа [16], інших учених і практиків: Ю.О. Бабаяна, Ю.Л. Бриндікова, С.В. Василенка, В.В. Остапчука, В.В. Стасюка, О.Ф. Хміляра, у яких розкриваються ефективні психологічні методики (техніки), які забезпечують готовність військовослужбовців (правоохоронців) силових структур та спеціальних служб України до дій в екстремальних умовах.

У свою чергу, у наукових працях С.Т. Полторака [17], О.В. Діденка [18], О.В. Торічного [19], інших учених і практиків: В.Ю. Артемова, О.І. Жванії, І.В. Зошія, А.В. Куруча, Л.М. Кравченка, С.В. Ленкова, Б.А. Максимчука, В.М. Ткаченка, висвітлені актуальні питання впровадження в систему професійної освіти майбутніх офіцерів різних силових структур та спеціальних служб України сучасних педагогічних методик і технологій (педагогічні моделі), які забезпечують формування стійких професійних компетентностей.

Відповідно до вищевикладеного нами встановлено, що питання формування прикладних професійних компетентностей майбутніх офіцерів (військових перекладачів) для дій в умовах

значного психофізичного навантаження потребує подальших наукових розвідок, що підкреслює актуальність і практичну складову частину обраного напрямку дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення й апробація змістово-функціональної моделі формування професійних компетентностей у майбутніх військових перекладачів для дій в умовах значного психофізичного навантаження.

Для досягнення мети дослідження планувався вирішити такі завдання:

- здійснити моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-ресурси) у напрямі організації системи підготовки майбутніх офіцерів – військових перекладачів в умовах вищих військових навчальних закладів;

- провести аналіз спеціальної науково-методичної літератури в напрямі розвитку й удосконалення основних фізичних якостей та військово-прикладних навичок (складник психофізичної готовності) майбутніх офіцерів силових структур та спеціальних служб України в різних умовах службово-бойової діяльності;

- визначити ефективні психологічні методики (техніки), які забезпечують готовність військовослужбовців (правоохоронців) силових структур та спеціальних служб України до дій в екстремальних умовах;

- здійснити аналіз науково-методичних джерел (спеціальна науково-методична література) у напрямі впровадження в систему професійної освіти майбутніх офіцерів сучасних педагогічних методик і технологій (педагогічні моделі), які забезпечують формування стійких професійних компетентностей;

- діагностувати наявні функціональні комплекси, які забезпечують розвиток і удосконалення спеціальної фізичної підготовленості та психологічної стійкості військовослужбовців (правоохоронців) силових структур та спеціальних служб України / закордонних країн у змодельованих екстремальних умовах;

- розробити й апробувати змістово-функціональну модель формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів (військових перекладачів) для дій в умовах значного психофізичного навантаження.

Методи дослідження: аналіз і узагальнення результатів науково-методичної та спеціальної (навчально-методична, довідкова) літератури і відповідних напрямку дослідження інтернет-ресурсів, інструментальні методи дослідження, експертна оцінка, біомеханічний аналіз, відеоаналіз, сучасні методики математико-статистичної обробки даних, психофізіологічний аналіз, функціональні тести тощо.

Виклад основного матеріалу. З метою якісної організації дослідження було створено науково-дослідну групу, до складу якої були залучені

провідні вчені та практики зазначеного напрямку наукової розвідки (Ніна Лавриненко, Олександр Хацаюк, Неоніла Партико, Анатолій Ребрин, Ірина Савка, Андрій Ребрин). Дослідження організовано в період 2018–2020 рр., на базі навчально-матеріальної бази Національної академії Національної гвардії України.

Під час 2-го етапу (1 блок дослідження, січень – лютий 2019 р.) проведено моніторинг наявних функціональних комплексів, які забезпечують розвиток і удосконалення спеціальної фізичної підготовленості та психологічної стійкості військовослужбовців (правоохоронців) силових структур та спеціальних служб України / закордонних країн у змодельованих екстремальних умовах (С.І. Петров [20], L. Robinson [21], А.Б. Абазов [22], інших фахівців зазначеного напрямку: В.П. Бізіна, А.В. Бурікова, В.О. Ігнатєва, М.І. Лакура, С.В. Лещені, Г.М. Мартинюка, Д.І. Мітіна, А.М. Міхеєва, А.А. Озерянського, В.А. Ткачова, А.В. Швеця).

Відповідно до результатів аналітико-діагностичного аналізу спеціальної науково-методичної літератури зазначених вище вчених членами науково-дослідної групи встановлено, що на рівень психофізичної готовності (стан здоров'я) майбутніх офіцерів – військових перекладачів впливають специфіка та відповідні умови військово-професійної діяльності: якість харчування, розумове напруження, рівень енерговитрат під час службово-бойової діяльності (рівень фізичного навантаження, у виняткових обставинах – одноманітність виконання службових обов'язків із значною концентрацією уваги тощо), що сприяє прогресуванню втоми, нервово-емоційного напруження, зниження якості й ефективності виконання завдань за призначенням.

Крім цього, членами науково-дослідної групи було визначено основні чинники, які впливають на організм майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) в екстремальних умовах військово-професійної діяльності (рис. 1).

У подальшому членами науково-дослідної групи (2 етап 2 блока дослідження, березень 2019 р.) шляхом експертного оцінювання і відповідно до наявної спеціальної науково-методичної літератури визначені такі суперечності між:

- достатнім рівнем розвитку фізичної підготовленості майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) та недостатнім рівнем розвитку психологічної стійкості до дій у різних умовах службово-бойової діяльності;

- достатнім рівнем розвитку іншомовної компетентності та потребою вдосконалення навичок практичного перекладу в різних варіативних умовах освітнього процесу (службово-бойової діяльності) майбутніх офіцерів НГУ, військових перекладачів;

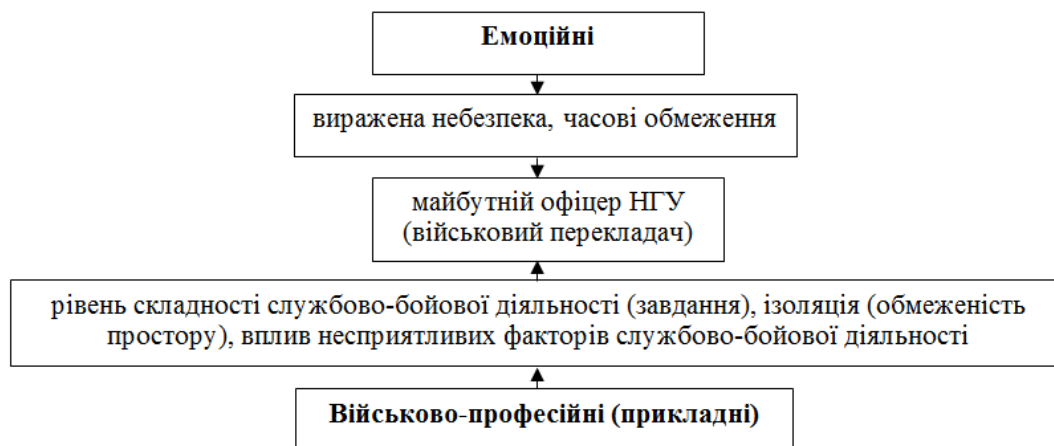

Рис. 1. Основні чинники, які накопичувально впливають на організм майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) в екстремальних умовах військово-професійної діяльності

– наявності необхідних професійно-прикладних комплексів методичного забезпечення в напрямі всебічної підготовки майбутніх офіцерів НГУ, військових перекладачів у системі їхньої професійної освіти та не використання їх у повному об'ємі під час практичних занять з основних дисциплін (тактична, вогнева та фізична підготовка);

– доброю організацією практичних занять за фахом під час проходження основних профілюючих дисциплін та відсутністю комплексного підходу (практичний складник) під час організації самостійної роботи під керівництвом викладача.

Відповідно до вищевикладеного та результатів аналізу науково-методичної і спеціальної літератури членами науково-дослідної групи (3 блок 2-го етапу дослідження, квітень 2019 р. – лютий 2020 р.) було розроблено й апробовано змістово-функціональну модель формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів (військових перекладачів) для дій в умовах значного психофізичного навантаження (рис. 1).

З метою апробації зазначеної вище педагогічної моделі в системі професійної освіти майбутніх офіцерів НГУ проведено педагогічний експеримент, у якому взяли участь курсанти старших курсів Національної академії Національної гвардії України (n = 14 осіб із гуманітарного факультету). До початку педагогічного експерименту досліджувані курсанти за рівнем сформованості професійних компетентностей (рівень спеціальної фізичної підготовленості, психологічної стійкості та практичних навичок перекладу) достовірно не відрізнялися ($P \geq 0,05$).

Педагогічний експеримент організовано з урахуванням наявних загальноприйнятих світових етичних норм, усі досліджувані курсанти контрольної (далі – Кг) та експериментальної (далі – Ег) груп, а також члени науково-дослідної групи дали згоду на участь у педагогічному експерименті, що підтверджується відповідним актом.

Досліджуваних курсантів було розподілено на контрольну (n = 7 осіб) та експериментальну групи (n = 7 осіб). Середній вік досліджуваних – 21 рік (чоловіки). Варто зауважити, що всі досліджувані курсанти отримали допуск лікаря до виконання значних фізичних навантажень, передбачених програмою педагогічного експерименту.

Під час педагогічного експерименту досліджувані курсанти Кг розвивали й удосконалювали свої професійні компетентності (навички практичного перекладу, основні фізичні якості та військово-прикладні навички) відповідно до вимог навчальних програм дисциплін (робочі програми навчальних дисциплін) та інших нормативно-правових документів, які забезпечують професійну підготовленість майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів).

У свою чергу, досліджувані курсанти Ег додатково використовували розроблену нами зазначену вище (рис. 2) педагогічну модель, що сприяло стійкому й ефективному вдосконаленню важливих професійних компетентностей:

1) у напрямі підготовки за фахом військового перекладача (готовності до: абстрактного мислення, аналізу та синтезу; адаптації та дії в новій ситуації; подальшого автономного та самостійного навчання; застосовування знань у практичних ситуаціях в умовах неповної, недостатньої інформації, суперечливих вимог та екстремальних умовах; роботи в команді й автономно; ухвалення обґрунтованих рішень у складних і непередбачуваних умовах; спілкування іноземними мовами; використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій; вільного орієнтування в різних лінгвістичних напрямках та школах; професійного застосування поглиблених знань з обраної філологічної спеціалізації – перекладознавства; вільного користування спеціальною термінологією в обраній галузі перекладознавства; чіткого й виразного висловлювання думок,

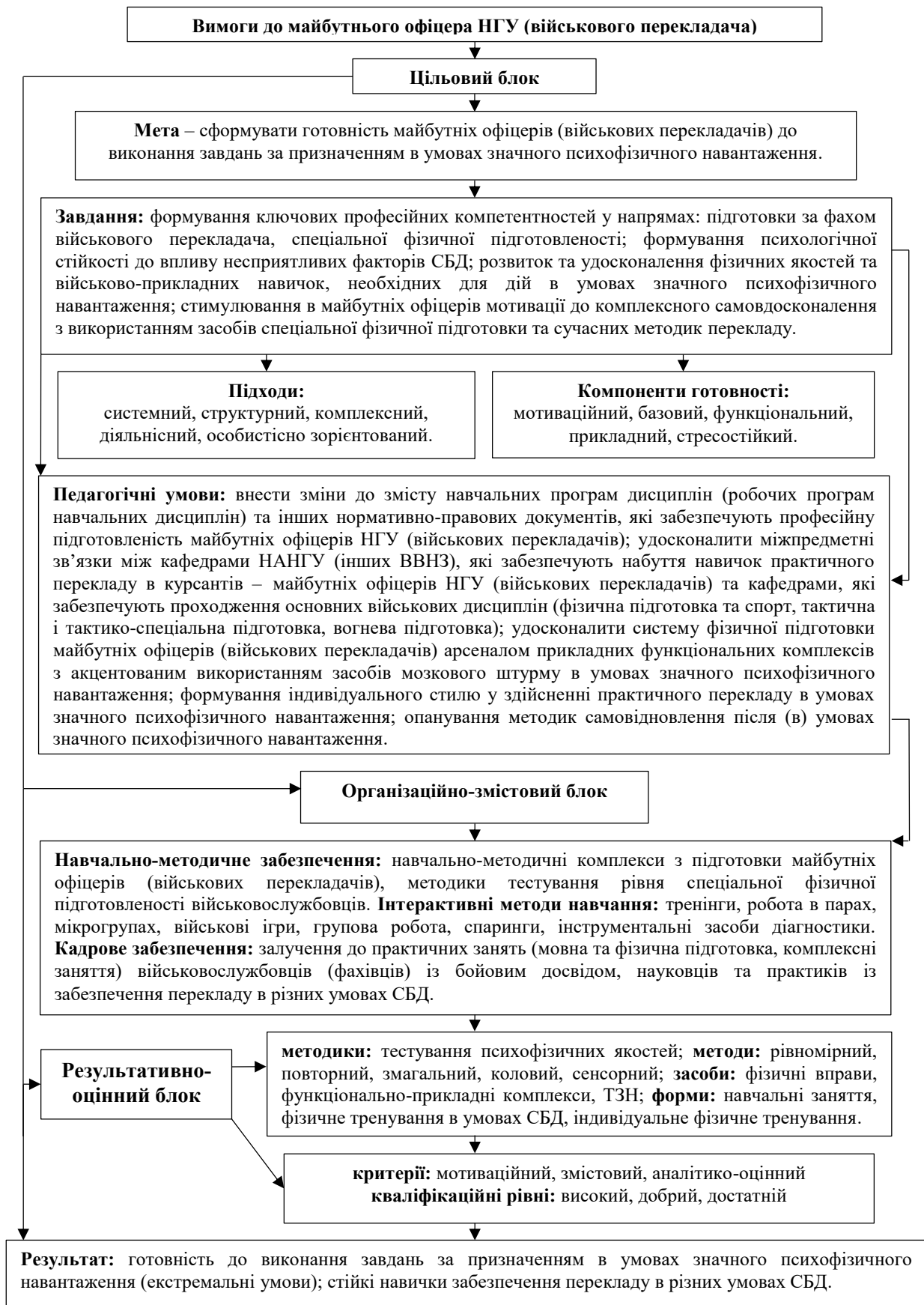

Рис. 2. Змістово-функціональна модель формування професійних компетентностей військових перекладачів в екстремальних умовах

використання знання законів техніки мовлення; володіння експресивними, емоційними, логічними засобами мови та здатності спрямовувати їх для досягнення запланованого прагматичного результату; розуміння чинників, які мають позитивний чи негативний вплив на комунікацію; визначення й урахування цих чинників у конкретних комунікативних ситуаціях; до управління підрозділом у разі необхідності під час спеціальних військових операцій, службово-бойових завдань; розуміння понять, методів, прийомів картографії, метеорології та навігації на рівні, що є достатнім для визначення місцеположення підрозділів, зразків озброєння та військової техніки у просторі та здійснення постійного контролю над ситуацією тощо);

2) у напрямі спеціальної фізичної підготовленості (готовності до: виконання функціональних обов'язків в умовах тривалого психофізичного навантаження під час виконання завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової діяльності; до ведення рукопашної сутички із супротивником у різних варіативних умовах; виконання завдань за призначенням в умовах травмування, поранення тощо; умілого й ефективного використання штатного озброєння, екіпіровки та підручних засобів під час сутички із групою агресивно налаштованих осіб тощо).

Розроблена нами педагогічна модель використовувалася упродовж зазначеного періоду педагогічного експерименту курсантами Ег (під час польових виходів, практичних занять із дисципліни «Фізичне виховання та методика фізичної підготовки» згідно з розкладом, самостійної роботи та попутного фізичного тренування), що забезпечило формування ключових професійних компетентностей.

Порівнянням показників до та після використання запропонованої нами змістово-функціональної моделі встановлено, що результати (рис. 3), отримані наприкінці педагогічного експерименту, у досліджуваних групах суттєво підвищи-

лися порівняно з вихідними даними, ці відмінності в основному достовірні (Ег, $P \leq 0,05$).

Визначення якісної характеристики рівня сформованості професійних компетентностей у досліджуваних курсантів Кг та Ег здійснено шляхом експертного оцінювання за чотирибальною шкалою, де «5» – максимальний бал, а «2» – мінімальний. До складу експертної групи було залучено провідних учених та практиків обраного нами напряму дослідження.

Висновки і пропозиції. У результаті дослідження членами науково-дослідної групи розроблено й апробовано змістово-функціональну модель формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) для дій в умовах значного психофізичного навантаження в системі їхньої професійної освіти. Результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту, а також показники експертного оцінювання рівня сформованості ключових професійних компетентностей у досліджуваних курсантів Ег упродовж педагогічного експерименту свідчать про високу ефективність розробленої нами змістово-функціональної моделі, яка забезпечує готовність майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) до виконання завдань за призначенням в умовах значного психофізичного навантаження.

Основними компонентами змісту розробленої нами змістово-функціональної моделі (рис. 2) є вдосконалення ключових компетентностей майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) у напрямках: підготовки за фахом військового перекладача та спеціальної фізичної підготовленості, а також прикладних функціональних комплексів з акцентованим використанням сучасних технік практичного перекладу в різних умовах службово-бойової діяльності, що забезпечує їхню готовність до виконання завдань за призначенням на первинних офіцерських посадах за фахом.

Членами науково-дослідної групи пропонується вдосконалити систему міжпредметних зв'язків між кафедрами, які забезпечують набуття

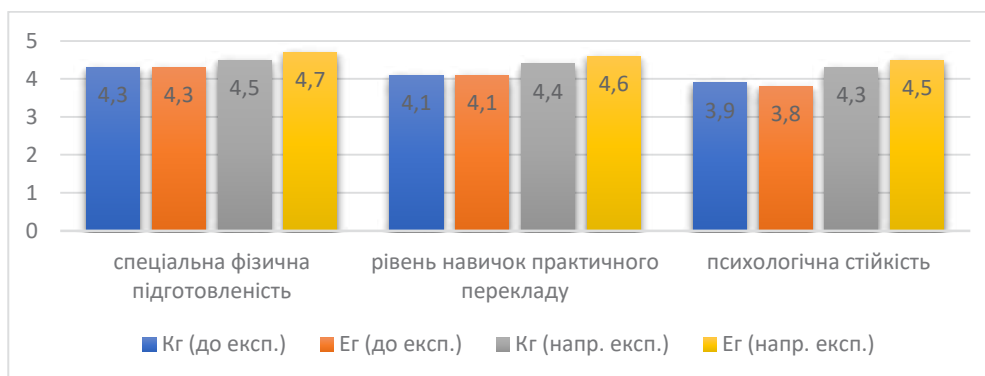

Рис. 3. Результати експертного оцінювання рівня сформованості професійних компетентностей у досліджуваних майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів, Кг і Ег) упродовж педагогічного експерименту

навичок практичного перекладу в курсантів – майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів) та кафедрами, які забезпечують проходження основних військових дисциплін (фізична підготовка та спорт, тактична та тактико-спеціальна підготовка, вогнева підготовка).

Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі передбачають дослідження ефективності сучасного наукового інструментарію, який забезпечує онлайн-переклад із різних мов, перспективи їх використання в системі професійної освіти майбутніх офіцерів НГУ (військових перекладачів).

Список використаної літератури:

1. Про Національну гвардію : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. ст. 594, 1. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.
2. Лавриненко Н.Ю. Шляхи вдосконалення лінгвістичного забезпечення професійної підготовки військових фахівців. *Військова освіта і наука сьогодні та майбутнє*. Київ, 2015. № 1. С. 109–110.
3. Лавриненко Н.Ю. Формування іншомовної компетентності фахівців сектора безпеки і оборони. *Новітні технології для захисту повітряного простору*. Харків, 2019. № 19. С. 652–653.
4. Сніца Т.Є. Особливості підготовки перекладачів у вищих військових навчальних закладах. *Педагогічні науки*. Миколаїв, 2018. № 4 (63). С. 154–157.
5. Діденко О.В. Лінгвосоціокультурна компетентність майбутніх офіцерів-правоохоронців: зміст, структура та особливості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ ім. Богдана Хмельницького, 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_2_8.
6. Лагодинський О.С. Індивідуалізація англійської підготовки майбутніх магістрів військового управління у міжнародних відносинах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. Хмельницький : НАДПСУ ім. Богдана Хмельницького, 2013. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_4_11.
7. Янковець А.В. Підготовка майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у вищих військових навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2005. 16 с.
8. Хацаюк О.В. Спеціальна фізична підготовка військовослужбовців внутрішніх військ МВС України : навчальний посібник ; Акад. ВВ МВС України. Харків, 2011. 180 с.
9. Хацаюк О.В. Сутність та структура готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань за призначенням засобами спеціальної фізичної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2019. № 65. Т. 2. С. 144–155.
10. Хацаюк О.В., Любич Р.І., Оленченко В.В. Удосконалення військово-професійних навичок військовослужбовців Національної гвардії України у процесі спеціальної фізичної підготовки. *Проблеми вищої освіти*. Харків, 2019. № 1 (95). С. 63–69.
11. Впровадження сучасних форм фізичної підготовки у систему професійної освіти майбутніх офіцерів Національної гвардії України / С.С. Забродський та ін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2020. № 72. Т. 2. С. 130–144.
12. Bohuslavets A., Lavrynenko N. Professional activity in conditions of high psycho emotional stress and vital threat. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. Професійна діяльність в умовах високого психоемоційного напруження та реальної вітальної загрози*. Slovakia, 2019. № 7 (6). С. 5–8.
13. Lysenko S., Lavrynenko N., Bohuslavets A. Psychological support for the foreign language training of the students at international relations faculties. *Universal journal of Educational Research*. USA, 2020. № 8 (6). P. 2344–2351.
14. Шевченко В.Є., Кравченко Б.В. Психологічний аналіз забезпечення професійної надійності і боєздатності військовослужбовців Збройних Сил України. *Психологія*. Київ, 2011. № 2 (13). С. 38–43.
15. Яковенко С.І., Яковенко Т.М. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників : навчальний посібник ; КВГІ. Київ, 2008. 265 с.
16. Хацаюк О.О., Кошолоп А.С. Визначення факторів та чинників, які впливають на підвищення фізичної працездатності та функціональний стан курсантів Національної академії Національної гвардії України. *Problems and Achievements of modern Science*. Cork, 2019. № 3. С. 85–90.
17. Полторак С.Т. Педагогічні умови формування умінь командира підрозділу в майбутніх офіцерів МВС України : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2003. 21 с.
18. Діденко О.В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2009. 40 с.
19. Торічний О.В. Теоретико-методичні засади формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у про-

- цесі навчання : дис. ... докт. пед. нау : 13.00.02. Хмельницький, 2013. 605 с.
20. Петров С.И. Организация и материально-техническое оснащение занятий по физической подготовке в вооруженных силах США. *Зарубежное военное обозрение*. Харьков, 2011. № 1. С. 11–16.
21. Robinson L. The Future of U.S. Special Operation Forces. *Council Special Report*. Харків, 2013. № 66. С. 51–56.
22. Абазов А.Б. Актуальные вопросы подготовки сотрудников специальных 1. подразделений МВД. *Теория и практика общественного развития*. Пятигорск, 2014. № 12. С. 147–149.

Lavrynenko N., Partyko N., Rebryna A., Savka I., Rebryna A. Formation of professional competences in future military translators for actions in the conditions of significant psychophysical load

Today, it is important to improve the professional competencies of future officers of the National Guard of Ukraine (NGU, military translators), because the combat activities of these servicemen can be carried out far beyond Ukraine, in different climatic and geographical conditions and language environment, often in extreme conditions (conditions of significant psychophysical load). In these circumstances, the importance of organizing an effective system of professional education of future officers-military translators of the NGU considering the available combat experience and effective and functional pedagogical technologies that ensure the formation of sustainable professional skills and high special physical training which emphasizes the relevance of the chosen direction of scientific intelligence.

The main purpose of the study is to develop and test a semantic-functional model of the formation of professional competencies in future military translators for action in conditions of significant psychophysical load.

During the study, members of the research group used the following methods: analysis and generalization of the results of scientific-methodical and special (educational-methodical, reference) literature and relevant research areas of Internet resources, instrumental research methods, expert evaluation, biomechanical analysis, modern methods of mathematical and statistical data processing, psychophysiological analysis, functional tests (etc.).

In order to test the above pedagogical model in the system of professional education of future officers of the NGUe, a pedagogical experiment was conducted, in which senior cadets of the National Academy of the National Guard of Ukraine took part. Prior to the beginning of the pedagogical experiment, the studied cadets did not differ significantly in the level of formation of professional competencies (level of special physical fitness, psychological stability and practical translation skills, $P \geq 0,05$).

The results obtained at the end of the pedagogical experiment, as well as indicators of expert assessment of the level of formation of key professional competencies in the studied cadets Eg during the pedagogical experiment, indicate the high efficiency of our developed content-functional model in conditions of significant psychophysical load.

Key words: *extreme conditions, military translators, future officers, pedagogical model, professional competencies, professional education, psychophysical qualities, special physical training, functional readiness.*

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.14>**О. В. Лазарев**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва**Ю. І. Фернос**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва

МЕТОД КОНКРЕТНИХ СИТУАЦІЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕМОВНОГО ПРОФІЛЮ

Стаття розглядає теоретичний аспект використання методу конкретних ситуацій із метою формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців немовного профілю на заняттях із іноземної мови за професійним спрямуванням. Цей метод має свої особливості. Він несе сильний мотиваційний заряд, орієнтуючи майбутніх фахівців на оволодіння спеціальними професійними комунікативними знаннями, уміннями та навичками. Застосування цього методу дозволяє обґрунтовано говорити про те, що завдяки такому підходу до навчання мова стає не метою навчання, а засобом, за допомогою якого майбутні фахівці вчать комунікації та, крім того, знайомляться з особливостями фахової системи країни, мова якої вивчається. Викладач вирішує завдання вдосконалення рівня володіння студентами іноземною мовою. Програма курсу іноземної мови за професійним спрямуванням містить певний набір лексичних одиниць і граматичних явищ, що підлягають засвоєнню та контролю. Поєднання певних завдань курсу з іноземної мови за професійним спрямуванням вимагає адаптації такого методу та зумовлює специфіку застосування на аудиторних заняттях.

Конкретні ситуації прив'язують навчання до реальності. Аналізуючи ситуацію, майбутні фахівці знайомляться з тим, що було в реальному житті, а не з абстрактним теоретичним узагальненням. Така робота залишає майбутньому фахівцеві свободу у пошуку шляхів аналізу, ідентифікації та вирішення проблеми. Навчальний процес здійснюється у формі творчого пошуку, а майбутні фахівці займають активну позицію. Вони активного взаємодіють один з одним, що ніби імітує реальні комунікаційні зв'язки, які виникають між людьми у ході їхньої спільної діяльності. У процесі розбору конкретної ситуації майбутні фахівці самі доходять до створення узагальненого знання, що має концептуальний характер. На етапі загальної дискусії, питань, виступів із місць дуже важливо, щоб знайдені шляхи вирішення проблеми були різними. Тільки у цьому разі виникає жвава дискусія. Результатом є знаходження оптимального рішення поставленої проблеми. Викладач є безпосереднім організатором дискусії, він не тільки направляє обговорення, але й за необхідності нагадує теоретичний матеріал.

Ключові слова: майбутні фахівці немовного профілю, професійна комунікативна компетентність, метод конкретних ситуацій, іноземна мова за професійним спрямуванням.

Постановка проблеми. Метод конкретних ситуацій (далі – МКС), як відомо, почав використовуватися насамперед в управлінській освіті у Школі бізнесу Гарвардського університету у 1908 р. За майже столітню історію його застосування з'явилося багато теоретичних, методичних і практичних рекомендацій із роботи за таким методом. Сьогодні загальноновизнаним став факт, що цей метод найбільшою мірою сприяє розвитку у студентів винахідливості, вміння вирішувати проблеми з урахуванням конкретних умов і за наявності фактичної інформації. МКС розвиває можливість проведення аналізу та діагностики проблем. Із його допомогою у студентів розвиваються такі кваліфікаційні якості, як вміння чітко формулювати та висловлювати свою позицію, вміння комунікувати,

дискутувати, сприймати й оцінювати інформацію, що надходить у вербальній формі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед переваг аналізованого методу фахівці відзначають насамперед такі.

Цей метод сприяє розвитку у майбутніх фахівців почуття впевненості у собі, сприяє подоланню зайвої боязкості та надмірної самовпевненості [1, с. 25].

Аналіз ситуації вимагає від студентів того, щоб вони самі ставили собі питання і шукали способи відповіді на них, самостійно формуючи уявлення про методи вирішення завдань. Крім того, конкретні ситуації, які використовуються у рамках проблемного підходу, можуть бути орієнтовані на ілюстрацію пройденого теоретичного матеріалу,

спрямовані на навчання прийняття рішень або навчання аналізувати та систематизувати інформацію [2, с. 13–27].

У роботі над розбором конкретних ситуацій актуалізуються знання студентів, а якщо ситуація має ілюстративний характер, то її розбір і обговорення автоматично дають студенту додаткову інформацію [3, с. 40–50].

Сучасні методичні розробки з навчання на основі конкретних ситуацій рекомендують розбити ситуації у три етапи.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність застосування методу конкретних ситуацій у процесі формування професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців немовного профілю.

Виклад основного матеріалу. Використання МКС у Школі права Гарвардського університету почалося також у 1908 р., і відтоді ефективність цього методу на факультетах не знизилася, більш того, стало очевидно, що застосування такого методу у викладанні різних дисциплін дозволяє не просто засвоювати великий обсяг інформації, але й осмислювати її, тренувати у ситуаціях, які імітують реальне життя.

По-перше, конкретні ситуації прив'язують навчання до реальності. Аналізуючи ситуацію, студенти знайомляться з тим, що було в реальному житті, а не з абстрактним теоретичним узагальненням.

По-друге, робота з конкретною ситуацією залишає студенту свободу у пошуку шляхів аналізу, ідентифікації та вирішення проблеми. Навчальний процес здійснюється у формі творчого пошуку.

По-третє, у разі розбору конкретної ситуації студенти займають активну позицію. До того ж студенти активно взаємодіють один з одним, що ніби імітує реальні комунікаційні зв'язки, які виникають між людьми у процесі їхньої спільної діяльності.

По-четверте, у процесі розбору конкретної ситуації студенти самі доходять до створення якогось узагальненого, що має концептуальний характер, знання [4, с. 103–113].

Проблема, яку повинні вирішити студенти шляхом загальногрупової дискусії, не сконструйована викладачем на основі пройденого і підлягає закріпленню матеріалу. Специфіка конкретної ситуації полягає у тому, що в ній міститься опис реальних фактів і подій, причому опис не містить у принципі оцінних моментів, які могли б направляти творчий пошук студентів.

Класична схема розбору конкретних ситуацій передбачає, що на початковому етапі студенти індивідуально детально вивчають текст ситуації, самостійно виділяють проблему, шукають шляхи її вирішення, готуються до групового обговорення.

Наступний етап полягає у тому, що ті, кого навчають, у невеликих групах обговорюють виді-

лену проблему та шляхи її вирішення, тим самим розширюючи бачення ситуації та зміст проблеми.

Заключний етап – групове обговорення – проводиться під керівництвом викладача, який виступає у ролі організатора дискусії. Мета завершального етапу – змістовний аналіз конкретної ситуації, фіксація декількох можливих шляхів вирішення проблеми, орієнтація на теоретичне обґрунтування знайдених шляхів вирішення, на концептуальне рішення проблеми. Особливість і складність кінцевого етапу полягає у тому, що викладач повинен організувати дискусію таким чином, щоб залучити до неї максимальну кількість учасників. Крім того, викладач повинен стежити за тим, щоб правильно розподілити ролі учасників, враховуючи рівень підготовки студентів, а також регулювати хід дискусії, направляти її в потрібне русло. Можна зазначити, що ефективність останнього етапу багато у чому залежить від майстерності викладача [2, с. 23].

Кожна конкретна ситуація містить у собі питання і відповіді розглянутої у тексті проблеми, але у загальному форматі питань виділяються такі:

– Яка проблема виявилася в особі чи організації?

– Яке вирішення проблеми можна рекомендувати особі чи організації?

– Якими є рекомендації (переконливо аргументуйте свої рекомендації)?

Розбору конкретних ситуацій у класичному варіанті такого підходу передують лекційні заняття, які сприяють інформативному насиченню та підготовці до пошуку концептуальних способів вирішення проблем.

Використання МКС на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням має свої особливості. З одного боку, метод має сильний мотиваційний заряд, орієнтуючи студентів на оволодіння спеціальними професійними комунікативними знаннями, вміннями та навичками. Застосування цього методу дозволяє обґрунтовано говорити про те, що за такого підходу мова стає не метою навчання, а засобом, за допомогою якого майбутні фахівці вчать комунікувати та вивчають особливості фахової системи країни, мова якої вивчається. З іншого боку, викладач вирішує завдання вдосконалення рівня володіння студентами іноземною мовою, програма з курсу іноземної мови за професійним спрямуванням містить певний набір лексичних одиниць і граматичних явищ, що підлягають засвоєнню і контролю. Поєднання певних завдань у курсі іноземної мови за професійним спрямуванням вимагає адаптації такого методу і зумовлює специфіку його застосування на аудиторних заняттях у процесі навчання професійних комунікативних навичок і вмінь.

Розбору конкретних ситуацій іноземною мовою передуює робота над читанням текстів із виділеної

теми. Так, розбору конкретних ситуацій із теми «Agricultural Education in the United Kingdom» передують тематична серія текстів, у яких йдеться про характеристики англійської системи сільськогосподарської освіти, про історичний шлях її розвитку, про специфіку фермерського господарювання. Робота з текстом, що проводиться з використанням синтезу методів (комунікативно-діяльнісного, традиційного та компетентнісного), дозволяє засвоїти новий лексичний і граматичний матеріал. Серія мовних вправ, орієнтованих на розвиток мовної компетенції, супроводжується серією комунікативних вправ, спрямованих на розвиток комунікативно-мовленнєвої компетенції. Ретельне опрацювання лексичного, граматичного і, що важливо, теоретичного матеріалу, представленого у тексті, є запорукою успішності й ефективності застосування МКС. Необхідно підкреслити, що робота з текстами проводилася за єдиною програмою у рамках традиційних занять з іноземної мови за професійним спрямуванням в академічних групах. Курс із навчання професійних комунікативних умінь можна «інтегрувати» у навчальні програми за рахунок виділення чотирьох годин аудиторних занять із загального обсягу, призначених для засвоєння тематичної серії. У групах останні чотири години можна виділяти на традиційні форми: повторення, підготовку і читання доповідей, презентацій, рефератів, переказ текстів, тематичну розповідь, контрольні тести.

Етап робіт зі спеціальними текстами характеризується тим, що дозволяє активно залучати до роботи студентів, котрі мають більш слабку мовну підготовку. Важливо, що розбір конкретних ситуацій дозволяє трансформувати роль викладача у процесі викладання з дидактичної, коли головне – дати нові знання і перевірити засвоєння їх студентами, у мотиваційну, коли головне – формувати специфічні навички майбутнього фахівця: здатність до саморозвитку, прийняття рішень, лідерства, комунікабельності тощо [3, с. 50].

На першому занятті з конкретними ситуаціями студентів знайомлять із цілями та завданнями цього етапу, пояснюють, яким чином необхідно працювати зі змістом конкретних ситуацій і які основні структури у тексті повинні бути виділені, щоб ідентифікація проблеми, її аналіз і подальша аргументація запропонованих шляхів вирішення відповідали вимогам до такого типу занять, а не перетворювалися на звичайний навчальний полілог, метою якого є демонстрація мовних і мовленнєвих умінь. Найважливіше на першому занятті – орієнтувати студентів на те, що такий тип роботи – це розвиток насамперед комунікативних професійних умінь.

Необхідно продемонструвати студентам алгоритм роботи над ситуацією, підкреслити допустимість не одного, а декількох оптимальних рішень. Алгоритм роботи з конкретною ситуацією може

бути таким: а) індивідуальне вивчення студентами тексту ситуації – домашнє завдання; б) контроль на аудиторному занятті детального розуміння тексту – переклад, фронтальне опитування і знання матеріалу.

Питання, що дозволяють проконтролювати розуміння проблеми, можуть бути такими:

- Хто дійові особи запропонованої ситуації?
- Чиї інтереси відстоюються у запропонованій ситуації?
- Яка основна проблема цієї ситуації?
- Яке оптимальне рішення проблеми такої ситуації?

Тривалість цього етапу залежить від складності та розміру конкретної ситуації. Досвід показує, що на цьому етапі доцільно залучати до роботи студентів зі слабшою мовною підготовкою, оскільки питання вимагають нерозгорнутих відповідей, що вже містяться або натякаються у тексті. Менш підготовлені студенти мають хорошу можливість активізувати свої мовні навички та вміння, що створює ефект спільної участі в дискусії, підвищує їхню самооцінку, активізує мотиваційні ресурси.

Вступне слово викладача може містити такі питання до конкретних ситуацій, наприклад:

- Із якою проблемою зіштовхнулася особа чи організація?
- Який вихід або виходи із ситуації можна було б порекомендувати особі чи організації?
- Що містять запропоновані рекомендації (переконливо аргументуйте свої рекомендації)?

Далі пропонується розподіл слухачів на малі групи (не більше 6–8 осіб у кожній підгрупі). Склад груп змінюється на кожному занятті, що дозволяє студентам розвивати навички комунікаційного виступу у різних ролях і у різних групах. Робота слухачів у складі малої групи за типовою схемою починається з вибору «спікера» і є важливою ланкою роботи. Часто «спікерами» виступають одні й ті самі студенти; досвід роботи показує, що зазвичай цю роль охоче виконують студенти, котрі володіють якостями лідера, але не завжди з достатньою мовною підготовкою. Тому доцільно викладачеві надати функцію призначити спікерів.

Важливим моментом у роботі з конкретними ситуаціями, за класичною схемою, є ізоляція груп, тобто члени однієї групи не повинні чути обговорення іншої, що створює картину роботи незалежних експертів. Організація занять у ЗВО не дозволяє реалізувати цей принцип через відсутність вільних аудиторій, тому під час заняття викладач організовує роботу студентів таким чином, щоб межі простору, в яких працюють групи, були формально позначені.

Обговорення у малих групах супроводжується фіксацією на аркушах паперу великого формату прийнятих рішень і аргументації у вигляді схем або у вигляді стислого викладу обговорення. Доцільно заздалегідь призначити студента, який фіксує

тиме на папері хід дискусії. «Секретарями» призначаються студенти, котрі мають більш слабку підготовку. Досвід показує, що вся група уважно стежить за фіксованим змістом і у ході обговорення виправляє допущені «секретарем» помилки. Таким чином, у процесі фіксації обговорення активізуються граматичні структури, орфографія і, що не менш важливо, розвиваються вміння резюмування, які є невід'ємною складовою частиною професійної комунікативної компетенції майбутнього фахівця немовного (аграрного) профілю.

Презентація рішень кожної малої групи повинна відповідати загальним вимогам до публічного виступу: містити вступну частину, основну частину і коротке резюме запропонованого рішення. Обов'язкова вимога до змістовної частини презентації: вона не повинна мати побутовий характер, повинна бути зроблена з позиції відповідного теоретичного підходу. Змістовна частина неодмінно включає аналіз ситуації й аргументацію прийнятого рішення із залученням раніше вивченого матеріалу з теми.

На етапі загальної дискусії, питань і виступів із місць дуже важливо, щоб знайдені шляхи вирішення проблеми були різними. Тільки у цьому разі виникає жвава дискусія, запитання членів інших груп до спікера. Результатом спільної дискусії є знаходження оптимального рішення поставленої проблеми. Викладач є безпосереднім організатором дискусії, він не тільки направляє обговорення, але й за необхідності нагадує теоретичний матеріал.

На етапі виступу викладача, його аналізу ситуації сам викладач дає власний аналіз ситуації, демонструючи тим самим техніку презентацій. Крім того, виступ викладача має на меті не тільки проаналізувати зроблені помилки або відзначити кращі виступи. З погляду мовної підготовки він є хорошим повторенням нового лексичного та граматичного матеріалу. Як уже було сказано вище, мовні помилки студентів розбираються на спеціально відведеному для цього занятті.

Наступні заняття з розбору конкретних ситуацій проводяться за типовою схемою, але з повноцінним другим етапом обговорення в малих групах і з груповою дискусією. З огляду на специфічні особливості роботи з конкретними ситуаціями, які полягають у тому, що існують обмеження на обсяг ситуацій, які визначаються рівнем володіння мовою, надалі використовуються короткі конкретні ситуації. Наприклад, після розбору типового зразка роботи з конкретними ситуаціями пропонується наступна мініситуація для роботи на аудиторному занятті у такій самій тематичній серії.

Ще раз підкреслимо, що у розборі конкретних ситуацій викладач акцентує увагу студентів і орієнтує їх на демонстрацію професійних комунікативних умінь. Мовні та мовленнєві помилки, зроблені студентами під час презентацій, розби-

раються на окремому занятті, проведеному після розбору конкретних ситуацій. Щоб фіксувати помилки, зроблені під час презентації, як комунікативні, так і мовні та мовленнєві, перші два заняття записуються на відео. Робота з відеоматеріалом дозволяє не тільки зробити заняття «роботи над помилками» більш цікавими та переконливими, а й показує студентам поведінкові помилки у презентації, дисциплінує і налаштовує на більш відповідальне ставлення до роботи у загальногруповій дискусії.

Висновки і пропозиції. Таким чином, застосування методу конкретних ситуацій дозволяє обґрунтовано говорити про те, що іноземна мова стає не метою навчання, а засобом, за допомогою якого майбутні фахівці вчать комунікації та вивчають особливості фахової системи країни, мова якої вивчається, а викладач вирішує завдання вдосконалення рівня володіння студентами іноземною мовою. У цьому дослідженні також виділені вимоги до комунікативної компетентності майбутнього фахівця немовного профілю, у нашому випадку аграрного. Були виділені стандартні критерії загальних правил поведінки та спілкування, на які необхідно звертати увагу. Серед таких стандартних вимог відзначалися прийоми, що відпрацьовуються шляхом спеціальної підготовки та цілеспрямованого тренування, наприклад, демонстрація впевненості у собі, надійності, доброзичливості, солідності, відповідальності, вміння нав'язати партнеру почуття більшої безпеки, звільнення його від страху, почуття безнадійності або невизначеності, спонукання до правильної дії. Розбір дискусії з відеофіксації дозволяє звертати увагу студентів на помилки різного ґатунку. Важливо й те, що робота з конкретними ситуаціями дозволяє трансформувати роль викладача у процесі викладання з дидактичної у мотиваційну.

Список використаної літератури:

1. Виханский, О.С. Метод конкретной ситуации в преподавании управленческих дисциплин. Конкретные ситуации для обучения управлению : сборник / Школа бизнеса МГУ ; сост. И. Пономарев ; под ред. А.И. Наумова. Москва, 1997. С. 7–15.
2. Наумов А.И. Метод конкретной ситуации в обучении управлению. *Менеджмент*. 1996. № 2. С. 13–27.
3. Зобов, А.М. Ситуационное обучение: проблемы метода. *Бизнес-образование*. 1997. № 2. С. 56–60.
4. Грабой Т.А. Формирование профессиональной коммуникативной компетенции на материале языка специальности в неязыковом ВУЗе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва : РГБ, 2003. С. 103–113.

Lazariev O., Fernos Yu. Case-study method as a key to forming communicative competence of future non-language professionals

The article considers theoretical aspect of using case-study method in order to form the professional communicative competence of future non-language professionals at the ESP lessons. This method has its own characteristics. It carries a strong motivational charge, orienting future professionals to master special professional communication knowledge, skills and abilities. The application of this method allows us to reasonably say that due to this approach to learning, language becomes not only a learning goal, but a means by which future professionals learn to communicate and, in addition, get acquainted with the professional system of the country whose language is studied. The teacher solves the problem of improving the level of students' knowledge of a foreign language. The syllabus of an ESP course contains a certain set of lexical units and grammatical phenomena to be mastered and controlled. The combination of certain tasks of the foreign language course in the professional field requires the adaptation of this method and determines the specifics of application in the classroom.

Cases link learning to reality. Analyzing the situation, future experts get acquainted with what is happening in real life, rather than with an abstract theoretical generalization. Such work gives the students freedom to find ways to analyze, identify and solve the problem. The educational process is carried out in the form of a creative search, and future professionals take an active position. In this case, they actively interact with each other, which seems to simulate the real communication links that arise between people in the course of their joint activities. In the process of analyzing a specific situation, future professionals themselves come to the creation of generalized knowledge that has a conceptual nature. At the stage of general discussion and questions it is very important that the found ways to solve the problem were different. This will for sure leads to a lively discussion. The result is finding the optimal solution to the problem. In this case, the teacher is the direct organizer of the discussion, he not only directs the discussion, but also, if necessary, reviews theoretical material.

Key words: *future non-language professionals, professional communicative competence, case-study method, English for Specific Purposes (ESP).*

С. А. Лазоренкокандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри спортивних дисциплін і фізичного виховання
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Статтю присвячено висвітленню методологічних підходів до розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців фізичної культури та спорту (ФКіС). Новітні тенденції соціуму вимагають розвитку системи освіти, зокрема підготовки майбутніх фахівців ФКіС, на засадах інформаційних технологій, створення та функціонування належного високотехнологічного та високоякісного інформаційно-освітнього середовища. Його значення останнім часом зростає і якісно впливає на процес формування та розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС. Водночас проведений аналіз теоретичного і практичного досвіду підготовки майбутніх фахівців ФКіС засвідчив поряд із обов'язковістю курсів інформатичного спрямування відсутність системного бачення важливості формування та розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС. В основу нашого дослідження, що стосується розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС, покладено праксеологію як загальну методологію, яка розглядає способи діяльності. Ми дотримуємося положень системного підходу, а відкритий характер освітніх систем є підставою для застосування синергетичного підходу до вирішення педагогічних проблем. Другий рівень методології вищої професійної освіти галузі фізичного виховання – рівень загальнонаукових підходів. Загальнонауковими є системний, алгоритмічний, системно-оптимізаційний, структурно-функціональний, кібернетичний, імовірнісний, генетичний принципи, принципи історизму, каузальності, об'єктивності, науковості, методи моделювання, формалізації та ін. Визначені методологічні підходи (цілісний, професійно-особистісний, діяльнісний, середовищний) дозволяють охарактеризувати професійну підготовку майбутніх фахівців ФКіС як керований процес впливу на розвиток їхньої інформаційно-цифрової культури в межах ЗВО. Враховуючи складність системи методологічних підходів, можна стверджувати, що жоден із них не може бути реалізованим повною мірою у відриві від їх сукупності.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні фахівці фізичної культури і спорту, інформаційно-цифрова компетентність, методологічні підходи.

Постановка проблеми. Основою сучасного глобалізованого суспільства є технічний прогрес і постійний розвиток технологій. Саме технології є основою більшості ментальних і матеріальних благ, притаманних нашому світу. Сучасна особистість має нестандартно мислити, втілювати новітні ідеї, напрями, створювати творчі, наукові та інші вагомні для держави продукти. Нині зростає попит на фахівців із оригінальним мисленням, здатних до нестандартних рішень, здатних орієнтуватися в цифровому просторі та працювати за динамічних умов.

Сучасна система освітнього процесу не може залишитися осторонь глобального процесу інформатизації суспільства й освіти. Новітні тенденції соціуму вимагають розвитку системи освіти, зокрема підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту (далі – ФКіС), на засадах інформаційних технологій, створення та функціонування належного високотехнологічного та високоякісного інформаційно-освітнього середовища. Його значення останнім часом зростає

і якісно впливає на процес формування та розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі в освітньому просторі для опису навичок і компетентності у сфері інформаційних технологій одночасно використовується низка понять, зокрема «цифрова компетентність», «інформаційно-цифрова компетентність», «інформаційно-комунікаційна компетентність», «медіа-компетентність», «цифрова грамотність», «цифрова культура». Серед них найбільш уживаним в останні роки є поняття «інформаційно-цифрова культура» як здатність людини застосовувати інформаційно-цифрові технології в житті, навчанні та роботі, постійно й автономно розвивати її.

Тлумачення сутності цих понять, визначення їхньої структури, особливостей знаходимо у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. У дослідженнях Н. Сороко, О. Спіріна, С. Гунько та ін. науково обґрунтовано питання цифрової грамотності та інформаційно-комунікаційної компе-

тентності майбутніх фахівців. Роботи О. Гриценчук, І. Іванюк, С. Литвинової, І. Малицької, Н. Морзе, О. Овчарук О. Кравчини та ін. присвячені проблемі оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності. Г. Лаврентьєва, Р. Моцик, О. Нікулочкіна, Л. Петухова, О. Суховірський та ін. висвітлюють окремі аспекти формування інформаційно-комунікаційної культури майбутніх учителів.

У достатньо великій кількості публікацій висвітлено різні аспекти використання сучасних ІКТ у педагогічному процесі ЗВО фізкультурного профілю. Так, Л. Денисова [3] розробила і перевірила ефективність застосування в навчальному процесі підготовки майбутніх фахівців ФКіС гіпермедійного інформаційного середовища з дисципліни «Комп'ютерні технології в оздоровчій фізичній культурі» у вигляді цілісного електронного ресурсу, що містить мультимедійний лекційний матеріал, інтерактивні навчальні завдання, засоби контролю знань студентів, інформаційно-довідкову систему, глосарій із можливістю подальшого розташування інформаційного матеріалу в мережі Інтернет. Отже, уміння використовувати комп'ютер під час навчання й у професійній діяльності фахівців ФКіС стає необхідною якістю викладача.

Дослідження М. Ісаченко [6] присвячене проблемам тестового контролю в системі оцінювання знань студентів інститутів фізичної культури. Дослідження О. Черевичко [12], в якому застосовані комп'ютерні технології, спрямоване на вивчення властивостей пам'яті та уваги як складників когнітивних функцій і впливу цих властивостей на формування рівня працездатності й ефективності виконуваної роботи, підготовки до майбутньої професії. Застосування комп'ютерної програми «Психофізіологічна діагностична система» (ПДС) дало змогу В. Єфременко [4] оцінити динаміку рівня психічної готовності студентів, отримати інформацію про становлення спортивної форми студентів, підвищення не тільки рівня їхньої фізичної підготовленості та техніко-тактичної майстерності, а й поліпшення розумових реакцій, часу рухливості нервових процесів і психологічної стійкості, визначаючи можливі напрями здійснення контролю якості освітнього процесу та своєчасного внесення відповідних корекцій із метою підвищення його ефективності.

Водночас проведений аналіз теоретичного і практичного досвіду підготовки майбутніх фахівців ФКіС засвідчив поряд з обов'язковістю курсів інформатичного спрямування відсутність системного бачення важливості формування та розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення методологічних підходів до розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС.

Виклад основного матеріалу. Вироблення чіткого методологічного апарату (передусім, підходів і принципів) досліджуваної проблеми дозволить створити належну базу, підґрунтя для освітньої системи, яка сприятиме ефективній роботі ЗВО щодо розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС у процесі професійної підготовки.

Розвиток педагогіки як теорії та практики освіти потребує належної систематизації ідей і результатів наукових розвідок. Тому розглядаємо специфічні ідеї та теорії вдосконалення змісту та методів вищої професійної фізкультурної освіти, організації й управління вищою фізкультурною освітою (В. Агеєв, В. Бальсевич, А. Барабанов, О. Вацеба, М. Віленський, Н. Зволінська, Т. Круцевич, П. Лесгафт, В. Маслов, Л. Матвеев, В. Платонов, Є. Приступа, А. Тер-Ованесян, Б. Шиян та ін.); сучасні концепції фізичної культури та фізкультурної підготовки; модернізації професійної підготовки фахівців фізичної культури тощо.

Система філософсько-методологічних знань як перший рівень методології зумовлює загальну стратегію дослідження. Це конкретні факти, теоретичні узагальнення, закони, сукупність накопичених у процесі історичного розвитку суспільства методологічних засад, які лежать в основі діяльності людини. Важливою складовою частиною цього рівня методології є, за твердженням Г. Васяновича [2], вихідна філософська позиція та відповідні їй методи.

Зокрема, в основу нашого дослідження, що стосується розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС, покладено праксеологію як загальну методологію, яка розглядає способи діяльності (у т. ч. мисленнєвої) з погляду їхніх практичних властивостей, тобто їхньої ефективності. Сутність праксеологічної теорії полягає в організації практичної діяльності фахівця з позиції її максимальної результативності та доцільності. Для педагогів праксеологія виступає методологічною основою оволодіння навичками професійного функціонування в освітньому просторі (професійно-педагогічної компетентності), передумовою до формування умінь ефективного виконання освітньої діяльності.

У процесі розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС ми дотримуємося положень системного підходу. Системний підхід, як вказує М. Каган [7], відображає загальний зв'язок і взаємозумовленість явищ і процесів навколишньої дійсності. Це дозволяє розглядати професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої освіти як відкриту педагогічну систему, яка передбачає сукупність взаємопов'язаних компонентів: системотвірних факторів, мети, принципів, умов і суб'єктів педагогічного процесу, змісту освіти, форм і методів

педагогічного процесу, засобів навчання й виховання, критеріїв ефективності освітнього процесу тощо.

Відкритий характер освітніх систем є підставою для застосування синергетичного підходу до вирішення педагогічних проблем. На думку В. Кременя [8], педагогічна синергетика дає можливість по-новому підійти до розроблення проблем розвитку педагогічних систем і педагогічного процесу, розглядаючи їх насамперед із позиції відкритості, співтворчості й орієнтації на саморозвиток. Цей методологічний підхід склався порівняно недавно та з успіхом використовується в дослідженні освітніх процесів, зокрема розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС.

Аналіз основних дефініцій синергетики в педагогічному контексті (самоорганізації, відкритості, нелінійності та нерівноваги, біфуркації, хаосу, випадковості, атратора, флуктуації) переконує в евристичних можливостях і доцільності використання цієї методологічної концепції в побудові моделей освітніх систем. Передусім доцільно розглядати систему формування особистості як соціальне явище, що самоорганізується та саморозвивається. Зокрема, модель педагогічної системи розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС має бути не лише відкритою, а й спрямованою на створення умов для самостійної роботи студентів.

Другий рівень методології вищої професійної освіти галузі фізичного виховання – рівень загальнонаукових підходів. Цей рівень поглиблює уявлення про перетворення внутрішнього світу людини, що вимагає максимального врахування розмаїття факторів розвитку, навчання, виховання та стає можливим тільки на основі використання всього комплексу наук про людину. Загальнонауковими є системний, алгоритмічний, системно-оптимізаційний, структурно-функціональний, кібернетичний, імовірнісний, генетичний принципи, принципи історизму, каузальності, об'єктивності, науковості, методи моделювання, формалізації та ін. До цього рівня відносять знання про загальнонаукові методи емпіричного (спостереження, опис, вимірювання, експеримент) і теоретичного (абстрагування, ідеалізацію, формалізацію тощо) дослідження, а також спільні для них (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо). До загальнонаукового рівня стосовно педагогічних досліджень належать також психологічні теорії діяльності (асоціативно-рефлекторна, поетапного формування розумових дій, змістового узагальнення тощо). До цього рівня можуть бути також віднесені антропологічний підхід, загальні поняття інноваційного підходу та теорії оптимізації.

Розглянемо найбільш важливі для розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС загальнонаукові підходи.

Цілісний підхід – найбільш загальний і широкий спосіб охоплення пізнаваних явищ. Як зазначено в роботах І. Зязюна [5] та ін., цілісний підхід у педагогічному дослідженні орієнтує на осмислення педагогічної реальності як єдиного системного цілого, забезпечуючи тим самим «багаторівневий перехід від абстрактно-формальних пластів знання до пластів конкретно-змістових». Розуміння цих особливостей допомагає повноцінно використовувати цілісний підхід як методологічну основу взаємопов'язаної діяльності педагогів ЗВО і студентів – майбутніх фахівців ФКіС; створення цілісної системи їхньої підготовки; обґрунтування завдань, змісту та структури навчального матеріалу, форм і методів навчання, проектування та проведення теоретичного та практичного навчання.

Оскільки в межах нашого дослідження професійну підготовку майбутнього фахівця ФКіС ми розуміємо як формування його всебічно розвинутої особистості з розвинутою інформаційно-цифровою культурою, то доцільним є використання *професійно-особистісного підходу*, теоретично обґрунтованого у роботах А. Маркової [10] та ін. Перспективи його застосування пов'язані з цілісним аналізом феномену особистості професіонала, що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі всіх цілей формування та розвитку людини в системі освіти. Водночас реалізація такого підходу вимагає створення атмосфери співробітництва, співуправління та самоуправління, розвитку активності та самостійності кожного студента тощо. Усіх цих вимог в обов'язковому порядку слід дотримуватися у процесі розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС, що вимагає диференціювання змісту навчання, засобів, форм і методів організації навчально-виховної діяльності, врахування особистісних та індивідуальних особливостей студентів, рівня їхньої ціннісно-мотиваційної, інтелектуальної та смислової готовності до професійного навчання, самоосвіти, самовиховання і саморозвитку.

Основним положенням *діяльнісного підходу* є провідна роль діяльності у процесі формування особистості (Г. Атанов [1], В. Моляко [11] та ін.). Зазначимо, що професійне становлення особистості відбувається за внутрішніми закономірностями та виступає як специфічна форма соціального і професійного розвитку майбутнього фахівця. Повноцінний розвиток особистості, зокрема в межах фізичного виховання, забезпечується, безперечно, лише активною, емоційно насиченою діяльністю, яка сприяє задоволенню потреб людини. Діяльнісний підхід у розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС визначає організацію роботи викладачів і студентів у єдності концептуально-стратегічної, організаційно-проектувальної та процесу-

ально-операційної складових частин освітнього процесу, сприяє обґрунтуванню педагогічних умов ефективної підготовки до певного виду діяльності, а також успішної реалізації цих умов.

Середовищний підхід у вихованні розглядається в роботах Ю. Мануйлова [9]. Автор під середовищним підходом розуміє теорію і технологію опосередкованого керування (через середовище) процесами формування і розвитку особистості. Середовищний підхід у фізичному вихованні – це спосіб побудови освітнього процесу, в якому акценти в діяльності викладача зміщуються з активного впливу на особистість того, хто навчається, у сферу побудови середовища освітньої установи як сукупності умов і можливостей, що містяться у просторово-предметному і соціокультурному оточенні, для саморозвитку і самовираження особистості засобами масового спорту.

Усі розглянуті методологічні підходи у комплексі передбачають специфічний аналіз психолого-педагогічних проблем, виявлення та зіставлення їх значущості, пропонують свої шляхи та методи розв'язання цих проблем, визначають необхідну стратегію та дозволяють зробити орієнтовний прогноз успішності певних педагогічних дій.

Висновки і пропозиції. Визначені методологічні підходи (цілісний, професійно-особистісний, діяльнісний, середовищний) дозволяють охарактеризувати професійну підготовку майбутніх фахівців ФКіС як керований процес впливу на розвиток їхньої інформаційно-цифрової культури в межах ЗВО. Враховуючи складність системи методологічних підходів, можна стверджувати, що жоден із них не може бути реалізованим повною мірою у відриві від їх сукупності.

Наукове дослідження не вичерпує всі аспекти проблеми розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС та засвідчує необхідність її подальшої розробки за умов дистанційної освіти чи з використанням доповненої реальності.

Lazorenko S. Methodological approaches to the formation of information and digital culture of future specialists in physical culture and sport

The article is devoted to the coverage of methodological approaches to the development of information and digital culture of future specialists of FC&S. The latest trends in society require the development of the education system, in particular the training of future specialists in physical culture and sports (FC&S), on the basis of information technology, the creation and operation of appropriate high-tech and high-quality information and educational environment. Its importance has been growing recently and qualitatively influences the process of formation and development of information and digital culture of future specialists of FC&S. At the same time, the analysis of theoretical and practical experience of training future FC&S specialists showed, along with the mandatory IT courses, the lack of a systematic vision of the importance of formation and development of information and digital culture of future FC&S specialists. Our research on the development of information and digital culture of future FC&S specialists is based on praxeology as a general methodology that considers the methods of activity, we adhere to the provisions of the system approach, and the open nature of educational systems is the basis for a synergistic approach to solving pedagogical problems. The second level of methodology of higher professional education in the field of physical education is the level of general scientific approaches. General scientific are system, algorithmic, system-optimization, structural-functional, cybernetic, probabilistic, genetic principles, principles of historicism, causality, objectivity, science, methods

Список використаної літератури:

1. Атанов Г.О. Теорія діяльнісного навчання. Київ : Кондор, 2007. 370 с.
2. Васянович Г.П. Педагогічна етика. Львів : Норма, 2005. 344 с.
3. Гончарова Н., Денисова Л., Усиченко В. Використання сучасних інформаційних технологій у сфері оздоровчого фітнесу. *Фізичне виховання, спорт, культура здоров'я в сучасному суспільстві*. 2012. № 2. С. 163–166.
4. Ефременко В.Н. Динамика изменения психофизиологических показателей студентов, занимающихся баскетболом. *Научный часопис Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2014. Вип. 3 (46). С. 27–31.
5. Зязюн І.А. Педагогічне наукове дослідження в контексті цілісного підходу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. Вип. 1. С. 19–30.
6. Ісаченко М.А. Тестовий контроль в системі оцінки знань студентів інститутів фізичної культури і спорту. *Молода спортивна наука України*. 2007. Вип. 11, т. 5. С. 258–259.
7. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание. Ленинград : ЛГУ, 1991. 384 с.
8. Кремень В. Педагогічна синергетика : понятійно-категоріальний синтез. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 3–19.
9. Мануйлов Ю.С. Средовый подход в воспитании : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Москва, 1997.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма. Москва : МГФ «Знание», 1996. 308 с.
11. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості. *Радянська школа*. 1991. № 5. С. 47–51.
12. Черевичко О.Г. Функції пам'яті та уваги у студентів навчального відділення плавання НТУУ «КПІ». *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 122–125.

of modeling, formalization, etc. Certain methodological approaches (holistic, professionally personal, activity, environmental) allow to characterize the professional training of future specialists of FC&S as a controlled process of influencing the development of their information and digital culture within the Free Economic Zone. Given the complexity of the system of methodological approaches, it can be argued that none of them can be fully implemented in isolation from their totality.

Key words: *professional training, future specialists in physical culture and sports, information and digital competence, methodological approaches.*

УДК 378.09:378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.16>**С. Б. Літвінчук**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики професійного навчання
Миколаївського національного аграрного університету

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ

Статтю присвячено окресленню провідних напрямів модернізації професійної підготовки спеціалістів аграрного сектору України за сучасних умов на основі дослідження закономірностей розвитку сучасного аграрного виробництва й аналізу питань теорії навчання вищої аграрної школи. Відзначено, що зміни, які відбуваються в аграрній освіті, тісно пов'язані з реформуванням аграрного виробництва – галузі, що знаходиться у складному становищі. За таких умов навчальна діяльність в аграрних закладах освіти повинна бути спрямована на пошук ефективних шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, забезпечення трансформування навчально-пізнавальної діяльності спеціалістів у професійну з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей. Звернуто увагу на внесок видатних вітчизняних вчених у розробку питань професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема аграрної галузі. Проаналізовано основні складові частини професійної підготовки в аграрних закладах освіти та фактори, які детермінують зміни у процесі формування майбутнього фахівця агропромислового комплексу за сучасних умов. Звернуто увагу на те, що від майбутнього фахівця вимагається поєднання глибоких виробничо-технічних знань і ґрунтовне володіння соціально-психологічними знаннями, які дозволяють б достатньо ефективно керувати виробничими підрозділами й успішно працювати в різних галузях аграрного сектору України.

Вирішення окреслених проблем може бути забезпечено впровадженням нових педагогічних технологій; цілеспрямованим формуванням продуктивної активності студентів у процесі професійної підготовки; використанням у навчальному процесі комп'ютерної техніки, розробкою та запровадженням комп'ютерних курсів. Крім того, позитивному вирішенню означених проблем сприятиме випуск електронних підручників і навчальних посібників для здобувачів вищої освіти з урахуванням сучасних освітніх технологій в Україні.

На основі здійсненого нами системного аналізу розглядається питання модернізації процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти у вищих аграрних навчальних закладах за сучасних умов, де відбувається підготовка майбутніх фахівців, здатних забезпечити розв'язання найближчих, а пізніше і перспективних завдань розвитку агропромислового комплексу України.

Ключові слова: професійна підготовка, аграрна освіта, професія, майбутні фахівці, технічні дисципліни, навчальний процес, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, які сьогодні відбуваються в аграрному секторі економіки України, вимагають відповідного кадрового забезпечення, вдосконалення професійного рівня підготовки майбутніх фахівців аграрних закладів освіти.

Завдання професійної підготовки та розробки моделі майбутнього спеціаліста розглядають І.А. Зязюн, Л.Г. Коваль, Н.Г. Ничкало, З.О. Решетова, Н.А. Селезньова, Н.Ф. Талізїна, М.І. Шкіль.

Аналіз процесу професійної підготовки майбутніх фахівців в аграрних закладах освіти може бути здійснений після з'ясування низки питань, які стосуються загальних проблем організації означеної підготовки.

З метою дослідження категорії «професійна підготовка» розглянемо поняття «професія». «Професія» (від лат. *professio* – оголошую своєю справою) має різні визначення.

Професія людини є джерелом її матеріальної підтримки, суспільства, інструментом

чітких дій людини; оволодіння професійними знаннями є суспільним і культурним обов'язком людини; професія становить особисту цінність індивіда; професія та праця для індивіда є сенсом життя і розвитку; вона дає шанс для самореалізації особистості людини, може виступати у формі вираження гордості та самоповаги; професія людини визначає її місце у поділі праці [1, с. 23].

Поняття «професія» може вживатися як синонім до слів «фах», «спеціальність».

«Новий тлумачний словник української мови» дає таке визначення:

Фах: 1. Вид заняття, трудової діяльності, що вимагає певної підготовки та є основним засобом до існування; професія, спеціальність, кваліфікація; будь-який вид занять, який є основним засобом до існування.

2. Основна кваліфікація, спеціальність (справа, заняття, в якому хтось виявляє велике вміння, майстерність, хист) [2, с. 148].

Професія – це такий вид трудової діяльності, котрий вимагає певної підготовки та є соціально виправданим джерелом матеріального забезпечення людини [3, с. 23].

Спеціальність (від лат. *Spesia* – рід, вид) – це різновид професійної діяльності, що охоплює порівняно вузьке коло робіт у професійній праці; вид заняття в межах однієї професії [3, с. 23].

Спеціалізація – це різновид професійної діяльності, який охоплює вузьке коло робіт у професійній праці; вид заняття в межах однієї спеціальності [3, с. 23].

В українському «Педагогічному словнику» визначається дефініція важливого поняття «професійна освіта».

Професійна освіта – підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній із галузей народного господарства, науки, культури, невід’ємна складова частина єдиної системи народної освіти. Зміст професійної освіти включає поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраного виду праці, прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь, формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності. Під професійною освітою розуміють сукупність знань, умінь і навичок, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником. Сучасна система професійної освіти в Україні охоплює професійно-технічну і вищу освіту.

Зміни, які відбуваються в аграрній освіті, тісно пов’язані з реформуванням аграрного виробництва – галузі, що знаходиться у складному становищі. За таких умов навчальна діяльність в аграрних закладах освіти повинна бути спрямована на пошук ефективних шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців, забезпечення трансформування навчально-пізнавальної діяльності студентів у професійну з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей. Отже, сьогодні перед навчальними закладами стоїть завдання постійного пошуку нових форм, шляхів і засобів органічного поєднання професійної підготовки майбутніх фахівців із формуванням у них глибокого наукового світогляду, високої професійної культури, справжньої інтелігентності. Невирішеним залишається питання модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного сектору України за сучасних умов.

Мета статті – за результатами дослідження закономірностей розвитку сучасного аграрного виробництва та розробки завдань і аналізу деяких питань теорії навчання, професійної підготовки майбутніх фахівців аграрних закладів освіти виділити необхідні напрями модернізації означеної

підготовки спеціалістів аграрного сектору України за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу. Основним джерелом визначення і нагромадження достовірних даних для цього є вивчення стану і перспектив розвитку аграрного виробництва, професії та пов’язаних із ними галузей наукового знання. Доцільно виходити з того, що конкретні зміни, які необхідно внести у зміст професійної підготовки майбутнього фахівця, мають принциповий характер і зумовлені процесами, що відбуваються у сфері аграрного виробництва під впливом новітніх досягнень науки та техніки. Науково-технічні основи професії опосередковуються у процесі навчання змістом конкретних дисциплін. У циклі технічних дисциплін реалізується зміст професійної підготовки майбутнього інженера-механіка, що відповідає сучасним вимогам аграрного виробництва та відображає необхідний рівень наукових знань.

Процес професійної підготовки починається з формування загального уявлення про професію, розвитку інтересу, спрямованості до професії, потім здійснюється набуття необхідних знань, умінь і навичок, здатності їх реалізувати за конкретних умов професійної діяльності, формування професійно важливих якостей особистості та позитивного ставлення до обраної спеціальності.

Потреба сільськогосподарського виробництва у спеціалістах сучасного рівня зумовила інтерес до проблеми готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, зокрема до питань змісту, технології формування та діагностики рівня готовності майбутніх інженерів-механіків під час вивчення технічних дисциплін.

Слід зазначити, що формування майбутнього фахівця за умов становлення на селі нових економічних відносин повинно проходити в напрямі більшої універсалізації, здатності молоді людини за необхідності визначити пріоритет своїх знань, умінь і навичок для подальшого їх розширення і поглиблення залежно від спрямування своєї професійної діяльності. Сучасний фахівець повинен володіти уміннями, прийомами та методами впровадження передової технології, забезпечувати оптимальний режим роботи виробничого устаткування, постійно поглиблювати знання з економіки, права, менеджменту, маркетингу, вміти організувати юридичні відносини з господарствами; мати організаторські здібності, займатися підприємницькою діяльністю, володіти комунікативними якостями в роботі з людьми й економічними підходами до організації господарської діяльності. Таким чином, «практика поглибленого розподілу праці в сільському господарстві та відповідна їй система підготовки вузькоспеціалізованих працівників себе вичерпала» [4, с. 107]. Саме в цьому

вчені вбачають причину відчуження сільських працівників від землі, втрату ними самостійності.

Отже, на землі повинні працювати творчі та ініціативні люди, котрі вміють вирощувати сільськогосподарську продукцію, переробляти та реалізовувати її; це працівники з універсальною професійною підготовкою, які не тільки вміло виконують доручені завдання, а й самостійно приймають рішення із широкого кола питань, поєднуючи в собі функції виконавця, організатора й управлінця. За таких умов викладач не просто передає наукову інформацію, а й забезпечує професійну самореалізацію особистості.

Особливостями навчально-виховного процесу аграрних закладів освіти є їхня професійна спрямованість і тісний зв'язок із сільськогосподарським виробництвом і досягненнями науки та техніки в цій галузі. Вивченням таких особливостей і багатьох інших проблем, на нашу думку, має займатися окремий розділ педагогіки, а саме *аграрна педагогіка*.

Значною мірою зв'язок науки та сільськогосподарського виробництва проявляється у вивченні циклу технічних дисциплін, що забезпечує теоретичну і практичну основу професійного становлення майбутнього інженера-механіка. За сучасних умов зміст професійної підготовки представляє сукупність дидактично відібраних, систематизованих на основі сучасних наукових положень відповідних наук, сконцентрованих навколо важливих проблем спеціальності. Вивчення курсу технічних дисциплін повинно забезпечити майбутньому фахівцю частку професійної підготовки з отриманням фундаментальних знань, умінь і навичок, що дадуть йому можливість швидко адаптуватися за умов сільськогосподарського виробництва, котрі постійно змінюються, та ринку праці.

За умов сучасного аграрного виробництва знання технічних дисциплін набувають практичного значення у професійній підготовці майбутніх фахівців. Вони спрямовані на «розробку вивчення загальних принципів, законів використання та методів побудови та функціонування технологічних систем на основі пізнаних властивостей і законів природи для задоволення суспільних потреб, що з'явилися у підвищенні ефективності практичної діяльності людей» [5, с. 28]. Отже, технічні дисципліни включають у себе знання про способи застосування природних і технічних законів із метою досягнення цілей майбутньої професійної діяльності й умінь користуватися ними. Ці знання, умінь та навички мають спрямований практичний характер і безпосередньо пов'язані із професійною підготовкою майбутніх інженерів-механіків в аграрному закладі освіти.

Призначення технічних дисциплін, до яких входять теоретична механіка, опір матеріалів, деталі машин і механізмів та інші навчальні дисципліни,

на думку деяких авторів, полягає в тому, що вони є теоретичною базою для вивчення спеціальних дисциплін певного профілю. «Завдання технічних дисциплін у технікумах і вищих закладах освіти, – пише П.І. Ставський, – дати студентам науково-технічні основи певного кола технічних професій» [6, с. 11].

Спеціальний цикл дисциплін формує знання, умінь і навички, що відповідають конкретним професійним функціям майбутнього інженера-механіка, і повинен бути заключним етапом процесу підготовки майбутніх фахівців, на якому знання, здобуті за весь період навчання, з'єднуються в єдину систему метазнання, пов'язаного із конкретною спеціальністю.

Системний аналіз змісту циклів навчальних дисциплін дає можливість визначити місце і роль дисциплін технічного циклу на схемі-моделі професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків в аграрних закладах освіти (рис. 1).

Отже, сучасний майбутній фахівець повинен не лише володіти своєю професією, а й орієнтуватися в сучасних складних політичних, економічних і соціальних проблемах, уміти аналізувати, прогнозувати й оцінювати наслідки своєї професійної діяльності в соціальній сфері.

Це зумовлює необхідність удосконалення професійної підготовки здобувача вищої освіти з метою виховання його не лише як майбутнього спеціаліста агропромислового сектору, а й як розвиненого, освіченого, духовно багатого фахівця.

Нові умови сільськогосподарського виробництва, прогресивні технології, нові машини та технічні комплекси вимагають формування відповідних знань, умінь і навичок майбутніх фахівців-аграріїв, висувають високі вимоги до їхньої кваліфікації. На думку вчених, факторами, які детермінують зміни в підготовці здобувачів вищої освіти в аграрних закладах освіти, є:

- швидка плінність наукових знань, що примушує спеціаліста постійно поповнювати свій професійно-теоретичний потенціал;
- здатність спеціаліста адаптуватися до швидко змінюваних виробничих умов, творча, перетворювальна спрямованість його професійної діяльності;
- інтеграційні процеси в науці, які вимагають від спеціаліста вмінь працювати в суміжних галузях;
- актуалізація виробничо-організаторських функцій у загальній структурі професійної діяльності спеціаліста [7, с. 128].

Орієнтуючись на доробки педагогів із проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців в аграрних закладах освіти, власні дослідження, вважаємо за доцільне проаналізувати основні складники професійної підготовки студентів в аграрних закладах освіти.

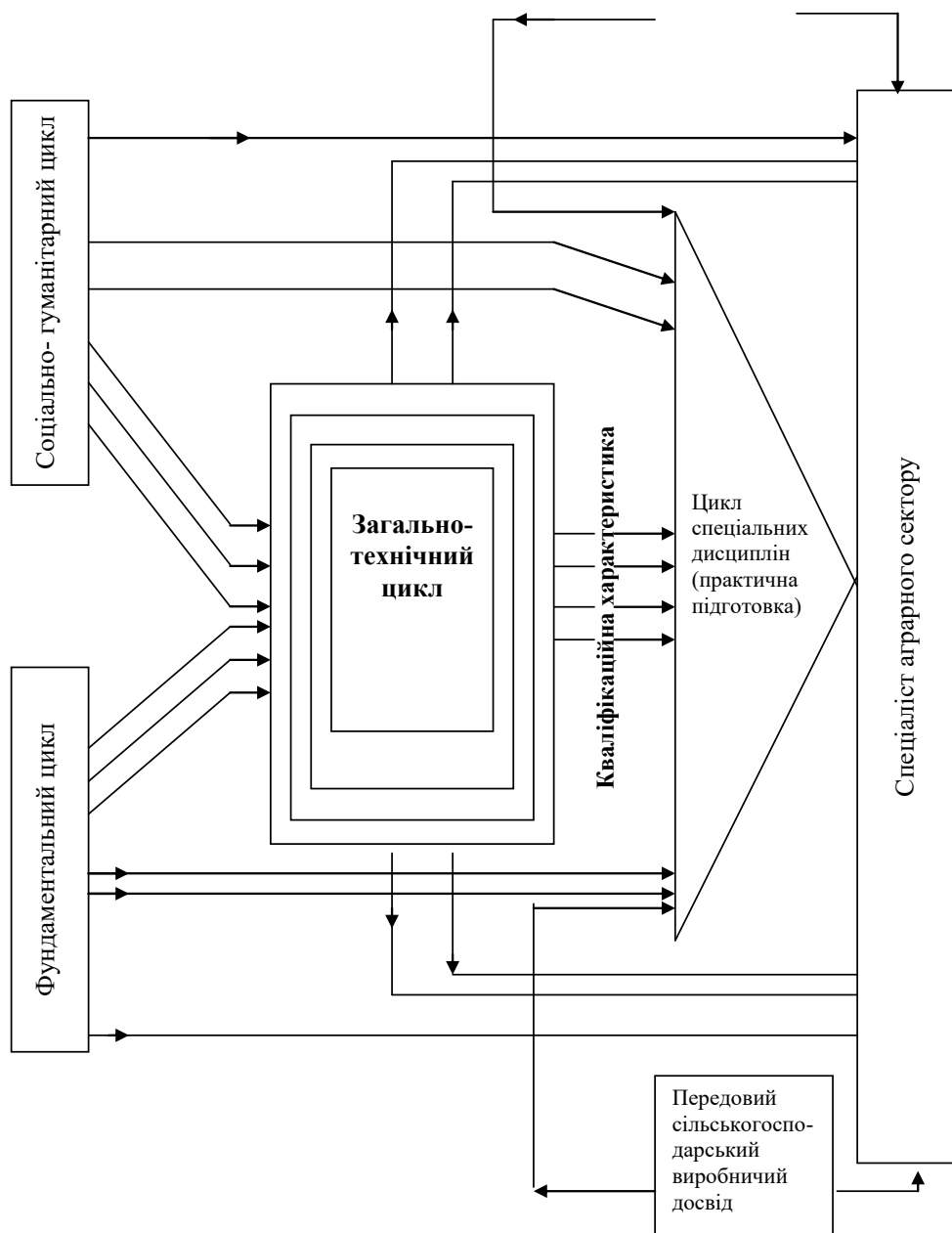

Рис. 1. Модель професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків в аграрних вищих навчальних закладах

Предметно-циклова побудова процесу навчання у вищих аграрних навчальних закладах забезпечує глибокі теоретичні знання, але їй притаманна відповідна дидактична обмеженість: кожна дисципліна розглядає сутність майбутньої професії однобічно. Тому основою комплексного підходу до питання підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного профілю за сучасних умов є посилення міжпредметних зв'язків, інтеграція загальнонаукових, технічних і спеціальних знань. Такий підхід, на нашу думку, дозволяє:

1) *реалізувати в конкретній формі системні заходи щодо управління якістю підготовки майбутніх спеціалістів;*

2) *оптимізувати зміст навчання так, щоб усунути дублювання одних і посилити вивчення інших питань, що мають значення для професійної діяльності майбутніх спеціалістів-аграріїв;*

3) *забезпечити наступність у навчанні: узгодити в часі вивчення різних дисциплін так, щоб теоретичні та практичні знання, одержані у процесі вивчення однієї дисципліни, використовувалися для вивчення іншої;*

4) *забезпечити послідовний і неперервний розвиток наукового світосприймання, логічного та технічного мислення, творчих здібностей, наукового світогляду студентів;*

5) здійснювати єдність вимог до термінології, стандартів, до методики досліджень, до формування технічних знань, умінь і навиків.

Викладач у навчальному процесі розглядає навчальну дисципліну з позиції її практичного застосування у майбутній професійній діяльності. Що дає студенту для майбутньої роботи вивчення програмних питань? Яке конкретне застосування має навчальний матеріал дисципліни у виробництві? Як краще відобразити в навчальному процесі професійно значущі для майбутнього спеціаліста теоретичні та практичні засади дисципліни? Ці питання та багато інших мають особливо важливе значення для викладачів аграрних закладів освіти за сучасних умов.

У процесі професійної підготовки студентів вирішуються суперечності між станом сучасного аграрного виробництва та змістом навчання в аграрних навчальних закладах, який не завжди відповідає вимогам, котрі ставить перед майбутнім спеціалістом утвердження нових економічних відносин на селі.

У навчальному процесі технічні дисципліни мають виняткове значення. На заняттях із цих дисциплін у студента формується технічне мислення, уміння ставити практичні задачі та доводити їх розв'язування до логічного кінця, до числового результату з достатньою для практики точністю.

З огляду на проведений аналіз можна дійти висновку, що технічні дисципліни мають посідати чільне місце згідно з тією роллю, яку вони відіграють у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків аграрної галузі.

За останні роки визначилася тенденція до зменшення годин, призначених для вивчення здобувачами вищої освіти технічних дисциплін. Послаблення уваги до їх вивчення може призвести до зниження якості професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків для агропромислового комплексу України.

Сьогодні практика свідчить про проблеми в модернізації змісту робочих програм, вдосконаленні форм і методів навчання, а також інтенсифікації самостійної роботи студентів за норм часу, відведених на вивчення технічних дисциплін. Вирішення цих проблем може бути забезпечено впровадженням нових педагогічних технологій; цілеспрямованим формуванням продуктивної активності студентів у процесі професійної підготовки; використанням у навчальному процесі комп'ютерної техніки, розробкою та запровадженням комп'ютерних курсів. Також позитивному вирішенню означених проблем сприятиме випуск електронних підручників і навчальних посібників українською мовою для студентів з урахуванням сучасних освітніх технологій.

Нові педагогічні технології повинні враховувати умови аграрного виробництва, що постійно зміню-

ються. Майбутній спеціаліст повинен легко адаптуватися за нових виробничих умов. Негативний фактор професійної підготовки – масовий випуск спеціалістів – був пов'язаний із бажанням, по-перше, підготувати спеціаліста «на все життя», а по-друге, підготувати «вузького» спеціаліста. Навчити одразу «всьому», що необхідно на практиці, неможливо, оскільки період зміни поколінь техніки та технологій наближається до тривалості навчання, а отримані знання застарівають раніше, ніж їх можна використати на практиці. Підготовка «вузьких» спеціалістів також не виправдовує себе, тому що швидкий розвиток виробничих технологій вимагає постійного оволодіння новими спеціальностями, засвоєння нових фундаментальних і професійних знань.

Позитивний досвід організації навчального процесу накопичений аграрною освітою США. У наукових дослідженнях Ллойда Фіпса й Едварда Осборна вказується, що професійна аграрна освіта США організовується за шістьма напрямками (програмами), такими як: агробізнес, сільськогосподарські виробничі процеси, сільськогосподарська техніка, садівництво, сільськогосподарські ресурси та лісництво, переробка сільськогосподарської продукції. Окремі напрями (програми) реалізуються за 5 курсами – від таких, що направляють студентів на вивчення тієї чи іншої програми, до курсів перепідготовки. Гнучкість організації навчання дозволяє студентам визначитися з напрямом. Причому навіть за переходу з однієї програми на іншу існує механізм зарахування кредитів, які отримав студент у процесі навчання на попередньому напрямі. Такий підхід дозволяє студентам професійно зорієнтуватися на вивчення тих програм, що найбільше відповідають їхнім професійним покликанням, і спонукає педагогічну громадськість до постійного пошуку відповідності між реальним змістом навчання і прогресуючим характером сільськогосподарського виробництва [8].

Нові вимоги, які висуває нинішня економічна ситуація у країні до фахівців, зайнятих у сфері агропромислового виробництва, не зводяться лише до рівня освіченості. Якщо раніше від технічних працівників аграрного спрямування вимагалися виробничо-технічні знання, то нині є потреба також у наявності якостей організатора і керівника. Тому від майбутнього інженера-механіка вимагається поєднання, з одного боку, глибоких виробничо-технічних знань, з іншого – ґрунтовне володіння соціально-психологічними знаннями, які дозволяли б достатньо ефективно керувати виробничими підрозділами й успішно працювати в різних галузях аграрного сектору України.

Тільки комплексне, системне врахування всіх сторін процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти дозволить правильно поставити

й окреслити шляхи розв'язання головної задачі вищих аграрних навчальних закладів – підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх інженерів-механіків за сучасних умов.

Отже, потреба підвищення ефективності навчального процесу в аграрних вищих навчальних закладах України, врахування суспільних, соціально-економічних і культурних змін у країні, зміна пріоритетів науки й освіти як головних умов відродження української державності переростає в загальнодержавну проблему. Для її розв'язання, як свідчить проведений аналіз, навчальний процес в аграрних вищих закладах освіти повинен здійснювати підготовку фахівця, здатного самостійно, творчо мислити, володіти ґрунтовними професійними знаннями, вміннями, навичками, прийомами та методами впровадження передових технологій, мати організаторські здібності та сформовані особистісні якості, важливі для роботи у сфері аграрного виробництва. Такий підхід дозволить повніше реалізувати інтелектуальний потенціал здобувачів вищої освіти, задовольнити вимоги особистості та суспільства до освіти, створити умови для ефективної перебування системи неперервної освіти за модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців аграрного сектору України за сучасних умов.

Litvinchuk S. Modernization of professional training of future agricultural specialists in modern conditions

The article is devoted to the outline of the leading directions of modernization of professional training of specialists of the agricultural sector in modern conditions on the basis of research of laws of development of modern agricultural production and the analysis of questions of the theory of training in higher agrarian school. It is noted that the changes taking place in agricultural education are closely related to the reform of agricultural production – an industry that is in a difficult position. Under such conditions, educational activities in agricultural educational institutions should be aimed at finding effective ways to improve the training of future qualified professionals, ensuring the transformation of educational and cognitive activities of students into professional with a corresponding change in needs, motives, goals. The main components of professional training agricultural educational institutions and factors that determine changes in the process of forming the future specialist of the agro-industrial complex in modern conditions are analyzed. The factors that determine changes in the training of future specialists in agricultural production are described. Attention is drawn to the fact that the specialist is required to combine deep industrial and technical knowledge and thorough mastery of socio-psychological knowledge, which would allow to effectively manage production units and work successfully in various sectors of the agricultural sector of Ukraine.

The solution of these problems can be provided by introduction of new pedagogical technologies; purposeful formation of productive activity of students in the process of professional training; use of computer technology in the educational process, development and implementation of computer courses.

In addition, the release of electronic textbooks and manuals for higher education, taking into account modern educational technologies, will contribute to a positive solution to these problems.

Based on our systematic analysis, the issue of modernization of the process of professional training of students in higher agricultural educational institutions in modern conditions is considered, where future specialists are trained, who should be able to solve the nearest and later promising tasks of Ukraine's industrial complex.

Key words: professional training, agricultural education, profession, future specialists technologies, technical disciplines, educational process, innovative.

Список використаної літератури:

1. Чарнецькі К. Психологія професійного розвитку особистості : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1999. 48 с.
2. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999.
3. Психологические проблемы профессиональной деятельности / под ред. Г.С. Никифорова. Москва : Наука, 1991. 168 с.
4. Лузан П.Г., Дьомін А.І., Рябець В.І. Формування активності студентів у навчанні. Київ : Вища школа, 1998. 192 с.
5. Лазарев В. Когда работа не теряет ценности. *Народное образование*. 1998. № 9. С. 128–131.
6. Ставский П.И. Соединение обучения с трудом как проблема педагогики. *Школа и производство*. 1990. № 9. С. 8–11.
7. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе (контекстный подход) : методическое пособие. Москва : Высшая школа, 1992. 207 с.
8. Linhartova U. Problemy aktivace a motivace socialnim uceni pri vychovnem procesu. *Pedagogika S8. Pd. Institutu v Praze*. 1965. № 6. P. 706–721.

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.17>**А. Ю. Мартинюк**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ У СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті на основі теоретичного аналізу наукових джерел і практичного досвіду досліджено стан розробки проблеми формування творчості у майбутніх вихователів, яка є недостатньо висвітленою та потребує більш детального вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що Міністерством освіти та науки України запроваджено Концепцію розвитку англійської мови (2019 р.), де зазначено, що від випускників ВНЗ вимагається володіння англійською мовою на рівні B2. Оскільки нами англійська мова викладається на факультеті дошкільної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди, були досліджені засоби вивчення англійської мови, які сприяють розвитку творчості майбутніх вихователів.

Завдяки теоретичному аналізу наукових джерел виокремлено поняття «творчість» і «креативність», визначено, що вони є різними за своїм змістом. Виділено поняття «педагогічна творчість». Визначено, що для професійного зростання майбутнього вихователя необхідними є умови для підвищення творчості. Вивчення англійської мови може виступати однією з таких умов. Автором визначено відмінності між сучасним вихователем і вихователем минулого: швидкість пристосування до нових умов; оволодіння новітньою інформацією; вдосконалення знань, вмінь, навичок, прояв творчості з боку майбутнього вихователя; вільне володіння англійською мовою, яке дозволяє вивчати досвід міжнародних колег і розповсюджувати власний. Визначено, що формування творчості у майбутніх вихователів необхідне для розвитку професійних компетентностей майбутніх вихователів.

Розглянуто практичний досвід використання засобів формування творчості у майбутніх вихователів під час вивчення англійської мови в аудиторний (створення нових пісень іноземною мовою; розробку плакатів, презентацій, відеороликів, написання творів) і позааудиторний час (розмовний клуб шанувальників англійської мови *Miracle*).

Ключові слова: творчість, креативність, формування творчості, майбутні вихователі, англійська мова, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Міністерство освіти та науки України запровадило Концепцію розвитку англійської мови у вищих навчальних закладах України, в якій зазначено, що студенти під час зарахування до ВНЗ повинні мати рівень володіння англійською мовою на рівні не менш як B1 і B2 після закінчення ВНЗ. Частину профільних дисциплін пропонують зробити англомовними та проводити регулярні «скрінинги знань», зокрема запровадити обов'язкове ЗНО з іноземної мови після бакалаврату [1]. Тому постає необхідність використовувати заняття з англійської з максимальною ефективністю для студентів, оскільки англійська мова має безліч прийомів, методик вивчення, які дозволяють інтенсифікувати процес вивчення іноземної мови, використовувати творчі завдання для формування творчої особистості майбутнього вихователя та дозволяють одночасно впливати на компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування творчої особистості досліджувалося великою кількістю науковців (А.М. Матюшкин [2], В.О. Моляко [3]). Формуванням творчої особистості майбутніх вихователів займалися О.І. Міхеєва,

О.В. Чубко [4], В.В. Любива [5], О.Г. Ємчик [6], І.А. Онищук [7] та ін. Прийоми, методи формування творчості у майбутніх вихователів досліджували Ю.М. Косенко [8], Ж.В. Присяжнюк [9], С.О. Сисоєва [10]. Однак ще не проводилися дослідження формування творчості у майбутніх вихователів під час вивчення англійської мови.

Мета статті. Ураховуючи актуальність поставленої проблеми, мета статті спрямована на визначення основних прийомів формування творчості майбутніх вихователів під час вивчення англійської мови, розвитку педагогічної творчості майбутніх вихователів.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

1. На основі аналізу теоретичних джерел та емпіричного досвіду з'ясувати стан розробки проблеми формування творчості у майбутніх вихователів.

2. Виявити засоби формування творчості у майбутніх вихователів під час вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування творчої особистості є особливо актуальною, оскільки загальноосвітні школи

почали працювати за програмою «Нова українська школа», що вимагає особливого підходу до підготовки не лише вчителів молодших класів, а й вихователів, оскільки саме з них починається освіта будь-якої людини.

Почнемо із самого поняття «творчість», дослідженням якого займалися ще древні філософи світу, але ми будемо спиратися на сучасне поняття: це діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нових творів мистецтва, наукових відкриттів, інженерно-технологічних, управлінських чи інших інновацій тощо). Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості) [11]. Тобто для майбутнього вихователя творчість є необхідною, оскільки саме вихователі проводять із дітьми різні творчі заняття, готують дітей до свят, тобто закладають у них фундамент для творчості.

Слід зазначити, що творчість можна сплутати з іншим поняттям. «Креативність (лат. *creatio* – створення) – творча, новаторська діяльність»; новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять у структуру обдарованості як незалежний фактор» [12]. Головною відмінністю цих понять є те, що творчість спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей, а креативність – це здебільшого про обдарованість особистості.

Н.П. Нікітіна й О.Ю. Маляр досліджуючи креативність і творчість визначають, що творчість – це є процес, результатом якого є створення нового, а креативністю – є особиста характеристика творчого потенціалу людини [13, с. 127]. Вихователі мають особливий вплив на розвиток творчості та креативності дітей, тому вихователі самі по собі повинні бути творчими та креативними.

Якщо говорити саме про розвиток творчості у вихователів, то слід зазначити, що найчастіше йдеться про такі поняття, як «педагогічна творчість». Насамперед звернемося до тлумачення С.І. Гончаренко в Українському педагогічному словнику, де «педагогічна творчість» характеризується як: «оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання й навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду» [14, с. 326].

В.В. Любива визначає, що для сучасного студента факультету дошкільної освіти важливими є «умови для підвищення творчої активності педагогічних кадрів, особистісного та профе-

сійного зростання кожного майбутнього вихователя» [15, с. 122].

На нашу думку, сучасного вихователя, вчителя, викладача відрізняє від вихователя, вчителя, викладача минулого покоління:

- швидкість пристосування до нових умов через карантинні обмеження, перехід на дистанційне навчання, що вимагає використання інших видів роботи та прояву творчості як від викладачів, так і від студентів;

- безліч новітньої інформації, інтернет-ресурсів, онлайн-вебінарів і тренінгів для вихователів, вчителів, викладачів дозволяють «вбирати як губка» інформацію та створювати новітні матеріали з різних джерел, що також неможливе без прояву творчості;

- конкуренція освітніх послуг, яка вимагає не залишатися на місці, постійно вдосконалювати свої знання, вміння та навички, проявляти педагогічну творчість;

- вільне володіння міжнародною англійською мовою на рівні B2 дозволяє отримувати новітню наукову інформацію з іноземних джерел, ділитися досвідом з іноземними колегами та набувати міжнародний досвід у власній професійній сфері.

Викладачі іноземних мов мають широкий спектр можливостей викладання. Кожен може використовувати ті форми, методи, прийоми навчання, які до душі самому викладачеві та його аудиторії. Викладач англійської мови у ВНЗ намагається адаптувати викладання англійської мови саме під потреби майбутнього фахівця. Так, сьогодні українські ВНЗ працюють за затвердженими Міністерством освіти стандартом вищої освіти, в якому були запропоновані інтегральні, загальні та фахові компетентності майбутніх вихователів на рівні бакалаврів і магістрів. Розглянемо компетенції на рівні бакалаврів більш детально, оскільки через низьку кількість держзамовлення, велику плату за навчання, іноді – розчарування в обраній професії, на жаль, не усі студенти йдуть до магістратури.

У переліку фахових компетентностей на рівні бакалавра зазначається:

КС-2. Здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку базових якостей особистості (таких як довільність, самостійність, креативність, ініціативність, свобода поведінки, самосвідомість, самооцінка, самоповага) [16]. Але неможливо навчити когось тому, що не вмієш робити сам, тому дуже важливо для майбутнього вихователя бути самостійним, креативним, ініціативним, самосвідомим, мати свободу поведінки, адекватну самооцінку, проявляти самоповагу.

КС-11. Здатність до формування у дітей раннього і дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва і засоби художньої виразності (слово, звуки, фарби тощо) та дос-

віду самостійної творчої діяльності (йдеться саме про творчість) [16]. Для цього майбутні вихователі повинні отримувати знання з мистецтва ще в університеті, знатися на мистецтві та проявляти власні творчі здібності.

КС-13. Здатність до організації та керівництва ігровою (провідною), художньо-мовленнєвою (художнім сприйняттям, відтворенням, словесною творчістю) і художньо-продуктивною (образотворчою, музичною, театральною) діяльністю дітей раннього і дошкільного віку [16]. Без цієї компетенції жоден вихователь не зможе працювати у дитячому садочку, адже дітей потрібно зацікавлювати грою, робити з ними творчі поробки, займатися під час музичних занять і т. ін., оскільки діти познають світ через гру.

Говорячи про різні методи та методики вивчення англійської мови, слід зазначити, що насамперед викладач повинен для себе вирішити, чим і як замотувати студента. Буває так, що зі студентами на одному курсі потрібно використовувати різні методи викладання, бо студенти зовсім різні.

Так, під час наших занять зі студентами 2, 3 та 4 курсів на дошкільному факультеті ХНПУ імені Г.С. Сковороди ми намагаємося, використовуючи різні форми та методи навчання, сформувати у студентів позитивну мотивацію до навчання, застосовувати нестандартні методи навчання. Розглянемо їх детальніше.

Студентам 2 курсу факультету дошкільної освіти ми запропонували під час вивчення теми «Music» (Музика) створити «нову пісню», використовуючи лексику, відповідну юніту, та зробити її переклад. Кожен називав по рядочку з пісні, таким чином ми створили нову, раніше нікому не відому англійську пісню та зробили її переклад. Студентам дуже сподобалося таке завдання. З однією із груп ми отримали дуже веселу пісню, з іншою – більш сумну, але також дуже цікаву.

На заняттях під час вивчення теми «Environment and Weather» (Навколишнє середовище та погода) студентам 3 курсу факультету дошкільної освіти було запропоновано намалювати вдома плакат про захист навколишнього середовища й описати його за допомогою лексики, яку ми вивчали у цій темі. Студенти проявили творчість і власні таланти, дуже цікаво зобразили актуальні проблеми.

Зі студентами 4 курсу факультету дошкільної освіти ми спробували взяти домашнє читання. Обов'язковою умовою було взяти казку для дітей дошкільного віку. Кожен зі студентів обрав саме ту казку, яку захотів. На кожне заняття хтось зі студентів робив нам переказ казки, але обов'язковою умовою було не доповідати її до кінця, а розповісти лише початок і середину. Таким чином, група студентів мала можливість придумати власну кінцівку казки. Студентам такий формат дуже спо-

добався, оскільки це був не банальний переказ вивченого тексту, і кожен був залучений до роботи.

Звісно, під час вивчення англійської мови ми не змогли уникнути такого формату роботи, як написання творів. Ми писали їх зі студентами 2, 3, 4 курсів факультету дошкільної освіти, але на кожному курсі збільшували необхідну кількість слів у творі. Так, для студентів 2 курсу твір мав складатися зі 100 слів, для 3 курсу – зі 150, для 4 – із 200–250. З практичного досвіду варто зазначити, що студенти з легкістю писали твори про те, що стосується їх особисто (про сім'ю, власні вподобання, друзів), але з меншим інтересом писали на такі теми, як державний устрій країни, юридичні проблеми, економічні питання. Це ми пояснюємо тим, що на особисті теми можна щось вигадати та проявити свої творчі здібності, а на більш серйозні – треба добре знатися на питанні. У студентів не завжди був час і бажання виконувати такі завдання.

Для групової роботи студентів ми використовували перевірений часом метод розробки презентацій. Так, студенти об'єднувалися у невеликі групи (2–3 студенти) та робили доповідь. Сучасні технології та творчий підхід до виконання домашнього завдання дозволили групі студентів 4 курсу факультету дошкільної освіти зробити замість презентації невеликий відеоролик на тему «Проблеми молоді у ХХІ ст.». Після такого досвіду студенти цієї групи почали проявляти творчість і нестандартний підхід до презентацій, також робити відеоролики або ускладнювати самі презентації (не лише картинка та текст).

Метод обговорення різноманітних (педагогічних, професійних, життєвих) ситуацій під час вивчення англійської мови дозволяє студентам помріяти та проявити власну фантазію і знання не тільки з англійської мови, а й із педагогіки та психології, вдосконалити навички говоріння. Такий метод можна застосувати як під час роботи у групах або у парах, так і під час написання творів.

На базі кафедри англійської мови запроваджено клуб шанувальників англійської мови Miracle. Основним напрямом роботи клубу є проведення розмовних клубів. Так, усі зустрічі проводяться д.п.н. Т.А. Щєбликіною, завідувачкою кафедри англійської мови ЗНПУ імені Г.С. Сковороди, в позааудиторний час. На ці зустрічі приходять усі бажаючі (студенти, викладачі, носії мови), котрі хочуть вдосконалити свої розмовні навички з англійської мови. Т.А. Щєбликіна вийшла за рамки стандартних розмовних клубів, слоганом клубу є «Граї, говори, мовчи англійською». Під час своїх занять Т.А. Щєбликіна здебільшого використовує ігрові форми навчання. Так, наприклад, студенти грають у англійську Мафію, Alias, «Вгадай мелодію», «Крокодила», дженгу та ін., вивчаючи сучасний англійський контент. Такі заняття зні-

мають психологічний бар'єр під час розмови англійською мовою, формують стійке уявлення про структуру мови.

Студенти факультету дошкільної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди також відвідують ці заняття, під час яких виконують безліч різноманітних творчих завдань. Так, наприклад, одного разу відвідувачам запропонували скласти пісню англійською мовою: кожен наспівав по одному рядку з улюбленої англомовної пісні. Таким чином отримали нову неординарну пісню.

Під час іншого заняття Т.А. Щебликіна видала усім по аркушу паперу А4 та дала поетапно інструкцію, що з ним треба зробити (згорніть правий верхній кут, поверніть лист і т. ін.), останні три дії студенти виконували на власний розсуд. Слід звернути увагу, що всі отримували одні й ті самі інструкції, але хтось отримав паперовий літак, а хтось – паперовий конверт. Це свідчить про те, що усі ми по-різному сприймаємо інформацію та проявляємо свою творчість.

Висновки і пропозиції проведеного дослідження:

1. На основі аналізу теоретичних джерел та емпіричного досвіду нами було з'ясовано, що проблема формування творчості у майбутніх вихователів є недостатньо розробленою.

2. Нами було досліджено формування творчості у майбутніх вихователів і з'ясовано, що вивчення англійської мови має широкий спектр різноманітних інструментів, які дозволяють вдосконалювати іноземну мову, розвивати творчі здібності майбутніх вихователів.

Список використаної літератури:

1. Концепція розвитку англійської мови у ВНЗ. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-konceptsiyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipusku-vikladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi> (дата звернення 11.10.20).
2. Матюшкин А.М. Загадки одаренности. Проблемы практической диагностики. Москва : Школа-Пресс, 1993. 128 с.
3. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості. Обдарована дитина. Київ : Основа, 1998. 126 с.
4. Міхеєва О.І., Чубкова О.В. Творчість вихователя сучасного дошкільного закладу як фактор

оптимізації педагогічної діяльності. *Молодий вчений*. 2019. № 10.

5. Любива В.В. Важливість розвитку творчого потенціалу майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу в умовах модернізації вищої освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 122–127.
6. Ємчик О.Г. Розвиток творчого потенціалу магістрів дошкільної освіти у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луцьк, 2018. 318 с.
7. Онищук І.А. До проблеми формування готовності майбутніх вихователів ДНЗ до розвитку творчого самовираження зростаючої особистості. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Сер.: Педагогіка*. 2016. Вип. 6. С. 40–49.
8. Косенко Ю.М. Педагогічна творчість вихователя дошкільного навчального закладу: основні напрями прояву. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 244–251.
9. Присяжнюк Ж.В. Методи і прийоми розвитку креативності дітей дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3. С. 96–10.
10. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
11. Творчість. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 10.10.2020).
12. Креативність. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 10.10.2020).
13. Нікітіна Н.П., Маляр О.Ю. Креативність і творчість: загальне і особливе. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 2. С. 121–128.
14. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
15. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки : збірник наукових праць / за ред. Т.М. Степанової. 2015. № 2 (49). 224 с.
16. Дошкільна освіта. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення 14.10.20).

Martyniuk A. Formation of creative activity of faculty of preschool education students during the study of English

The article is based on a theoretical analysis of scientific sources and practical experience. The state of the problem formation of future kindergarten teachers' creative activity is examined. It was found out that the state of the problem formation of future kindergarten teachers' creative activity during the study of English is insufficiently studied, and requires more detailed study.

Due to that the Ministry of Education and Science of Ukraine has introduced the Concept of English Language Development (2019) the study is relevant. The Concept of English Language Development declares that university graduates must have English at the B2 level. Because, we teach English at the Faculty of

---

Preschool Education of H.S. Skovoroda KhNPU, we have researched the means of learning English, which contribute to the development of creativity of future kindergarten teachers.

Thanks to the theoretical analysis of scientific sources, the concepts of “creative activity” and “creativity” are distinguished. It is determined that they are different in their content. The concept of “pedagogical creativity” is singled out. It is determined that the conditions for increasing creative activity are necessary for the professional growth of the future kindergarten teachers. Therefore, learning English can be one of these conditions. The author identifies the differences between a modern kindergarten teacher and a kindergarten teacher of the past: the adaptation speed to new conditions; mastering the latest information; improvement of knowledge, skills, abilities, creativity on the part of the future kindergarten teacher; fluency in a foreign language, which allows kindergarten teachers to study the experience of international colleagues and disseminate their own experience. It is determined that the formation of creative activity of future kindergarten teachers is necessary for the development of professional competencies of future educators.

The practical experience of using the means of creativity of future kindergarten teachers during the study of English in the classroom (creation of new songs in English; development of posters, presentations, videos, compositions) and extracurricular time (speaking club of the English language fans Miracle).

Key words: *creative activity, creativity, formation creative activity, future kindergarten teachers, English language, professional competence.*

UDC 378.147:358.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.18>

O. H. Marchenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Higher Mathematics
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

O. M. Zelenska

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Aviation English
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

CULTIVATION OF IDEAS OF PEACE PEDAGOGY IN MILITARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article reveals the urgency of the problem of cultivation of ideas of peace pedagogy in higher military educational institutions, determines the prerequisites for their formation in the context of the multicultural environment of modern higher military education institutions, and highlights the factors contributing to the effective implementation of these ideas among future military specialists which provides for the review of the content, forms and methods of military training.

Based on the analysis of research by domestic and foreign scholars, it has been found out that the conceptual basis of peace pedagogy are humanistic philosophical, psychological and pedagogical ideas. The philosophical component reveals the value-worldview basis of polyethnic and multicultural society, analyzes the influence of objective and subjective factors on the possibility of war and armed conflicts, highlights the role of the universal in organizing a constructive polylogue of different cultures. The psychological aspect of peace pedagogy is related to the issue of self-education of the individual, the formation of tolerance as a norm of interethnic and intercultural interaction, individual decision-making in conditions of political tension in society and awareness of responsibility for their consequences. The pedagogical component of peace pedagogy presupposes the education of future officers, the formation of humanistic universal values, a broad outlook, erudition and education, ability to empathize and take responsibility for their actions, ability to apply the skills of limited violence.

In the context of the research the model of multicultural educational environment of an educational institution as a developing integrity has been proposed, the structural components of which include spatial-semantic, content-methodical, communication-organizational, target-strategic and subjective components, the special aspects of their educational and methodological support and implementation in the context of humanization of the content of higher military education have been specified.

Key words: *pedagogy of peace, military institution of higher education, intercultural communication, multicultural educational environment, polylogue, tolerance, cadet.*

The current situation in the world in general and in Ukraine in particular is characterized by instability, exacerbation of socio-political problems, which leads to confrontation of states, armed conflicts, hybrid wars, which increases the role of armed forces in society. However, the functions of the Armed Forces of Ukraine are not limited to protecting the sovereignty and territorial integrity of the state. The military participate in the fight against terrorism, organized crime, provides assistance to the population in carrying out emergency rescue operations during the aftermath of emergencies.

On the other hand, there is an expansion of international military cooperation between the Armed Forces of Ukraine and other states, an increase in the number of international contacts, the need to successfully address the implementation of international treaties and programs, peace-keeping missions and more. In addition, due to geopolitical and economic factors, the number of

foreign military students (Congo, Turkmenistan, the People's Republic of China) and civilian students (Congo, India, Egypt) has significantly increased in higher military educational institutions (according to the Law of Education – also higher education institutions (HEIs) with specific conditions of study) of Ukraine.

As a rule, young people find a common language, but there are interpersonal conflicts; sometimes cadets allow themselves to make incorrect statements about representatives of other cultures, have difficulty building effective interaction, do not always adhere to universal moral norms.

Therefore, the aggravation of the foreign and domestic political situation, changing the functions of the army in society are the factors which require the development of pedagogical ideas in the military educational environment with specific training conditions, which in turn involves revision of content, forms and methods of military personnel training.

It was found that the conceptual basis of the pedagogy of peace are humanistic philosophical, psychological and pedagogical ideas. Thus, philosophy lays the value-worldview basis of the life of a polyethnic and multicultural society, studies the influence of objective and subjective factors on the possibility of war and armed conflicts and their prevention, search for ways to peacefully resolve interinternational conflicts. The subject of philosophical science is also the formation and interaction of universal and national values, recognition of the value of life and its preservation as a basis for a state's domestic and foreign policy, the role of universal in organizing a constructive polylogue among representatives of different cultures.

In our opinion, the philosophical concept of peace pedagogy as a principle of existence of a polyethnic, multicultural world and man in it is based on the statement: "Homo sum et nihil humanum a me alienum puto" ("I am a man and everything human is not alien to me"). Philosopher M. Ogarev wrote in this regard that everything that comes from human activity falls under the definition of human or universal: thoughts and feelings, consciousness, which can be manifested in art, science and life [1, p. 42–44].

It is the presence of the universal in the representatives of different ethnic groups, cultures, religions, denominations that actualizes the opinion of the philosopher V. Solovyov that each nation has a moral duty towards other nations and the whole mankind. "International cannibalism", "national selfishness" justified by the national super-idea are unacceptable [2, p. 356–361].

Problems of ethnic tolerance, cultural coexistence, interethnic communication have been and are in the focus of research by psychologists and ethno-psychologists. Thus, in psychology there is a cultural and historical concept of personality development by L. Vygotsky. Ethnopsychologists – authors of theories of ethnogenesis Y. Bromley, L. Gumilev, B. Porshnev, E. Smith, G. Tedzhfel, J. Turner study the features of polyethnic and multicultural team, strategy and tactics of constructive behavior of the subject of interaction with representatives of other nationalities, features of mentality formation, national self-identification of representatives of different ethnic groups, in particular, Ukrainian ethnic group, culturally conditioned features of communication and etiquette [3; 4].

Relevant in the context of the development of ideas of peace pedagogy are the results of psychological research on self-education of the individual, the development of its psychophysiological capabilities, developing a constructive style of interaction between subjects of activity, prevention and resolution of conflict situations in a polyethnic, multicultural community, formation of tolerance as a norm of interethnic and intercultural interaction, individual decision-making in conditions of political tension in society and awareness of responsibility for their consequences.

Various aspects of peace pedagogy have been studied by the scientists V. Bibler, A. Dzhurynsky and others.

Scholars also formulate the following concepts of peace pedagogy:

- 1) pluralism, which implies respect for and preservation of cultural diversity;
- 2) equality – support of equal rights for education and upbringing;
- 3) unification – the formation in the spirit of national political, economic and spiritual values.

These ideas are realized by involving the individual in the culture through a tolerant perception of the representative of another culture, his acceptance; understanding and respect for his mentality; solidarity and interaction, interdependence, mutual exchange of national culture heritage as a goal, the highest phase and the result of multicultural communication [5].

In this connection, in W. Bibler's school of dialogue of cultures, the pedagogy of peace is realized through the cultivation of spiritual culture, which is manifested in the relationships of people, especially in communications between representatives of different cultures; formation of a "man of culture", which has a dialogical consciousness, dialogical thinking, the ability to work at the level of emotional and intellectual elevation, capable of cooperation [6].

The ideas of peace pedagogy are interspersed with the basic concepts of multicultural education, which provides for the cultivation of human dignity and high moral qualities (humanism, empathy, preparation for coexistence with social groups of different races, religions, ethnicities, formation of tolerance, willingness to cooperate).

The problems of multicultural education in the military educational environment are dealt with by N. Arsenyeva, T. Bryk, O. Zelenska, and A. Solodka. It has been determined that the readiness for multicultural communication is provided by socio-cultural identification of the individual, developed skills of social communication, positive attitude to the manifestations of the diversity of the world culture, mastered system of concepts and ideas about the multicultural environment.

In particular, the ability of a modern military professional for multicultural interaction involves:

- the formation of humanistic universal values, a high level of general culture;
- broad outlook, erudition, education;
- ability to cooperate with various non-military structures (state, public, professional);
- ability to empathize, interact with non-combatant population and bear responsibility for their actions;
- ability to apply skills of limited violence or not use it at all [7; 8].

Extremely valuable in the context of the study is the model proposed by the author [9] of multicultural

educational environment of an educational institution as a developmental integrity, the structural components of which are used by the subjects of the educational process to transmit and assimilate humanistic universal values, tolerance and ability to conduct a polylogue with representatives of various ethnicities, cultures and denominations.

This model includes:

1) spatial and semantic component (architectural and aesthetic organization of the living space of the subjects of educational space, the symbolic space of the educational institution);

2) content and methodological component (concepts of teaching, education, curricula, educational programs, forms and methods of organization of professional education and research space);

3) communication and organizational component (distribution of roles, values and attitudes of educational subjects, communication sphere – style of communication and teaching, organizational conditions – the presence of creative groups of teachers, pedagogical workshops, master classes, etc.).

Agreeing with the author, we consider it necessary to add the following components to this model:

1) target-strategic component: social demand for a specialist ready for productive interaction in a poly-ethnic, multicultural world, implementation of foreign and domestic policy of the state aimed at international cooperation;

2) subjective component: management, course officers, research and teaching staff, sergeants, cadets.

Let's clarify the features of educational and methodological support of spatial-semantic, content-methodical and communication-organizational components of the military educational environment in a Higher Educational Institution with specific learning conditions, which contributes to the development of ideas of peace pedagogy. In our opinion, educational and methodological support for the formation of such an educational environment involves, first of all, a high culture of architectural and aesthetic organization of the symbolic space of higher educational institutions: educational buildings, the parade square, the club, the gym and sports ground. In this regard, it should be noted that there are significant opportunities for the education of cadets, which are the proper design of the museum of military glory of the military unit, ethnographic rooms, usually located in barracks, a variety of educational and art libraries. Let's also note a special role of the military orchestra, which we see in the selection of the appropriate repertoire, which may include musical works by composers from different countries and bring closer to the cadets the heritage of world music culture. After all, traditionally military music and military songs are of great importance in the system of military rituals.

It is clear that for the implementation of the content and methodological component of the educa-

tional environment socio-humanitarian subjects have significant potential, including philosophy, culture, political science, history of Ukraine, conflictology, military training and education, psychology, pedagogy and foreign languages. The leading role of these subjects is due to their content, rich in general cultural, ethnocultural information, knowledge of world religions, humanistic ideas and values. In this regard, we note the need for humanitarianization as a direction of improving world education, which aims to strengthen the general cultural component and the humanitarian direction of education. Humanization provides for the priority of humanities, increasing their share, strengthening the humanitarian orientation of teaching social, general, military and technical subjects, integration of the content of subjects based on humanism, the unity of science and humanitarian education.

It should be noted that it is time to bring to world standards the distribution of study time according to the cycles of professional training in higher educational institutions with specific learning conditions. The current training programs for military specialists provide for such cycles of subjects as humanitarian and socio-economic, natural and mathematical (fundamental), professional (special) subjects and practical training. The distribution of educational resources by training cycles is distributed as follows: humanities and socio-economic subjects – 20 %, natural sciences and mathematics (fundamental subjects) – 45 %, professional (special subjects) – 55 %. This distribution of time does not meet world standards. Thus, according to Euro-Atlantic standards, the volume of military subjects in military schools does not exceed 15 % of the total number of hours, and the humanities in military colleges are allocated up to 55% of teaching time in the first year, up to 30 % – in the second, up to 66 % – in the third and up to 70 % – in the fourth year [10].

In order to strengthen the humanitarian training of servicemen on the basis of the recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the requirements of the Ministry of Defense of Ukraine for humanitarian and socio-economic components of tactical officers training, curricula should provide time for mastering relevant subjects, presented in the table.

In addition to humanization as ensuring the priority of humanities, increasing their share in the structure of military education, strengthening of general cultural and humanitarian orientation of teaching social, scientific and military subjects, the development of ideas of peace pedagogy provides for teaching all subjects based on humanism. The humanistic orientation of education provides the ability to empathize with others, to feel their pain and sorrow, to prevent civilian casualties in modern wars and local military conflicts, as a result of terrorist acts.

As for the methods, techniques, forms of organization of education that contribute to the formation of the educational environment in the higher educational establishment with specific learning conditions, practice shows the effectiveness of interactive pedagogical technologies which provide for creative atmosphere, cultivate interest in initiatives and innovations, create socio-cultural conditions contributing to the development of a creative personality, initiation and introduction of the most promising innovations, productive projects [12].

The communication and organizational component of the military educational environment in the higher educational establishment with specific learning conditions involves: national characteristic features of subjects, features of management, military-corporate culture, human factors (spatial and social density of subjects of educational process and its impact on their social behavior, the presence of personal and interpersonal spaces in the conditions of higher military educational institutions); personal example of commanders, their culture, experience, lifestyle, activities, behavior, relationships; psychological microclimate; the structure of the academic group and other teams with which the cadet is in contact (the presence of leaders, those who lag behind in certain circumstances), the real place of the individual in the structure of his/her group, involvement in other groups, level of protection from various encroachments.

Regarding the implementation of the communication and organizational component of the educational environment, we will focus on the development of cadets' skills to adequately navigate and act in communication situations, correctly understand other people, their relationships, predict interpersonal events, situational adaptability and free possession of verbal and nonverbal means of social behavior in the conditions of multicultural interaction. It should be noted that an important point in the field of professional relations of servicemen is the prevention of aggression, nationalism, hostility towards members of other cultures.

Therefore, based on the analysis of research works and practical experience of teaching in a higher educational establishment with specific learning conditions military educational environment that promotes the development of ideas of peace pedagogy will be understood as the developing integrity, the structural components of which can be used by subjects of educational process for translation and assimilation of humanistic values, knowledge of cultural and ethnographic nature, the formation of intercultural communication skills, personal qualities necessary for life and effective professional activity in a polyethnic, multicultural society (tolerance, empathy, sociability, creativity, sincerity, friendliness, high morality, readiness to perform constitutional and military duty). In this envi-

ronment, we can distinguish the target, subjective, spatial-semantic, content-methodological and communication-organizational components. The unity of these components provides national-patriotic education, translation and assimilation of universal humanistic values, knowledge and skills of intercultural communication, personal qualities necessary for peaceful coexistence, effective cooperation in a multicultural society, solidarity, humane selfishness, responsibility, respect for the traditions and heritage of Motherland.

References:

1. Огарев Н.П. Заметки и наброски. *Избранные социально-политические и философские произведения* : В 2 т. Москва : Наука, 1956. Т. 2. 682 с.
2. Соловьев В.С. Нравственность и политика. *Мир философии : книга для чтения*. Ч. 2. Человек. Общество. Культура. Москва : Политиздат, 1991. 624 с.
3. Фрейд З. Недовольство культурой. *Психоанализ. Религия. Культура*. Москва : Ренессанс, 1992. С. 65–134.
4. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедagogіка : навчальний посібник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 174 с.
5. Джурицкий А.Н. Развитие образования в современном мире : учебное пособие. Москва : ВЛАДОС, 1999. 200 с.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
7. Арсен'єва Н.Б., Брик Т.О., Зеленська О.М. Засади суб'єктивно-діяльнісного підходу у підготовці майбутніх військових фахівців до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища. *Навчально-виховний процес: методика, досвід, проблеми* : науково-методичний збірник. Харків : ХУПС імені Івана Кожедуба, 2014. № 3–4. С. 32–37.
8. Зеленська О.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів у процесі навчання у ВНЗ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наукових праць. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. Вип. 7. С. 115–120.
9. Николаевська Р.М. Роль полікультурного освітнього збагаченого середовища в формуванні творчої особистості. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp4/vyhovanna/nikolaevska.pdf.
10. Калагін Ю.А. Гуманітаризація як напрямок вдосконалення військової освіти. *Навчально-виховний процес : методика, досвід, проблеми* : науково-методичний збірник. Харків : ХУПС імені Івана Кожедуба, 2014. № 3–4 (129–130). С. 4–7.

Марченко О. Г., Зеленська О. М. Розвиток ідей педагогіки миру у військовому освітньому середовищі

У статті розкривається актуальність проблеми розвитку ідей педагогіки миру у вищих військових навчальних закладах, визначаються передумови їх формування в контексті полікультурного середовища сучасних закладів вищої військової освіти, а також викладаються фактори, що сприяють ефективному втіленню вказаних ідей серед майбутніх військових фахівців Збройних Сил України, що передбачає перегляд змісту, форм і методів підготовки військових кадрів.

На основі аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з'ясовано, що концептуальним підґрунтям педагогіки миру є гуманістичні філософські, психологічні й педагогічні ідеї. Філософська складова частина розкриває ціннісно-світоглядну основу життєдіяльності поліетнічного й полікультурного соціуму, аналізує вплив об'єктивних і суб'єктивних факторів на можливість виникнення та запобігання війн і збройних конфліктів, викладає роль вселюдського компонента в організації конструктивного полілогу представників різних культур. Психологічний аспект педагогіки миру пов'язаний із питанням самовиховання особистості, формування толерантності як норми міжетнічної та міжкультурної взаємодії, прийняття особистістю адекватних рішень в умовах політичного напруження в суспільстві й усвідомлення відповідальності за їхні наслідки. Педагогічний компонент педагогіки миру реалізується через виховання в майбутніх офіцерів сформованості гуманістичних загальнолюдських цінностей, широкого кругозору, ерудиції та освіченості, уміння співпереживати, нести відповідальність за свої дії, уміння застосовувати навички обмеженого насильства.

У контексті дослідження запропонована модель полікультурного освітнього середовища навчального закладу як розвивальної цілісності, структурні компоненти якої містять просторово-семантичний, змістовно-методичний, комунікаційно-організаційний, цільово-стратегічний і суб'єктний компоненти, уточнено особливості їхнього навчально-методичного забезпечення та реалізації в контексті гуманітаризації змісту вищої військової освіти.

Ключові слова: педагогіка миру, військовий заклад вищої освіти, міжкультурна комунікація, полікультурне освітнє середовище, полілог, толерантність, курсант.

УДК 373.015.31:502

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.19>**В. Д. Мелаш**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького**А. Б. Варениченко**кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри початкової освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено пошуку ефективних педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів. Проаналізовано літературу з означеної проблеми, що дає можливість зробити висновок про те, що науковці не мають єдиної думки стосовно того, які повинні бути створені умови для забезпечення найбільшої ефективності освітнього процесу. Загалом визначають організаційні, матеріальні та психологічні умови. На нашу думку, вибір тих чи інших педагогічних умов залежить від мети навчання, специфіки змісту навчання, особливостей професійної діяльності майбутніх учителів, а також можливостей освітнього закладу. У сутність поняття «педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» вкладаємо таке значення: це цілеспрямовані й об'єктивні можливості освітнього процесу та чинники й обставини, що забезпечують відповідний процес у єдності традиційного й інноваційних підходів. Визначена така педагогічна умова: включення у змістову парадигму підготовки здобувачів вищої освіти матеріалу екологічного спрямування з метою інтеграції екологічних і психолого-педагогічних знань. Були виявлені педагогічні засоби формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів (1 курс): навчальна дисципліна «Основи природознавства» та спецсеминар «Екологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів». Під час навчання здобувачів вищої освіти «Основи природознавства» застосовувалися методики: а) методика використання об'єктів і процесів навколишнього світу як джерела інформації для здобувачів вищої освіти; б) методика дослідження екологічних ситуацій, що характеризують стан ландшафтів; в) методика використання навколишнього середовища як фактору становлення професійних компетентностей; г) методика аналізу рівня сформованості знань про навколишній світ. Нами був розроблений спецсеминар «Екологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів», який передбачав теми та методи їх подання.

Ключові слова: педагогічна умова, підготовка майбутнього вчителя, молодші школярі, спецсеминар, формування екологічної культури.

Постановка проблеми. Проблема навколишнього середовища є надзвичайно актуальною і привертає до себе дедалі більше уваги, адже усвідомлення значення довкілля та його проблем, реальних і потенційних, становить істотну частину високої якості життя кожної людини, усього суспільства та нації загалом. Нині екологічні проблеми – це результат довготривалого дисгармонійного розвитку соціальних і економічних процесів як в окремих країнах і регіонах, так і у світовій цивілізації. В історії розвитку людського суспільства склалися уявлення про невичерпність природних багатств, а прагнення пристосувати природу до економічних потреб і споживацьке ставлення до природних ресурсів призвели не тільки до відчуження людини від природи й еко-

логічної кризи, а й до кризи культури. Тому відповіді на екологічні проблеми слід шукати у сфері культури, оскільки в її основі лежать загальнолюдські цінності. Екологічна культура стає необхідною умовою подолання негативних наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище і є регулятором відносин у системі «людина – довкілля». Одним із необхідних механізмів цього процесу визнано екологічну освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування екологічної культури в початковій школі, розвиток емоційної сфери та практичних навичок в екологічній діяльності, формування моральних цінностей розкриваються в дослідженнях таких науковців, як А. Войтович, О. Грошовенко, О. Деркач, Т. Дорошенко, П. Дячук, Р. Жигайлова,

Т. Завгородня, Л. Загородня, Г. Зозуля, В. Іщук, Л. Крамар, Г. Кремечек, О. Крюкова, Л. Левко, В. Мелаш, Н. Матвєєва, О. Мітрясова, Н. Ніколенко, М. Петрик, Л. Пономаренко, Н. Пустовіт, О. Свистак-Яроцька, О. Федій, О. Химинець, М. Хроленко, В. Червонецький, О. Шевчук, А. Шумілова та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування педагогічної умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Щоб екологічна підготовка здобувачів вищої освіти була ефективною, необхідно виділити та розглянути найважливіші педагогічні умови освітнього процесу.

У словниках, довідниках, інших наукових розвідках існує кілька трактувань поняття «умова», зокрема як обставини, від якої щось залежить [1, с. 104]; факторів, обставин, що зумовлюють ефективність функціонування педагогічної системи, успішність навчального процесу [7, с. 106].

Ми спиралися на дефініцію «педагогічні умови». Уточнюючи термінологічне значення, формулюємо задеклароване поняття як сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів підвищення ефективності педагогічного управління й матеріально-просторового середовища, які забезпечують успішне вирішення поставлених ними проєктованих завдань [4, с. 185].

Спираючись на думку багатьох учених (таких як І.А. Малишевська [2], К.Г. Магрламова, Н.В. Семенюк, Л.В. Пономаренко, А.Ю. Войтович, О.А. Біда та ін.), вважаємо за можливе користуватися таким визначенням педагогічних умов: цілеспрямований відбір і застосування елементів змісту, методів і форм підготовки майбутнього вчителя початкової школи, за наявності яких ефективно функціонуватиме програма формування екологічної культури молодших школярів.

Аналіз літератури з означеної проблеми дає можливість зробити висновок про те, що думки авторів позначені дисонансом і суперечливістю щодо того, які повинні бути умови для забезпечення найбільшої ефективності освітнього процесу. Загалом вони визначають організаційні, матеріальні та психологічні умови. До організаційних умов відносять: режим навчання, організаційну структуру освітнього процесу, загально-гігієнічні та фізіологічні вимоги тощо [8, с. 5]. Матеріальні умови пов'язані із забезпеченням освітнього процесу засобами навчання: технічна оснащеність, наявність наочних засобів і навчально-методичного комплексу, посібників і розробок для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Психологічні умови пов'язані з комунікативним забезпеченням освітнього процесу й визначаються здатністю педагога управляти спілкуванням, а також організувати сприятливий

психологічний клімат у комунікативній взаємодії у групі. На нашу думку, вибір тих чи інших педагогічних умов залежить від мети навчання, специфіки змісту навчання, особливостей професійної діяльності майбутніх учителів, а також можливостей освітнього закладу.

У понятійний зміст категорії «педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» вкладаємо таке значення: це цілеспрямовані й об'єктивні можливості освітнього процесу та чинники й обставини, що забезпечують відповідний процес у єдності традиційного й інноваційних підходів.

Науковці визначають педагогічні умови залежно від спрямованості їхнього дослідження, зокрема екологічної підготовки майбутніх учителів (С. Совіра [5, с. 134]); екологічної підготовки майбутніх учителів початкових класів (В. Танська [6, с. 179]); формування готовності вчителя до активізації освітнього процесу в початковій школі (Г. Тарасенко [7, с. 25]); розвитку екологічної культури (учнів, молодших школярів, майбутніх учителів) (В. Мелаш [3]); формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи (О. Грошовенко), почуття відповідальності молодших школярів (М. Петрик [4]).

На основі визначених науковцями педагогічних умов обґрунтована така педагогічна умова: включення у змістову парадигму підготовки здобувачів вищої освіти матеріалу екологічного спрямування з метою інтеграції екологічних і психолого-педагогічних знань.

Підготовка майбутнього вчителя до формування екологічної культури молодших школярів здійснювалася в межах навчальної дисципліни, зміст якої включав: інтерпретацію таких понять, як екологічна культура, екологічна освіта; технологію здійснення екологічної освіти, вимоги до здійснення еколого-педагогічної роботи, характеристики практичного досвіду вчителів початкових класів (1 курс, здобувачі вищої освіти вивчали дисципліни, спрямовані на освоєння екологічних і професійних знань («Основи природознавства» та спецсеминар «Екологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів»), які виступають педагогічними засобами формування готовності майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів [3, с. 14]).

Етапній підготовці здобувачів вищої освіти до формування екологічної культури молодших школярів сприяло створення таких умов під час вивчення психолого-педагогічних і екологічних дисциплін, коли теоретичні знання засвоювалися згідно з послідовними процедурами: набуттям теоретичних знань за типом (сума конкретних екологічних знань; сума конкретних психоло-

го-педагогічних знань; знання досвіду вчителів; аналіз рівня цих знань); трансляцією знань в уміння й навички за допомогою творчих завдань; демонстрацією вмінь на навчальних заняттях і під час педагогічної та навчальної практики. Розглянемо детальніше процес застосування навчальних дисциплін з оновленим змістом екологічного матеріалу. У навчанні здобувачів вищої освіти «Основ природознавства» застосовувалися такі методики: а) методика використання об'єктів і процесів навколишнього світу як джерела інформації для здобувачів вищої освіти; б) методика дослідження екологічних ситуацій, що характеризують стан ландшафтів; в) методика використання навколишнього середовища як фактору становлення професійних компетентностей; г) методика аналізу рівня сформованості знань про навколишній світ.

Методика використання об'єктів і процесів навколишнього світу як джерело інформації для здобувачів вищої освіти. Ця методика реалізовувалася в активних формах навчання здобувачів вищої освіти: дослідницьких проєктах, кейс-стаді (case-study). Так, протягом року навчання здобувачі вищої освіти проводили спостереження за кліматичними змінами, вивчали фенологічні явища, анатомо-морфологічні, екологічні особливості рослин і тварин на території свого краю [1, с. 104].

Кожен здобувач вищої освіти протягом одного семестру виконував кілька (3–6) індивідуальних завдань дослідницького характеру за кожним модулем курсу «Основи природознавства», тож за рік їх загальна сума становила не менше 20 завдань. Наведемо один із прикладів.

Серед основних показників стану природного середовища, які досліджуються здобувачами вищої освіти, а також можуть бути використані для проведення навчальних занять у початковій школі, запропоновано: визначення характеру ґрунтів, рельєфу, забруднення атмосферного повітря, рівень забруднення вод, ґрунтові особливості, рослинний покрив, тваринний світ, а також антропогенний вплив на них.

Починати природне дослідження необхідно з аналізу ґрунтів, що складають територію. Важливим етапом дослідження є визначення особливостей рельєфу, оцінка ступеня його виразності. Забруднення повітря важко встановити без використання спеціальних приладів, однак у нагоді стали методики біоіндикації. Основним показником забруднення вод пропонувалося визначити їхню каламутність, колір, запах, наявність забруднень й інші ознаки, які легко ідентифікуються за польових умов. За різноманітністю біоти визначалися показники стану ландшафту. Під час проведення досліджень визначався ступінь загальної деградації природних комплексів,

основні джерела забруднень, найбільш критичні екологічні території тощо.

Найбільш сприятливі умови для реалізації означеної методики створювалися в ході навчальної (польової) практики. До неї залучено три складники: екскурсійну форму вивчення ландшафтів навколишнього світу, вивчення методів ландшафтних польових досліджень у ході екскурсій, лабораторну обробку (інвентаризацію зборів) матеріалів екскурсій.

У ботанічній частині польової практики ми організуємо невеликі експедиції, спрямовані на обстеження популяцій рідкісних рослин. Із найбільш цінними об'єктами працювали викладачі, проводячи обліки, вимірювання, гербаризацію, а здобувачі вищої освіти були співучасниками дискусій і помічниками у проведенні обліків.

Із метою підсилення процесів екологізації змісту дисципліни запропоновано спецсеминар «Екологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів», який передбачав такі теми та методи їх подання, як: цілі та завдання екологічної освіти та виховання (відеолекція), сутність і зміст екологічної освіти та виховання у школі (міні-конференція, презентація), концепція екологічної освіти (дискусія), методи й технології екологічної освіти та виховання (екологічний тренінг), особливості екологічної освіти та виховання дітей у школі (спільна робота викладача і здобувача вищої освіти), регіональні екологічні особливості в екологічній освіті та вихованні (лекція на природі, організація екскурсії), формальна й неформальна екологічна освіта та виховання (тренінг), учитель початкових класів і його роль в освітньому процесі школи (рольові ігри), методи й технології організації позанавчальної еколого-орієнтованої роботи у школі (презентація), діяльність класного керівника як одна з умов успішності еколого-освітнього процесу в класі (тренінг – вирішення педагогічних ситуацій).

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз здобутків із проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів у науковій літературі показав, що значну частину праць присвячено окремим питанням і напрямам організації цього процесу, зокрема: освіті в інтересах сталого розвитку, взаємодії людини та природи, моделям екологічної освіти; цілям, завданням, змісту, формам і методам екологічної освіти молодших школярів, модернізації сучасної початкової школи, розвитку екологічної культури, екологічній освіті майбутніх учителів, формуванню в них екологічної культури, екологічної компетентності, екоцентричного світогляду, екологічної відповідальності.

Особливу увагу приділено особливостям формування в учнів молодших класів екологічної культури в контексті діяльності вчителя початко-

вої школи (навчальної, виховної, діагностичної, розвивальної, корекційної, контролювальної, оцінювальної, організаторської, консультативної, науково-методичної, пропагандистської та ін.), її різним формам і методам. Проте ще не створені оптимальні умови для розвитку особистості вчителя, здатного організувати екологічну освіту, здійснювати еколого-педагогічну діяльність на творчому рівні.

Тому процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів відбуватиметься більш ефективно в разі оптимізації педагогічних умов. Нами планується розробка такої педагогічної умови, як організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної та практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій.

Список використаної літератури:

1. Борисенко Н.М. Педагогічні умови формування екоцентричного світогляду майбутніх учителів початкових класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2010. 307 с.
2. Малишевська І.А. Методика використання природотерапії як технології корекції здоров'я учнів початкової школи : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. 162 с.
3. Мелаш В.Д., Варениченко А.Б. Випереджаюча екологічна освіта для сталого розвитку суспільства : навчальний посібник. Рига, 2018. 72 с.
4. Петрик М.І. Вікові особливості молодших школярів як передумова бережливого ставлення до природи. *Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 19 жовт. 2018 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 185–187.
5. Совгіра С.В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : монографія. Київ : Науковий світ, 2008. 346 с.
6. Танська В.В. Науково-теоретичне підґрунтя проблеми підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури учнів молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 35. С. 179–181.
7. Тарасенко Г.С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти. Черкаси : Вертикаль, 2006. 308 с.
8. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 класи. Київ : Освіта-Центр+, 2018. 240 с.

Melash V., Varenychenko A. Pedagogical means of formation of future primary school teacher's readiness for the development of elementary school children's ecological culture

The article is devoted to the search for effective pedagogical conditions for the preparation of future primary school teachers for the formation of environmental culture of elementary school children. The literature on this problem is analyzed, which allows us to conclude that the opinions of scientists are marked by a contradiction as to what conditions should be created to ensure the greatest efficiency of the educational process. In general, they determine the organizational, material and psychological conditions. In our opinion, the choice of certain pedagogical conditions depends on the purpose of education, the specifics of the content of education, the peculiarities of the professional activities of future teachers, as well as the capabilities of the educational institution. We attach the following meaning to the essence of the concept "Pedagogical conditions of preparation of the future primary school teacher for formation of ecological culture of elementary school children": it is purposeful and objective possibilities of educational process and the factors and circumstances providing the corresponding process in unity of traditional and innovative approaches. The following pedagogical condition is defined: inclusion in the semantic paradigm of preparation of applicants for higher education of the material of ecological orientation for the purpose of integration of ecological and psychological and pedagogical knowledge. During the research, pedagogical means of forming the readiness of future primary school teachers to form the environmental culture of elementary school children (1st year) were identified: the discipline "Fundamentals of Science" and a special seminar "Environmental competence of future primary school teachers". During the training of applicants for higher education "Fundamentals of Natural Sciences" the following methods were used: a) methods of using objects and processes of the surrounding world as a source of information for applicants for higher education; b) methods of studying ecological situations that characterize the state of landscapes; c) methods of using the environment as a factor in the formation of professional competencies; d) methods of analysis of the level of formation of knowledge about the world around. We have developed a special seminar "Environmental competence of future primary school teachers", which included topics and methods of their presentation.

Key words: pedagogical condition, preparation of a future primary school teacher, elementary school children, special seminar, formation of ecological culture.

УДК 37:371.322:351.746.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.20>**А. А. Мірошніченко**кандидат педагогічних наук,
заступник начальника факультету охорони та захисту державного кордону по роботі з персоналом
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького**Р. В. Сич**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри вогневої та тактико-спеціальної підготовки
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМАНДНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті обґрунтовано особливості формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників.

Автори розуміють уміння як здатність робити що-небудь, зумовлену набутими знаннями та досвідом. На відміну від навичок, уміння функціонують під свідомим самоконтролем людини.

Офіцери з достатньо сформованими командно-педагогічними умінями працюють цілеспрямовано, з перспективою та повною віддачею. Звертається увага на те, що у контексті формування командно-педагогічних умінь до майбутніх офіцерів-прикордонників висуваються такі вимоги: прагнення розвивати та вдосконалювати особистісні якості, необхідні для військово-педагогічної діяльності; турбота про честь і гідність професії прикордонника.

Великою є роль педагога у процесі формування командно-педагогічних умінь курсантів. Педагогічно-новатори надають значення створенню позитивних емоцій як на заняттях, так і в повсякденній діяльності.

Основою командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників є професійні якості (військово-фахові, фізичні, моральні, психологічні). Зміст загальновійськових навчальних дисциплін орієнтований на потреби діяльності прикордонної служби як правоохоронного органу та військового формування.

Формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін відбувається на заняттях різних видів (лекціях, практичних, самостійних, індивідуальних, семінарських заняттях, під час написання курсових робіт, проходження стажування в підрозділах (органах) охорони кордону), у позанавчальний час. Вирішальну роль відіграє вдалий вибір форм і методів навчання. Автори вважають, що найбільш дієвими щодо формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників є застосування форм і методів інтерактивного навчання, формування проектних команд, творчих мікрогруп.

Автори доходять висновку, що особливістю процесу формування командно-педагогічних навичок майбутніх офіцерів-прикордонників, як і професійної діяльності курсантів загалом, є поєднання статутних вимог, норм і правил поведінки військовослужбовця у певних ситуаціях із особистісним, творчим підходом до кожного із підпорядкованого персоналу.

Ключові слова: командно-педагогічні уміння, формування, майбутні офіцери-прикордонники, професійна діяльність, загальновійськові дисципліни, педагоги, процес навчання.

Постановка проблеми. У кожному виді людської діяльності втілені ті уміння, використання яких призводить до появи цього виду діяльності. Знання є продуктом людської діяльності, отже, в них втілена діяльність щодо набуття і застосування цих знань. Це і є основою для виокремлення умінь, формування яких є обов'язковим в освітньому процесі. Отже, потрібно мати на увазі не лише відтворення певних алгоритмів дій, а й використання їх у нових, нестандартних ситуаціях. Лише за цих умов будуть формуватися уміння застосовувати отримані знання в нетипових ситуаціях.

Випускник НАДПСУ є фахівцем не лише у військово-прикордонній справі, у конкретній галузі

охорони кордону. Він ще є військовим педагогом, тим, хто навчатиме та виховуватиме підлеглих. Сформованість командно-педагогічних умінь майбутнього офіцера-прикордонника є одним із вирішальних факторів успішності усієї його професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує чимало досліджень, предметом вивчення яких є формування професійних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників. Це питання переважно вивчається в контексті формування знань, умінь і навичок майбутніх фахівців чи формування професійної компетентності військовослужбовців. Згідно з О. Щербаковим уміння визначаються як

володіння складною системою психологічних і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції діяльності за допомогою наявних у суб'єкта знань і навичок [1, с. 27–29]. В. Кострач вважає, що вміння забезпечуються синтезом властивостей особистості (вольових, інтелектуальних, емоційних) і є засобом свідомої, цілеспрямованої, довільної творчої праці. Суттєвою їхньою ознакою є практичний, діяльнісний характер [2, с. 16].

Цікаві підходи до підвищення ефективності формування командних умінь офіцерів у вищих військових навчальних закладах містяться у дисертаційних дослідженнях А. Галімова, І. Грязнова, О. Діденка, В. Кельби, С. Кубіцького, А. Кучеренка, Г. Марченка, А. Окіпняка, С. Полторака, В. Ройляна, Е. Сарафанюка, О. Тогочинського та ін.

Водночас аналіз педагогічних джерел свідчить про те, що, незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми формування професійних умінь майбутніх офіцерів, питання формування командно-педагогічних умінь потребує більш детального вивчення.

Метою статті є обґрунтування особливостей формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження особливостей формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників важливе значення має аналіз процесу опанування цими вміннями у процесі вивчення загальновійськових дисциплін.

На думку В. Ягупова, під знаннями розуміють сукупність засвоєних відомостей, понять, уявлень про предмети та явища навколишнього світу і діяльності. Знання (загальні та спеціальні) є продуктом пізнання людиною предметів і явищ дійсності, законів природи та суспільства. Професійні знання складаються з понять і категорій певної сфери діяльності (професії). Знання поділяють на теоретичні та практичні. Теоретичні знання розкривають сутність речей, явищ і подій. Вони є основою успішної практичної діяльності учня. Практичні знання включають переважно відомості про використання тих чи інших предметів і ситуацій із конкретною метою [3, с. 236].

Міцність професійних знань і їхня дієвість становлять основне завдання процесу навчання. З цього приводу Я. Коменський у «Великій дидактиці» зазначав, що все має закріплюватися постійними вправами: навчання неможливо довести до досконалості без частих та особливо майстерних повторень і вправ [4, с. 128].

Автоматична дія, яка сформована цілеспрямованими вправами та виконується легко та вільно, називається навичкою. Психологічна сутність навички полягає в тому, що вона звільняє свідомість учня від необхідності контролювати технічні компоненти діяльності та дає змогу зосередитися

на її меті, завданнях та умовах [3, с. 237]. Високий рівень оволодіння знаннями та навичками, творче застосування їх на практиці трактується як уміння.

Уміння – це здатність робити що-небудь, зумовлена набутими знаннями та досвідом. На відміну від навичок, уміння функціонують під свідомим самоконтролем людини.

Загалом аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що уміння інтерпретують як готовність до відповідної діяльності, здатність виконувати дії на основі засвоєних знань, навичок і досвіду (С. Гончаренко, В. Кострач, В. Ягупов), спосіб виконання дії (М. Касьяненко, П. Щербань), практичні дії, що здійснюються на основі отриманих знань (Ю. Дем'янюк, С. Калаур, М. Ярмаченко).

Досвід переконує, що офіцери з достатньо сформованими командно-педагогічними вміннями є людьми, захопленими своєю справою. Вони працюють цілеспрямовано, з перспективою та повною віддачею. Постійним принципом для роботи таких педагогів є: «На кожному занятті викладайся повністю, використовуй усі свої можливості максимально». Завдяки реалізації цього принципу досягається високий рівень сформованості командно-педагогічних умінь курсантів. З одного боку, вони виявляють відкритість і дружелюбність, з іншого – вміють надавати своїй поведінці доцільності, зберігати спокій, витримку у різних ситуаціях. Здатність до співробітництва є показником командно-педагогічної культури офіцера, а взаємна повага і рівність сторін – необхідною умовою формування цієї культури. Багато в цьому сенсі досягають офіцери, котрі є педагогами-новаторами. Вони навчають підлеглих самооцінці, роздумів над власною діяльністю, діяльністю своїх товаришів, колективного аналізу суспільного життя. Великого значення педагого-новатори надають створенню позитивних емоцій як на заняттях, так і в повсякденній діяльності.

Ми погоджуємося з Д. Іщенком, Ю. Сердюком, які визначають, що формування командно-педагогічних умінь складається із взаємодії шести основних блоків: досвіду особистості; функціональних механізмів психіки; типологічних властивостей особистості; динаміки особистості; індивідуально значимих соціальних ситуацій та індивідуально значимого соціального оточення [5, с. 119]. Тож необхідною умовою успіху офіцера є вміння долати психологічні труднощі, що виникають під час педагогічної діяльності, а саме володіння своїм самопочуттям, вміння поводитися вільно та невимушено, знайти необхідну інтонацію, вираз обличчя, жест тощо.

Науковці поділяють пізнавальні вміння на такі: конкретні, часткові (предметні), які відображають специфіку того чи іншого предмета й виявляються при засвоєнні конкретних знань; узагальнені, що забезпечують перебіг пізнавальної діяльності під

час вивчення всіх навчальних дисциплін; загальні, які пов'язуються із самостійною пізнавальною діяльністю [6, с. 74].

У контексті формування командно-педагогічних умінь до майбутніх офіцерів-прикордонників висуваються такі вимоги: прагнення розвивати та вдосконалювати особистісні якості, необхідні для військово-педагогічної діяльності; турбота про честь і гідність професії прикордонника.

Щодо педагога, то йому недостатньо знати, що його роль у процесі формування командно-педагогічних умінь курсантів є великою. Він повинен вміти використати свої педагогічні можливості повною мірою. Для цього педагогу необхідно грамотно оцінити власну особистісну та професійну готовності до здійснення навчання та виховання підлеглих, вміти здійснювати вплив на підлеглих, у т. ч. прихований.

Командиру належить володіти словом, засобом переконання. Переконання – це ключ до вирішення багатьох ситуацій, а інколи і конфліктів, які виникають під час педагогічного процесу. Переконання, слово та переконання... Недарма древні говорили, що освіта не дає паростків у душі, коли вона не проникає до значимої глибини. Це проникнення можливе лише у гармонійній єдності високого професіоналізму, військового та педагогічного мистецтва офіцера. Сьогодні більше, ніж будь-коли, життя, суспільна практика примушують нас шукати нові підходи та рішення.

Не можна не погодитися з думкою В. Ягупова про наявність у діяльності офіцера такої суттєвої особливості, як надзвичайно міцний виховний відтінок, який визначає педагогічний характер професійної діяльності офіцера і характеризує її як цілеспрямовану, багатогранну, змістовну та гуманістичну [3, с. 241].

Досліджуючи проблему формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання, О. Торічний справедливо зауважує, що професійна підготовка майбутніх офіцерів, на противагу професійній підготовці фахівців у цивільних закладах освіти, має специфічні особливості, зумовлені характером і специфікою їхньої майбутньої професійної діяльності [7, с. 91].

Основою командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників є професійні якості (військово-фахові, фізичні, моральні, психологічні). Зміст загальновійськових дисциплін орієнтований на потреби діяльності прикордонної служби як правоохоронного органу та військового формування. Тому серед умінь, які мають бути сформовані у курсантів під час вивчення цих дисциплін, виділяємо такі:

по-перше, впроваджувати положення та вимоги Статутів Збройних Сил України в життя та побут підрозділів під час виконання завдань

із оперативно-службової діяльності; прищеплювати дух бездоганного виконання військової присяги, статутів і глибоке їх розуміння підлеглими; точно виконувати та правильно застосовувати положення статутів в організації діяльності та побуту підрозділу; використовувати раціональні форми та методи роботи, які забезпечують підтримку статутного внутрішнього порядку та високу дисципліну в підрозділі; правильно організувати та проводити навчальні та методичні заняття зі Статутів Збройних Сил України; навчати підлеглих командирів форм і методів роботи з виховання персоналу, неухильного виконання вимог загальновійськових статутів у повсякденній діяльності;

по-друге, застосовувати положення Стройового Статуту Збройних Сил України на заняттях зі стройової підготовки та в повсякденному житті підрозділу; чітко виконувати стройові прийоми на місці та під час руху, без зброї та зі зброєю; впевнено керувати підрозділами, правильно і чітко подавати команди (сигнали) для шиккування, руху і перешикування підрозділів на місці та під час руху; організувати, методично правильно проводити заняття зі стройової підготовки та стройовий огляд підрозділу;

по-третє, організувати бій механізованих (танкових) підрозділів Сухопутних військ в основних видах загальновійськового бою та впевнено управляти ними; проводити розрахунки бойових і маршових можливостей підрозділів; ефективно використовувати бойову техніку й озброєння штатних (приданих) механізованих (танкових) підрозділів Сухопутних військ в основних видах загальновійськового бою; проводити рекогносцировку та ставити бойові завдання підрозділам; організувати взаємодію, бойове забезпечення й управління; моделювати тактичні дії й управління підрозділами на основі світового досвіду розвитку форм бою.

Під час дослідження нами були виділені такі типові помилки, через які у командирів не налагоджується контакт із підлеглими: невміння помічати зміни в поведінці та зовнішньому вигляді підлеглого; невідповідність форми спілкування його змісту; доведення неповної інформації в конкретній ситуації спілкування; максималізм у формі ставлення вимог; поспішність, категоричність в оцінці дій; забобони, упереджене ставлення; нездатність уявити себе на місці іншого.

Формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін відбувається на заняттях різних видів (лекціях, практичних, самостійних, індивідуальних, семінарських заняттях, під час написання курсових робіт, проходження стажування в підрозділах (органах) охорони кордону), у позанавчальний час. Вирішальну

роль відіграє вдалий вибір форм і методів навчання. Практичний досвід переконує, що найбільш дієвими щодо формування командно-педагогічних умінь майбутніх офіцерів-прикордонників є застосування форм і методів інтерактивного навчання, формування проектних команд, творчих мікрогруп.

Інтерактивне навчання трактуємо як спільну діяльність всіх учасників освітнього процесу, спільне вирішення проблемних ситуацій у діяльності командира тощо.

Доцільно врахувати думку О. Пометун, за якою у контексті інтерактивного навчання знання набувають іншої форми [8, с. 7]. З одного боку, курсант отримує знання завдяки вияву власної активності у їх здобутті. З іншого – курсант має можливість на занятті реалізувати отримані знання і перетворити їх на уміння.

Доходимо висновку, що сформованість командно-педагогічних навичок передбачає, що педагог має здібності слухати, не перебивати, стримувати свої емоції, зважувати відповіді. Причому краще уникати поганої звички слухати, не дивлячись на людину, реагувати на будь-яку відволікаючу дію, займатися під час бесіди сторонніми справами. Все це необхідно не тільки для отримання потрібної інформації та виявлення позиції співбесідника, але і для зняття психологічної напруги, що значно полегшує подальшу взаємодію. Атмосфера взаємодовіри, доброзичливості допомагає офіцеру та курсанту пізнавати свої позитивні якості, долати труднощі, формувати командно-педагогічні навички.

Урахування людського фактора є досить складним завданням, пов'язаним зі зміною свідомості та переконань людини. Чим більше командирів відомо про особистість підлеглого, тим чіткіші та ґрунтовніші рішення щодо нього. Саме тому досвідчений офіцер роботу щодо формування командно-педагогічних навичок починає з усебічного вивчення особового складу, залучає до цієї роботи молодших командирів, активістів як своїх помічників. Тільки так зароджується правильна освітня стратегія щодо кожного майбутнього офіцера-прикордонника, тільки тоді командир зможе підібрати до кожної особистості засоби педагогічного впливу.

Звичайно, процес формування командно-педагогічних умінь не може виключити й офіційних (ділових) відносин. Оскільки ділові відносини з підлеглими на практиці базуються на основі поєднання вимог Військових статутів і загальнолюдських відносин, доцільним у процесі формування командно-педагогічних умінь, як і педагогічному

процесі загалом, є вміле поєднання офіційних і неофіційних взаємовідносин. У тісних контактах народжується справжнє взаєморозуміння, з яким курсант проходить школу професіоналізму, моралі, спілкування, щирості, гуманності, отримує командно-педагогічний досвід.

Висновки і пропозиції. Отже, особливістю процесу формування командно-педагогічних навичок майбутніх офіцерів-прикордонників, як і професійної діяльності курсантів загалом, є поєднання статутних вимог, норм і правил поведінки військовослужбовця у певних ситуаціях із особистісним, творчим підходом до кожного із підпорядкованого персоналу. Тому перспективу подальших наукових пошуків з окресленої проблематики становлять питання інтерактивних форм і методів підготовки курсантів-прикордонників, дослідження особливостей формування командно-педагогічних умінь за різних умов діяльності, зокрема під час стажування в органах (підрозділах) охорони кордону.

Список використаної літератури:

1. Щербаков А.И. Совершенствование системы психолого-педагогического образования будущего учителя. *Вопросы психологии*. 1981. № 5. С. 27–29.
2. Кострач В.В. Формування професійних умінь майбутніх офіцерів-психологів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2008. 276 с.
3. Ягупов В.В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
4. Коваленко Є.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.
5. Сердюк Ю.І. Сутність, зміст формування командно-педагогічних навичок у майбутніх офіцерів. *Збірник наукових праць*. Хмельницький : НАДПСУ, 2010. № 56, ч. II. С. 119–122.
6. Мірошніченко В.І. Організація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх юристів в коледжах як складова їх підготовки до професійної діяльності. *Вісник Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. 15. 2019. С. 71–76.
7. Торічний О.В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. 536 с.
8. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 144 с.

Miroshnichenko A., Sych R. Features of formation of team and pedagogical skills future border officers

The article substantiates the peculiarities of the formation of command and pedagogical skills of future border guards.

The authors understand skill as the ability to do something that is due to acquired knowledge and experience. Unlike skills, skills function under the conscious self-control of a person.

Officers with well-developed command and pedagogical skills work purposefully, with perspective and full commitment. Attention is drawn to the fact that in the context of the formation of command and pedagogical skills, future border guards are subject to the following requirements: the desire to develop and improve personal qualities necessary for military pedagogical activities; concern for the honor and dignity of the border guard profession.

The role of the teacher in the process of formation of command and pedagogical skills of cadets is great. Innovative educators attach importance to creating positive emotions both in the classroom and in everyday activities.

The basis of command and pedagogical skills of future border guards are professional qualities (military-professional, physical, moral, psychological). The content of general military disciplines is focused on the needs of the border service as a law enforcement agency and military formation.

The formation of command and pedagogical skills of future border officers in the process of studying general military disciplines takes place in classes of various types (lectures, practical, independent, individual, seminars, during the writing of term papers, internships in units (bodies) of border protection), outside training time. The crucial role is played by the successful choice of forms and methods of teaching.

The authors believe that the most effective in the formation of command and pedagogical skills of future border guards are the use of forms and methods of interactive learning, the formation of project teams, creative microgroups.

The authors conclude that the peculiarity of the process of forming command and pedagogical skills of future border officers, as well as the professional activities of cadets in general, is a combination of statutory requirements, norms and rules of conduct in certain situations with a personal, creative approach to each subordinate.

Key words: *command and pedagogical skills, formation, future border guards officers, professional activity, general military disciplines, teachers, learning process.*

О. А. Мкртічянкандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ 4–7 РОКІВ

Стаття присвячена актуальній проблемі дошкільної освіти – обґрунтуванню методологічних підходів підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку. Визначено сутність поняття «методологія», «підхід». Проаналізовано основні методологічні підходи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років. Виділено та розкрито аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний підходи. Встановлено, що аксіологічний підхід у системі професійно-педагогічної підготовки орієнтований на формування системи педагогічних цінностей, які відповідають вимогам майбутнього вихователя, а формування у студентів системи ціннісних орієнтацій визначає рівень готовності майбутнього фахівця до реалізації життєвих і професійних планів. Ефективність підготовки майбутнього вихователя передбачає системний підхід, в основі якого – багатофункціональність, ступінчастість і гнучкість, що забезпечує вдосконалення професійної освіти та дозволяє створити умови для використання різноманітних освітніх програм з урахуванням індивідуальних особливостей. Поетапне оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками допомагає особистості самостійно вибудувати власну модель підготовки, яка забезпечує широкий вибір можливостей для самоконтролю особистості над певним обсягом знань. Визначено особистісно-діяльнісний підхід як складне особистісне утворення, що включає в себе структурні компоненти, якості особистості та здатність до самовдосконалення; оволодіння відповідною системою знань, умінь і навичок. Зазначено, що культурологічний підхід передбачає вдосконалення культури знань і культури спілкування, культури мислення та культури поведінки з метою всебічної фахової підготовки майбутнього фахівця.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці системи підготовки вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років на засадах аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, культурологічного підходів.

Ключові слова: методологічний підхід, професійна підготовка, аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний підходи, вихователь, розвиток, музично-творчі здібності, діти 4–7 років.

Постановка проблеми. Виховання дошкільника як повноцінного члена суспільства є пріоритетним напрямом модернізації дошкільної освіти, що передбачає активізацію компетентності вихователів ЗДО, а також особистісний і професійний вплив на дитину. Так, актуалізується формування особистості як суб'єкта освітнього процесу та здатність вихователя успішно вирішувати проблеми, пов'язані з професійною діяльністю. Тому система дошкільної освіти визнає важливість готовності майбутнього вихователя до професійної діяльності, а також рівня сформованості у дошкільника навичок і умінь як передумов його успішного становлення в освітньому процесі.

Слід підкреслити, що фахівець повинен бути розвинутою та творчою особистістю, котра володіє досягненнями наук про людину та закономірності її вдосконалення, новими педагогічними технологіями. Тому одним із основних завдань сучасної вищої школи, яка готує кадри для ЗВО, є підвищення професійно-творчого потенціалу

майбутніх вихователів, здатних втілити у практику інноваційні зміни, орієнтовані на творчий розвиток дітей 4–7 років.

Однак нині переважна більшість майбутніх вихователів, котрі навчаються за спеціальністю «Дошкільна освіта» у ЗВО та є випускниками бакалаврату, відносять аспект розвитку музично-творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку до категорії «можливих, але не обов'язкових» (52%), інші студенти вважають, що «практично готові» (36%) або ж визнають себе взагалі не підготовленими (12%). Таким чином, професійна підготовка вихователя ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей у старших дошкільників за умов основного етапу їхнього професійного становлення є недосконалою.

Отже, нині необхідна актуалізація проблеми підготовки педагогічних кадрів ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей дітей та обґрунтування методологічних підходів до підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання методології, методологічних підходів до розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники. Так, Р. Войтович методологію наукових досліджень визначає як систему наукових принципів, які є базовими компонентами, включаючи засоби, методи та прийоми; вчення про науковий метод пізнання; теорію методів дослідження, систему знань про теорію науки; організацію науково-пізнавальної діяльності [1, с. 5]. Науковці В. Бакуменко, С. Кравченко розглядають методологію як систему принципів і способів організації теоретичної та практичної діяльності [2].

У Філософському енциклопедичному словнику методологія визначається як сукупність підходів, способів, прийомів, що використовуються у процесі пізнання та практичної діяльності для досягнення мети (отримання наукових знань, досягнення певних результатів [3, с. 374].

Нині методологія має на меті систематизування певного обсягу наукового знання та створення умов для розробки подальших, ефективних напрямів дослідження, маючи у своєму розпорядженні значну кількість підходів до дослідження означеної проблеми. Поняття «методологічний підхід» означає дотримання дослідником певного ставлення до досліджуваного феномена або явища під час наукового пошуку, що базується на основних положеннях відповідної теорії та визначає напрями пошуку стосовно предмета дослідження [4, с. 19].

Так, Н. Титова обґрунтувала такі методологічні підходи до психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання у ЗВО, як: компетентнісний, діяльнісний, особистісно-зорієнтований, акмеологічний, аксіологічний, системний, синергетичний [5].

С. Нечай, обґрунтовуючи методологічні підходи, взяла за основу системний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, аксіологічний і культурологічний підходи до вирішення питань підготовки майбутніх вихователів до поліфункціонального застосування музики в аудіальному розвитку дошкільників [6].

С. Гаврилюк, досліджуючи зазначений процес щодо здатності майбутнього фахівця до педагогічної творчості, зазначає, що в дошкільному віці внутрішнім генератором саморозвитку та самовдосконалення у дитини є пошукова творча діяльність, а завдяки впливу педагога та його інтересу до педагогічних інновацій творчість дошкільника інтенсивно розвивається [7].

Необхідність визначення методологічних підходів до підготовки вихователів ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей дітей зумовлена необхідністю появи нових підходів до визначення змісту, форм і методів діяльності майбутніх фахів-

ців. Досягнення досить високого рівня розвитку музичних здібностей дітей, емоційно-творчого ставлення до творів мистецтва, формування уяви, волі, фантазії дошкільнят зумовлено професійною підготовкою вихователя у ЗВО.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у галузі дошкільної освіти й оцінки ефективності підготовки майбутніх вихователів до майбутньої професійної діяльності, формуванню методичних аспектів підготовки вихователів до усестороннього розвитку дитини 4–7 років приділяється недостатньо уваги. З огляду на це актуальним залишається визначення методологічних підходів, які сприяють ефективній професійній підготовці майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років.

Мета статті – визначити методологічні підходи, що сприяють ефективній професійній підготовці майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років.

Виклад основного матеріалу. Методологічними засадами дослідження професійної підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку вважаємо, беручи за основу провідні дослідження вчених у галузі дошкільної освіти, провідні положення аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, культурологічного.

Поняття «підхід» у педагогічній теорії розглядається як складова частина вивчення або аналізу освітніх явищ чи процесів, включаючи основні поняття, принципи, що впливають на зміст, форми та способи організації освітнього процесу. У нашому дослідженні розуміємо «підхід» як основне положення здійснення діяльності, спрямованої на підготовку майбутніх вихователів до розвитку здібностей дошкільнят.

Освіта на сучасному етапі свого розвитку відчуває потребу в концептуально нових підходах. Перехід до ціннісного осмислення реальності знаменує початок нової епохи, в якій центральне місце займає орієнтація на особистість і її цінності. Таким чином, одним із важливих методологічних підходів є аксіологічний підхід у підготовці майбутніх вихователів до формування творчої складової частини особистості дитини, згідно з яким педагогічна освіта має не тільки забезпечити засвоєння професійних знань і умінь, а й розвинути ціннісну свідомість студента, вибудувати систему ставлень до педагогічної діяльності [8, с. 43]. Слід зазначити, що реалізація такого підходу сприяє формуванню позитивної мотивації у здобувача, усвідомленої установки, інтересу та сталого мотивованого бажання здійснювати діяльність, тому від вихователя вимагається активна позиція в утвердженні духовних, гуманних цінностей, а також ціннісне ставлення до дошкільника.

У структурі підготовки вихователя цінності є основою людської поведінки, життєвих і професійних установок. Аксиологічний підхід до професійної підготовки вихователя ЗДО – це сукупність специфічних педагогічних цінностей професійної діяльності, сприйняття яких особистісно важливе для студентів. Педагогічні цінності існують незалежно від індивідуального ставлення до них людини, і лише поява відносин породжує особистісний сенс до навчальної діяльності, а надалі – і професійної.

У музичній культурі накопичено безліч видатних зразків, що мають ціннісне осмислення й художню значущість. Коли відбувається розуміння для кожної конкретної людини, що музика є носієм цінностей, тоді процес творчого спілкування набуває особистісного характеру. Аксиологічний підхід до проблем підготовки вихователів ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей дошкільнят зумовлює необхідність аналізу закономірностей розвитку музичного мистецтва; формування системи ціннісних орієнтацій у музично-педагогічній освіті, дослідження можливих шляхів проникнення філософської теорії цінності у процес методологічного оснащення музикально-педагогічної освіти, вплив ціннісних парадигм на практичну діяльність вихователя.

Системний підхід – один зі спеціальних способів наукового дослідження, за яким досліджуваний об'єкт розподіляється на елементи, що розглядаються у єдності як система. Системна методологія є надійною основою для підготовки майбутніх фахівців, дозволяючи розкривати й аналізувати складові компоненти системи освіти та послідовно поєднувати їх один із одним.

Так, на думку В. Корнешук, системний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців дає можливості означення мети, змісту, технологій, педагогічного середовища та суб'єктів підготовки, визначення можливих шляхів удосконалення системи. Дослідниця зазначає, що системний підхід визначає професійну підготовку фахівця як цілеспрямовану творчу діяльність його суб'єктів, і розглядає системоутворюючі зв'язки мети, завдань, змісту, форм і методів підготовки у взаємодії компонентів педагогічного процесу [9].

М. Криловець вказує, що саме системний підхід забезпечує цілісний погляд на проблему підготовки педагогічних кадрів у ЗВО, що забезпечує єдність і цілісність усіх компонентів змісту та процесу підготовки [10].

Слід зазначити, що система підготовки вихователів до розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку вибудовується на основі структурних елементів, а саме фахових дисциплін, педагогічної практики, і функціонує за загальними принципами, відтворюючи властивості загальної системи, набуває одночасно свої специфічні ознаки як особливої цілісності.

Так, професійна підготовка майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років є системою, яка включає: мету, структурність, рівні підготовки (взаємопов'язані системи професійної підготовки майбутніх бакалаврів, спеціалістів, магістрів), соціокультурну та національну відповідність.

У процесі підготовки вихователів у системі вищої педагогічної освіти як системоутворюючий фактор виступає їх музично-педагогічна діяльність, в якій простежуються зв'язки між досліджуваним навчальним матеріалом і методами його передачі студентам; між викладачем і здобувачами; між формуванням і розвитком окремих якостей особистості майбутнього фахівця (цілеспрямованості, активності, самостійності). Діяльність як складна система включає сукупність різних мотивів і форм її здійснення, різну предметну спрямованість. Специфіка діяльності фахівця полягає у вирішенні педагогічних завдань із залученням музичного мистецтва, які відповідають певному рівню сформованості музично-педагогічних якостей майбутнього вихователя, синтезуючи комплекс знань із педагогічних і спеціальних дисциплін.

Важливою складовою частною підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей є **особистісно-діяльнісний підхід**, який у контексті професійної педагогічної діяльності акцентує увагу на особистості, особистісних якостях людини та її діяльності, зокрема на формуванні активності студента в навчальному процесі, зростанні його самостійності, творчості, упевненості у своїх навчальних можливостях.

Діяльність, як зазначає А. Белкін, розуміється як форма психічної активності особистості, спрямована на пізнання та перетворення світу і самої людини [11].

В організації освітнього процесу діяльнісний підхід застосовується для активізації студента в позиції суб'єкта пізнання, що зумовлює свідомий вибір мети, обґрунтоване планування діяльності, її організації, регулювання, контроль, самоаналіз.

Як відомо, особистісно-діяльнісний підхід є поєднанням особистісного і діяльнісного. На думку В. Загвязинського, діяльнісний підхід у навчанні полягає у спрямованості на організацію інтенсивної діяльності щодо засвоєння науки та культури, способів пізнання та перетворення світу, формування й удосконалення особистісних якостей. Особистісний підхід передбачає формування особистісних якостей людини, її суспільної активності, творчих здібностей та умінь [12, с. 72].

О. Олексюк вважає, що одним зі складників розвитку особистості музиканта є формування його творчих здібностей. Особистісний підхід передбачає створення умов для самореалізації

та саморозвитку особистості, утвердження власної позиції у мистецтві [13, с. 75].

Реалізація особистісного підходу у контексті нашого дослідження потребує впровадження в освітній процес інноваційних технологій, в основі яких – індивідуальна діагностика музичних здібностей студента, особистісний підхід у навчанні в галузі музичного мистецтва й оцінюванні, спрямований на зростання особистісно-професійних якостей кожного майбутнього вихователя через опанування навчального музичного репертуару, який складається з музичних творів, спрямованих на розвиток загальних і музикальних здібностей.

Отже, особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вихователя виступає як форма взаємодії викладача та студента, що включає методичну підготовку студента, усвідомлення цілей, інтересів, потреб, можливостей; індивідуальних психофізіологічних особливостей, музичних здібностей майбутніх фахівців у процесі їхньої професійної підготовки, а також використання технологій особистісно-орієнтованого навчання.

Таким чином, реалізація підходу передбачає спрямованість змісту, форм, методів і засобів професійної підготовки вихователів ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей дошкільнят на їхнє особистісно-професійне зростання й усвідомлення цінності такого підходу у майбутній професійній роботі.

Одним із підходів, спрямованих на зміну уявлень про основоположні цінності освіти, є **культурологічний підхід**, який дає можливості розглянути педагогічні проблеми в загальнокультурному контексті.

Прийнято вважати, що першим слово «культура» в застосуванні до людського індивіда вжив Марк Тулій Цицерон у I ст. до н. е. («Тускуланські бесіди»). Філософ відзначав, що культура є створенням людиною самої себе, становленням як суб'єкта. Саме за такого розуміння культурологічний підхід дозволяє найбільш повно реалізувати завдання гуманізації освіти.

В Українському педагогічному словнику термін «культура» трактується як комплекс практичних, матеріальних, духовних надбань, які відбивають певний історичний рівень розвитку суспільства та відображаються в результатах продуктивної діяльності людини; рівень творчих сил і здібностей людини, що проявляється в типах і формах організації життя та діяльності, взаємовідносинах людей; сфера духовного життя суспільства, яка охоплює систему виховання, освіти, творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування; рівень оволодіння галуззю чи діяльністю; джерело знань в освіті, її змістова складова частина (знання про природу, суспільство, способи діяльності); емоційно-вольове і ціннісне ставлення людини до довкілля та інших

людей; це ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності, це культура мови [14, с. 274].

Культуру як особистісну якість О. Петрова розглядає в контексті музичної підготовки вихователя ЗДО. У процесі музичної діяльності у студентів розвивається емоційна чуттєвість, музичне мислення й уява, музично-естетична свідомість, що проявляється в ціннісному ставленні до музики та професійної музичної компетентності [15].

О. Савченко трактує поняття «культура» як сукупність матеріальних і духовних цінностей, як специфічний спосіб людської діяльності, як процес творчої самореалізації сутнісних сил особистості вчителя [16].

І. Зязюн, розглядаючи професійний розвиток майбутнього фахівця у контексті культурологічного підходу, зазначає, що є необхідність оволодівати базовими культурними цінностями, народними традиціями, культурними формами взаємодії та співробітництва, способами та методами мистецької діяльності [17].

Погоджуємося з висловлюванням О. Джури та М. Мрачковської про те, що культурологічний підхід розглядає освіту як частину культури, орієнтує освітній процес на передачу студентам культурних, світоглядних, духовних цінностей і сприяє створенню культуротворчого середовища, яке впливає на загальний розвиток майбутнього спеціаліста в освітньому процесі та виступає умовою самореалізації особистості [18; 19].

Отже, аналіз філософської та науково-педагогічної літератури дозволяє виділити такі принципи побудови культурологічного підходу:

- а) створення культуротворчого середовища;
- б) формування особистості через культуру;
- в) емоційну насиченість освітнього процесу;
- г) формування системи цінностей особистості, вибудовування відносин зі світом;
- д) вивчення відносин між культурою та свідомістю людини як носія цієї культури.

Доцільно зазначити, що особистість водночас є носієм культури та її суб'єктом, займаючи свідому й відповідальну позицію. Тому акцент на творчому компоненті культури передбачає також творчі зусилля з боку особистості, у якій реалізується суть культури.

Істотно вплинувши на мистецтвознавство, музикознавство, педагогіку мистецтва, культурологічний підхід визначив і якісні зміни у змісті вищої освіти, ставши платформою для здійснення професійної підготовки майбутніх вихователів у галузі музичного мистецтва.

Так, за умов підвищених вимог до якості підготовки фахівців значно змінюється зміст музичної підготовки студентів, трансформуючи цілі та завдання. Отже, у системі сучасної педагогічної освіти музика розглядається як:

а) органічний компонент освітнього процесу, що передбачає тісний взаємозв'язок загальношкільної, музично-теоретичної та методичної підготовки та спрямований на формування художньої культури студентів;

б) відображення сучасного наукового знання про музичне мистецтво, що відіграє важливу роль в інтеграційних процесах історичного розвитку культури.

Найважливішими вимогами реалізації культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх вихователів ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей дошкільнят є: культуровідповідність (врахування світового та національного культурного досвіду музичної педагогіки; поліхудожність (визначення ознак музичного мистецтва, спільного в різних видах мистецтва); традиційність та інноваційність – вивчення творчої спадщини музичної педагогіки; інтегративність характеризується інтеграцією наукових знань із мистецтвознавства, педагогіки, психології.

Висновки і пропозиції. На основі аналізу наукових праць методологічними засадами дослідження підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років визначено провідні положення аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, культурологічного. Доведено, що аксіологічний підхід передбачає аналіз закономірностей розвитку музичного мистецтва; формування системи ціннісних орієнтацій у музично-педагогічній освіті, дослідження можливих шляхів проникнення філософської теорії цінності у процес методологічного оснащення музикально-педагогічної освіти, вплив ціннісних парадигм на практичну діяльність вихователя; системний підхід сприяє встановленню взаємозв'язків компонентів професійної підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років щодо досягнення позитивних результатів у цьому напрямі; особистісно-діяльнісний підхід враховує тенденції розвитку самої особистості та сприяє професійному розвитку фахівця. Використання особистісно-діяльнісного підходу створює умови для розвитку гармонійної, соціально активної, конкурентоспроможної особистості, знатної до активного реагування на зміни в освіті; культурологічний підхід визначив якісні зміни у змісті вищої освіти, ставши платформою для здійснення професійної підготовки майбутніх вихователів у галузі музичного мистецтва.

Отже, цілісність і результативність професійної підготовки майбутніх вихователів до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років реалізується, якщо освітній процес організовувати відповідно до положень аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, культурологічного підходів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розробці системи підготовки вихователів ЗДО до розвитку музично-творчих здібностей дітей 4–7 років на засадах аксіологічного, системного, особистісно-діяльнісного, культурологічного підходів.

Список використаної літератури:

1. Войтович Р.В. Логіка, методологія і методика наукових досліджень. Київ : ЦНП, 2005. 116 с.
2. Бакуменко В.Д., Кравченко С.О. Методологія системних досліджень в державному управлінні. Київ : ВПЦ АМУ, 2011. С. 71.
3. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
4. Дюшеева Н.К. Методологические подходы к профессионально-личностному формированию будущего учителя. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 9. С. 16–23.
5. Титова Н.М. Теоретичні і методичні засади психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 498 с.
6. Нечай С.П. Теорія і практика підготовки майбутніх вихователів до поліфункціонального застосування музики в аудіальному розвитку дошкільників : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2015. 493 с.
7. Гаврилюк С.М. Професійна підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до педагогічної творчості: теорія і методика : монографія. Умань : Вид. «Сучинський М.М.», 2015. 352 с.
8. Тесля Е.Б. Формирование смыслов профессиональной деятельности будущих педагогов. *Педагогическое образование и наука*. 2005. № 5. С. 43–44.
9. Корнещук В.В. Теорія і практика формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2010. 44 с.
10. Криловець М.Г. Система методичної підготовки майбутніх учителів географії : дис. .... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 482 с.
11. Белкин А.С. Диссертационный совет по педагогике (опыт, проблемы, перспективы). Екатеринбург : УрГПУ; РГПУ, 2005. С. 162.
12. Загвязинский В.И. Теория обучения. Современная интерпретация. Москва, 2001. 192 с.
13. Олексюк О.М. Музична педагогіка : навчальний посібник. Київ : КНУКІМ, 2006. 188 с.
14. Український педагогічний словник / укл. С. Гончаренко. Київ : «Либідь», 1997. 366 с.
15. Петрова Е.В. Формирование музыкальной культуры у будущих воспитателей дошкольных образовательных учреждений в педагогиче-

- ском вузе : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Москва, 2003. 16 с.
16. Савченко О. Культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів. *Наука і освіта*. № 8. 2012. С. 146–148.
17. Зязюн І.А. Освітній простір культури в педагогічній теорії *Kstafcenezawodowe: pedagogika i psihologia*. 2005. Вип. VII. С. 35–46.
18. Джура О.Д. Глобалізаційні виклики життєтворчій функції освіти. Філософські обрії. Київ – Полтава, 2009. Вип. 22. С. 216.
19. Мрачковська М.М. Культуротворче середовище як фактор формування готовності до міжкультурної комунікації у майбутніх менеджерів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2014. Вип. 49. С. 130–134.

Mkrtychian O. Methodological approaches as a basis for training educators to develop musical and creative abilities in children aged 4–7 years

The article is devoted to the topical problem of preschool education – substantiation of methodological approaches of preparation of educators for the development of musical and creative abilities of preschool children. The essence of the concept “methodology”, “approach” was defined. The main methodological approaches of educators’ training for the development of musical and creative abilities in children aged 4–7 years were analyzed. Axiological, systemic, personal activity orientated, culturological approaches were selected, and then developed. It was established that the axiological approach in the system of professional and pedagogical training is focused on the formation of a system of pedagogical values that meet the requirements of the future educator, and the formation of students’ system of value orientations, determines the level of readiness of future professionals to implement life and professional plans. The effectiveness of training of future educators provides a systematic approach, which provides multifunctionality, gradation and flexibility, which improves professional education and allows one to create conditions for the use of various educational programs based on individual characteristics. Gradual mastery of professional knowledge, skills and abilities helps individuals to build their own model of training, which provides a wide range of opportunities for personal self-control over a certain amount of knowledge. The personality-activity approach is defined as a complex personal formation, which includes structural components, personality qualities and the ability to self-improvement; to master the appropriate system of knowledge, skills and abilities. It is noted that the culturological approach involves the improvement of the knowledge and communication, thinking and behavior, to comprehensively perform a professional training of future specialist.

We see prospects for further research in the development of an educators’ training system, to develop musical and creative abilities of children aged 4–7 years, on the basis of axiological, systemic, personal activity orientated, culturological approaches.

Key words: *methodological approach, professional training, axiological approach, systemic approach, personal activity orientated approach, culturological approach, educator, development, musical and creative abilities, children aged 4–7 years.*

ПРОБЛЕМАТИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

У статті аналізується стан досліджуваної проблеми. Визначено, що у підготовці майбутніх вчителів питанню професійної орієнтації школярів приділяється недостатньо уваги. У студентів педагогічних спеціальностей не формуються навички спілкування з батьками, компоненти професійної роботи із сім'ями школярів. Вчитель-предметник і класний керівник є значущими ланками у процесі комплексної професійної роботи у школі. Професійна орієнтація може бути ефективною лише в разі комплексного підходу, недостатній рівень підготовки вчителів перериває такий комплекс і знижує ефективність заходів із професійного орієнтування учнів шкіл.

Як окрему проблему виділено питання відсутності зв'язку країни з освітою, а саме незв'язаність ринку праці із професійною орієнтацією учнів шкіл. Це призводить до дисбалансу у сфері трудової зайнятості, попит на необхідні для країни професії не відповідає кількості спеціалістів. Такий стан речей є однією із причин погіршення економічного стану країни. Як позитивний приклад наведено систему професійної орієнтації школярів у Німеччині, де професійну орієнтацію проводять згідно з аналізом ринку праці та прогнозуванням професійного попиту. Окрім того, професійна орієнтація у школах Німеччини має практичний характер – учні шкіл мають можливість випробувати себе в різних професіях під час професійної практики.

Як підтвердження наявності проблеми професійної орієнтації у школах, а саме її відсутності, наведено результати опитування, згідно з якими жоден з анкетованих учнів (200 учнів 9–11 класів) не брали участі в заходах із професійної орієнтації. Це також свідчить про нерозуміння вчителями та адміністраціями шкіл важливості процесу професійного самовизначення у формуванні особистості дитини. Таке відношення педагогічного колективу до професійної орієнтації учнів є результатом вищої педагогічної освіти, яка не актуалізує важливість заходів із професійної орієнтації у навчально-виховному процесі та не формує відповідні вміння та навички їх проведення.

У результаті дослідження було запропоновано наступні шляхи вирішення досліджуваної проблеми: введення професійного компонента до кожної навчальної дисципліни, вивчення питання професійної роботи у школі шляхом введення окремої навчальної дисципліни, актуалізація знань з професійної орієнтації шляхом розкриття значення професійної орієнтації в школі для стану економіки країни.

Ключові слова: професійна орієнтація, студент, учень, випускник, вчитель, підготовка, педагогічна освіта.

Постановка проблеми. Результатом шкільного процесу повинна бути особистість, яка володіє набором вмінь і навичок, є соціально пристосованою до роботи в колективі та професійно спрямованою. Саме професійна спрямованість є найменш розвиненою у сучасних випускників українських шкіл. Ефективність професійної орієнтації школярів є важливою структурою економічного стану країни, адже професійний вибір випускників шкіл має відповідати потребам ринку праці та країни загалом. На жаль, в Україні професійна орієнтація є недооціненою, держава не віділяє необхідних ресурсів для її проведення. Окрім того, професійно спрямована молодь є успішною та фінансово забезпеченою, що впливає на рівень життя населення. Для подолання цієї проблеми потрібна реформа не лише шкільної освіти, а й системи підготовки майбутніх вчителів. Сьогодні педагогічна освіта в Україні не формує у майбутніх вчителів вмінь і навичок професійного орієнтування школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику підготовки майбутніх вчителів до професійної орієнтації досліджували О. Абдуліна, Ю. Бабанський, В. Витязев, В. Зінченко, С. Золотухіна, Л. Кондрашова, Є. Павлютенков, В. Рижов, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Б. Ханжарова, М. Ховрич, Н. Шадієв, О. Негривою, Д. Завітренко, М. Чумак, І. Чорна; питанням готовності вчителів до проведення професійної роботи у школах присвячені роботи таких науковців, як Д. Завітренко, М. Коломієць, О. Негривою, Н. Олефіренко, Н. Понамарьова, П. Сатанівський, В. Харламенко, Г. Шляхта, М. Янцур.

Мета статті – проаналізувати проблематику сучасних підходів до формування вмінь професійного орієнтування школярів у майбутніх вчителів і запропонувати шляхи вдосконалення системи підготовки майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. Шкільна освіта є основною ланкою не лише освіти людини, а й

виховання. Саме під час навчання у школі дитина стає соціально адаптованою особистістю та набуває життєвої зорієнтованості. За останні двадцять п'ять років освіта в Україні, як середня, так і вища, була реформована на всіх рівнях і реформується дотепер, але ефективної реформи в напрямі професійної орієнтації школярів і підготовки вчителів до проведення профорієнтаційної роботи у школі досі не було [1, с. 448].

Вчитель-професіонал, котрий володіє теоретичними знаннями, вміннями та навичками, що відповідають сучасності, та є професійно спрямованою особистістю – мета закладів вищої педагогічної освіти. Ефективність навчально-виховного процесу у школі залежить від якості підготовки майбутніх вчителів. Сформуванню професійної спрямованості може лише вчитель, який пройшов професійну підготовку в цьому напрямі. Тому дуже важливо модернізувати систему вищої освіти згідно з вимогами сьогодення.

XXI століття стало часом швидкого розвитку технологій і різких змін звичного устрою життя. Сучасна система освіти, як шкільної, так і вищої, не встигає за розвитком технологій і життєвими змінами. Тому модернізація педагогічної освіти та підготовка вчителя як сучасного професіонала – першочергове питання розвитку освіти в Україні.

Професійна орієнтація школярів – це система організації та проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на допомогу учнівській молоді у виборі професії відповідно до інтересів і потреб суспільства в кадрах, засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні та психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування в них умінь аналізувати вимоги різних професій до психологічної структури особистості, а також свої професійно значущі якості, шляхи та засоби їх розвитку [2, с. 21].

Управління професійною орієнтацією учнів у школах відбувається на двох рівнях: організаційно-педагогічному та психолого-педагогічному. Перший рівень реалізується безпосередньо у навчально-виховному процесі та включає в себе заходи із профорієнтації, бесіди, зустрічі тощо. Другий рівень включає в себе роботу не лише вчителя, а й шкільного психолога. Основа психолого-педагогічного рівня профорієнтації – особисті бесіди класного керівника та психолога з учнями.

Важливою ланкою у професійній орієнтації учнів шкіл відіграють вчителі-предметники, адже саме вони формують ставлення школярів до свого предмету та професій, що з ним пов'язані. Г. Шліхта у своїх працях виділяла такі етапи профорієнтаційної роботи вчителів-предметників: включення профорієнтаційного матеріалу в обрані теми; визначення форми профорієнтаційної роботи; аналіз літератури стосовно професій, які відповідають предмету; індивідуальний підхід

до учнів і психологічний аналіз їхніх здібностей із подальшим обговоренням. Саме вчитель-предметник повинен аналізувати хист учнів до свого предмету, виявляти особливі здібності. Також особливу увагу Г. Шліхта приділяє доцільності профорієнтаційної роботи, зв'язку форм викладу та теми уроку [3].

На практиці у школах України професійна орієнтація учнів на низькому рівні. Згідно з анкетуванням, яке було проведено у школах м. Харкова у 2019 р., жоден із 200 опитаних учнів (9–11 клас) не відвідував заходів із професійної орієнтації. Жахливим є і той факт, що для самих вчителів таке поняття, як профорієнтація є туманим, незрозумілим і необов'язковим. Такий стан речей є результатом недосконалої педагогічної освіти, яка не формує у майбутніх вчителів низку необхідних навичок.

Головною і водночас глобальною проблемою питань професійної орієнтації в освіті в Україні є відсутність співпраці між органами влади країни та сферою освіти. Міністерство соціальної політики України є головним органом влади у забезпеченні реалізації державної політики у сферах зайнятості населення та трудових відносин. Центральним органом виконавчої влади є Державна служба зайнятості – централізована система державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством соціальної політики України.

Основними завданнями центральної служби зайнятості є допомога в пошуку роботи та працівників, підтримка безробітних і різні види діяльності в межах відносин «служба зайнятості – роботодавець» і «служба зайнятості – працівник» [4].

У діяльності жодного органу влади немає завдань із професійної орієнтації учнів шкіл, ніяк не регулюються відносини з освітніми установами. Прикладом успішного регулювання професійної орієнтації у школах під керівництвом держави є освітня система Німеччини, де результати аналізу ринку праці є основними у професійній орієнтації школярів [5, с. 298–304].

Звісно, сьогодні майбутнього вчителя формують згідно з усіма необхідними компетентностями, але важливість формування професійної спрямованості школяра та зв'язок вдалої системи профорієнтації з економікою країни як окрема компетентність не закладаються в майбутнього вчителя. Із цього можна зробити висновок, що насамперед необхідно налагодити зв'язок між потребами країни, ринку праці й особливостями навчально-виховних процесів у школі, а також включити в педагогічну освіту формування навичок у майбутнього вчителя співпраці з вищезазначеними органами влади.

Педагогічна діяльність у школах включає в себе навчання та виховання школярів. Звісно, саме до

цього в педагогічних вишах готують студентів, але професія вчителя включає в себе ще один важливий напрям – роботу з батьками. Майбутнього вчителя навчають проводити батьківські збори, та на цьому підготовка до взаємодії із сім'ями учнів закінчується. Це є великою прогалиною, яка стосується і професійної орієнтації учнів.

Сьогодні, коли здебільшого батьки займаються роботою, власним бізнесом, багато дітей позбавлені взаєморозуміння із сім'єю та духовного спілкування з батьками. В. Сухомлинський описував таку модель виховання: «Виховання, позбавлене постійного, повсякденного духовного спілкування дітей із батьками, – ненормальне, потворне виховання, яким є ненормальне, потворне життя батьків без постійної турботи про дітей» [6]. Батьки, котрі насправді майже не знають свою дитину, починають вирішувати її долю самостійно. Саме на цьому етапі будь-яка профорієнтаційна робота втрачає сенс, адже дуже мало підлітків може протистояти думці батьків. Щоб не допускати таких випадків, вчителі повинні проводити профілактичну роботу з батьками, демонструвати їм результати профорієнтаційної роботи з учнями, проводити відповідні бесіди й акцентувати увагу батьків на індивідуальних особливостях їхніх дітей.

Під час підготовки майбутніх вчителів у студентів не формують вміння роботи з батьками та розуміння важливості цього процесу. Це питання є дуже важливим і повинно бути розглянутим за умов реформування вищої педагогічної освіти.

М. Янцур сформулював основні методичні умови підготовки майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи у школах. Хоча його робота націлена на вчителів технологій, ці методичні умови є універсальними та можуть використовуватися у підготовці й інших вчителів-предметників:

1) Розробка та введення дисциплін із профорієнтації з попередньою пропедевтичною підготовкою студентів до їх вивчення. Удосконалення наявних дисциплін з урахуванням специфіки педагогічної діяльності у різних закладах освіти.

2) Профорієнтаційна спрямованість навчальних предметів, дослідницьких робіт студентів, педагогічної практики.

3) Націленість підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи не лише з учнями, а і з їхніми сім'ями.

4) Постійне оновлення профорієнтаційних програм відповідно до змін у соціально-економічному житті країни [7].

Нині маємо позитивний приклад підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації у школах – Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, в якому цю підготовку забезпечує дисципліна «Професійна орієнтація та методика профорієнтаційної роботи» [8].

Завдяки цьому курсу студенти мають можливість ознайомитися на всіх рівнях із питанням професійної орієнтації школярів, теоретично засвоїти методики профорієнтаційної психодіагностики. Протягом курсу у майбутніх вчителів формується вміння ефективного планування профорієнтаційної роботи. Окрім того, такий курс актуалізує важливість професійної орієнтації школярів у майбутніх вчителів, розвиває творчий підхід до реалізації профорієнтаційних методів і виховує відповідальне ставлення до професії вчителя загалом.

Наявність такого курсу є обов'язковою в кожному ЗВО, що готує майбутніх вчителів, адже вчитель-предметник, особливо класний керівник, відіграють важливу роль у виборі учнем «улюбленого» шкільного предмету та майбутньої професії.

Висновки і пропозиції. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності включає в себе формування вмінь і навичок не лише педагогічної та виховної діяльності у школі, а і взаємодії з учнями на психологічному рівні. Основною складовою частиною виховного процесу у школі є професійна орієнтація учнів, що включає в себе роботу не лише із самими учнями, а й із членами їхніх сімей. Для ефективної реалізації цього процесу необхідна якісна підготовка майбутніх вчителів у закладах вищої освіти. Для досягнення цього результату необхідно ввести профорієнтаційний компонент до кожного навчальної дисципліни, а також посилити профорієнтаційну підготовку шляхом введення окремої навчальної програми для студентів педагогічних ЗВО.

Список використаної літератури:

1. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.
2. Професійна орієнтація : підручник / за ред. О.М. Ігнатівич. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.
3. Шліхта Г. Профорієнтація через навчальний предмет. *Освіта регіону*. 2011. № 3.
4. Офіційний сайт Державного центру зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/prosluzhbu>.
5. Кузів М.З. Особливості профорієнтаційної роботи в Німеччині та Україні в умовах ринку праці. *Вісник Львівського університету*. Вип. 25. С. 298–304.
6. Сухомлинський В.А. О воспитании. Москва : Политиздат, 1985. 270 с.
7. Янцур М.С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Київ, 2012. 464 с.
8. Офіційний сайт Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. URL: <http://chnpu.edu.ua/>.

Mohylna Yu. Problems of preparation of future teachers for career guidance of pupils

The article analyzes the state of the researched problem. It is determined that insufficient attention is paid to the issue of career – guidance of pupils during the training of future teachers. Students of pedagogical specialties do not develop skills of communication with parents, components of career guidance work with pupils' families. The subject teacher and the homeroom teacher are knowledgeable in the process of complex career guidance work at school. Career-guidance can be effective only in the case of an integrated approach, insufficient level of teacher training interrupts such a complex and reduces the effectiveness of measures for vocational guidance of school students.

A separate problem is the lack of connection between the country and education, namely, the lack of connection between the labor market and the career guidance of the pupils. This leads to an imbalance in employment, the demand for the necessary professions for the country does not match the number of specialists. This is one of the reasons for the deteriorating economic situation in the country. As a positive example, the system of career guidance of pupils in Germany is given. It is in this country that career guidance is conducted according to the analysis of the labor market and forecasting of professional demand. In addition, career guidance in German schools is practical – pupils have the opportunity to test themselves in various professions during career guidance practice.

As a confirmation of the presence of the problem of career guidance in schools, namely its absence, the results of the survey are given. According to these results, none of the surveyed pupils (200 pupils from 9–11 grades) took part in career guidance activities. It also indicates a lack of understanding by teachers and school administrations of the importance of the process of professional self-determination in shaping a child's personality. This attitude of the teaching staff to the career guidance of pupils is the result of higher pedagogical education, which does not actualize the importance of career guidance measures in the educational process and does not form the relevant skills and abilities to conduct them.

The study proposed the following ways to solve the problem: the introduction of career guidance component in each discipline, studying the issue of career guidance in school by introducing a separate discipline, updating knowledge of career guidance by revealing the importance of career guidance in school for the economy.

Key words: *career-guidance, student, pupil, graduate, teacher, training, pedagogical education.*

УДК 378.14-796.8

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.23>

О. А. Моргунов

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений тренер України,
завідувач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ

О. А. Ярещенко

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

О. В. Лещінський

старший викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Н. О. Музика

викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

І. В. Романів

старший викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗМІСТОВО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАСОБАМИ СЛУЖБОВО-ПРИКЛАДНИХ ЄДИНОБОРСТВ

Забезпечення необхідного рівня тактичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України до виконання завдань за призначенням за умов професійної освіти є важливим практичним завданням, що забезпечить формування (підтримання) важливих професійних компетентностей. У свою чергу, службово-прикладним єдиноборствам відводиться провідна роль у процесі тактичної та спеціальної фізичної підготовки курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів Збройних Сил України та закладів вищої освіти системи МВС України. Кожен вид контактних єдиноборств: кікбоксинг, бойове самбо, рукопашний бій, дзюдо передбачає усесторонній і гармонічний розвиток індивіда.

Головною метою дослідження є розроблення й апробація змістово-функціональної моделі розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України засобами бойового розділу боротьби самбо (бойового самбо).

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-ресурсів) членами науково-дослідної групи було розроблено й апробовано змістово-функціональну модель розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України (ЗСУ) та Національної поліції України (НПУ) засобами бойового розділу боротьби самбо. З метою апробації зазначеної педагогічної моделі в системі професійної освіти майбутніх офіцерів ЗСУ та НПУ проведено педагогічний експеримент, у якому взяли участь курсанти НАСВ ім. гетьмана Петра Сагайдачного (n=28 осіб) і курсанти факультету № 2 ХНУВС (n=24 осіб). До початку педагогічного експерименту майбутні офіцери ЗСУ та НПУ за рівнем розвитку швидкісно-силових якостей достовірно не відрізнялися ($P \geq 0,05$).

Під час педагогічного експерименту досліджувані курсанти К_г використовували традиційну методику розвитку й удосконалення тактичної та спеціальної фізичної підготовленості, передбачену відповідними навчальними планами, програмами та методичними рекомендаціями. У свою чергу, досліджувані майбутні офіцери Е_г додатково використовували розроблену нами зазначену вище змістово-функціональну модель, що сприяло прискореному формуванню у них швидкісно-силових якостей (військово-прикладних навичок). Порівнюючи показники до та після використання запропонованої нами педагогічної моделі, ми встановили, що результати, отримані наприкінці педагогічного експе-

рименту у досліджуваних групах, суттєво підвищилися порівняно із вихідними даними, і ці відмінності переважно достовірні (Eg , $P \leq 0,05$).

Ключові слова: військовослужбовці, курсанти, майбутні офіцери, педагогічна модель, поліцейські, професійна (службова) підготовка, спеціальна фізична підготовка, технічні засоби навчання, швидкісно-силові якості.

Постановка проблеми. Наявний стан військової загрози з боку Росії, прогресуюча всесвітня пандемія Covid-19, нестабільна політична ситуація, підвищення злочинності в Україні та інші суспільні негаразди потребують високого рівня професійної підготовленості від представників силових структур і правоохоронних органів України. У свою чергу, прикладні професійні компетентності офіцерів Збройних Сил України та правоохоронних органів України є важливою сутнісною характеристикою, від якої залежить рівень спеціальної фізичної підготовленості особового складу, що забезпечує їхню готовність до виконання завдань за призначенням.

Варто також підкреслити, що службово-прикладним єдиноборствам відводиться провідна роль у процесі тактичної та спеціальної фізичної підготовки курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів Збройних Сил України та закладів вищої освіти системи МВС України. Кожен вид контактних єдиноборств: кікбоксинг, бойове самбо, рукопашний бій, дзюдо передбачає усесторонній і гармонічний розвиток індивіда, оскільки для успішного виконання будь-якої техніко-тактичної дії необхідна не лише добра координація, але й швидкісно-силові якості, а також різні форми їх прояву. Безумовно, провідними фізичними якостями єдиноборців є саме швидкісно-силові якості, а витривалість необхідна для виконання технічних дій без втрати їх ефективності упродовж тривалого часу. Цікавим є і той факт, що під час систематичного застосування відповідних вправ із арсеналу підготовки єдиноборців також значним чином зміцнюються не лише м'язи опорно-рухового апарату, але й сухожилля, а також збільшується рухливість у суглобах.

Крім усестороннього фізичного розвитку, єдиноборства є засобом морально-вольового й естетичного виховання особистості. Використання під час практичних занять із тактичної та спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців і правоохоронців спеціалізованих вправ з арсеналу службово-прикладних єдиноборств значним чином підвищує густоту та щільність заняття та загальний психологічний його фон. Здобувачі вищої освіти (військовослужбовці та правоохоронці інших категорій) активніше та вимогливіше проявляють себе під час виконання тренувальних завдань, усвідомлюючи практичну спрямованість відповідної рухової дії.

Виходячи із вище перелічених фактів, доцільним є висновок, що службово-прикладні єдино-

борства є потужним засобом у галузі спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців різних силових структур і представників правоохоронних органів України. Зазначене вище підкреслює актуальність обраного напрямку наукової розвідки.

Дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи та дослідно-конструкторських робіт кафедр: тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ і кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів (2019–2020 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг науково-методичної, спеціальної літератури та інтернет-ресурсів (перший етап дослідження, червень-липень 2019 р.) в обраному напрямі дозволив нам визначити ряд науковців: С.П. Бочарову, Н.Б. Вербина, І.С. Ковалю, Р.І. Любича, С.Т. Полторака, С.В. Романчука, А.В. Турчинова, В.А. Шемчука, А.М. Чуха, С.І. Шепеля та інших учених і практиків, які у своїх працях висвітлили основні складники всебічної підготовки майбутніх офіцерів силових структур і спеціальних служб України.

Під час подальшого аналізу спеціальної науково-методичної літератури нашу увагу привернули роботи С.О. Каплуна [1], М.Г. Саморока, В.В. Халепа, Н.Л. Височіної, О.В. Хацаюка, Р.О. Іванішина [2], І.А. Максимчук, В.Б. Климовича, О.А. Гаркавого [3], О.А. Моргунова, О.А. Яреценка [4], Л.В. Барановської, С.В. Глікмана, О.О. Дендеренка, І.С. Ковалю, Л.М. Романишина, В.О. Тюріної, С.М. Жембровського, у яких розкриваються актуальні питання формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів силових структур і спеціальних служб України в системі їхньої професійної освіти.

У свою чергу, цікавими є праці учених О.В. Хацаюка [5], Ю.К. Белошенка, О.А. Яреценка [6], О.А. Гаркавого, А.В. Стадніка, К.В. Ананченка [7], Д.Ю. Стеценка, Н.В. Борисенка, А.С. Пашуби, О.В. Кравченко [8], В.М. Афоніна, В.Б. Климовича, А.М. Одерова, Н.А. Орленка, Г.І. Сухоради, Ю.С. Фіногенова, О.А. Чернявського, у яких висвітлюються актуальні питання розвитку основних фізичних якостей і військово-прикладних навичок у майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України, котрі забезпечують формування прикладних професійних компетентностей, необхідних для вико-

нання функціональних обов'язків відповідно до здобутого фаху.

Незважаючи на значну кількість робіт обраного нами напряму дослідження, проблематиці розроблення й апробації сучасних педагогічних моделей розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України засобами службово-прикладних єдиноборств (бойового самбо) нами не виявлено, що потребує подальших наукових розвідок.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення й апробація змістово-функціональної моделі розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України засобами бойового розділу боротьби самбо (бойового самбо).

Для досягнення мети дослідження планувався вирішити такі завдання:

- провести моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-ресурсів) у напрямі всебічної підготовки майбутніх офіцерів силових структур і спеціальних служб України;

- здійснити аналіз спеціальної науково-методичної літератури у напрямі формування професійних компетентностей у майбутніх офіцерів силових структур і спеціальних служб України в системі їх професійної освіти;

- провести аналіз спеціальної літератури у напрямі розвитку основних фізичних якостей і військово-прикладних навичок у майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України, які забезпечують формування прикладних професійних компетентностей, необхідних для виконання функціональних обов'язків відповідно до здобутого фаху;

- розробити й апробувати змістово-функціональну модель розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України та Національної поліції України засобами бойового розділу боротьби самбо (основного службово-прикладного виду військовослужбовців і правоохоронців силових структур і спеціальних служб України).

Виклад основного матеріалу. З метою якісної організації дослідження було створено науково-дослідну групу, до складу якої увійшли провідні фахівці галузі фізичного виховання різних груп населення, а саме: О.А. Моргунов, О.А. Яреценко, О.В. Хацаюк, О.В. Лещинський, Н.О. Музика, І.В. Романів. Дослідження організовано в період 2019–2020 рр., на навчально-матеріальних базах кафедр: тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (ХНУВС) та кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів (НАСВ ім. гетьмана П. Сагайдачного).

Відповідно до результатів аналізу науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-ресурсів) членами науково-дослідної групи (другий етап дослідження, серпень 2019 р. – жовтень 2020 р.) було розроблено й апробовано змістово-функціональну модель розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів Збройних Сил України (ЗСУ) та Національної поліції України (НПУ) засобами бойового розділу боротьби самбо (рис. 1).

З метою апробації зазначеної педагогічної моделі в системі професійної освіти майбутніх офіцерів ЗСУ та НПУ проведено педагогічний експеримент, у якому взяли участь курсанти факультету «Бойового застосування військ» НАСВ ім. гетьмана П. Сагайдачного (n=28 осіб) і курсанти факультету № 2 ХНУВС (n=24 осіб). Варто також зауважити, що усі курсанти та члени науково-дослідної групи дали згоду на участь у педагогічному експерименті, що засвідчено відповідним актом. Педагогічний експеримент організовано з урахуванням загальноприйнятих світових етичних норм, яких слід дотримуватися ученим під час проведення різних наукових досліджень.

Досліджуваних курсантів було розподілено на контрольну (Кг, НАСВ ім. гетьмана П. Сагайдачного, n=14 осіб; ХНУВС, n=12 осіб) та експериментальну групи (Ег, НАСВ ім. гетьмана П. Сагайдачного, n=14 осіб; ХНУВС, n=12 осіб), вік досліджуваних – 19–22 роки. До початку педагогічного експерименту майбутні офіцери ЗСУ та НПУ за рівнем розвитку швидкісно-силових якостей достовірно не відрізнялися ($P > 0,05$).

Під час педагогічного експерименту досліджувані курсанти Кг використовували традиційну методику розвитку й удосконалення тактичної та спеціальної фізичної підготовленості, передбачену відповідними навчальними планами, програмами та методичними рекомендаціями. У свою чергу, досліджувані майбутні офіцери Ег додатково використовували розроблену нами зазначену вище (рис. 1) змістово-функціональну модель, що сприяло прискореному формуванню у них швидкісно-силових якостей (військово-прикладних навичок).

Розроблена нами змістово-функціональна модель використовувалася тричі на тиждень упродовж зазначеного періоду педагогічного експерименту (під час практичних занять із дисциплін, закріплених за кафедрами зазначених спеціалізованих закладів вищої освіти, а також під час спортивно-масової роботи). Особливість методики організації практичних занять у системі тактичної та спеціальної фізичної підготовки досліджуваних курсантів Ег полягала у використанні в підготовчій і заключній частинах занять комплексів спеціально-підготовчих вправ із технічного арсеналу бойового розділу боротьби самбо. Практичне впрова-

Рис. 1. Змістово-функціональна модель розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів ЗСУ та НПУ засобами бойового розділу боротьби самбо в системі тактичної та спеціальної фізичної підготовки

дження зазначеної педагогічної моделі включало у зміст тренувальних завдань роботу з повним чи помірним опором партнера (умовного супротивника), виконання звичних вправ із гантелями, набивними м'ячами, гумовими амортизаторами та ін., технічними засобами навчання, чергування стрибкових комплексів вправ, спрямованих на розвиток вибухової сили.

Рівень розвитку швидкісно-силових якостей досліджуваних курсантів оцінювався за такими контрольними нормативами: підтягування на перекладині з положення вису за 10 с (кількість разів), згинання-розгинання рук в упорі лежачи за 30 с (кількість разів), стрибок у довжину з місця (см), біг на 30 м (с), кидки борцівського манекена за 30 с (разів). Порівнюючи показники до та після

Таблиця 1

Показники спеціальної фізичної підготовленості досліджуваних курсантів Кг та Ег до та наприкінці педагогічного експерименту

№ з/п	Тестові завдання	Кг (n=26 осіб)	Ег (n=26 осіб)	Достовірність відмінностей	
		$X_1 \pm \sigma_1$	$X_2 \pm \sigma_2$	t	P
1.	Підтягування на перекладині (раз.)				
	до експерименту	9,81±1,72	9,6±2,02	0,28	≥0,05
	наприкінці експерименту	10,3±2,01	12,2±2,02	2,32	≤0,05
2.	Згинання-розгинання рук в упорі лежачи (раз.)				
	до експерименту	28,1±3,44	26,5±4,91	0,88	≥0,05
	наприкінці експерименту	29,2±2,9	30,7±3,19	0,99	≤0,05
3.	Стрибок у довжину з місця (см)				
	до експерименту	210,5±13,9	218,1±15,56	1,24	≤0,05
	наприкінці експерименту	218,3±11,4	231,2±9,8	3,71	≤0,01
4.	Біг на 30 м (сек)				
	до експерименту	4,6±0,15	4,7±0,16	1,45	≥0,05
	наприкінці експерименту	4,5±0,14	4,3±0,15	3,31	≤0,01
5.	Кидки борцівського манекена 30 сек (раз.)				
	до експерименту	21±3	20±3	0,01	≥0,01
	наприкінці експерименту	24±2	27±1	0,85	≤0,05

використання запропонованої нами педагогічної моделі, ми встановили, що результати (рис. 2), отримані наприкінці педагогічного експерименту у досліджуваних групах, суттєво підвищилися порівняно з вихідними даними, і ці відмінності переважно достовірні (Ег, $P < 0,05$).

Висновки і пропозиції. Розроблено й апробовано змістово-функціональну модель розвитку швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів ЗСУ та НПУ засобами бойового розділу боротьби самбо в системі тактичної та спеціальної фізичної підготовки. Результати, отримані наприкінці педагогічного експерименту, а також показники рівня швидкісно-силових якостей майбутніх офіцерів ЗСУ та НПУ (досліджуваних Ег) свідчать про ефективність розробленої нами педагогічної моделі, яка забезпечує формування необхідних прикладних професійних компетентностей, необхідних для виконання завдань за призначенням на первинних офіцерських посадах.

Основними компонентами змісту розробленої членами науково-дослідної групи змістово-функціональної моделі є технічний арсенал бойового розділу боротьби самбо, а також спеціалізовані функціональні комплекси та фізичні вправи, які виконуються з дотриманням вимог попередження травматизму. Крім цього, під час підбору тренувальних завдань необхідно дотримуватися таких вимог: спеціальні фізичні вправи (тактичні прийоми) та функціональні комплекси повинні відображати специфічну (прикладну) спрямованість майбутніх офіцерів; засоби фізичної підготовки курсантів повинні бути інтегрованими у загальну структуру тренувального процесу (та не повинні суперечити формуванню інших навичок і якостей курсантів); тестові завдання повинні викликати

позитивні емоції та зацікавленість до їх практичного виконання курсантами, а також адекватно поєднуватися із традиційними фізичними вправами та використовуватися як додаткові засоби (фактори), що сприяють розширенню рухового потенціалу майбутніх офіцерів.

Отже, мету дослідження досягнуто, а завдання дослідження виконані. Результати впроваджені у систему спеціальної фізичної підготовки курсантів ХНУВС і НАСВ ім. гетьмана Петра Сагайдачного. Перспективи подальших досліджень у зазначеному напрямі передбачають удосконалення методичних знань і практичної підготовленості в організації майбутніми офіцерами зазначених вище силових структур попутного фізичного тренування за різних умов навчально- та службово-бойової діяльності.

Список використаної літератури:

- Каплун С.О. Складові професійної компетентності випускників військового інституту внутрішніх військ МВС України – майбутніх офіцерів служб тилу. *Професіоналізм педагога (Європейський вибір України)*. № 1. Т. 1. 2005. С. 93–97.
- Саморок М.Г., Халеп В.В., Височіна Н.Л., Хацаюк О.В., Іванішин Р.О. Формування професійних компетентностей у правоохоронців МВС України підрозділів спеціального призначення до дій в гірській умовах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 72. Т. 2. 2020. С. 180–198.
- Максимчук І.А., Климович В.Б., Хацаюк О.В., Гаркавий О.А. Формування військово-прикладних навичок стрільби з вогнепальної зброї у

- майбутніх офіцерів НГУ на етапі початкової професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 65. Т. 2. 2019. С. 78–84.
4. Моргунов О.А., Ярещенко О.А., Хацаюк О.В. Удосконалення прикладних навичок практичної стрільби в системі професійної освіти Національної поліції України. *Честь і закон*. № 1. 2016. С. 49–56.
  5. Хацаюк О.В. Спеціальна фізична підготовка військовослужбовців внутрішніх військ МВС України : навчальний посібник. АБВ МВС України. Харків, 2011. 180 с.
  6. Моргунов О.А., Ярещенко О.А., Хацаюк О.В., Белошенко Ю.К. Розробка техніки рукопашного бою правоохоронців МВС України в системі спеціальної фізичної підготовки. *Честь і закон*. № 4 (67). 2018. С. 67–74.
  7. Хацаюк О.В., Гаркавий О.А., Стадник А.В., Ананченко К.В. Організація фізичної підготовки у навчальних закладах НГУ : навчальний посібник. НАНГУ. Харків, 2018. 260 с.
  8. Хацаюк О.В., Стеценко Д.Ю., Борисенко Н.В., Пашуба А.С., Кравченко О.В. Формування методичних навичок і практичних умінь в проведенні форм фізичної підготовки майбутніми офіцерами Національної гвардії України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 67. Т. 2. 2019. С. 179–190.

Morhunov O., Yareshchenko O., Leshchinskyi O., Muzyka N., Romaniv I. The Results of Experimental verification of the effectiveness of the Content-functional Model of the development of speed and strength qualities of Future Officers by means of Service-applied Martial Arts

Ensuring the necessary level of Tactical and Special Physical readiness of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine and the National Police of Ukraine to perform assigned tasks in vocational education is an important practical task that will ensure the formation (maintenance) of important Professional Competencies. In turn, Service-applied Martial Arts play a leading role in the process of Tactical and Special Physical Training of cadets (students) of higher Military Educational Institutions of the Armed Forces of Ukraine and higher Education Institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Each type of contact Martial Arts: kickboxing, combat sambo, hand-to-hand combat, judo (etc.), involves a comprehensive and harmonious development of the individual.

The main Purpose of the study is to develop and test the Content-Functional Model of the development of speed and strength qualities of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine and the National Police of Ukraine by means of combat sambo. In accordance with the results of the analysis of Scientific-Methodical and Special literature (Internet resources), members of the research group developed and tested the Content-Functional model of development of speed and power qualities of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine (AFU) and the National Police of Ukraine (NPU) by means of Combat Sambo. In order to test this Pedagogical Model in the System of Professional Education of Future Officers of the AFU and the NPU, a Pedagogical Experiment was conducted, in which cadets of the National Academy of Land Forces named after Hetman Petro Sagaidachny (n=28 people) and cadets of the faculty № 2 of the Kharkiv National University of Internal Affairs (n=24 people). Prior to the beginning of the Pedagogical experiment, the Future Officers of the AFU and the NPU did not differ significantly in the level of development of speed and power qualities ($P \geq 0,05$).

During the Pedagogical Experiment, the studied cadets Kg used the traditional method of development and improvement of Tactical and Special Physical readiness, which is provided by the relevant curricula, programs and guidelines. In turn, the studied Future Eg Officers additionally used the above-mentioned Content-Functional model, which contributed to the accelerated formation of their speed and strength qualities (Military-Applied skills). Comparing the indicators before and after using our proposed Pedagogical Model, it was found that the results obtained at the end of the Pedagogical Experiment in the studied groups significantly increased compared to the initial data and these differences are mostly significant (Eg, $P \leq 0,05$).

Key words: *servicemen, cadets, future officers, pedagogical model, police officers, professional (service) training, special physical training, technical means of training, speed and strength qualities.*

УДК 378.1(477):[616-051:355]:61-057.875
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.24>

О. М. Мошковський

заступник голови
Святошинської районної в місті Києві державної адміністрації

Н. Д. Козак

доктор медичних наук, доцент,
полковник медичної служби,
начальник факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації
Української військово-медичної академії

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ПІДГОТОВКИ ЛІКАРІВ ДЛЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ РІВНЕМ І РОЛЛЮ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Невід'ємною складовою частиною освітнього процесу підготовки військових лікарів є фізичне виховання та спортивне вдосконалення, адже робота за умов надзвичайних ситуацій вимагає від медика не тільки знань у галузі медицини, але й відмінної фізичної форми. Вищий навчальний заклад, який готує військових лікарів, повинен надати можливість студентам оволодіти всіма необхідними знаннями та навиками, що надалі будуть реалізовані в безпосередній професійній діяльності.

Важливе місце в організації навчального процесу відіграє рівень задоволеності студентів навчальною дисципліною, адже студенти, котрі обрали напрям військової медицини, – це кадровий потенціал вітчизняної армії, саме вони є кінцевими споживачами послуги, якщо розглядати освітній процес як об'єкт ринкових відносин. Важливо, що ступінь сатисфакції студентів навчальним процесом та обраною спеціальністю впливає на рівень популярності вишу та популяризацію спеціальності, оскільки діє маркетингова стратегія word of mouth (WOM), або ж із уст в уста, яка передбачає безкоштовне поширення інформації широкому колу людей.

Ключову роль у вивченні й аналізі задоволеності студентів навчальним процесом відіграє фідбек від студентів, тобто зворотний зв'язок, адже він слугує якісним критерієм, що допомагає визначити сильні та слабкі сторони освітньої програми та сприяє розвитку й удосконаленню її в режимі реального часу. Проте, незважаючи на всі вищеперелічені аргументи значущості задоволеності майбутніх військових лікарів навчальним процесом, вивченню цієї тематики досі не приділялася належна увага наукової спільноти.

Наше дослідження направлене на з'ясування задоволеності студентів факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України рівнем і роллю фізичного виховання в навчальному процесі.

Для вивчення мотивації до занять фізкультурою та задоволеності рівнем фізичного виховання в навчальному процесі було опитано 68 студентів-медиків 3–6 курсів і встановлено, що студенти мають середній рівень мотивації та задоволеності щодо заняття фізичною культурою в університеті, що свідчить про нереалізованість мети, яка закладається в навчальну дисципліну, та середній рівень реалізації оздоровчого потенціалу предмету.

Ключові слова: студенти-медики, фізичне виховання, фізична підготовленість, мотивація, задоволеність, зворотний зв'язок, військові лікарі.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Україна потребує висококваліфікованих спеціалістів, готових до реалізації глобальних завдань держави, що зумовлює необхідність впровадження у вищих навчальних закладах здоров'язберезувальних заходів, які дозволяють цілеспрямовано забезпечувати збереження та зміцнення здоров'я студентів. Державна політика в галузі вищої освіти направлена на забезпечення здоров'я студентської молоді, формування відповідального ставлення до власного здоров'я як однієї з найвищих індивідуальних і суспільних цінностей. Основними шляхами реалізації державної політики у формуванні здорового способу життя є оптимізація режиму навчально-виховного процесу [6, с. 301].

Специфіка підготовки військових лікарів полягає у комплексному підході до навчання, де набуття медичних знань і навиків знаходяться у нерозривному тандемі з фізичною підготовкою та спортивним удосконаленням студентів [8, с. 131].

Процес підготовки медичних кадрів для Збройних Сил України розпочався з розроблення Концепції створення факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця, який за своїм призначенням і поставленими командуванням Міністерства оборони України завданнями постав як професійно-освітній, науковий та інформаційний центр військової медицини в нашій державі [9, с. 56].

Вищий навчальний заклад, що готує військових лікарів, повинен надати можливість студентам оволодіти всіма необхідними знаннями та якостями, які надалі будуть реалізовані в безпосередній професійній діяльності [1, с. 12].

Професійна культура лікаря, як стверджує військова педагогіка і висновки спеціальної методичної літератури, охоплює ставлення до виконання своїх професійних обов'язків, взаємовідносин у процесі лікарської та навчально-лікарської практики [11, с. 160]. Важливе значення має також і рівень задоволеності студентів навчальним процесом в освітньому закладі, адже студенти, котрі обрали напрям військової медицини, – це кадровий потенціал медичного забезпечення вітчизняної армії. Фідбек від студентів щодо задоволеності навчальним процесом допомагає визначити сильні та слабкі місця освітньої програми й удосконалювати її [12, с. 233; 13, с. 77].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання задоволеності студентів висвітлювалося в низці публікацій українських авторів [4, с. 261; 5, с. 39; 7, с. 55]. Так, Н. Крейдун і співавтори (2017) основну увагу акцентують на психологічних і діалектичних аспектах задоволеності студентів обраною професією [7, с. 56]. Українські науковці переважаючого значення надають дослідженню задоволеності студентів обраною професією, а не процесом навчання в освітньому закладі.

Загострення проблеми фізичної підготовленості студентства, від рівня якої залежить не лише рівень здоров'я, але й навчальна і майбутня професійна діяльність, зумовлене неналежною організацією й ефективністю процесів фізичного виховання у вишах. За умов реформування освіти ведеться пошук раціональних і ефективних методів оцінки й удосконалення фізичної підготовленості та здоров'я студентів [2, с. 10].

Незважаючи на наведені вище аргументи щодо значущості задоволеності майбутніх військових лікарів рівнем і роллю фізичного виховання, вивченню цієї тематики досі не приділялося належної уваги наукової спільноти, що унеможливує ефективне управління процесом фізичного виховання, визначення необхідних заходів попередження і мінімізації несприятливого впливу наявних недоліків на стан здоров'я і фізичну підготовленість студентів.

Мета статті – з'ясувати задоволеність студентів факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України рівнем і роллю фізичного виховання в навчальному процесі.

Для реалізації поставленої мети:

– досліджували особливості задоволеності студентів-медиків 3–6 курсів рівнем фізичного виховання в навчальному процесі;

– встановлювали зв'язки мотивації до занять фізичною культурою та спортом і задоволеності студентів.

Нині відсутній загальний підхід до визначення поняття «задоволеність», що пояснюється багатоаспектністю і складністю феномену переживання задоволеності особистістю, а також різними варіантами виділення її критеріїв. Для дослідження були використані такі методи, як тестування, анкетування й аналіз отриманих даних. Анкета для визначення суб'єктивного ставлення студентів до різних аспектів навчальної діяльності й обраної професії заснована на методі семантичного диференціала Ч. Осгуда, що пропонує студенту оцінити запропоновані параметри, віднісши їх за 5-бальною шкалою, полюси якої антонімічні. Процедура проведення експерименту за допомогою цього методу полягає у такому. Випробовуванім пред'являється слово або словосполучення, потім вони повинні визначити значення, яке відповідає їхньому уявленню про слово чи словосполучення як про семантичну одиницю [3, с. 50]. У дослідженні взяли участь 68 студентів 3–6 курсів факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

Виклад основного матеріалу. Результати анкетування демонструють стійкий інтерес до власного здоров'я і здорового способу життя в досліджуваному студентському середовищі. Серед заходів із підтримки власного здоров'я разом із заходами, що не вимагають від студентів особливих зусиль (прийомом вітамінів і прогулянками на свіжому повітрі), лідируючі позиції займають заняття фізичною культурою і спортом. Проте заняття різними видами спорту, підтримка своєї фізичної форми не є пріоритетними способами підтримки здоров'я серед студентів (табл. 1).

Спостереження за студентами на заняттях, спілкування з ними в позааудиторний час свідчать

Таблиця 1

Використання студентами заходів для підтримки власного здоров'я, %

Заходи	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Прийом вітамінів	46	39	37	34
Перебування на свіжому повітрі	38	51	46	49
Заняття спортом	35	41	39	42
Регулярне і повноцінне харчування	29	35	34	37
Ранкова зарядка	14	15	15	17
Дотримання режиму дня	9	8	9	11
Дотримання дієти	8	7	8	8
Вакцинація	6	11	7	7
Загартувальні процедури	8	8	10	8
Масаж	7	9	5	5
Регулярне профілактичне відвідування лікарів	5	6	6	7

про необхідність створення сприятливих умов для підвищення мотивації студентів до занять фізичною культурою і спортом.

Фізична культура і спорт – це соціально позитивні види діяльності, що сприяють не тільки задоволенню потреб молоді в саморозвитку, але і є активною формою зміцнення здоров'я і профілактикою деяких захворювань.

Результати моніторингу свідчать, що показник фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів протягом навчання, хоча й повільно, але збільшується. Так, на 3 курсі заняття фізкультурою в середньому не менше однієї години на день присвячували 31% студентів, на 4 курсі – 33%, на 5 і 6 курсах – 37 і 39% відповідно. 51% юнаків і 65% дівчат займаються спортом 1–2 рази на тиждень, а 30 і 20% відповідно – 3–4 рази на тиждень. Серед основних причин, які спонукають до занять фізкультурою і спортом, студенти називають бажання зміцнити власне здоров'я (59%), турботу про зовнішній вигляд (50%) і прагнення поліпшити фігуру (49%), підвищити фізичну підготовленість (48%), зняти втому і відновити працездатність (27%). Як елемент здорового способу життя фізкультуру і спорт сприймають лише 39% студентів.

Тривогу викликає факт, що понад 40% студентів факультету взагалі не вважають фізкультурно-спортивну діяльність раціональним проведенням часу у вільні від занять в університеті години.

Найпривабливішими формами фізичної активності 50% студентів називають активний відпочинок (прогулянки, подорожі, ігри та заняття на свіжому повітрі), відвідування секцій – 28%, спортивних залів – 42%. Заняття у групах як форма організації фізкультурно-спортивної діяльності переважна для 70% студентів факультету. Участь у масових фізкультурно-оздоровчих заходах викликає інтерес лише у 9% студентів.

Оскільки вдосконалення підготовки висококваліфікованих кадрів для Збройних Сил України тісно пов'язане зі зміцненням і охороною їхнього здоров'я, а також із підвищенням працездатності студентської молоді, то реальну допомогу в рішенні цих проблем може надати створення цільової програми фізичного виховання, що має розглядатися як частина загальної системи навчально-виховної роботи.

Для стимулювання потреби у фізичній активності потрібно врахувати мотиви та інтереси студентів, їхні індивідуально-психологічні особливості, а також корекцію засобів і методів фізичного виховання відповідно до виявлених особливостей. Рівень мотивації значною мірою визначається задоволеністю процесом фізичного виховання.

Проведено анкетування студентів факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України щодо задоволеності організацією фізичного виховання в університеті. Виявлена залежність зниження рівня самопочуття (нижче 40% від оптимального) від задоволеності фізичною активністю.

За результатами порівняння й аналізу відповідей на питання «Задоволеність кількістю занять фізкультурою» (рис. 1) і «Фізичне виховання підвищує мою витривалість» (рис. 2) з'ясовано, що більшість студентів (56%) частково задоволені кількістю академічних годин, відведених на фізичне виховання, проте простежується негативна динаміка відсутності прогресу розвитку фізичної витривалості за суб'єктивною оцінкою респондентів: більшість студентів (59%) не задоволені якістю фізичного виховання, 36% – задоволені частково, лише 5% – задоволені повністю.

Також вивчалися такі складові частини задоволеності процесом фізичного виховання, як умови занять, їхній зміст, результати, взаємини з товаришами, з викладачем (табл. 2).

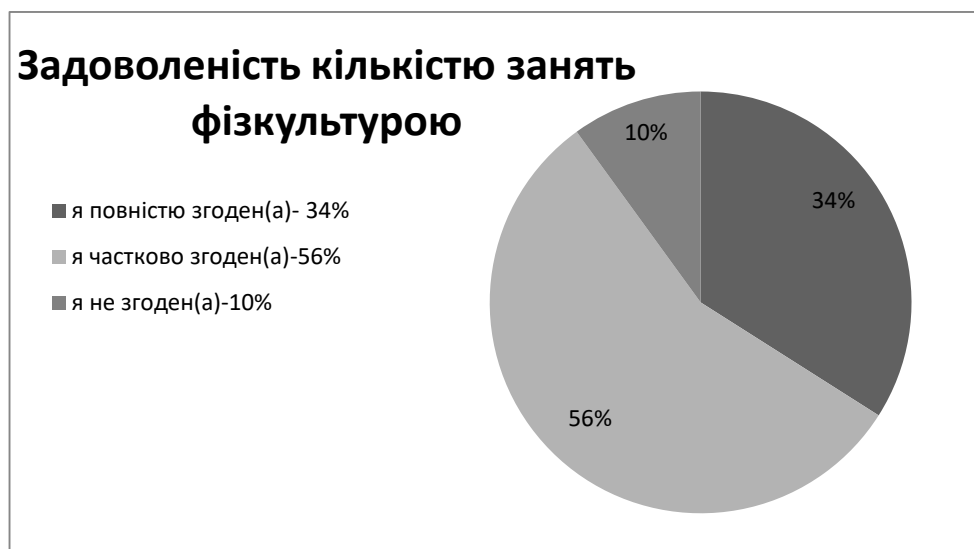

Рис. 1. Задоволеність кількістю занять фізкультурою

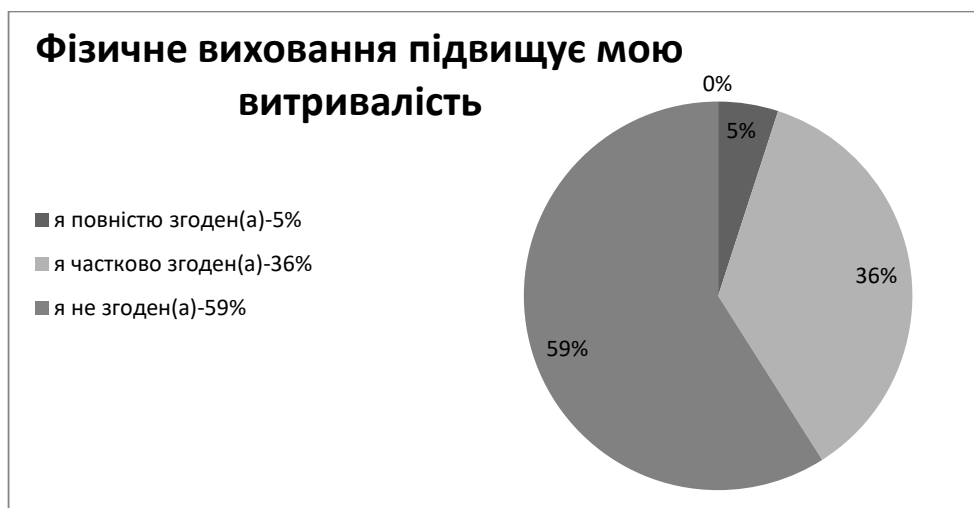

Рис. 2. Задоволеність якістю фізичного виховання

Таблиця 2
Задоволеність складниками фізичного виховання, %

Складники задоволеності	3 курс	4 курс	5 курс	6 курс
Умови занять	53	49	47	40
Зміст занять	48	50	51	51
Результати занять	32	30	31	32
Взаємини з товарищами	49	55	54	57
Взаємини з викладачем	27	25	25	27

Задоволеність кількістю занять фізичною культурою, умовами занять, їхнім змістом, отриманими результатами, взаєминами з товарищами та викладачем підвищувала активність студентів, підтримувала їхню цілеспрямованість, бажання відвідувати заняття з фізичної культури для покращення стану здоров'я і фізичної підготовки.

Висновки і пропозиції. Результати дослідження задоволеності студентів факультету підготовки лікарів для Збройних Сил України рівнем і роллю фізичного виховання в навчальному процесі показали, що вони мають середній рівень мотивації та задоволеності щодо заняття фізичною культурою у виші. Серед мотиваційних чинників до занять фізичною культурою студенти називають можливість поліпшення здоров'я (59%), турботу про зовнішній вигляд (50%) і прагнення поліпшити фігуру (49%), підвищення фізичної підготовленості (48%), зняття втоми та відновлення працездатності (27%). Загальна задоволеність студентів заняттями фізичною культурою у межах навчального процесу ґрунтується на можливості власного фізичного самовдосконалення, поліпшення свого здоров'я, успішності із предмету. Відсутність вираженого зв'язку загальної мотивації до занять фізичною культурою із задоволеністю ними свідчить про нереалізованість оздоровчого потенціалу предмету.

Подальше вивчення зворотного зв'язку від студентів дасть можливість отримати цільну картину суб'єктивного сприйняття студентами власного фізичного розвитку за період навчання та покращити систему фізичного виховання шляхом корегування та заповнення виявлених прогалин.

Список використаної літератури:

1. Давыдов В.М., Коршевер Н.Г., Лобачёв И.В. Организационно-методические аспекты оптимизации подготовки будущих военных врачей. *Воен.-мед. журнал.* 2007. Т. 328. № 11. С. 11–14.
2. Ібрагімова Л.С. Стратегічні напрямки вдосконалення системи фізичного виховання студентів вузів. *Молодий вчений.* 2016. № 3. С. 611–615.
3. Карпова Е.А., Кукулите Т.Г. Методы исследований в психолингвистической парадигме. *Ученые записки Санкт-Петербургского университета технологий управления и экономики.* 2017. № 3. С. 46–56.
4. Кобець В.М. Задоволеність студентів майбутньою професією як емоційна складова самоефективності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2012. № 8. С. 260–268.
5. Крейдун Н., Поліванова О., Яворовська Л. Задоволеність навчанням у вищому навчальному закладі як чинник професійної самоефективності сучасних студентів. *Проблеми сучасної освіти.* 2017. № 7. С. 37–41.
6. Кучук Н.Г. Аналіз стану сформованості здорового способу життя студентів класичного університету. *Системи обробки інформації.* 2012. Вип. 7. С. 300–305.
7. Лилик С.В. Задоволеність споживача освітніх послуг як мета і критерій ефективності навчальних закладів. *Маркетинг в Україні.* 2011. № 5/6. С. 54–56.

8. Організація медичного забезпечення військ: підручник для студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації / під ред. М.І. Бадюка ; Укр. військ.-мед. акад. МО України. Київ : МП Леся, 2017. 491 с.
9. Пасько В.В. Національна система військової освіти в Україні. *Медична освіта*. 2000. С. 55–60.
10. Стасюк Р.М., Левковець О.Г., Песоцький С.М. Конверсія спортивної підготовки, як актуальний напрям вдосконалення фізичного виховання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Сер. 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2017. Вип. 4. С. 107–110.
11. Шпортько В. Формування професійної культури майбутніх військових лікарів у вищому військово-медичному закладі як проблема професійної педагогіки. *Військова освіта*. 2019. Т. 40. № 2. С. 157–165.
12. Crommelinck M., Anseel F. Understanding and encouraging feedback-seeking behaviour: a literature review. *Med. Educ.* 2013. Vol. 47. № 3. P. 232–241.
13. Oktaria D., Soemantri D. Undergraduate Medical Students' Perceptions on Feedback-Seeking Behaviour. *Malays. J. Med. Sci.* 2018. Vol. 25. № 1. P. 75–83.

Kozak N., Moshkovskiy O. Satisfaction of students of the faculty of training of doctors for the Armed Forces of Ukraine by the level and role of physical education in educational

An integral part of the educational process of training military doctors is physical education and sports training, because working in emergencies requires a physician not only knowledge in the field of medicine, but also excellent physical qualities. A higher education institution that trains military doctors should provide students with the opportunity to acquire all the necessary knowledge and skills, which will be further implemented in direct professional activities.

The level of students' satisfaction with the academic discipline plays an important role in the organization of the educational process, because students who have chosen the field of military medicine are the personnel potential of the national army, they are the end users of the service if we consider the educational process as an object of market relations. It is important that the degree of satisfaction of students with the educational process and the chosen specialty, affects the level of popularity of the university and the popularization of the specialty, as there is a marketing strategy word of mouth (WOM).

A key role in the study and analysis of student satisfaction with the learning process is played by feedback from students, ie feedback, because it helps to identify the strengths and weaknesses of the educational program and contributes to its development and improvement in real time. The importance of the satisfaction of future military doctors with the educational process, the study of this topic has not yet received due attention from the scientific community.

This study aims to determine the satisfaction of students of the faculty of training doctors for the Armed Forces of Ukraine with the level and role of physical education in the educational process.

To study the motivation for physical education and satisfaction with the level of physical education in the educational process, 68 medical students of 3–6 courses were interviewed and found that students have an average level of motivation and satisfaction in relation to physical education at the university.

Which indicates the unrealized goal that is laid in the initial discipline and the average level of realization of the health potential of the subject.

Key words: *medical students, physical education, physical fitness, motivation, satisfaction, feedback, military doctors.*

УДК 372.147:378.63

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.25>**Н. А. Олійник**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У НАУКО-ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ

Статтю присвячено аналізу розробленості проблеми підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до науково-дослідної діяльності на засадах праксеології. З'ясовано, що сучасний фахівець аграрної галузі – це дослідник, здатний до наукової діяльності та постійного саморозвитку. Відзначено, що освітній процес на основі праксеологічного підходу може дати характеристику реальним людським можливостям, визначити їхні об'єктивні та суб'єктивні дії, сприяти становленню ідеалів і цінностей, допомогти оптимізувати свою життєдіяльність і життєзабезпечення як в індивідуальному, так і в громадському, загальному плані.

Особлива увага відведена характеристиці процесу навчання в аспірантурі. Відзначено зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на процес навчання науковців-аграріїв, а саме: складання вступних (кандидатських) іспитів; вибір теми дисертаційного дослідження; опанування великої кількості інформаційних джерел; освоєння нових інформаційних технологій і комп'ютерних програм; адаптацію до нового освітнього середовища; участь у різних методичних семінарах. Всі види семінарських занять спрямовані на підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації для агропромислової галузі (кандидатів, докторів сільськогосподарських наук) у режимі ступеневого зростання і забезпечують впровадження праксеологічного підходу в діяльність аспірантів. Збільшення обсягу і збагачення змісту людської діяльності зумовлює формування її праксеологічної спрямованості, що виражається в розвитку активності, творчого потенціалу і можливостей особистості дослідника для аграрного сектору.

Праксеологічний підхід у науково-дослідній діяльності студентів-аграріїв пропонує підстави для структурно-функціонального аналізу – основні «інструменти», якими користується науковець на практиці. Практиксологічний підхід може стати основним в організації дослідницької діяльності. Можливості праксеологічного підходу максимально дозволяють не тільки визначити норми здійснення діяльності, але і запропонувати рекомендації щодо її оптимізації.

Ключові слова: праксеологічний підхід, студенти, дослідники, аграрна галузь, наукові дослідження, семінари.

Постановка проблеми. Особливої актуальності в розвитку країни набуває проблема підвищення якості підготовки фахівців-аграріїв, ефективності їхньої суспільної та професійної діяльності. У сучасному сільському господарстві затребуваний фахівець зі сформованим творчим потенціалом, який прагне безперервно саморозвиватися у професійній і соціальній сферах, що відбивають специфіку діяльності в агропромисловому комплексі. Нині стає надзвичайно актуальним завдання з розробки змісту, форм, методів, технологій, методик і пошуку ефективних організаційно-педагогічних умов для формування і розвитку молодого вченого-агронома, технолога, інженера-механіка XXI ст. У системі підготовки кадрів для аграрного сектору вищої кваліфікації велике значення надається організації науково-дослідницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні аспекти науково-дослідної діяльності висвітлювалися у працях вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі аграрного права

В. Авер'янова, С. Айвазяна, М. Згуровського, В. Лаврова, В. Янчука. Проблеми формування дослідницьких умінь студентів досліджувала значна частина науковців. Так, загальні питання організації дослідницької роботи досліджено у працях С. Гончаренка, А. Кушнірук, Д. Пойя, В. Прошкіна, С. Ракова, О. Скафи, В. Шахова та ін.

М. Князем, І. П'ятницька-Позднякова вивчали навчально-дослідницьку діяльність студентів ВЗО, її специфіку, види, особливості, можливості. Аналізом вивчення проблеми дослідницької діяльності студентів, а також впливом науково-дослідної діяльності закладів освіти на формування у студентів інтересу до науки займалися І. Бендера, В. Беспалько, О. Дзеджула М. Байдан, В. Литвиненко та ін., однак проблема підготовки фахівців до науково-дослідної діяльності студентів-аграріїв недостатньо висвітлена.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз розробленості проблеми підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі до науково-дослідної діяльності на засадах праксеології.

Виклад основного матеріалу. Зміни освітньої політики України, модернізація освіти, введення профільного навчання, реалізації цілей формування загального європейського простору вищої аграрної освіти визначили нове розуміння компетентності фахівця аграрної галузі.

Сучасний фахівець аграрної галузі – це дослідник, здатний до наукової діяльності та постійного саморозвитку. Вибравши як ціль галузь наукових досліджень, людина хоче стати в ній професіоналом у справжньому значенні цього слова, тобто прагне діяти успішно, раціонально, результативно, ефективно. Він виступає носієм наукового знання, без якого не може досягти дієвого розвитку своїх сутнісних сил, нових знань у пізнанні та розвитку своїх творчих здібностей і якостей, осмислити дійсність у її минулому, сьогоденні та майбутньому [3, с. 177]. Найбільш ефективно кожен дослідник може це зробити на основі праксеологічного підходу.

Праксеологія – філософська концепція діяльності, що має нині статус програмно-концептуального проекту. Вона розроблена Т. Котарбінським як загальна теорія організації діяльності. Тадеуш Котарбінський, экс-президент Польської академії наук, фахівець із праксеології, науки про працю, неодноразово робив спроби надати цій науці дисциплінарний статус – насамперед у роботі «Трактат про хорошу роботу» (перше видання – 1955). Проект спочатку мав метатеоретичний і методологічний характер як загальна «граматика дії», яка впорядковує праксеологічні відносини (за аналогією із граматикою загальною). Він пропонував три споріднені рівні аналізу:

- типологію дій і побудови системи категорій (понять);

- розробку ефективних нормативних систем дії, що дозволяють розглянути проблему в конкретно-історичному і соціокультурному контексті;

- критику історії розвитку людських дій із погляду їхніх технічних переваг і критику методів, які застосовуються в цих діях нині [2, с. 145].

Праксеологія може дати характеристику реальним людським можливостям, визначити їхні об'єктивні та суб'єктивні дії, сприяти становленню ідеалів і цінностей, допомогти оптимізувати свою життєдіяльність і життєзабезпечення як в індивідуальному, так і в громадському, загальному плані [1, с. 45].

Можна припустити, що праксеологічний підхід виникає у процесі боротьби двох тенденцій: з одного боку, прагнення до побудови більш доступного для огляду, замкнутого в собі, розвиваючого по логічному плану цілісного загальновідомого знання, а з іншого – прагнення до освоєння можливо більшого матеріалу конкретних факторів діяльності. Оскільки праксеологічний підхід формує дві сторони відносин – знання і

діяльність, між ними є суперечності та єдність, які слід враховувати.

Пошук нових, інтенсивних шляхів свого розвитку і вдосконалення приводять людину у систему післядипломної та перехресної освіти. Є кілька перевірених часом форм підвищення своєї загальної методологічної грамотності. Найбільш традиційна – це самоосвіта, система підвищення кваліфікації та, звичайно, аспірантура і докторантура. Чинна система освіти дорослих ще не повною мірою відповідає інтелектуальним потребам суспільства. Це стосується як методів викладання, так і вибору предметів, що вивчаються, форм навчання – практично всього комплексу компонентів професійної діяльності. Розглянемо більш докладно одну з форм андрагогіки, а саме аспірантуру.

Основні характеристики процесу навчання в аспірантурі (жорсткі часові рамки, інформаційні й емоційні перевантаження та інші стресогенні чинники) сприяють формуванню наукових інтересів тільки у конкретній галузі знань, відповідно до спеціалізації дослідження і не розвиває компетенцій, які будуть необхідними для подальшої наукової роботи у сфері освіти після закінчення терміну навчання.

Вибір позиції агронома-дослідника, інженера-механіка-дослідника чи технолога-дослідника, вступ до аспірантури сприяють появі великої кількості стресогенних чинників у житті людини. Вони зумовлені зовнішніми та внутрішніми обставинами. Як ілюстрацію наведемо кілька прикладів життєвих етапів аспіранта.

Складання вступних (кандидатських) іспитів. Можлива ситуація неуспіху, крім того, в п. 20 Положення про аспірантуру досліднику дається тільки один шанс: «Вступного іспиту зі спеціальності (в обсязі програми рівня вищої освіти магістра з відповідної спеціальності); вступного іспиту з іноземної мови (англійської, німецької або французької) в обсязі, який відповідає рівню B2 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти); Вступник, який підтвердив свій рівень знання, зокрема англійської мови, дійсним сертифікатом тестів TOEFL, або International English Language Testing System, або сертифікатом Cambridge English Language Assessment, звільняється від складання вступного іспиту з іноземної мови. Під час визначення результатів конкурсу зазначені сертифікати прирівнюються до результатів вступного випробування з іноземної мови з найвищим балом; інших форм вступних випробувань (іспити, співбесіди, презентації дослідницьких пропозицій чи досягнень). Результати вступних випробувань до аспірантури (ад'юнктури) дійсні для вступу до відповідного закладу вищої освіти (наукової установи) протягом одного календарного року [4].

Ситуація вибору теми дисертаційного дослідження. Хочеться максимально врахувати інтереси та можливості дослідника і наукового керівника, обрану спеціальність і спеціалізацію спеціалізованої вченої ради та ін.

Опанування великої кількості інформаційних джерел. Спочатку виникають питання: де, як, коли і як можна отримати необхідну інформацію, що теж є важливим стресогенним фактором, а вже потім друга частина – як уникнути інформаційного шоку від отриманого.

Освоєння нових інформаційних технологій і комп'ютерних програм. Комп'ютерні технології дедалі активніше проникають у наше життя. Освоєння комп'ютерних програм в «авральному режимі» часто завершується інформаційним шоком або нервовим зривом.

Необхідність адаптації до нового соціального середовища. З'являється необхідність їздити у відрядження, брати участь у семінарах, конференціях. Розширюється коло, контакти відходять від звичного емоційного й емпатійного рівня і набувають інформаційно-комунікативного відтінку. З'являється необхідність публічних виступів (аспірантська практика, тези та доповіді, звіти, обговорення, попередній захист та ін.). А ще відомий багатьом постійний брак часу, коштів, сил, невміння правильно організувати себе і свою працю і, як наслідок, почуття провини (перед собою, близькими, науковим керівником).

Кожен із перерахованих етапів повинен бути побудований аспірантом, на нашу думку, індивідуально з орієнтацією на кращий результат, з урахуванням співвідношення результату і сили на організацію процесу, тобто на основі праксеологічного підходу. Досягнення цього буде можливо тільки тоді, коли у процес підготовки аспірантів будуть включені додаткові дисципліни, що допомагають визначити, який результат аспірантської діяльності можна вважати хорошим (найкращим) і як організувати планування і самоменеджмент у процесі наукового дослідження.

Можна, звісно, сперечатися стосовно того, який «результат аспірантської діяльності можна вважати хорошим (найкращим)», оскільки багато джерел інформації мають різні думки з приводу діяльності аспірантів. В основній частині нормативної документації про аспірантуру таким є уявлення тексту дисертаційного дослідження.

Агроном, інженер-механік, зоотехнік чи технолог стає науковцем тільки тоді, коли освоює методологічну грамотність. З метою покращення навчання в аспірантурі доречно впровадити в освітній процес цикл методологічних семінарів «Інформаційні технології в освіті» та «Теоретико-методологічні основи педагогіки та психології», метою яких є вивчення концептуальних основ загальної теорії освіти, осмислення

характеру проблематики міждисциплінарного дослідження, планування й організації експериментальної частини дослідження, підвищення якості підготовки кандидатських і докторських дисертацій та ефективності публікаційної діяльності в рамках професійного розвитку кадрів вищої кваліфікації. Теоретичні завдання пов'язані з організацією та проведенням комплексних досліджень у галузі загальної теорії освіти, концептуальних теоретико-методологічних аспектів розвитку аграрної освіти, в т. ч. досліджень міждисциплінарного характеру, і з вирішенням інших актуальних проблем сучасної аграрної освіти. Практико-орієнтовні завдання спрямовані головним чином на підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації (кандидатів, докторів сільськогосподарських наук). Саме тому важливим етапом у дослідницькій діяльності аспірантів є *навчально-методологічні семінари* з наростаючим ступенем змістової та наукової складності, який забезпечує фасилітацію процесу дослідницької діяльності аспіранта, розробку і впровадження комплексної моделі науково-методологічного супроводу агронома, інженера-механіка чи технолога-науковця.

Продовженням процесу розвитку професійної компетентності молодих науковців на навчальному семінарі служить *експертно-навчальний методологічний семінар*. Бажаючи брати участь у цій формі підготовки викладацьких кадрів вищої кваліфікації пропонують свою роботу (статтю, доповідь, дисертацію) для колективної переробки методом мозкового штурму. Це допомагає їм побачити і виправити недоліки, помилки власного дослідження, а також отримати першу «зовнішню експертизу». Позитивним є те, що процес обговорення проходить у доброзичливій обстановці, без зайвих стресових факторів.

Експертний методологічний семінар – друга зовнішня експертиза дослідження молодого вченого. Це також «генеральна репетиція» попереднього захисту. Здобувач наукового ступеня передбачає підсумковий варіант своєї доповіді (тексту автореферату і дисертації) для читання всім бажаючим. Потім відбувається колективне обговорення і наукова дискусія з розглянутих питань. Отже, всі види семінарських занять спрямовані на підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації для агропромислової галузі (кандидатів, докторів сільськогосподарських наук) у режимі ступеневого зростання і забезпечують впровадження праксеологічного підходу в діяльність аспірантів. Збільшення обсягу і збагачення змісту людської діяльності зумовлює формування її праксеологічної спрямованості, що виражається в розвитку активності, творчого потенціалу і можливостей особистості дослідника для аграрного сектору.

Висновки і пропозиції. Праксеологічний підхід у науково-дослідній діяльності студентів-аграріїв пропонує підстави для структурно-функціонального аналізу – основні «інструменти», якими користується науковець на практиці. Проникаючи у структуру використовуваної технології, фахівець отримує додаткові можливості для рефлексії з приводу успішності чи неуспішності діяльності. Поєднання теоретичного знання про правильність виконання дії та правильне виконання практичної дії зумовлює успішність діяльності.

Праксеологічний підхід може стати основним в організації дослідницької діяльності. Можливості праксеологічного підходу максимально дозволяють не тільки визначити норми здійснення діяльності, а й запропонувати рекомендації щодо її оптимізації.

Oliinyk N. Practiceological approach in research activity of agricultural students

The article is devoted to the analysis and state of studying the development of the problem of training future specialists in the agricultural sector for research activities on the basis of praxeology. It has been found that a modern agricultural specialist is a researcher capable of scientific activity and constant self-development. It is noted that the educational process on the basis of praxeological approach can characterize real human capabilities, determine their objective and subjective actions, promote the formation of ideals and values, help optimize their lives and livelihoods both individually and in society, in general.

The particular attention is paid to the characteristics of the learning process in graduate school. External and internal factors influencing the process of training of agricultural scientists are noted, namely: passing entrance (candidate) exams; choice of dissertation research topic; mastering a large number of information sources; development of new information technologies and computer programs; adaptation to the new educational environment; participation in various methodological seminars. All types of seminars are aimed at training highly qualified scientific personnel for the agro-industrial sector (candidates, doctors of agricultural sciences) in the mode of gradual growth and ensure the introduction of a praxeological approach in the activities of graduate students. The increase in the volume and enrichment of the content of human activity determines the formation of its praxeological orientation, which is expressed in the development of activity, creativity and capabilities of the researcher's personality for the agricultural sector.

The praxeological approach in the research activities of student-agrarians offers the basis for structural and functional analysis of the main "tools" used by the scientist in practice. The praxeological approach can become the basic at the organization of research activity. Possibilities of the praxeological approach as much as possible allow not only to define norms of implementation of activity, but also to offer recommendations on its optimization.

Key words: *praxeological approach, students, researchers, agrarian branch, scientific researches, seminars.*

Список використаної літератури:

1. Колесникова И.А. Педагогическая праксеология : учебное пособие / под ред. И.А. Колесникова, Е.В. Титова. Москва : Академия, 2005. 486 с.
2. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе. Москва, 1975. 271с.
3. Олійник Н.А. Праксеологічний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки.* 2017. Вип. 79 (3). С. 176–181.
4. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах) від 23 березня 2016 р. № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.26>**О. О. Павлова**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України**І. В. Єрмоєнко**доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджується поняття «комунікативна особистість» та зазначається, що комунікативна особистість характеризується знанням комунікативних кодів, які забезпечують сприйняття смислової та оцінної інформації, впливом на партнера відповідно до комунікативної установки, наглядом за своєю мовною свідомістю, рефлексією, адекватною оцінкою когнітивного діапазону партнера, а також урахуванням сумісності когнітивних характеристик. Тому комунікативна особистість розглядається як стійка сукупність соціально значущих якостей, які характеризують індивіда як суб'єкта соціальної комунікації.

Підкреслено, що комунікативний статус особистості має особливі культурні та комунікативні характеристики. Зазначено, що головні риси комунікативної особистості зумовлені сукупністю індивідуальних властивостей і особливостей, які забезпечують уміння вибрати точну схему передачі інформації в конкретній ситуації та адекватно сприймати соціальні повідомлення.

Виділено ключові параметри, які визначають характер комунікативної особистості (мотиваційний, когнітивний, функціональний); проаналізовано функції комунікативної особистості в умовах соціальної взаємодії (практичне володіння індивідуальним запасом вербальних і невербальних засобів для актуалізації інформації й здійснення експресивної та прагматичної функцій комунікації; варіювання комунікативних засобів у процесі комунікації у зв'язку зі зміною умов комунікативної ситуації; побудова дискурсів відповідно до норм і правил мовленнєвої поведінки).

Визначено соціокультурні особливості комунікативної особистості та показано, що соціально-економічні, політичні, соціокультурні та інші аспекти соціально-комунікативного простору створюють умови для засвоєння особистістю навичок, умінь, знань і здібностей, дають змогу повністю реалізувати їх, впливають на розвиток і саморозвиток особистості. Обґрунтовано, що основним завданням процесу комунікації є адекватна інтерпретація намірів комунікантів. На конкретних прикладах показано, що міжкультурна комунікація вимагає розвитку додаткових компетенцій, оскільки комунікативні особистості належать різним соціокультурним системам.

Ключові слова: комунікативна особистість, міжкультурна комунікація, іноземна мова, соціокультурні особливості, мовна особистість, комунікативна поведінка, менталітет.

Постановка проблеми. Нині українська вища освіта прагне відповідати сучасним світовим вимогам, що насамперед характеризується пошуком і затвердженням нових підходів до модернізації системи підготовки майбутнього фахівця, яка знаходить зображення в ідеї ефективності, якості й побудови перспективних освітніх траєкторій особистісного зростання. Це стає можливим у процесі засвоєння й формування іншомовної комунікативної компетенції на основі опанування ефективними моделями мовленнєвої поведінки, що ініціює підтримку й розвиток контактів та обмін інформацією в умовах міжкультурної комунікації завдяки становленню та реалізації потреб самої особистості і дозволяє не тільки досягти дійсності, а й змінювати її.

Задоволення індивідуальних потреб особистості розглядається як пріоритетний напрям комунікативної освіти та є свідченням перегляду

цільових орієнтирів, які полягають у тому, щоб розвивати слухача вищої освіти як суб'єкта соціальних відносин у процесі культурно-історичного розвитку, тобто як комунікативну особистість. У зв'язку з цим пильна увага приділяється процесу гармонійної трансформації суб'єкта освіти у суб'єкта соціальної взаємодії, яка ґрунтується на реалізації культурно-історичних знань соціуму, активної мовно-розумової діяльності та засвоєнні норм і правил взаємодії у суспільстві.

Метою статті є дослідити поняття «комунікативна особистість»; виділити ключові параметри, що визначають характер комунікативної особистості; визначити функції, які вона здійснює в умовах соціальної взаємодії, соціокультурні особливості комунікативної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що на початку третього тисячоліття стає зрозумі-

мілим, що людство розвивається у безпосередньому взаємозв'язку та взаємозалежності різних народів, країн і культур. Багато вчених займаються розробкою проблеми ефективної взаємодії між людьми, при цьому кожен із них робить спробу визначити будь-який один найважливіший елемент комунікативного процесу.

У роботах О. Сорокіна, Т. Астафурової, Г. Бороздіної, Дж. Гріндер розглядаються питання безпосереднього сприйняття, взаємодії, спілкування індивідів, при цьому акцент робиться на індивідуальні властивості та якості співзалежних сторін. В. Курбатов, К. Жюль, А. Зверінцев та С. Іконнікова виділяють фізичні та психологічні характеристики учасників комунікативної взаємодії; розглядають процеси впливу людей один на одного та залежність цього впливу від соціальної групи; аналізують поняття «комунікативна компетентність особистості».

Виклад основного матеріалу. У сучасній цивілізації співіснування культур не можливе без згоди та діалогу (полілогу) між ними, що означає становлення такої форми буття як культурний плюралізм, що визначається як адаптація людини до іншої культури без відмови від своєї власної. При культурному плюралізмі жодна культура не втрачає своєї самобутності та не розчиняється у загальній культурі, а є процесом добровільного опанування представниками однієї культури звичками, традиціями та цінностями іншої з метою збагачення власної культури.

Найбільш характерними рисами міжкультурної комунікації є належність учасників комунікативного акту до різних культур та усвідомлення комунікантами культурних відмінностей один від одного, оскільки міжкультурна комунікація насамперед є комунікацією між людьми у спеціальному контексті. Однією з головних передумов ефективної соціокультурної комунікації вважається лінгвістична спільність комунікантів, тобто наявність єдиної мови спілкування.

Нині для представників різних країн найбільш «єднальною» є англійська мова, яка останнім часом отримала статус офіційної мови міжкультурної комунікації. Це пояснює активну зацікавленість світової освітньої системи іноземною мовою на всіх рівнях. Саме в мові знаходять своє відображення як менталітет, так і поведінка мовця соціуму.

Передається та розвивається культура через спілкування, за допомогою якого здійснюється формування суспільства та забезпечення взаєморозуміння між його членами. Комунікативна культура розглядається як уміння спілкуватися, в тому числі і в ділових ситуаціях. Вона включає систему кодифікованих зразків і норм поведінки, діяльності, спілкування й взаємодії людей, що виконують регулятивну та контрольну функції в соціумі.

Мова є одним із основних інструментів комунікації. Оскільки вона соціальна за своєю суттю, то становить частину людської поведінки, містить як вербальну, так і невербальну форми, певною мірою підпорядковується тим же законам, що й людська поведінка загалом. Відомо, що велика частина людської поведінки соціально регламентована, зумовлена етичними нормами, традиціями, цінностями суспільства, тобто заснована на розбіжності соціальних конвенцій, що неминуче знаходить своє відображення в мові. Все це доводить, що сучасний фахівець повинен активно володіти хоча б однією іноземною мовою як другим (після рідної) засобом спілкування. Крім того, іноземна мова – обов'язковий елемент професійної підготовки сучасного фахівця, вона є незаперечним фактором загальнокультурного розвитку особистості.

Успішні та ефективні контакти з представниками інших культур не можливі без наявності практичних навичок соціокультурного спілкування. З метою успішного вирішення такого завдання необхідно розвивати культурну сприйнятливність, здатність до правильної інтерпретації конкретних виявів комунікативної поведінки в різних культурах, формувати практичні навички та вміння. Оскільки спостерігається розширення міжкультурних професійних контактів, то потреба суспільства у фахівцях різного профілю, які володіють іноземною мовою на достатньому рівні, зростає. Однак володіння іноземним кодом, який дозволяє успішно здійснювати міжкультурні професійні контакти, передбачає опанування професійно-значущими концептами іншої культури, що визначають специфіку громадської та ділової поведінки, детермінуються впливом історичних традицій і звичаїв, способу життя тощо. Лінгвосоціопсихологічні та культурологічні знання щодо іноземного соціуму, які створюють широкий контекст міжкультурного спілкування, формують перцептивну готовність до ефективного міжкультурного ділового спілкування, до міжнародного професійного співробітництва.

Суб'єкт соціокультурної комунікації – комунікативна особистість, яка бере участь у процесі комунікації (рівень комунікативної компетентності є основною параметричною характеристикою соціокультурної комунікації), а об'єкт – це безпосередньо процес соціокультурної взаємодії.

Комунікативна особистість – поняття порівняно нове. Спочатку воно було об'єктом дослідження лінгвістів і розглядалося як учасник тієї чи іншої комунікації, суб'єкт / об'єкт мовленнєвого впливу. Підвищення зацікавленості до цього феномену розпочалося у 1980-х роках у зв'язку з розвитком досліджень в галузі штучного інтелекту [5, с. 48–57]. Стрімке зростання засобів комунікації, збільшення обсягу інформаційних потоків, інструментів впливу та засобів обробки, викори-

стання, аналізу та зберігання інформації викликали кардинальні зміни у процесах взаємодії людей у соціумі. Інформаційний складник життя соціуму, який зумовив базис нової культурно-цивілізаційної парадигми, визначив і значні зміни у розумінні процесів комунікації загалом та ролі особистості в цих процесах зокрема [3, с. 29–31].

Комунікативна особистість як учасник комунікативних процесів, сутнісні характеристики якого дозволяють пояснити й осмислити парадигмальні трансформації соціуму, стає центральним поняттям гуманітарного знання. Необхідно зазначити, що поява терміну «комунікативна особистість» пов'язана з розширенням сфери дослідження проблематики особистості в рамках мовознавства. У дослідженнях феномену мовної особистості виділяють такі ключові підходи:

– Поняття «мовна особистість» ширше, ніж поняття «комунікативна особистість» [1, с. 70]. Мовна особистість може виконувати такі функції: розумову, мовну, мовленнєву, комунікативну та трактується як «супер категорія».

– Поняття «мовна особистість» і «комунікативна особистість» не розмежовуються. Мовна особистість в умовах спілкування розглядається як комунікативна особистість.

– Поняття «комунікативна особистість» ширше, ніж поняття «мовна особистість». В. Конецька вважає, що поняття «комунікативна особистість» має характеристики, пов'язані з вибором не тільки вербального, а й невербального коду комунікації, з використанням штучних і змішаних комунікативних кодів [2, с. 15].

Виділяють такі ключові параметри, які визначають характер комунікативної особистості:

1. *Мотиваційний параметр* визначається індивідуальними потребами особистості, які виступають найпотужнішими мотиваторами комунікації. Наявність мотиваційних потреб є умовою вступу особистості в комунікаційний процес, а сукупність мотиваційних потреб характеризує індивіда як особистість.

В. Конецька розглядає мотиваційну потребу з позицій варіативності лінгвістичного впливу (комунікативна установка) у комунікативному процесі. Разом із тим лінгвістичний вплив (комунікативна установка) є зовнішнім виявом мотиваційного характеру комунікативної потреби. Індивід, формуючи у власному полі життєдіяльності ті чи інші потреби, корелює їх реалізацію з полем життєдіяльності певної соціальної групи, членом якої він є, та/або суспільства загалом. Спрямований на задоволення потреб, він взаємодіє з навколишнім середовищем, формує і реалізовує стратегії впливу на потенційних комунікаторів, використовуючи ті чи інші засоби / комунікативні установки, які показують його ціннісні орієнтації, моральні та етичні принципи.

2. *Когнітивний параметр*, за якого комунікативна особистість розглядається з позицій інтелектуально-емоційних індивідуальних характеристик. Комунікативна особистість сприймає отримувану інформацію з позицій індивідуального соціального досвіду, освіти та інших факторів. Ці фактори зумовлюють як силу впливу на іншого комунікатора, так і здатність особистості до самоідентифікації та самооцінки у конкретних ситуаціях.

Важливим моментом у комунікативних процесах є вияв особистістю індивідуальної здатності до застосування соціально зумовлених установок і норм. Саме варіативність соціально вжитих заходів дозволяє індивіду виявляти себе як особистість за допомогою індивідуальних особистісних характеристик.

3. *Функціональний параметр* виявляється у діяльнісному характері комунікативної особистості та зумовлюється у практичному застосуванні індивідуальних засобів комунікації – як вербальних, так і невербальних. Набір таких засобів і вміння їх застосовувати дозволяють особистості виявляти себе у комунікаційному процесі: побудова діалогів, посилення висловлювань, здатність вибирати та застосовувати ті чи інші комунікативні коди, як індивідуальні, так і ті, що прийняті в соціумі.

З точки зору психології особливість комунікативної особистості пов'язана з виявом її характеру та поведінки у комунікаційному процесі, в той час як соціологічна сутність комунікативної особистості показує соціальну ідентичність та комунікативну поведінку соціальних груп через мовні індикатори. У культурологічному плані суть комунікативної особистості полягає в її інтеракції з іншими учасниками комунікативного процесу на базі лінгвокультурних моделей, які показують різні типи дискурсивних структур, а також лексико-семантичну структуру мови.

Соціокультурна вмотивованість словника виявляється у вигляді унікальних конфігурацій смислів окремих лексем в рамках одного семантичного поля, а соціокультурна вмотивованість дискурсу відображає залежність можливих інтерпретацій сенсу, конструюється від збігу або розбіжності лінгвокультурних моделей комунікантів. У цьому аспекті комунікативна особистість характеризується набором культурних варіацій у сприйнятті соціальних явищ і предметів та має специфічні особливості через свої національні характеристики, культурно зумовлену ментальність, картини світу та системи цінностей, слідування певним когнітивним підходам, мовним, поведінковим і комунікативним нормам і потенційну здатність до міжкультурної трансформації.

Комунікативна особистість виконує певні функції, які вона здійснює в умовах соціальної вза-

емодії, а також активно сприймає та продукує інформацію, керуючись у своїй розумовій діяльності певними схемами, програмами, стратегіями. Насамперед до таких функцій відносять:

- практичне володіння індивідуальним запасом вербальних і невербальних засобів для актуалізації інформації й здійснення експресивної та прагматичної функції комунікації;
- варіювання комунікативних засобів у процесі комунікації у зв'язку зі зміною умов комунікативної ситуації;
- побудова дискурсів відповідно до норм і правил мовленнєвої поведінки [4, с. 16–18].

Комунікативна особистість характеризується знанням комунікативних кодів, які забезпечують сприйняття смислової та оцінної інформації, впливом на партнера відповідно до комунікативної установки, наглядом за своєю мовною свідомістю, рефлексією, адекватною оцінкою когнітивного діапазону партнера, а також урахуванням сумісності когнітивних характеристик. Отже, комунікативна особистість розглядається як стійка сукупність соціально значущих якостей, які характеризують індивіда як суб'єкта соціальної комунікації.

З огляду на характер комунікативної діяльності комунікативна особистість є сукупністю внутрішніх і зовнішніх підсистем, що включають мовну свідомість, яка детермінує комунікативну поведінку через функції як комунікатора, так і реципієнта.

Внутрішня підсистема складається з таких компонентів: цілемотиваційний компонент (цілі та мотиви особистості як суб'єкта комунікації); абілітаційний компонент – комунікативні можливості та здібності особистості; когнітивний компонент – знання, досвід засвоєння комунікативних моделей, які забезпечують потенційні характеристики якості функціонування особистості як комуніканта.

Цей компонент характеризує комунікативну особистість з позиції ступеня засвоєння людиною світу через мову, включаючи мовну свідомість та комунікативну компетенцію, і як носія певних знань про світ та мову у вигляді концептів, який володіє предметно-змістовними та категоріально-формальними засобами інтерпретації дійсності. Операційний компонент включає комунікативні навички та вміння особистості користуватися когнітивними та прагматичними ресурсами для здійснення комунікації.

Зовнішня підсистема представлена комунікативною поведінкою, яка вирізняється специфічним набором характеристик мови, паралінгвістичними засобами спілкування та реалізується у мовних стратегіях і вчинках. Найбільш характерними рисами міжкультурної комунікації є належність учасників комунікативного акту до різних культур та усвідомлення комунікантами культурних відмінностей один від одного, оскільки між-

культурна комунікація – це насамперед міжособистісна комунікація у спеціальному контексті.

Зміст і результати різноманітних контактів залежать від здатності їх учасників розуміти один одного та досягати згоди, що здебільшого визначається етнічною культурою кожної зі співзалежних сторін, психологією народів, які панують у тій чи іншій культурі цінностей. Згадані вище соціокультурні риси й визначають етноспецифічність нації.

Особливо слід звернути увагу на поняття «національної психології» або «менталітету народу», оскільки він визначає поведінку особистості в різних ситуаціях соціокультурного спілкування. Менталітет – це те, що дозволяє одноманітно сприймати навколишню дійсність, оцінювати її та діяти в ній відповідно до визначених у суспільстві норм і за зразками поведінки, адекватно сприймаючи та розуміючи при цьому один одного.

Менталітет – це глибинна структура свідомості, яка залежить від соціокультурних, мовленнєвих і географічних факторів. Менталітет найбільш чітко виявляється у типовій поведінці людей – представників зазначеної культури. Ментальність визначає і комунікативну поведінку особистості, під якою розуміють сукупність норм і традицій спілкування народу. Аналіз мови дозволяє визначити стиль мислення людини.

Між культурами існує відмінність і у тому, як та які засоби комунікації використовуються у процесі спілкування з представниками інших культур. Наприклад, американська культура характеризується когнітивним стилем обміну інформацією, при якому значні вимоги висуваються до швидкості мови, точності використання понять і логічності висловлювання. Більшість американців у повсякденному спілкуванні використовують *small talk*: вони задають один одному питання, на які не передбачають отримати відповідь. Індивідуалізм американської культури змушує їх висловлюватися ясно та чітко, висувати відразу свої аргументи, щоб викликати відповідну реакцію опонента.

Слід зазначити, що у взаємозв'язку культури та комунікації відбувається їх взаємний вплив. Так, у кожній культурі існують свої уявлення про ввічливість, що зумовлює комунікативну поведінку. Компонентом соціокультурних особливостей нації є національний характер, під яким розуміють сукупність однотипних для людей однієї культури реакцій на звичні ситуації у вигляді почуттів і стану. Еміль Дюркгейм визначає національний характер як суспільство всередині нас.

Національний характер можна визначити як психологічні стереотипи поведінки народу. Домінантні риси національного характеру – це ті риси, які присутні у представників різних вікових, соціальних, гендерних груп і виявляються у представників конкретного етносу в різних предмет-

них ситуаціях. Етнопсихологія вивчає національний характер на основі модальної особистості або етноіндивідуальності або базової структури особистості. Усі ці поняття позначають типового представника певної соціокультурної спільноти. Так, доміантними рисами модальної особистості американців є незалежність, заповзятливість, практичність, національний егоцентризм, законослухняність, пріоритетність ділових відносин над особистими. Спостерігаються й деякі доміантні риси американської комунікативної поведінки: товариськість, неформальність у спілкуванні, емоційність, прагнення не спілкуватися на особисті теми тощо.

Мова як засіб реалізації комунікативної поведінки має великий вплив на свідомість її носіїв і формує їх картину світу. Комунікативна особистість зобов'язана організувати зміст висловлювання відповідно до цієї картини світу. Через специфіку мови у свідомості її носіїв виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина бачить світ. Мовна картина світу формує тип ставлення людини до світу, задає норми поведінки, визначає ставлення до нього. Мовленнєва та когнітивна картини світу етносу зображаються в його лінгвокогнітивній свідомості, яка також є важливою етноспецифічною соціокультурною особливістю. Тому комунікативна поведінка особистості залежить і визначається культурними та ментальними особливостями нації, представником якої вона є.

У процесі комунікації представників різних культур відмінності між цими культурами призводять до виникнення певних труднощів у спілкуванні, що пояснюється різними процесами дешифрування отриманих повідомлень. Кожен учасник культурного контакту має власну систему правил, яка функціонує таким чином, щоб надіслана та отримана ним інформація могла бути закодована та розкодована. Однак будь-який «канал зв'язку» передбачає наявність перешкод і втрату інформації. Тому нерідко реципієнт приписує знакам і символам, які використовуються у повідомленні, інше значення, ніж комунікатор, у зв'язку з чим інтерпретує та розуміє цю інформацію інакше, ніж хотілося б адресанту. Це дозволяє припустити, що відповідна дія або повідомлення адресата можуть не повністю відповідати очікуванням відправника інформації та призвести до непорозумін між учасниками комунікації.

Особливо яскраво це виявляється у спілкуванні різномовних комунікантів, де лінгвокультурний бар'єр може бути не тільки перешкодою у процесі комунікації, а й призводити до «комунікативних невдач». Практика спілкування з іноземцями показує, що навіть блискуче володіння іноземною мовою не виключає можливості виникнення непорозумін і конфліктів з його носіями. Цілком очевидно, що успішні та ефективні кон-

такти з представниками інших культур не можливі без практичних навичок соціокультурного спілкування. Для вирішення цього завдання необхідно розвивати культурну сприйнятливість, формувати здібності до правильної інтерпретації конкретних виявів комунікативної поведінки у різних культурах, формувати практичні навички та вміння.

Висновки і пропозиції. Поява терміну «комунікативна особистість» пов'язана з розширенням сфери дослідження проблематики особистості в рамках мовознавства. Поняття «комунікативна особистість» має характеристики, пов'язані з вибором не тільки вербальної, а й невербальної комунікації, з використанням штучних і змішаних комунікативних кодів. Комунікативна особистість має ключові параметри, що визначають її характер, виконує певні функції, які вона здійснює в умовах соціальної взаємодії, а також активно сприймає та продукує інформацію, керується у своїй розумовій діяльності певними схемами, програмами та стратегіями.

Комунікативна особистість характеризується знанням комунікативних кодів, які забезпечують сприйняття смислової та оцінної інформації, впливом на партнера відповідно до комунікативної установки, наглядом за своєю мовною свідомістю, рефлексією, адекватною оцінкою когнітивного діапазону партнера, а також урахуванням сумісності когнітивних характеристик. Отже, комунікативна особистість – це стійка сукупність соціально значущих якостей, які характеризують індивіда як суб'єкта соціальної комунікації.

Список використаної літератури:

1. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.
2. Конечкая В.П. Социология коммуникации [Электронный ресурс]. URL: <http://padaread.com/?book=39694&pg=56>.
3. Коркия Э.Д. Социокод культуры современного Запада: рефлексия и трансформация // *Общество: социология, психология, педагогика*. 2017. № 2. С. 29–31.
4. Кравченко Е.В., Складорова С.С. Иноязычная коммуникативная компетентность будущих инженеров-педагогов. [Электронный ресурс]. URL: http://archieive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2008_20/08kevctf.PDF.
5. Мамедов А.К. Архитектура научного знания (анализ методологических оснований) // *Социология*. 2017. № 3. С. 48–57.
6. Комунікативна особистість військовослужбовця Національної гвардії України в сучасному соціальному контексті : моногр. / За ред. Л.М. Пелепейченко. Х. : Національна академія НГУ, 2014. 221 с.

Pavlova O., Yeromenko I. Socio-cultural characteristics of communicative personality

The article examines the concept of “communicative personality” and notes that a communicative personality is characterized by knowledge of communicative codes, providing the perception of semantic and evaluative information, the influence on a partner in accordance with a communicative attitude, supervision of one’s linguistic consciousness, reflection, an adequate assessment of the cognitive range of a partner, and also considering the compatibility of cognitive characteristics.

Thus, a communicative personality is considered as a stable combination of socially significant qualities, characterizing a personality as a subject of social communication. The author notes that the main features of communicative personality are caused by a combination of individual properties and peculiarities, providing the ability to choose the right way of data transmission in a particular situation, properly comprehend the social information.

The author allocates the key parameters, determining the nature of the communicative personality (motivational, cognitive, functional), defines the functions, that the communicative personality performs in the process of social interaction (practical using of individual set of verbal and nonverbal means to update information and perform expressive and pragmatic functions of communication, variation of communication means in the communicative process in relation to changes in communicative situation conditions, the construction of discourses in accordance with the norms and rules of communicative behavior).

The work highlights that social and economic, political, social and cultural and other aspects of social communicative environment make it possible for the personality to acquire skills, aptitudes, knowledge, abilities, provide opportunities to implement them in full, have a powerful impact on personal development and self-development. The main target of the process of communication proves to be an adequate interpretation of the speakers’ intentions. As they represent different sociocultural systems, intercultural communication requires special competences, which is evidenced in the article.

Key words: *communicative personality, intercultural communication, foreign language, socio-cultural characteristics, linguistic personality, communicative behavior, mentality.*

УДК 378:373.3/.5.091.12.011.3-051:784]:005.336.5
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.27>

О. П. Петрикова

доцент кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

С. В. Румянцева

старший викладач кафедри академічного та естрадного вокалу
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЗНАЧЕННЯ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається значення вокальної підготовки студентів у процесі фахової діяльності у вищій школі. Автори розкривають сутність понять «вокал», «вокальне мистецтво», «вокальна підготовка»; висвітлюють мету та завдання вокального навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладах вищої мистецької освіти.

У статті автори підкреслюють думку про нерозривність моніторингу рівнів готовності студентів до вокальної діяльності та результативність їх вокальної підготовки протягом років навчання. Особливої уваги науковці надають обґрунтуванню важливості особистісно-зорієнтованого навчання студентів, характеризують його специфіку, користь; окреслюють напрями творчої діяльності студентів вищої школи; звертають увагу на активну музичну діяльність майбутніх фахівців як складник музичного розвитку, у процесі якого формуються їх виконавські вміння та навички.

На думку авторів, на заняттях із «Постановки голосу», «Вокального класу» значну увагу слід приділяти розвитку інтонаційного мислення у студентів, сприяти збагаченню їх музичних уявлень під час прослуховування та розучування вокальних творів на заняттях. У статті також надані методичні рекомендації щодо проведення вокальної діяльності зі студентами та розвитку у них вокального мислення.

Автори звертають увагу і на специфіку фізичних дій тіла співака, які допомагають розкриттю музичного змісту твору за допомогою вокальної техніки та сприяють розвитку вокально-звукового мислення виконавця. У висновках науковці підкреслюють думку про необхідність введення у навчальний план та освітньо-професійну програму підготовки студентів вищої школи таких дисциплін: сценічна мова, сценічна майстерність, вокалотерапія, що у подальшому сприятиме у них розвитку уваги, уваги, вокального мислення, артистизму.

Шляхи подальшої наукової роботи щодо дослідження цієї проблематики науковці вбачають у розгляді методики розвитку креативності у майбутніх вчителів музичного мистецтва в аспекті вокального навчання.

Ключові слова: вокальна підготовка, майбутні вчителі музичного мистецтва, фахова діяльність, вища школа, вокальне мислення.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції української спільноти до світового соціокультурного простору відбувається інтенсивна розбудова українського суспільства, що зумовлює реформування освіти у державі та вимагає від педагогів креативного підходу до навчання, професійності, здатності до самовдосконалення для забезпечення високого рівня духовного та особистісного становлення себе та студентів.

Своєчасність дослідження зумовлена кардинальними змінами вимог суспільства до особистості, яка має виявити себе у будь-якій сфері життєдіяльності. При цьому особливого значення набуває фахова підготовка майбутнього викладача у вищій мистецькій школі, її здатність розв'я-

зувати складні проблеми власної життєдіяльності. Розвиток вокальних здібностей у студентів в процесі фахової підготовки, розуміння значення вокальної підготовки для ефективної реалізації навчального процесу – основні завдання вищої вокальної педагогіки сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вокального навчання привертала увагу та ґрунтовно досліджувалися протягом останніх десятиліть багатьма вченими, педагогами, музикантами, мистецтвознавцями. Значний внесок у теоретичне обґрунтування співацького звукоутворення з анатомо-фізіологічної точки зору зробили В. Морозов, Д. Аспелунд, М. Микиша, Д. Євтушенко; формування та розвиток співаць-

ких здібностей вивчали Л. Дмитрієв, В. Антонюк, О. Стахевич, Н. Гребенюк; формування вокально-слухових навичок досліджувала О. Маруфенко; професійно-значущі якості майбутнього вчителя музичного мистецтва висвітлені у наукових працях Г. Стасько, О. Краснова-Соколова; взаємодія вокального та методичного компонентів у структурі професійної підготовки студентів музично-педагогічних факультетів перебувають у центрі уваги сучасного науковця Л. Василенко.

Проблема формування фахової майстерності вчителя висвітлена у різних сферах: психолого-педагогічній (Ю. Азаров, Л. Виготський, І. Зязюн, О. Киричук, Н. Кузьміна, О. Пехота, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, Г. Хозяїнов) і музично-естетичній (Е. Абдуллін, Б. Асаф'єв, О. Апраксина, Л. Арчажникова, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Шульгіна).

У наукових дослідженнях висвітлюються і різні аспекти підготовки вчителя музики до виконавської майстерності (І. Мостова, Г. Ніколаї, В. Федоришин, Ю. Цагареллі). Велика зацікавленість учених цією важливою проблематикою зумовлена потребами розвитку суспільства, нагальною необхідністю підготовки високопрофесійних фахівців.

Мета статті – дослідити значення вокальної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у процесі їх фахової діяльності у вищій школі мистецького спрямування.

Виклад основного матеріалу. Поняття «вокал», «вокальне мистецтво» можна трактувати по-різному, але найчастіше мається на увазі виконання музики за допомогою голосу, мистецтво втілення засобами співацького голосу, на відміну від інструментальної музики, художнього змісту музичного твору.

Дослідники по-різному трактують сутність «вокальної підготовки». Так, Л. Тоцька визначає її як підготовленість майбутнього спеціаліста різних рівнів кваліфікації у галузі вокального мистецтва до концертно-педагогічної діяльності [14]. Г. Стасько під вокальною підготовкою розуміє систему, в основу якої входять наукові постулати вокальної педагогіки та практика емпіричного досвіду керування нейрофізіологічним процесом голосоутворення [13, с. 22].

Ю. Юцевич вважає, що вокальна підготовка має відбуватися за допомогою таких завдань: знання природи та механізму звукоутворення, закономірностей розвитку голосу співака, практичне керування процесом фонації, розуміння сутності фонаційних явищ, уміння передати художньо-образний зміст твору тощо [16, с. 222].

Вокальна підготовка, на думку видатних педагогів-вокалістів (А. Здановича, К. Злобіна та інших), обґрунтовується як процес «постановки голосу», за допомогою якого голосовий апарат

співака пристосовується до професійного співу і відтворюється через свободу та природність звукоутворення; рівність і стійкість звучання голосу співака; розширення діапазону, зростання сили голосу; польотність, дзвінкість тощо [2; 6; 9].

На думку Н. Гребенюк, мета вокального навчання студентів у вищій школі – це побудова художнього образу твору засобами музичної, словесної та вокальної виразності [5]. Під вокально-виконавською майстерністю П. Сікур розуміє емоційно-образне розкриття майбутнім співаком змісту музичного твору [12, с. 68–76].

Вокальна підготовка студентів відбуватиметься найбільш ефективно, якщо на заняттях із фахових дисциплін буде дотриманий такий педагогічний принцип як особистісно-орієнтований підхід до кожного студента. Особистісно-орієнтований підхід до вокального навчання студентів у вищій школі має бути спрямований на особистісний розвиток студента (мотивацію, самоактуалізацію, самовдосконалення, саморегуляцію, самореалізацію) та вияв себе у мистецькій і педагогічній сферах діяльності.

На сучасному етапі особистісно-орієнтований підхід реалізується через мистецьку діяльність, яка передбачає саморозвиток суб'єктів навчального процесу. Під час включення в освітній процес особистісно-орієнтованого підходу відбувається формування, виховання та розвиток особистісно-моральних якостей майбутнього викладача, покращується мотиваційна сфера, активізуються творчі здібності, задатки та індивідуальні можливості кожного студента. На думку І. Бега, досягнення кожної особистості пов'язані з її особистісним потенціалом, з її розвитком, результатом чого є гармонізація духовного та професійного оптимуму суб'єкта [3; 6].

Саме завдяки практичному навчанню й практичному мисленню особистості можна розвивати задатки вокального мислення у студентів. Вокальне мислення допомагає створювати музичний образ твору у процесі співу через пошук необхідних звуково-рухових почуттів виконавця. Це мислення виявляється через координацію рухів співочого апарату відповідно до емоційного «переживання» змісту музичного твору. Формування практичних вокальних вмій і навичок є необхідною умовою підготовки студентів мистецьких інститутів та факультетів. Саме завдяки практичному курсу постановки голосу набуваються як практичні вміння та навички студента, так і теоретичні знання, які з часом розширюють коло музичного тезаурусу майбутнього фахівця.

Завданнями вокальної підготовки майбутнього вчителя-музиканта є:

- здійснення естетичного виховання;
- формування усталених смаків до справжніх прикладів вокального мистецтва;

- розвиток вокально-виконавських, вокально-сценічних і художньо-творчих здібностей;
- формування здатності розуміти психологічні та біофізичні механізми процесу фонації;
- встановлення стійких критеріїв якості правильного співу;
- активний розвиток вокального слуху;
- удосконалення вокально-технічних та артистичних вмінь і навичок;
- формування знань щодо основ вокальної педагогіки, методики розвитку та охорони співацького голосу як дорослої людини, так і дитини;
- самовдосконалення співацької майстерності, самоконтроль і самоаналіз у процесі практики.

Результативність вокальної підготовки майбутніх вчителів-музикантів виявляється через дослідження готовності студентів до вокально-практичної діяльності. Перевірити це може викладач постановки голосу, який аналізує стан мотивації та потреби студента щодо майбутньої професії; його музичні (вокальні) задатки та здібності; наявність музично-теоретичних знань про процес співу; сформованість фахових компетенцій.

Самостійна робота студента щодо оволодіння фахом має включати свідому роботу над якісним звукоутворенням, розвиток вокальних уявлень нейромоторних відчуттів голосоведення; роботу над опануванням вокального репертуару як українських, так і зарубіжних композиторів різних століть та епох.

Розвиток індивідуального виконавського та слухового досвіду відбувається на основі накопичення слухових вражень. Дієвим методом накопичення слухового досвіду є прослуховування чужого виконання та самоаналіз власного виконання того чи іншого вокального твору. Значення сприймання виконання власного голосу для студента величезне. Слухаючи себе «зі сторони», студент оцінює власне звучання, порівнює його з інтерпретаціями та трактуваннями інших виконавців, виносячи для себе бажане розуміння передачі художньо-образного змісту твору. Таким чином викладач вокалу в аудиторії виконує роль зворотного зв'язку, оцінюючи недоліки, позитивні моменти у співі майбутнього вчителя.

Протягом тривалого спостереження ми дійшли висновку, що найслабшим місцем у студентів є не досить розвинене інтонаційне мислення у них. Чистота інтонації має відпрацьовуватися студентом у процесі роботи над вокальною технікою. Процес чистого інтонування нерозривно пов'язаний із відчуттям опори дихання, формуванням необхідної атаки звуку, утворенням співочого «рупору» на обличчі тощо. Необхідним завданням для викладача вокалу на занятті співу є розвиток чистого інтонування студента, що може відпрацьовуватися навіть на найпростіших вправах і вокалізах, українських народних піснях.

Розвивати інтонаційне мислення студента бажано розпочинати із проговорювання скоромовок, проспівування та проговорювання окремих фраз твору «про себе», тобто розмовного інтонування. Мовне та вокальне інтонування є спорідненими семіотичними системами. В основу обох покладений темпоритм, інтонаційний початок, синтаксична розчленованість. Для покращення підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у блок фахових дисциплін навчального плану можна ввести, окрім вокального класу, акторської майстерності, ще ораторське мистецтво для емоційного розрізнення інтонування того чи іншого слова, фрази, речення.

Майбутнім вчителям музичного мистецтва бажано звертати увагу на рухи тіла під час виконання вокального твору, які безпосередньо допомагають розкриттю художнього змісту твору. У вокалістів співочі рухи мають «інтимніший» характер, на відміну від рухів інструменталістів під час гри, вони малопомітні, складніше піддаються фіксації, контролю та диференціації. У співаків контроль за діями співочого апарату здебільшого слуховий, але дії співочого голосу пов'язані з фізичними діями усього організму.

Вміла передача характеру твору за допомогою фізичних дій тіла може позитивно вплинути на фонаційний процес голосу співака. Так, плавні рухи рук допомагають відчутти кантилений характер твору, протяжний звук мелодії, м'який поворот голови знімає напруження м'язів обличчя та гортані співака під час співу. У світі існує багато методик, спрямованих на активне використання рухів тіла для покращення фонаційного процесу.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладене вище, можна дійти висновку, що фахова підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва – процес тривалий і багатовекторний. Він повинен охоплювати викладання музичних предметів у поєднанні із різносторонньою мистецькою підготовкою і бути скеровуватися на її удосконалення згідно вимог нинішнього суспільства. Вокальна підготовка є необхідним складником фахового навчання студентів вищої школи, значення якої є вагомим для освітнього процесу.

Перспективи подальшого вивчення цієї проблематики будуть стосуватися розгляду методики розвитку креативності у майбутніх вчителів музичного мистецтва в аспекті вокального навчання.

Список використаної літератури:

1. Арчажникова Л.Г. Профессия – учитель музыки: книга для учителя. Москва : Просвещение, 1984. 111 с.
2. Аспелунд Д.Л. Развитие певца и его голоса. Москва : Музгиз, 1952. 191 с.
3. Бех І.Д. Особистісно-орієнтоване виховання : навчально-методичний посібник. Київ : ІЗІМН, 1998. 204 с.

4. Гнидь Б.П. Виконавські школи України. Кафедра сольного співу НМАУ імені П.І. Чайковського (1971-2001 роки) : посібник. К. : НМАУ, 2002. 95 с.
5. Гребенюк Н. Особистісно-орієнтований підхід у розвитку індивідуальності співака. *Музичне виконавство*. Вип. 14, кн. 6. Київ : НМАУ, 2000. С. 156–165.
6. Дмитриев Л.Б. Вопросы вокальной педагогики. Ленинград : Музыка, 1976. С. 12–33.
7. Донец-Тессейр М.Э. Опыт воспитания сопрано. *Вопросы вокальной педагогики*. Вып. 3. Москва : Музыка, 1967. С. 120–133.
8. Евтушенко Д.Г. Выдающийся педагог-вокалист (воспоминания Е.А. Муравьевой). *Вопросы вокальной педагогики*. Вып. 3. Москва : Музыка, 1967. С. 21–33.
9. Евтушенко Д.Г. Роздуми про голос: нотатки педагога-вокаліста Д.Г. Євтушенко. Київ : Музична Україна, 1979. 92 с.
10. Колодуб І. Питання вокального мистецтва. Харків, 1995. С. 106.
11. Панченко Г.П. Методика розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки : дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2008. С. 124.
12. Сикур П.И. Воспою тебе. Основы вокальной техники и исполнительства для вокалистов, руководителей хоров, профессионалов и любителей светского и церковного пения. Москва : Русский Хронографъ. 1991, 408 с.
13. Стасько Г.Є. Вокальна підготовка муйбутнього вчителя музичного мистецтва як основа удосконалення педагогічної майстерності : автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.01. Київ, 1995. 24 с.
14. Тоцька Л.О. Компонетна структура вдосконалення вокальної підготовки студентів – майбутніх вчителів музики : дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2009, 271 с.
15. Шульпяков О. Музыкально-исполнительская техника и художественный образ. Москва, 1972. С. 56.
16. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування співацького голосу : навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навч. закладів, учителів шкіл різного типу. Київ : ІЗМН, 1998. 160 с.

Petrykova O., Rumiantseva S. The importance of vocal training of the future teachers of musical art in professional activity of higher school

The article reveals the importance of vocal training of students in the process of professional activity of higher school. The authors provide insight into the essence of the concepts “vocal”, “vocal art”, “vocal training”, “academic singing”; cover the purpose and objectives of vocal training of the future teachers of musical art in the institutions of higher artistic education.

In the article the authors emphasize the continuity of monitoring the levels of students' readiness for vocal activities and the effectiveness of their vocal training during the years of study. Scientists pay special attention to substantiating the importance of student-centered education, characterize its specifics and benefits; outline the areas of creative activity of students of higher school; pay attention to the dynamic musical activity of the future professionals as a component of musical development, in the process of which their performing skills are formed.

According to the authors, in the classes on “Voice Placement” and “Vocal Class” considerable attention should be paid to the development of intonation thinking of students and help them to enrich musical conceptualization while listening to and exercising vocal compositions in class.

The article also provides guidelines for conducting vocal activities with students and the development of their vocal thinking. The authors also pay attention to the specifics of the physical actions of the singer's body, which help to reveal the musical content of the musical composition with the help of vocal technique and promote the development of vocal and sound thinking of the performer. In their conclusions, the researchers emphasize the need to introduce into the curriculum and educational and professional course for students of higher school such disciplines as scenic speech, acting skills and vocal therapy, which will further promote their development of attention, imagination, vocal thinking, artistry etc.

The ways of further scientific work on the study of this issue, scientists see in the consideration of methods of developing creativity of the future teachers of musical art in terms of vocal education.

Key words: *vocal training, future teachers of musical art, professional activity, higher school, vocal thinking.*

УДК 378.016:87.757

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.28>**О. О. Пінський**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри ботаніки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

БІОЕТИКА І ПИТАННЯ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗВО

У статті розглянуто питання вдосконалення професійної підготовки педагогів, зокрема формування еколого-біоетичної компетентності майбутніх учителів-природознавців у вищих педагогічних навчальних закладах засобами біоетики й візуалізації процесу навчання. Наведено результати дослідження ступеня розвитку професійних компетентностей бакалаврів природничого факультету, у яких виявлено, що більшість здобувачів вищої освіти переоцінює ступінь сформованості спеціальних знань із методики навчання біології та розвитку своїх загально-професійних умінь.

Метою статті є аналіз ефективних шляхів вивчення природничих наукових дисциплін, формування професійного складника компетентності майбутніх учителів, вчених-біологів. Наведена оцінка можливостей Еколого-біоетичного центру природничого факультету Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди щодо впровадження новітніх освітніх технологій, що дозволяє змістовно доповнити навчально-виховний процес додатковими засобами формування професійної компетентності.

Науковою новизною дослідження є розробка та апробація методичного супроводу навчальної діяльності, спрямованої на поглиблення професійної компетентності вчителів-природознавців сучасними засобами біоетики й екоетики, візуалізації процесу навчання студентів вищих педагогічних закладів.

Для розв'язання завдань дослідження були застосовані такі наукові методи: вивчення комплексу інформаційних джерел, ознайомлення з новітніми засобами візуалізації процесу навчання, технологіями демонстрації окремих видів доповненої реальності, педагогічні спостереження та опитування.

Зазначено шляхи вдосконалення професійної підготовки вчителів біології засобами використанням візуалізації навчальної інформації, що значно збільшує рівень загальної діджиталізації системи освіти в Україні, переводить її на якісно новий рівень.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів та вчених-природознавців, візуалізація, доповнена реальність, діджиталізація навчального процесу.

Постановка проблеми. Формування сучасних наукових еліт не можливе без запланованих і швидко проведених змін у системі освіти, що потребує ефективного навчання й перепідготовки педагогів – творців нових знань. Здійснення цих процесів покладено на викладачів, які мають володіти вмінням швидкого переосмислення й інтерпретації найновішої наукової і методичної інформації, вміють використовувати сучасні засоби донесення знань до студентів, забезпечуючи всебічну позитивізацію процесу навчання.

Підготовка сучасних фахівців-біологів, на наш погляд, не можлива без використання новітніх методів організації засвоєння великих масивів фактажу та поєднання як мінімум двох актуальних нині підходів: візуалізації навчальної інформації та формування біоетичного підґрунтя процесів навчання і виховання біологів, екологів, науковців і вчителів. Це сприятиме формуванню нової генерації людей Z – покоління зі сформованим базовим еколого-біоетичним світоглядом, із бажанням і готовністю використовувати свій новітній потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Формування професійної компетентності вчителів природничих дисциплін є актуальною проблемою, яку розглядають у своїх працях Н. Бакорко, Я. Логвінова, Р. Мельниченко, В. Оніпко, М. Скиба та інші. Визначення специфіки професійної компетентності (далі – ПК) педагога-природознавця, сформульоване Ю. Шапраном, можна розглядати як певний висновок досліджень у цьому напрямі, зокрема залежність ПК від рівня спеціальної біологічної освіти, готовності до реалізації особистісного потенціалу під час творчої педагогічної діяльності, вдосконалення досвіду та прагнення до безперервної самоосвіти, здатності ефективно діяти в реальній практичній ситуації [1].

Нові підходи до вивчення біології за новітніми програмами в умовах дистанційного навчання у період триваючої пандемії Covid-19 вимагають від вчителя школи і викладача закладу вищої освіти формування в учнів розширеного наукового бачення і духовно збагаченого ставлення до навколишнього світу. Процес підготовки особистості педагога включає не лише засвоєння нових

підходів до процесу викладання, способів трансляції біологічної інформації, але й формування розширеного біоетичного ставлення до природного і загальнолюдського оточення через збагачення і розвиток емоційно-чуттєвої сфери учнів, зокрема почуття біофілії.

Про необхідність врахування цього аспекту в освіті свідчить і той факт, що основою для формування багатьох соціальних загальноєвропейських стандартів є дотримання комплексу біоетичних норм [2]. Нині дослідження, присвячені проблемам формування біоетичного підґрунтя професійного ставлення студентів педагогічних університетів, є поодинокими [4] і потребують застосування комплексного підходу.

Метою статті є висвітлення особливостей формування сучасного вчителя шляхом посилення біоетичного складника його професійної компетентності та використання новітніх підходів до загальної інформатизації навчання, зокрема можливостей візуалізації навчальної інформації, застосування візуальної, доповненої реальності як актуальних навчальних технологій на лабораторних, семінарських заняттях, тренінгах із методик навчання базовим природничим дисциплінам.

Виклад основного матеріалу. Навчання вчителя-біолога найчастіше починається в закладах загальної освіти за умови наявності персонального захоплення біологією як життєво-необхідною галуззю знань. Аналіз проведених нами опитувань студентів свідчить, що серед сучасних пріоритетів вибору напряму навчання переважають два: педагогічний («мені цікаво навчати дітей») та економічний («чи вистачить у мене чи моїх батьків грошей, щоб я отримав професію біолога чи професію вчителя-природознавця»).

Вибір біології як напряму майбутньої професійної діяльності нині залежить від низки факторів: осмисленого бажання отримати вищу біологічну освіту, адекватної оцінки власних можливостей щодо ефективного навчання, рівня розвитку біофілії, біоетичних якостей особистості, позитивного впливу соціального оточення. На нашу думку, наявність біоетичних якостей має бути обов'язковим компонентом професіограми сучасного біолога, природознавця.

Протягом трьох років (2019-2021 роки) серед студентів II, III і IV курсів природничого факультету ХНПУ імені Г.С. Сковороди проводилися дослідження з метою виявлення рівня сформованості професійних біоетичних компетентностей. Аналіз результатів засвідчив, що загалом студенти мають не досить чітке уявлення про біоетику, часто плутають її з екологією та медициною. Звичайно, більшість правильних відповідей надали студенти старших курсів, переклавши термін із латини, акцентуючи увагу на медичній деонтології і етичному ставленні до тварин. Серед тих, хто не зміг

надати чіткого пояснення цього поняття, переважають студенти-хіміки, які менше орієнтовані на біоетичне ставлення до навколишнього.

На запитання «Чи цікавить Вас еколого-біоетична проблематика?» позитивно відповіли («Так, завжди» та «Скоріше так, ніж ні») більшість студентів: 62% другокурсників, 83% третьокурсників, 72% четвертокурсників. Не може не викликати хвилювання той факт, що майже третина студентів другого (28%) та четвертого курсів (29%) не виявляє такої зацікавленості, що свідчить про несформованість у них базових компетентностей майбутнього вчителя-природознавця.

Викликає занепокоєння й те, що основна частина респондентів переоцінює свої еколого-біоетичні знання, вважаючи їх достатніми. Зауважимо, що частково інформацію професійного спрямування студенти III та IV курсів могли отримати на заняттях із різних навчальних дисциплін, проте навчальні плани підготовки бакалаврів природничого факультету не містять дисципліни із чітко визначеним біоетичним змістом.

Цікавими виявилися результати відповідей на питання щодо участі в заходах екологічного спрямування. Серед студентів-другокурсників, які відповіли, що цікавляться проблемами біоетики, тільки половина виявила готовність взяти участь у таких заходах, проте переважна більшість не змогла навести жодного прикладу подібної акції. Більшість третьокурсників (83%) обрали допомогу притулку для тварин (захід відомий у молодіжному середовищі, зрозумілий і дієвий у масовій свідомості), 50% – конкурс еколого-етичного плакату, 42% – екологічну олімпіаду, по 33% набрали засідання наукового студентського гуртка, проблемної групи, Еко-біоетичного центру, акція «Збережемо первоцвіти» та акції з прибирання сміття у своєму районі чи на території університету.

Ніхто з другокурсників (100%) не назвав участь у мітингу громадської екологічної організації бажаною для себе формою, серед третьокурсників участь у екомітингу та в конкурсі студентських наукових робіт екологічної тематики обрали 8% респондентів, що може засвідчувати майже повну зневіру студентів в ефективності подібних заходів. Отже, формування еколого-біоетичної компетентності майбутніх вчителів-природознавців потребує осучаснення, більш раннього набуття базових знань, пошуку нових форм їх подання.

Прикладом пошуку й впровадження нових форм організації просвіти студентів, поліпшення процесу навчання біології, екології та біоетики є початок функціонування на базі кафедри ботаніки природничого факультету Еколого-біоетичного центру ХНПУ імені Г.С. Сковороди (далі – Центр). Робота з формування біоетичного ставлення у майбутніх вчителів-природознавців розпочалася з систематичного використання навчальних фільм-

мів, цифрових копій «альтернатив» з університету міста Портсмут, наданих InterNICH, де представлено процес безкровного препарування представників Типу Chordata: класу Риб (акула), класу Земноводних (жаба), класу Птахів (голуб), класу Ссавців (щур). Це дозволило відмовитися на природничому факультеті від використання прийомів вівісекції на заняттях із зоології хребетних і методики навчання біології.

Під час використання «альтернатив» було помічене покращення процесу засвоєння навчальної інформації студентами, зокрема завдяки використанню на заняттях із зоології безхребетних електронного комплексу лабораторних досліджень із представниками основних типів багатоклітинних безхребетних тварин: Annelida, Mollusca, Arthropoda.

Співпраця з InterNICHE, центром «Віта» та WSPA дозволила запровадити в межах програми «Гуманна освіта в Україні» комп'ютерну програму «Віртуальна фізіологія», призначену для використання в курсах фізіології факультетів медико-біологічного профілю в якості альтернативи класичним дослідом на тваринах за розділами серцево-судинна система, фізіологія травлення, нервова система, фізіологія дихання, сечовидільна та ендокринна системи.

Використання «альтернатив», елементів доповненої реальності у навчальному процесі дає студентам певне право на здійснення віртуальних помилкових дій під час виконання вправ, право так званої професійної тренувальної помилки, що є дидактично і психологічно позитивним явищем. Такі помилки часто є неприпустимими в умовах реалій протікання біологічних, біохімічних процесів *in vivo*, небажаними також є факти виконання помилкових дій і в умовах соціуму, у педагогіці.

Із 2019 року на базі Центру розпочато роботу методичного спрямування, яка передбачала додаткову спеціальну підготовку до навчальних практик у загальноосвітніх навчальних закладах. Зокрема, відбувається ознайомлення з новинками програмного забезпечення, електронними варіантами підручників та інших е-книжок. Нині формування вмінь користування сучасними гаджетами (від окулярів віртуальної реальності до надскладних електронних девайсів) слід розглядати як обов'язковий елемент професійного становлення вчителя будь-якого фаху, досвіду, віку. Нескладно передбачити, що найближчими роками критерієм професіоналізму вчителів біології стане використання сучасних шкільних технологій, зокрема впровадження в освітній процес із біології, хімії, природознавства наборів Interschool «Біологія. Лабораторний комплект учня», «Біологія. Дослідження мікроскопічної будови живих об'єктів».

Опанування основ використання широких можливостей діджиталізації освіти вже є можливим під

час педагогічних практик студентів в умовах харківських базових шкіл, де нині працює 35 кабінетів, обладнаних мультимедійними комплексами, зокрема й інтерактивними комплектами SMART Board SBM680V+IN134ST. Під терміном «діджиталізація навчання» ми розуміємо методично-обґрунтований процес оптимізації навчання шляхом всебічної цифровізації освітнього процесу з урахуванням персональних особливостей сприйняття і відтворення учнем об'єктів і явищ оточуючого середовища. Керований процес діджиталізації дозволяє змінювати рівні аналізу, полегшувати чи прискорювати темп, впливати на глибину і якість засвоєння навчальної інформації.

Від початку масового прориву віртуальної реальності у світовий соціум ми спостерігаємо експоненціальне зростання інтересу студентського загалу до процесів діджиталізації навчальної інформації, можливостей прикладного застосування пристроїв віртуальної (VR) і доповненої реальності (AR), збільшення кількості та якості гаджетів, які полегшують і збагачують сучасні напрями й можливості їх застосування, у тому числі й у галузі професійного виховання, формування студентів природничого факультету.

Останні роки дослідженнями питань візуалізації навчального матеріалу займалися Д. Безуглий, Л. Білоусова, Н. Гончарова, Н. Житеньова, В. Кожем'яко, А. Яровий та інші. Питання поглиблення візуалізації навчальної біологічної інформації є дійсно актуальними в системі освіти протягом останніх років, що потребує додаткових досліджень і зусиль щодо їх більш широкого впровадження, особливо після початку дидактичної експлуатації різних видів доповненої реальності в навчальному процесі: AR-додатків; журналів із AR, AR-навчальних книг, появи навчальних посібників із доповненою реальністю.

Різні засоби візуалізації навчальної інформації часто виступають в якості прискорювача освітнього процесу, зменшуючи зусилля і педагога, і його учнів. На початку XXI століття нарешті з'являється можливість протікання процесу навчання біології без вівісекції, демонстраційного втручання до структури і механізмів функціонування екологічних систем різних рангів.

Нині в роботі Еколого-біоетичного центру найбільш активну участь беруть студенти природничого факультету, враховуючи специфіку їхньої професійної підготовки. Надалі ця робота буде поширюватися й на студентів інших спеціальностей і спеціалізацій. Серед популярних напрямів пошуків студентів є вивчення сучасних методик викладання навчального матеріалу, фіксації, утримання уваги, наприклад на основі анімації (зокрема технології скрайбінгу), отримання біологічно-достовірних 3D зображень рослин і тварин, їх збирання в електронні гербарії і колекції.

Проведені дослідження, анкетування в середовищі студентів засвідчили потребу посилення роботи з біоекоетичної освіти та виховання на основі застосування новітніх технологій візуалізації процесу навчання природничим наукам, підготовки для життя в умовах сучасних кризових природних і соціальних умовах. Обмеження фінансових можливостей педагогічних ЗВО призводить до вимушеного використання викладачами демонстраційних варіантів віртуальних платформ і програм, які надають фірми-розробники. Їх короткотривале демонстраційне використання в процесі навчання зменшує ефективність використання на заняттях пропонованого програмного забезпечення.

Здійснення зазначеної роботи є також надзвичайно перспективним явищем і з психологічного боку через те, що не обмежує творче мислення бакалаврів, їхніх здібностей та інтересів, а надає кожному майбутньому вчителю біології необхідну свободу і можливість обирати необхідні системи, методи і форми роботи, які викликають його професійний інтерес, і на цій основі сприяє формуванню найкращих учительських соціальних якостей, людяності й набуттю необхідних професійних біоекоетичних компетенцій.

Висновки і пропозиції. Система практичної підготовки до життя і дій в умовах кризових явищ потребує додаткових зусиль педагогів-науковців, спрямованих на формування внутрішньо нового сучасного жителя планети. Дієвих змін потребує через це і процес підготовки вчителів-природознавців у галузі біоетичної освіти і виховання школярів. Він має ґрунтуватися на новітніх біо-, екоетичних формах навчання, підходах і принципах, на обов'язковій екобіоетичній платформі з використанням найбільш ефективних методик навчання природничим дисциплінам, впровадженні елементів діджиталізації природничої освіти, зокрема й сучасних засобів демонстрації доповненої реальності, проведення практичних дій і досліджень у природі і соціумі, що висуває нові вимоги до рівня знань із психології, педагогіки, спеціальної методичної підготовки. Пошук новітніх форм організації еко-біоетичної освіти і виховання випускників педагогічних ЗВО є запорукою формування авангарду швидких позитивних перетворень, чого вимагає процес реформування системи освіти у державі.

Pinskyi O. Bioethics and the educational information visualization issues in the process of teaching students in the conditions of pedagogical institution of higher education

The article considers the issues of improving the professional training of the teachers, in particular the formation of ecological and bioethical competence of the future natural science teachers in pedagogical institutions of higher education by means of bioethics and visualization of the learning process.

The presented results of the study of the development degree of the professional competences of the bachelors of the Faculty of Natural Science have designated that most graduates overestimate the degree of the special knowledge formation in the biology teaching methods and the development of their general professional skills.

На нинішньому етапі розвитку суспільства прискорена інформатизація, діджиталізація біологічної освіти позитивно трансформують комплекс загальношкільних вмінь і навичок, суттєво збільшують гамму сучасних підходів до формування спеціальних вмінь, формування і розвитку мислительних процесів, вроджених якостей, зокрема почуття біофілії, формування біологічного гуманізму, біоетики.

Перспективи використання результатів дослідження вбачаємо у подальшому напрацюванні нових підходів до процесів природничого навчання і виховання, розповсюдженні досвіду діяльності Еколого-біоетичного центру в педагогічній спільноті, зокрема через використання елементів діджиталізації сучасної освіти, широкого комплексу методів і технологій візуалізації щоденного процесу навчання протягом усього циклу природничих дисциплін, формування еколого-біоетичних поглядів на систему підготовки і перепідготовки вчителів-природознавців у мережі вищих педагогічних навчальних закладів України та ширшому впровадженні еколого-біоетичних підходів у щоденну практику роботи загальноосвітніх навчальних і вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури:

1. Шапран Ю.П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології в процесі використання особистісно-орієнтованих технологій. *Рідна школа*. 2012. № 11 (995). С. 42–46.
2. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя : Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) (18 грудня 2006 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975.
3. Білоусова Л.І. Візуалізація навчального матеріалу з використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя / Л.І. Білоусова, Н.В. Житеньова // *Фізико-математична освіта : науковий журнал*. 2016. Випуск 1 (7). С. 39–47.
4. Пінський О.О. Робота еколого-біоетичного центру як форма сучасної професійної підготовки майбутніх вчителів-природознавців Development of modern technologies and scientific potential of the world: coll. Of scientific papers "ΛΟΓΟΣ" with materials of the Internationals scientific-practical conf., London, July 29, 2019. London : NGO "European Scientific Platform", 2019. V. 4. С. 82–85.

The purpose of the article is to analyze the effective ways of studying natural sciences, the formation of the professional component of the future teachers' competence as well as the biologists' competence. The given assessment of the capabilities of the Ecological and Bioethical Center of the Department of Natural Sciences of Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda on the introduction of new educational technologies allows supplementing the educational process with additional means of professional competence.

The scientific novelty of the study is the development and testing of the methodological support of the educational activity aimed at the further development of the natural science teachers' professional competence by modern means of bioethics and ecoethics, visualization of the learning process for the students of higher pedagogical institutions.

Scientific methods such as studying a set of information sources, getting acquainted with the latest means of visualizing the learning process, technologies for demonstrating certain types of augmented reality, pedagogical observations and surveys were used to solve the research problems. The mentioned ways of improving the professional training of the biology teachers by means of visualization of educational information significantly increase the level of general digitalization of the Ukrainian education system and transfer it to a qualitatively new level.

Key words: *professional training of the future teachers and environmentalists, visualization, augmented reality, digitalization of the educational process.*

О. Ю. Процишинааспірантка
Інституту мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті з'ясовано стан розробки науково-педагогічної проблеми формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи. Для досягнення мети, уточнення понятійного апарату було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, систематизація й узагальнення мистецтвознавчої, психолого-педагогічної наукової літератури українських і зарубіжних науковців.

Виявлено, що у наукових педагогічних дослідженнях більш широко розкрита проблема фахової підготовки вчителів музичного мистецтва, ніж викладачів мистецької школи. Розкрито сутність понять «компетентно-орієнтований підхід», «компетентний», «компетентність», «компетенція», «метод» і «методична компетентність». Автором запропоновано визначення поняття «методична компетентність майбутнього викладача мистецької школи».

Автор статті підкреслює, що методична компетентність майбутнього викладача мистецької школи залежить від індивідуальних якостей студента, його творчо-інтелектуального потенціалу, який разом із набутими знаннями, вміннями, досвідом сприяє виявленню сучасних шляхів і методів вирішення актуальних практичних завдань вокальної педагогіки. Виявлено, що у процесі вокальної підготовки майбутнього викладача сольного співу закладу початкової мистецької освіти формується вокально-методична майстерність як складник методичної компетентності. Від неї залежить уміння ефективно вирішувати проблеми розвитку співацького голосу школярів.

Шляхом до вирішення вказаної проблеми є обґрунтування педагогічних принципів, розроблення та впровадження нових методів навчання та форм організації мистецького освітнього процесу у вищій школі. Впровадження методичної роботи на заняттях сольного співу дасть необхідний поштовх для формування методичної компетентності, сприятиме формуванню особистого інтересу та активує внутрішню мотивацію у студента, необхідну для успішної реалізації професійного потенціалу.

Аналіз педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що методична компетентність розглядається дослідниками як невід'ємна частина фахової компетентності, яка формується у процесі навчання в закладі вищої освіти та удосконалюється протягом усієї професійної діяльності. Проте проблема формування методичної компетентності не розкрита в аспекті вокальної підготовки майбутнього викладача мистецької школи, тому вимагає подальшого розроблення.

Ключові слова: компетентність, методика, методична компетентність, майбутній викладач мистецької школи, вокальна підготовка.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку національної освіти в Україні спрямовані на формування соціально активної, національно свідомої, високо інтелектуальної та духовно розвиненої особистості. Важливим кроком до модернізації вищої освіти є впровадження компетентнісного підходу у підготовку висококваліфікованих фахівців, які здатні задовольнити потреби суспільства, швидко реагувати на технологічні та цивілізаційні зміни, успішно розв'язувати новітні освітні проблеми. Постає потреба у розробленні та впровадженні нових принципів, методів навчання та форм організації мистецького освітнього процесу у вищій школі. За таких умов актуальності набула проблема формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз понять «компетентність»,

«компетенція», «фахова компетентність», «професійна компетентність» здійснили чимало українських дослідників серед яких О. Гура, Я. Кодлюк, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, Н. Побірченко, М. Степко, К. Хударковський та зарубіжні науковці І. Агапов, А. Вербицький, В. Гузеєв, Ж. Делор, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Козирев, Л. Мітіна, Дж. Равен, Н. Радіонова, В. Хутмахер, А. Хуторський. Одні з них схиляються до думки, що поняття «компетентність» і «компетенція» є тотожними поняттями, інші ж їх розділяють і тлумачать як окремі категорії.

Проблемою формування професійної та фахової компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва займалися А. Болгарський, О. Горбенко, О. Гребенюк, О. Грибкова, С. Грозан, Ю. Калініна, Л. Лабінцева, О. Ляшенко, М. Михаськова, І. Рахімбаєва, О. Щолокова, розглядаючи її в контексті вокальної та інструментальної підготовки.

Серед різних видів професійно-педагогічних компетентностей науковці надають вагомого значення теоретичному обґрунтуванню проблеми формування методичної компетентності (І. Акуленко, О. Зубков, С. Івашнюва, А. Кузьминський, Н. Кузьміна, І. Малова, Т. Сясіна, С. Скворцова, Н. Тарасенкова, Н. Цюлюпа та інші).

Дослідники розглядають методичну компетентність як знання особливостей методики викладання певного навчального предмету і здатність вирішувати конкретні практичні завдання. У науковій літературі широко розроблена проблема формування методичної компетентності вчителя закладу початкової освіти: вчителя початкової школи, української мови, іноземної мови, вчителя фізики, математики тощо (Є. Азімов, І. Акуленко, В. Баркасі, К. Безукладников, О. Бігич, О. Борзенкова, Н. Глузман, А. Щербаків, А. Щукін, К. Кожухов, Л. Коваль, О. Лебєдєва, Т. Мамонтова, Є. Мисечко, І. Михалевська, В. Моторіна, Т. Ощепкова, І. Пінчук, Т. Руденко, В. Рудніцький, Д. Старкова, Н. Соколова, Т. Тамбовкіна та інші).

У галузі фахової підготовки вчителів музики методичні аспекти розкриваються у роботах І. Коваленко, В. Орлова, Л. Паньків, С. Світайло, Я. Сверлюка, Л. Теряєвої, Н. Цюлюпи, В. Шульгіної та інших. Розглядаючи методику навчання співу та методичну компетентність викладача мистецької школи як науково-педагогічну проблему, можемо сказати, що велика увага у наукових працях приділяється техніці постановки голосу та фізіології цього процесу (Д. Аспелунд, Л. Дмитрієв, Я. Кушка, І. Левидов, М. Микиша, В. Морозов, І. Назаренко, Л. Работнов та інші), формуванню та розвитку вокальних здібностей (В. Антонюк, Л. Василенко, В. Ємельянов, О. Стахевич, П. Троніна, А. Менабені, Г. Стасько, Ю. Юцевич, О. Прядко та інші). Проте процес формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи на заняттях сольного співу досліджений не досить.

Мета статті – з'ясувати стан розробки науково-педагогічної проблеми формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття сутності проблеми формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи проаналізуємо ключове поняття «компетентність», яке разом із поняттям «компетенція» є визначальними категоріями компетентнісного підходу. А. Хуторський розглядає набуті вміння та навички як досвід, що формує у людини компетентності, необхідні у професійній діяльності. За визначенням науковця «компетентнісно-орієнтований підхід – підхід до організації навчально-виховного процесу, спрямований на набуття особистістю певної суми знань і досвіду, які дають змогу їй

робити висновки про щось, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях» [13, с. 54–58].

У галузі педагогіки компетентність пояснюється як спеціально структурований набір знань, умінь, навичок, здобутих у процесі навчання. Завдяки своїй компетентності фахівець здатний визначати та адекватно розв'язувати питання та проблеми, які виникли у конкретній ситуації, тобто у сфері його компетенції [7, с. 15–24].

У Великому тлумачному словнику української мови знаходимо значення слова «компетенція» – добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; «компетентний» – той, який має достатні знання у певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправни, повновладний. «Компетентність» – це властивість особистості, від якої безпосередньо залежить здатність людини реалізовувати свій внутрішній творчий потенціал, здійснювати успішну професійну діяльність, задовольняючи індивідуальні та соціальні потреби [2, с. 64].

Наведені поняття походять від латинських слів «competentia», що означає «збиратися, згода, симетрія, відповідність», і «competo» – «відповідати, бути гідним, здатним» [10, с. 101]. В етимологічному словнику англійської мови знаходимо, що поняття «competency» з'явилося у 1590 році, воно має корінь латинського слова «competere», що означає «суперництво» і характеризується як здатність людини задовольнити життєві потреби (Online Etimological Dictionary). У Кембриджському словнику подається тлумачення слова «competency» як важливої навички, необхідної для виконання роботи (Cambridge Dictionary).

У наукових працях вчених-психологів Г.О. Балл, В.І. Барко, О.С. Губарєва, Дж. Равен, К. Роджерса, А.К. Маркова, Т.М. Мацевко, В.Р. Міляєва, І.О. Зимної, В.П. Зінченко, В.П. Черевко, В.Д. Шадрікова велика увага приділяється саме визначенню поняття «компетентність».

На думку зарубіжного науковця Дж. Равена, компетентність є специфічною здатністю, необхідною для ефективного виконання конкретної дії у конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за власні дії. Дослідник вважає, що бути компетентним – це означає мати набір специфічних компетентностей різного рівня для досягнення поставлених цілей, готовність до аналізу та оцінки власних дій і їх соціальних наслідків [9, с. 81].

У психологічному тлумачному словнику термін «компетентність» характеризується як психосоціальна якість особистості, що означає силу і впевненість у її успішності та корисності, а в результаті

дає усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням [8, с. 600]. Поняття «компетенція» у психологічному аспекті розглядається як сфера діяльності, яка є значущою для ефективної роботи організації загалом, у якій людина виявляє певні знання, вміння, поведінкові навички, гнучкі здібності та професійно-важливі якості особистості [5, с. 860].

У науково-педагогічних дослідженнях українські та зарубіжні науковці розглядають різні аспекти фахової підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. На думку І. Пащенко, «ефективність діяльності вчителя музичного мистецтва багато в чому залежить від того, якою мірою він володіє теоретичними знаннями в області музичної освіти» [6, с. 197–200].

У сучасних науково-педагогічних працях розкриваються різновиди професійно-педагогічної компетентності вчителів, серед яких виділяють методичну. Поняття «методичний», «методика» є похідними від слова «метод», який походить із грецької мови та означає «шлях пізнання», спосіб досягнення поставленої цілі. Методика разом із теорією музичної освіти стала об'єктом багатьох фундаментальних досліджень науковців, серед яких Н. Гуральник, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, В. Черкасов.

Важливі зміни у музичній освіті безпосередньо пов'язані із процесами глобалізації суспільства, які супроводжуються розвитком різних галузей діяльності людини. Ми розділяємо думку О. Щербіної, що основними сучасними тенденціями розвитку музичної освіти є інтеграція вітчизняної музичної освіти у європейський освітній простір; впровадження особистісно-орієнтованого підходу; забезпечення інтересу до музичного виконавства як найактивнішої форми співтворчості у мистецтві; реалізація розвивального потенціалу, індивідуального підходу; використання у змістовній структурі музичної освіти поліхудожніх і культурологічних компонентів; зорієнтованість у професійній діяльності на українські традиції; впровадження комп'ютерних технологій як одного зі змістовних компонентів підготовки фахівців [15, с. 24–28].

На думку В. Черкасова, основними тенденціями розвитку музичної освіти в Україні в умовах європейської інтеграції є оновлення змісту навчальних планів і програм; диференційований підхід у навчанні; лінгвізація освітнього процесу; запровадження дистанційного навчання; приєднання до Європейської мережі дослідницьких програм [15, с. 28–32].

Ми вважаємо, що теоретичні положення формують базу та окреслюють орієнтири для подальшої розробки методики музичної освіти. Мета, завдання, зміст, методи, засоби музичного навчання визначають специфіку методики музичної освіти. Теорія та методика музичної освіти як дис-

ципліна відіграє ключову роль у підготовці педагога-музиканта, сприяє засвоєнню основних категорій, закономірностей і понять у сфері музичної освіти, збагачує теоретичними знаннями, необхідними для подальшої професійної діяльності.

У музично-педагогічній діяльності викладача мистецької школи та вчителя музичного мистецтва спільним є забезпечення художньо-естетичних потреб учнів. Відмінність полягає у тому, що початкова мистецька освіта формує спеціальні знання, вміння та навички, необхідні для гри на музичному інструменті або для співу. Тому при дослідженні процесу формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи на заняттях сольного співу ми проаналізували наукові праці, у яких розкрито саме методичну компетентність вчителя музичного мистецтва.

Н. Цюлюпа зосередилася на методиці фортепіанного навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва. Вона визначає методичну компетентність вчителя музичного мистецтва як «сформовану систему знань, умінь і практичного досвіду, зумовлену особливостями його індивідуально-психологічних характеристик, яка спрямовується на реалізацію музично-педагогічної діяльності з одночасною здатністю до самореалізації й постійного самовдосконалення» [14].

Серед особливостей формування методичної компетентності вчителя музичного мистецтва на заняттях хорового диригування Л. Теряєва визначила розвиток особистих якостей, зв'язок між дисциплінами та організацію методичної роботи зі студентами [11]. Ми вважаємо, що впровадження методичної роботи на заняттях сольного співу дасть необхідний поштовх для формування методичної компетентності, сприятиме формуванню особистого інтересу та активує внутрішню мотивацію у студента.

Беручи за основу подані вище тлумачення понять і результати аналізу наукової літератури із обраної проблеми, наведемо власне визначення поняття «методична компетентність майбутнього викладача мистецької школи» – здатність особистості ефективно застосовувати традиційні та новаторські методи, принципи, прийоми музичного навчання, вдало використовувати власні вміння та навички для здійснення успішної фахової діяльності та забезпечення художньо-естетичних потреб учнів мистецької школи.

Формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи – це складний процес набуття спеціальних знань, умінь і співацьких навичок, необхідних для майбутньої вокально-виконавської та вокально-педагогічної діяльності. Вокальна підготовка є важливим складником професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, а у підготовці майбутніх викладачів сольного співу мистецької школи

є основою. Вона часто розглядається у наукових працях як процес, спрямований на розвиток емоційної сфери вчителя, уміння співпереживати, розуміти та відчувати музичні образи, втілювати їх у виконавській педагогічній діяльності.

Л. Тоцька розглядає поняття «удосконалення вокальної підготовки» як «вокально-педагогічний процес, який полягає у знаходженні сучасних шляхів і методів, що дозволить повніше розкрити індивідуальні якості та можливості студента, реалізувати його творчий і художньо-пізнавальний потенціал» [12, с. 24].

Співоча діяльність має вагомий емоційний вплив на формування особистості, розвиток творчих здібностей людини, збагачення духовної культури. Л. Василенко описує вокальну підготовку як процес, «спрямований на максимальний розвиток здатності студентів до глибокого розуміння змісту музичних образів і втілення їх у досконалії співацько-виконавській формі» [1, с. 13]. Дослідниця розглядає вокально-методичну майстерність як уміння ефективно вирішувати проблеми розвитку співацького голосу школярів, оскільки вчитель безпосередньо впливає на формування співочих навичок учнів.

Важливим складником вокальної підготовки є розвиток вокально-моторного слуху, який, на думку Н. Гунько, є «навичкою комплексного сприйняття не тільки висотної характеристики звуку, а й нейромоторної роботи усієї голосотворної системи співака» [3, с. 4]. Вокально-моторний слух сприяє створенню індивідуальної системи вокальних методів ефективного впливу вчителя на голос учня з використанням власного досвіду та напрацювань видатних вокальних педагогів минулого і сучасності.

Висновки і пропозиції. Отже, методичною компетентністю майбутнього викладача мистецької школи є здатність особистості ефективно застосовувати традиційні та новаторські методи, принципи, прийоми музичного навчання, вдало використовувати власні вміння та навички для здійснення успішної фахової діяльності та забезпечення художньо-естетичних потреб учнів мистецької школи. Проте проблема формування методичної компетентності не розкрито у науково-педагогічній літературі в аспекті вокальної підготовки майбутнього викладача мистецької школи.

Тому перспективою подальшого дослідження проблеми формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи є наукове обґрунтування методичних основ ефективної організації вокальної підготовки майбутнього викладача мистецької школи; з'ясування компонентної структури методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи; визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості методичної компетентності майбут-

нього викладача мистецької школи на заняттях із сольного співу; розроблення, обґрунтування та експериментальна перевірка методичної моделі формування методичної компетентності майбутнього викладача мистецької школи на заняттях із сольного співу.

Список використаної літератури:

1. Василенко Л.М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2003. 20 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Гунько Н.О. Інноваційні аспекти вокально-методичної підготовки майбутнього педагога-музиканта. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки.* 2017. № 155. С. 51–55.
4. Щербініна О.М. Сучасні тенденції розвитку професійної музичної освіти. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2015. № 1. С. 70–72.
5. Зинченко В.П., Мещеряков Б.Г. Большой психологический словарь. Москва : Прайм-Евразон, 2008. 868 с.
6. Пашенко І.М. Роль дисципліни «Теорія і методика музичної освіти» у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів, 2018. Вип. 151(2). С. 197–200.
7. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу у досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи:* бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 15–24.
8. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / за ред. В.Б. Шапар. Харків : Прапор, 2009. 682 с.
9. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление развития и реализация. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
10. Словник іншомовних слів: 23 000 слів і термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Пустовіт. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
11. Теряева Л.А. Формування методичної компетентності майбутніх вчителів музики на заняттях із хорового диригування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2019. 22 с.
12. Тоцька Л.О. Методичні засади удосконалення вокальної підготовки майбутніх вчителів

- музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 24 с.
13. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
14. Цюлюпа Н.Л. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутнього вчителя музики у процесі інструментальної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2009. 20 с.
15. Черкасов В.Ф. Зміст загальної музичної освіти молоді. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 112. С. 24–32.
16. Online Etimological Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=competency> (дата звернення: 20.07.2020).
17. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/competency> (дата звернення: 25.07.2020).

Protsyshyna O. Formation of methodical competence of the future teacher of art school as a scientific and pedagogical problem

The article clarifies the state of development of the scientific and pedagogical problem of forming the methodical competence of the future teacher of the art school.

To achieve the goal, to clarify the conceptual apparatus, theoretical research methods were used: analysis, systematization and generalization of art, psychological and educational scientific literature of Ukrainian and foreign scientists. It is revealed that in scientific pedagogical researches the problem of professional training of music art teachers is more widely revealed than teachers of art school. The essence of the concepts "competence-oriented approach", "competent", "competence", "competence", "method" and "methodical competence" is revealed. The author proposes the definition of "methodical competence of the future teacher of art school".

The author of the article emphasizes that the methodical competence of the future teacher of art school depends on the individual qualities of the student, on his creative and intellectual potential, which together with the acquired knowledge, skills, experience contribute to identifying modern ways and methods of solving actual practical problems of vocal pedagogy. It is revealed that in the process of vocal training of the future teacher of solo singing of the institution of primary art education the vocal-methodical skill is formed as a component of methodical competence. The ability to effectively solve problems of development of singing voice of pupils depends on it.

The way to solve this problem is to substantiate educational principles, develop and implement new teaching methods and forms of organization of the artistic educational process in higher education. The introduction of methodical work in solo singing classes will give the necessary impetus for the formation of methodical competence, promote the formation of personal interest and activate the internal motivation of the student, which is necessary for the successful realization of professional potential.

The analysis of pedagogical sources allows us to state that methodical competence is considered by researchers as an integral part of professional competence, which is formed in the process of learning in a higher education institution and is improved throughout the professional activity. However, the problem of forming methodical competence is not disclosed in terms of vocal training of future teachers of art school, so it requires further development.

Key words: competence, method, methodical competence, future teacher of art school, vocal training.

УДК 378.091.3:33:005

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.30>**Н. М. Рідей**

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Н. М. Титова

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

В. І. Тимошенко

здобувач кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Д. Г. Павленко

здобувач кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

О. М. Слабецький

здобувач кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ТА ТЕХНОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ УПРАВЛІННЯ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Здійснено теоретико-методичне й технологічне наповнення змісту професійної підготовки фахівців сфери управління та глобалізації економіки екологічних ризиків для уможливлення ноосферного розвитку зі змістовно-методологічним наповненням формування професійної компетентності майбутніх фахівців на засадах сталості. Конкретизовано методологічне тлумачення в авторському викладі понять щодо функцій і технологій освітньо-наукового процесу організації професійної підготовки майбутніх фахівців у сферах управління суспільним розвитком, економічної безпеки й безпеки життя.

Визначено функції організації освітньо-наукового процесу професійної підготовки фахівців сфери управління та глобалізації економіки – стимулювання (мотивації, поліпшення), планування (проєктування, прогнозування, програмування), організації (поточного регулювання, оперативного управління) та контролю (аудиту, обліку, аналізу, обробки). Семантику освітніх технологій обґрунтовано за призначенням, алгоритмізовано й виокремлено її функції, такі як інформаційно-аналітичні, наукового пізнання, організації цільового, системно-процесного й антикризового управління освітньо-науковим процесом професійної підготовки, інформаційної інтенсивності метаболізму, управління якістю здобувачів освіти. Спроектовано структурно-логічну схему змістовно-освітнього модуля «Професійна підготовка фахівців сфери управління та глобалізації економіки в умовах сталості» зі змістовно-методологічним наповненням формування професійної компетентності майбутніх фахівців на основі ноосферологічного підходу. Використана система методів аналізу (змістовно-аксіологічний та організаційно-інституційний; системний, портфельний і причинно-наслідковий; проблемний; прогностичний метод аналізу й аналіз ефективності) забезпечує реалізацію «дерева цілей» за етапами наукового дослідження задля досягнення мети й полягає в формуванні й розробленні стратегії методологічно-технологічного обґрунтування професійної підготовки фахівців в умовах глобальних ризиків для формування якості безпеки життя шляхом усунення біологічних та інформаційних загроз із нанесенням економічних і соціальних збитків у короткострокових етапах життя людини й здобуття освіти з науковим пізнанням для забезпечення особистого добробуту (родинного, соціальних конгломератів) і безпеки життєспроможності.

Ключові слова: функції професійної підготовки, фахівці сфери управління та глобалізації економіки, освітні технології, змістово-освітній модуль.

Постановка проблеми. Глобальні ризики біологічної безпеки, інформаційної розбудови й менеджменту з порушенням особистісних кор-

донів соціального захисту, а також замкненості простору здобуття освіти й наукового пізнання потребує значної транскордонної та екосистемної

трансформації організації освітньо-наукового процесу. Питання біологічних загроз та інформаційної безпеки з трансконтинентальною трансформацією не лише інформаційних потоків (не захищених), а й елементарними санітарно-гігієнічними обмеженнями життєдіяльності людства та його цивілізаційного розвитку потребує обґрунтування та формування нових методологічних парадигм та їхнього технологічного забезпечення. Інтенсивність трансформації соціальних, біосоціальних систем та освітньо-наукових соціокультурних форм організації закладів вищої освіти (далі – ЗВО) перевищує швидкість глобальних екологічних проблем (перенаселення, зміни клімату, озонних дір, кислотних дощів, надзабруднення, надспоживання), де навіть застосування зброї масового ураження відходить на другий план в умовах пандемії, тероризму, масової міграції та політичної заангажованості економічних пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічно-технологічне обґрунтування підготовки майбутніх фахівців розкрито в тлумаченнях і трактуваннях сучасного бачення освітніх технологій різночинними представниками галузей науки й знань за градацією специфічних видів – інформаційні (В. Бебик [5]), наукової творчості (І. Булах [7], Т. Вуджек [9], Г. Гиргинов [11], Э. Де Боно [12,], В. Іріна, А. Новиков [15], И. Калошина [16]), організації процесного (Ю. Богуцький [6,], О. Кондур [18]), цільового (Г. Атаманчук [2], Ю. Ковбасюк [13]) та антикризового управління освітньо-науковим процесом професійної підготовки (О. Ваганова [8], О. Якубовський, Т. Пахомова й Н. Драгомирецька [22]), інтенсивності сприйняття (О. Андреев, Л. Хромов [1], Р. Аткисон [3]), технології інтенсивного читання (І. Ладанов і В. Розанова [20], В. Часов [21]), інформаційного метаболізму (В. Ермак [14], А. Кемпинский [17], А. Аугустиновичюте [4]), управління якістю релевантності (Дж. Вумек, Д. Джонс [10], Т. Конті [19]). Основні функції організації освітньо-наукового процесу – цілепокладання, планування, організація, регулювання та контроль – детально розглянуті в роботах Н. Панферовою [23]. Характеристика управлінської діяльності й функції управління освітніми системами представлені в науковому доробку Т. Шамової, Т. Давиденко й Г. Шибанової [24], Н. Рідей [25]. Система управління ЗВО, технології управління освітньо-науковим процесом, науковою діяльністю, економічною, соціальною та виховною роботою викладені педагогами-управлінцями С. Резніком і В. Філіповим [25], Н. Титовою [27].

Мета статті. Мета наукової розвідки – дослідження та розроблення стратегії методологічно-технологічного обґрунтування професійної підготовки фахівців в умовах глобальних ризиків для формування якості безпеки життя шляхом усунення біологічних та інформаційних загроз

із нанесенням економічних і соціальних збитків у короткострокових етапах життя людини й здобуття освіти з науковим пізнанням для забезпечення особистого добробуту (родинного, соціальних конгломератів) і безпеки життєспроможності.

Об'єкт дослідження – організація неперервного освітньо-наукового процесу з методологічним обґрунтуванням і технологічним забезпеченням життєспроможності, якості, безпеки здобувачів освіти й пересічних категорій населення.

Предмет дослідження – освітні технології, функції, освітньо-змістовний модуль цільової неперервної організації освітньо-наукового процесу професійної підготовки (орієнтації, становлення, самоменеджменту й саморозвитку) із забезпеченням добробуту й безпеки людини.

Завдання дослідження – визначити векторність освітніх технологій за семантикою призначення функцій організації освітньо-наукового процесу, сформулювати авторське трактування сучасних освітніх технологій; спроектувати структурно-логічну схему змістовно-освітнього модуля «Професійна підготовка фахівців сфери управління та глобалізації економіки в умовах сталості» зі змістовно-методологічним наповненням формування професійної компетентності майбутніх фахівців на основі ноосферологічного підходу.

Для розв'язання поставлених завдань на різних етапах дослідження використовувалися такі методи: теоретичні: аналіз наукової літератури з проблем підготовки майбутніх фахівців сфери управління та глобалізації економіки (за сферами, на рівнях і в типах природокористування); класифікація та систематизація теоретичних та експериментальних даних; узагальнення науково-теоретичних даних для проектування змістовно-освітнього модуля «Професійна підготовка фахівців сфери управління та глобалізації економіки в умовах сталості»; емпіричні методи й методики дослідження: діагностичний, спостереження, бесіди, інтерв'ювання, анкетування (закрите, відкрите, вибіркове); інтерактивні методи навчання та інші, що спрямовувалися на з'ясування взаємозалежності між діяльністю педагога й результативністю навчальної діяльності здобувачів освіти в галузі науки й знань управління та глобалізації економіки згідно із засадами теорії та методики професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Функціональну направленість освітніх технологій за цільовою семантикою призначення функцій організації освітньо-наукового процесу встановлено для професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах глобалізаційних ризиків і небезпек. Система професійної підготовки функціонально орієнтована на вмотивування, заохочення, стимулювання, примус щодо здобувачів освіти, обґрунтування та проектування стратегічних навчальних і робочих

планів і програм, розроблення методики організації освітньо-наукового процесу та його технологічного забезпечення, здійснення нагляду, моніторингу й контролю на всіх етапах його ефектної реалізації задля формування професійної компетентності соціально-економічної безпеки в майбутніх фахівців сфери управління та глобалізації економіки й виокремлення методологічного напрямку системного управління квалітології релевантності діяльності ЗВО.

Функції організації освітньо-наукового процесу поділяємо на стимулювання (мотивації, поліпшення), планування (проєктування, прогнозування, програмування), організації (поточне регулювання, оперативне управління) та контролю (аудит, облік, аналіз, обробка).

Мотиваційну функцію переважно розглядають як процес свідомого особистого вибору певного типу поведінки, який зумовлюється системним зовнішнім і внутрішнім комплексним впливом чинників – Є. Ільїн, А. Колод, В. Сладкевич, Л. Столяренко [6]. Трактують її за змістовими особливостями й етапами конкретизовано щодо: виникнення та усвідомлення предметно-об'єктної взаємодії змісту (потреби, схильності психічної діяльності); внутрішнього особистісного бачення (мотиваційно-емоційного, образної діагностики, міри взаємодії, порівняння суб'єктивно-особистісних цінностей із системними); реалізації початкових спонук і мотивів, їхньої трансформації в конкретних заданих умовах і в залежності від механізмів і засобів реалізації зі змінами психологічного змісту задоволення потреби й інтересу; фіксації в рисах характеру; актуалізації потенціалу спонуки як усвідомленого або неусвідомленого виявлення рис характеру в разі внутрішньої та зовнішньої потреби або бажання.

Функцію планування трактуємо як організаційно-управлінську процедуру, системний процес визначення стратегічних перспектив організації, семантики способів здобуття запланованої релевантності; управлінську головну функцію та засіб синхронізації адміністративного потенціалу організації керівництвом для досягнення мети; прогнозоване бачення цілей позитивної трансформації управління організацією в здійсненні мотивованих прагнень. Системний синхронізований процес ґрунтується на розробленні планів, передбаченні невідповідностей і ризиків, небезпек без запланованого впливу щодо їхнього запобігання та нівелювання, визначенні умов оптимальної професійної спроможності установи для забезпечення досягнення мети, метриці моніторингу вимірних функціонально орієнтованих, синергетично-досяжних можливостей організації та системах для забезпечення ноосферно-орієнтованого стратегічного розвитку; методологічній абстракції синхронізації підходів на принципах системності, емерджентно-

сті, стабільної фундаментальності обґрунтовано прийнятих рішень, збалансованої синергетики складових планів у системі управління, валентної адаптивності, лабільності етапності, неперервності в системі управління освітою.

Функція організації – цілеспрямований системний процес субординаційно-координаційної спеціалізації як процедури адміністративного управління видами діяльності для реалізації стратегічних, управлінських рішень. Вона реалізується за умов кооперативного розподілу праці під час планування та основана на компетентностях корпоративної та персональної відповідальності й делегуванні службових повноважень (посадових – лінійних і функціональних); спільній комплексній взаємодії працівників, їхніх ідей, засобів, способів співпраці та їх об'єднань у системну єдність ефективного цілісного життєспроможно-ноосферно-орієнтованого комплексу. Функція організації – це системний цілеспрямований процес інституційного менеджменту розподілу спільних видів функціональної діяльності серед виконавців, запроваджений адмінкерівництвом для створення сприятливих умов і здобуття ефективних позитивних результатів; управлінська процедура, яка забезпечує спеціалізацію адміністративної діяльності під час функціонального розподілу організаційних повноважень, їхньої взаємодії, збалансованого співвідношення координації та субординації в адмінпараті; регламент забезпечення ефектної реалізації управлінських рішень для формування емерджентної цілісності стану й системної єдності процесів під час функціонального розподілу в повноваженнях управлінських завдань, у вертикально-горизонтальній синхронізації складових структурних елементів управління, що сприяє доцільності розв'язання конкретних проблем і для складних ситуацій досягнення ефективності управління (досягнення бажаної якості).

Контрольну функцію трактуємо як інтегрований управлінський процес і наглядову діяльність, засіб забезпечення виконавчої дисципліни й форму моніторингу, аудиту й ревізії, а також системний комплекс суб'єкт-об'єктної взаємодії. Контроль як управлінська функція інтегрується з іншими – плануванням, адмініструванням регулювання, коригуванням, поліпшенням і реалізацією управлінських рішень, діагностико-профілактичним, нормативно-правовим, інформаційно-аналітичним і квалітологічним характером стратегічного розвитку; це засіб забезпечення виконавської дисципліни, підвищення ефективності функціональної діяльності структурно-організаційних підрозділів управління; види й форма перевірки, моніторингу, нагляду, аудиту, експертизи, ревізії інспектування; комплекс суб'єктів та об'єктів контролю, методів і заходів їх взаємодії.

Семантика освітньо-наукового процесу за цільовим призначенням технологічно реалізується в конкретних освітніх технологіях як виокремлених, бінарних, матричних, так і пазлових [6].

Серед розлогого спектра освітніх технологій виділено в авторському трактуванні інформаційно-аналітичні, наукового пізнання, організації цільового, системно-процесного й антикризового управління освітньо-науковим процесом професійної підготовки, інформаційної інтенсивності метаболізму, управління якістю здобувачів освіти.

Освітні інформаційно-аналітичні технології – це комплекс системного методичного (методик, методів, процесів, засобів і форм) методологічно-технічно-програмного забезпечення, який реалізується для апробації новітніх наукових інформаційних даних; синергетична система синхронізованих методичних (методика навчання, методика наукових досліджень та організації інструментально-аналітичного забезпечення), інформаційні технології наукових досліджень, технології дистанційного й мережевого навчання інженерно-технологічно-технічних (охорона праці, технічні засоби навчання, процеси й автомати, техніка випробувань і безпеки, матеріалознавство) циклів дисциплін і курсів, в яких предмет передбачає освоєння методів організації праці з позитивним ефектом корпоративної взаємодії та виробничо-технологічного потенціалу.

Ефективний цикл управління масивами інформаційних даних належної якості й вірогідності викладаємо в ланцюгу: збір → інвентаризація формування банку → накопичення та зберігання → оприлюднення доступу, обміну й трансляції передавання → унаочнення шляхом технічних і програмних засобів функціональних операцій → облік таксономії сортування, пошуку певності, захисту контролю безпеки [26].

Освітні інформаційно-аналітичні технології безпосередньо взаємодіють у симбіотичному комплексі інформатики, цифровізації, кібернетики й системного аналізу складових частин визначеної інформаційної системи або її інформатизації – методологічно й технологічно дисциплінарно оформлені згідно з методикою організації освітньо-наукового процесу професійної підготовки в семантично прикладних завданнях «дерева цілей», які полягають в автоматично-операційній обробці інформаційних даних за допомогою автоматичних, операційних систем і комплексів баз (банків) даних в умовах комп'ютерно орієнтованого програмно- й телекомунікаційно-забезпеченого студентоцентрованого навчання. Різновидами вищезазначених технологій є інформаційно-телекомунікаційні, мережево-дистанційні бінарні, змішані комбіновані – портативно-інтерактивного доступу. Такі технології представляють спільність глобальних систем позиціонування

та їх сумісності, механізмів трансконтинентальної космополітичної взаємодії, транскордонної імплементації концепції та стратегії глобальної синхронізації ноосферних стратегем сталості, а також методів, процесів, програмно-технічних засобів і форм оброблення масивів інформації. Вони призначені для інформаційної взаємодії системних явищ у критеріях номінально визначеної ефективності управління якістю з мінімізацією затрат. У стратегії розвитку освітньо-наукових систем консорціумного типу ваги набувають технології електронного урядування як управління якістю діяльності ЗВО шляхом запровадження системи електронного документообігу адміністрування та корпоративного менеджменту через застосування методів публічного управління та адміністрування на основі системного й процесного підходів відповідної організації освітньо-наукового процесу орієнтованих на ефективну реалізацію функцій менеджменту й політики якості ЗВО на базі інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Освітні технології наукового пізнання передбачають застосування засобів активізації креативного потенціалу здобувача освіти, що визначає процес інформаційного технологічного забезпечення та методологічного обґрунтування. Існують різнобічні тлумачення від натхнення (мистецького, Божого провидіння), свободи думки (політ ідеї, яка розмикає межі невстановленого) до проєкції творчості в комбінації сценаріїв можливих прогнозів (на основі досвіду взаємодії та забезпечення розвитку). Суспільно-історична унікальність сприяє народженню (продукуванню, миротворенню) квалітологічних інновацій (оригінальних новоутворень) футуристичного передбачення. Творчу діяльність І. Калошин ідентифікує за кваліфікаційними ознаками, як-от: спрямовану на розв'язання проблемних завдань за умов відсутності дієвих механізмів і методик унаочнених способів, а особливо досягнення специфічних цілей методології формування, досягнення, оцінювання задекларованих парадигм, постулатів, беззаперечних аксіом, різноманітних законних і підзаконних постулатів, теорем та їх аргументованих доведень; пов'язану зі створенням суб'єктом (свідомо, несвідомо, безпосередньо й опосередковано) на рівнях інноватики сучасних випереджувальних наукових знань щодо віднайдення механізмів досягнення мети розв'язання проблемної ситуації; схарактеризовану в невизначених можливостях здобуття новітніх знань для розв'язання завдань, визначених суб'єктом. Технології творчості базуються на методологічній платформі системного аналізу креативності етапів творчого пошуку в структурно-логічному ланцюгу: задум → логіка ідеї → креативність реалізації задуму; в підетапах – камеральності → інкубації → осяяння → перевірки, оцінювання та поліпшення; за стаді-

ями: усвідомлення креативності задуму → аналіз творчої потреби → скринінг інформаційної бази даних → компілятивне розв'язання прогнозів → критичний аналіз → продукування ідеї та її експериментальна перевірка [7; 9; 11; 12; 15; 16].

Освітні технології системно-процесного управління передбачають застосування практично-корисних форм організації матеріально-технічного й навчально-пізнавального, науково-методичного інформаційно-телекомунікаційного забезпечення в механізмах, способах і засобах реалізації публічного й адміністративного управління організаційним процесом підготовки фахівців, які базуються на пріоритетності квалітологічної релевантності результатів; актуалізація технологічності й переваги забезпечується як засіб матеріалізації академічних ресурсів управління в очікуванні результатів навчально- й науково-пізнавальної діяльності, трактується як соціально-організаційна технологія управління освітньо-науковим процесом і механізмом організації адміністративного управління, засобом модернізації публічного регулювання в заданих умовах нормативно-правового й технічно-регулятивного забезпечення місії академічного потенціалу ЗВО. У технологіях цільового управління процесами семантично виокремлюють технології процесного управління: результатів (превалюють пріоритети цілей над прогнозуванням і плануванням); мотивації потреб та інтересів (міжособисті пріоритети взаємин); динамічного дороговказу (алгоритмізації) та контролю (тоталітарного нагляду й перевірки управління персоналом); за винятком нарізності професіоналізму; кіберінтелекту (штучно продукованого, провідна роль надається інформаційно-комп'ютерним технологіям економіко-математичного програмування); спонукання інтенсифікації ефективної реалізації трудового потенціалу [6, с. 18].

Освітні технології організації цільового управління застосовують ініціативно-цільовий (безстроковий, які не забезпечують досягнення цілей), програмно-цільовий (строковий із застосуванням методик, методів, механізмів і засобів досягнення цілей зі здійсненням нагляду й динамічного контролю), організаційно-управлінського регламенту (досягненні за визначеними методиками в досягненні цілей, технічного регулювання потенціалу ресурсного обмеження, тоталітарним контролем безстрокового досягнення мети), практично-технологічний інструментарій для реалізації мети в пріоритетах цілей над проблемними ситуаціями, що синхронізується з функціями організації освітньо-наукового процесу професійної підготовки [2, с. 13].

Освітні технології антикризового управління: освітньо-методологічна, адміністративно-управлінська, організаційно-моніторингова, прогнозовано програмний комплекс алгоритмізованих

методик, засобів, механізмів, процедур і регламентів, соціально-культурних форм і способів скринінгу, запобігання та усунення складних і кризових ситуацій із десинхронізацією освітніх систем ЗВО для профілактики й подолання регресивних процесів системної руйнації та мінімізації наслідків їх впливу. Такі технології уособлюють варіативність організації освітньо-наукового процесу ЗВО в ускладнених умовах та умовах кризових ситуацій, а також семантику вибору щодо алгоритмізації організаційно-управлінських операцій у доведених закономірностях розроблення антикризових рішень стабілізації освітньо-наукових систем. Організація освітньо-наукового процесу під час впровадження антикризового управління ЗВО проектується в критеріях раціональності, оптимальних трудовитрат, гармонізації освітньо-наукового простору, економії ресурсних і часових витрат і досягнення максимальної релевантності ефективності професійної підготовки. Змістовно-методологічне наповнення реалізації заходів антикризового управління охоплює дослідницько-аналітичну, діагностико-скринінгову, організаційно-методичну й психолого-педагогічну соціально орієнтовану види діяльності. Алгоритмізованість освітніх технологій антикризового управління програмує у переліку етапів (таблиця 1) [8, с. 22].

На початковому етапі антикризової команди виокремлюють у структурно-організаційну інституцію з відповідно делегованими повноваженнями компетентнісного, експертного, дорадчого базису адмінменеджменту ЗВО. Завданнями антикризової групи є становлення першопричин виникнення ризиків небезпек ускладнення та деструктивної кризовості розвитку ситуації; градація першопричин криз і виявлення їх, чутливих до моделювання та системного управління; аналіз пріоритетних напрямів системної діяльності у ЗВО; обґрунтування та розроблення стратегем перспективної діяльності ЗВО (зі збереженням академічних традицій і доукомплектування інноваційними стратегемами) з модернізацією організації освітньо-наукового процесу й імплементації систем професійної підготовки до міжнародних аналогів; розроблення та проектування напрямів діяльності в процесах; діагностика емерджентності систем ЗВО; встановлення життєздатності й інституційної спроможності в умовах трансформації процесно-діяльнісної взаємодії в середині, між і зовні представлення; встановлення пріоритетів політики ЗВО на сучасному етапі цивілізаційного розвитку.

Освітні технології інформаційної інтенсивності – це системи методик, методів, способів і засобів усвідомленого сприйняття та довгострокового запам'ятовування фіксованого масиву інформаційних даних за умов здатності учасників освітньо-наукового процесу інвентаризувати,

Етапність алгоритму освітніх технологій антикризового управління

№ п/п	Зміст етапів
1.	Початково-пропедевтичний камеральний етап зі створення праце спроможного колективу робочої групи з-поміж учасників ЗВО й зацікавлених сторін ззовні, де членами групи є представники з операційною здатністю застосування знань антикризового менеджменту, педагогічної, соціально-економічної, еколого безпечної, квалітологічної прогностики, менеджменту конфліктів, проєкт-менеджменту, методології системного управління та наукового пізнання в умовах організації ефективного управління ризиками й небезпеками, нівелювання гомеостазності ускладнених, кризових і психологічно-стресових критичних ситуацій, які мають теоретико-практичне й методичне забезпечення в розрізі професійної роботи в такому напрямі методологічної специфіки й організації дослідження. Антикризова команда формується організаційно й детермінована на період скринінгу дослідження та усунення ускладненої кризової ситуації, та в разі її уможливлення розв'язання в часово-просторовому вимірі може діяти на постійній основі.
2.	Етап верифікації, моніторингу доцільності й оперативності вжиття антикризових заходів. З моменту виявлення недоцільності й невідповідності застосованих заходів, як-от: невірно ідентифіковані проблеми й ситуації, збитковий час, академічний потенціал, не спроможний виявити, запобігти й усунути складні й кризові явища та їх наслідки, відсутні дієві механізми, методики й методи, засоби й інструменти у зв'язку з необґрунтованістю методології антикризового управління, – повертаються на низхідну позицію щодо пошуку нового «дерева цілей» планування та моделювання спеціалізованих антикризових заходів, в разі встановлення доцільності переходять до третього етапу.
3.	Розробка програми антикризового менеджменту й управлінських технологій запобігання кризовому стану ЗВО. Ефективність антикризових управлінських рішень прямо залежна від типу проблеми в категоріях ранжування (за масштабом поширення, потенційними умовами здійснення управлінської діяльності, системним аналізом якості скринінгових інформаційних даних, їхній вірогідності й підтвердженій вірогідності, інформаційно-аналітичним, науково-методичним, вебо-метричним забезпеченням і оснащенням). Адміністративний апарат ЗВО підготовлений для розв'язання традиційних проблем його функціонування у фіксованих стабільних умовах, які забезпечують повноту інформаційних даних для прийняття оптимально-доцільних, організаційно-управлінських рішень. Проте футуристичні потреби всіх видів адміністративного управління ЗВО вимагають формування в представників адміністрації ЗВО й у партнерів, які інституційно взаємодіють, опанування компетентностями: евристичного мислення, психологічної стресостійкості, прогностичного моделювання, футуристичного сприйняття та перетворення біосоціальної та геосферної організації природних та антропогенно змінених систем різного функціонального походження та семантичного спрямування в арсеналі інструментально-методичного антикризового менеджменту в невизначених умовах неповного інформаційного забезпечення для ефективної реалізації стратегічного управління. Покроковий алгоритм прийняття антикризових рішень управління сталістю збалансовано-рівноважного існування та перспективного розвитку ЗВО. Початковий крок – розробка стратегічного плану системи ефективних механізмів і заходів з антикризового виведення інституцій та уникнення станів (явищ, процесів) від ускладнених до катастрофічних ситуацій; камеральний крок – збір, узагальнення, систематизація, ранжування даних первинного аналізу початкового скринінгу документообігу й електронного врядування в структурних підрозділах організацій, установ та інституцій систем освіти, науки й інноватики з встановленням невідповідностей; аналітичний етап – системний аналіз складності ситуацій, встановлення ризиків і небезпек кризовості; цільовий крок – встановлення доцільності векторів, шляхів і механізмів забезпечення квалітологічного виходу за програмами синхронізованої оптимізації синергетичних ефектів антикризового подолання несприятливих ситуацій; стратегічний етап – обґрунтування та розроблення стратегічних цілей, їх систематизація та пріоритетне ранжування за програмованими алгоритмами виходу й забезпечення в амплітуді несприятливого дискомфорту інституційного функціонування ©
4.	Започаткування системи реалізації управлінських рішень з організації виведення з кризових ситуацій зі встановленням відповідальних виконавців та їх уповноваженням (ресурсозабезпеченням згідно з відповідними рівнями кваліфікацій і відповідальністю у виконавській дисципліні типу й складності делегованих ним завдань).
5.	Організація процесу здійснення управлінських рішень у визначеній послідовності досягнення цілей антикризового менеджменту.
6.	Методологія оцінювання якості системи антикризового управління (результативність якого визначається нульовим статусом, коли рішення не мають позитивної чи негативної амплітуди впливу з аналізуванням причин недосягнення релевантності й розробленням процедур поліпшення та корекції попередніх цілей і заходів управління; статусом недостатньої відповідності в досягненні не досить позитивних результатів; ефективного статусу досягнення дієвих результатів, що забезпечують потенційний базис переходу до наступного етапу).
7.	Етап комплексної антикризової програми, перевіряється подальша доцільність застосування наступних заходів. У разі виконання програми й поліпшення ситуації кризового стану інституцій в навколишньому середовищі система антикризового менеджменту має бути адаптована згідно з набутими умовами цього середовища, тобто розробляються часткові управлінські корективи. Якщо позиція стану організації в зовнішньому середовищі незмінна, то розробляються управлінські заходи зміни статусу установ.
8.	Застосування технологічної схеми антикризового менеджменту на базі сценарію прогностики й подальшого футуристичного моделювання перетворення системи в передбачених ускладнених кризових і катастрофічних умовах, що забезпечує підготовку плану мінімізації можливих негативних впливів і наслідків для установи.

запам'ятовувати, віднаходити, згадувати й відтворювати його з дотриманням логіки й виявом креативного мислення, продукування нових ідей для запобігання, передбачення та усунення складних і ситуативних завдань; мозкової інтенсивності,

масштабності розумових процесів, що залежать від тренування пам'яті за принципами В. Сухорева, а саме: принцип паузи – обдумування проблеми; принцип спокою – забезпечення концентрації уваги; принцип усвідомлення – тригера селектив-

ної уваги; принцип асоціативності – пошуку уявних образів; принцип студентоцентрованості умовиводів, що сприяє позитивному наслідуванню; принцип таксономічного перегляду; принцип ймовірного перегляду й прослуховування з органолептичною та тактильною перевіркою для портативної пам'яті [1, с. 3].

До вищевикладених технологій відносять технології інтенсивного читання як комплекс прийомів, методів і засобів (у тому числі для інклюзивних категорій) підвищення швидкості читання під час застосування всіх або деяких органів чуття (тренінгу аналізаторів) людини. Читання як основне джерело інформації є складним етапом творчої роботи, оскільки постійність цього процесу перетворює пізнання в нескінченність уже пізаного; забезпечує розширення професійного світогляду, сприяє опануванню інструментами розумової діяльності й експертизи інтелектуальних ідей; як творчий вид діяльності забезпечує продукування міждисциплінарних (міжгалузевих) наукових ідей і розвитку інтуїції. Професійне читання актуалізує систематизовану семантику інформації як раціонально виокремлену (на противагу читанню пересічної людини). Технології інтенсивного читання містять: методики гальмування (блокування) позитивних зворотних зв'язків умовного сприйняття моторики слуху й зору; методи й прийоми гальмування артикуляції; методику немовленнєвих рухових ритмічних перешкод і методику звукових музичних або акустичних бар'єрів; методику мотивації; методику контролю та самоконтролю [20; 21].

Освітні технології інформаційної інтенсивності та її перетворення є механізмом сприйняття, завантаження, систематизації, таксономії та представлення інформації; їх характеризують як окремі індивідуальні чи колективні суб'єкти життєдіяльності в суспільстві, інтертипні; ідентифікація персонального чи групового є складною методологічною процедурою, яка виходить за межі формалізації з певною діагностикою сприяння якості процесу управління [14; 17; 4].

У зв'язку з необхідністю оптимізації організації освітнього процесу розроблено структурно-логічну схему змістовно-освітнього модуля «Професійна підготовка економістів в умовах глобалізації» з основними компонентами навчально-методичного забезпечення формування професійної компетентності з соціально-економічної безпеки в майбутніх фахівців на основі ноосферологічного підходу (рис. 1).

Освітні технології управління якістю результатів навчання передбачають запровадження методологічно-технологічного комплексу аналізу й управління якістю релевантності функціональної діяльності ЗВО як системи академічної спадщини й комплексу науково-педагогічного потенціалу бажаним потребам чи запитам учасників освітньо-нау-

кового процесу; представляє управління умовами, джерелами й процесами формування, результатами визначеної якості, а також задоволенням споживача та його сервісного обслуговування; реалізують освітню політику якості екологічного керування, місію безпеки мети й інформаційної відповідальності за правдивість доведених результатів, а також здійснення системного управління за допомогою планування, керування та моніторингу, метрики й поліпшення засобів у межах системи якості й безпеки ЗВО. Технології забезпечують систему якості як структуру керування та контролю за ним і методологію забезпечення обраних стандартів якості за потребами: згідно з ISO 9000 – задоволення потреб споживача, а не лише вимог технічного регулювання процесу; відповідно до окремих інституційних стандартів установ, що не здійснюють міжнародну сертифікацію, а користуються власними методологіями її забезпечення (як приклад – Шість сигма (з англ. – Six Sigma), Загальне управління якістю (з англ. – Total Quality Management), Теорія обмежень (з англ. – Theory of Complains) та Ощадливий менеджмент (з англ. – Lean Management)), які відрізняються за філософією методологічними підходами, методичним апаратом, вектором застосування з позиції традиційної теорії управління; розрізняють вузьке й розлоге їх тлумачення, як-от: перші спрямовують і контролюють ЗВО щодо якості результатів (мета управління, економічна ефективність, безпечність, соціальний захист), другі – всеохопно охоплюють систему управління ЗВО на всіх рівнях (від стратегічного до локально-операційного, де мета – якість результатів послуг – є системоутворювальною функцією, яка визначає структурно-функціональні особливості інституцій); виокремлюють у типах методів управління якістю – забезпечення економічних умов, матеріального стимулювання, заохочення працівників або стягнення за збитки, організаційно-розпорядчі директивні документообігу, навчально-виховні з формування свідомого професійного виконання посадових обов'язків і чіткого дотримання функцій управління якістю у виконавській дисципліні. Добір, удосконалення методів є креативним процесом створення системи управління, який вимагає політичної волі участі керівництва із синхронізацією колективної діяльності й мобілізації людського потенціалу [10; 19].

Висновки і пропозиції. Сформовано й розроблено стратегічні аспекти методологічно-технологічного обґрунтування професійної підготовки фахівців в умовах глобалізації з метою забезпечення якості життя шляхом усунення біологічних та інформаційних загроз за умов мінімізації економічних і соціальних ризиків у найближчих перспективах цивілізаційного розвитку з транскордонною модернізацією освітньо-наукових систем із реалізацією потенціалу академічної спадщини щодо

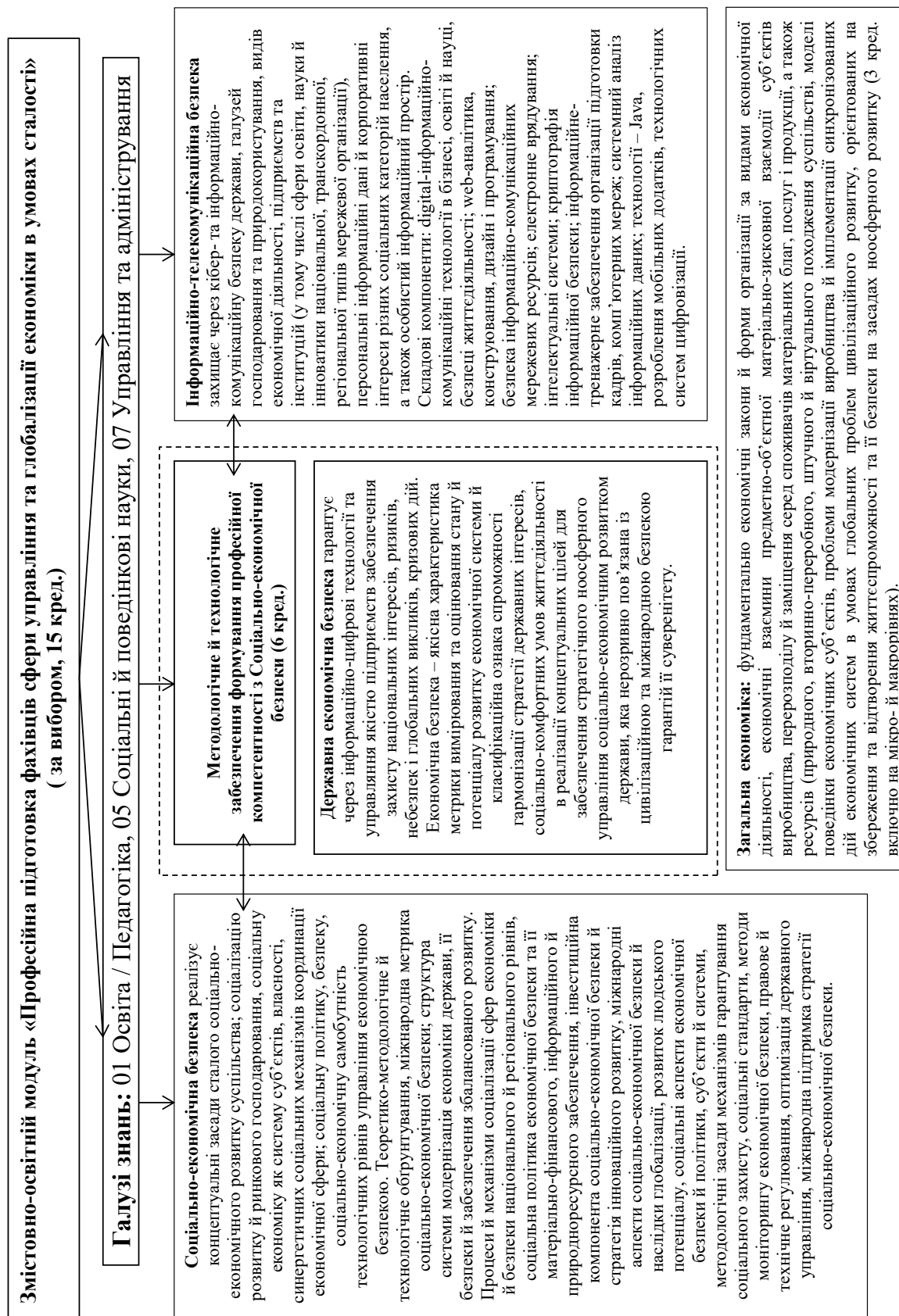

Рис. 1. Структурно-логічна схема змістовно-освітнього модуля

Загально-економічні рівні науково-методичного змісту стану й розвитку економічних систем

Мікроекономіка й економіко-теоретичні аспекти розвитку, економічної теорії як наукової категорії суспільних взаємин і власності матеріально-інтелектуальних відносин в амплітуді поліваріантності економічних систем соціуму, їхніх взаємозв'язків із галузями, видами, інституціями виробничих відносин, товарно-виробничим як базисом ринкової економіки; теоретичні аспекти поведінкової мотивації споживача; мікроекономічне моделювання підприємництва; модель фірми, підприємства, інституцій в умовах ринкової трансформації економічної дійсності; монополізм, олігархія, конкурентоспроможність, ринкові умови капіталообігу й земельності.

Макроекономіка й політекономічні засади суспільного розвитку, менеджменту економічних явищ. Державні пріоритети економіки суверенітету й метрика оцінювання спільності попиту й пропозиції, циклічності економічної динаміки інфляції, безробіття, потенціалу розвитку доходів населення; форми їхнього державного регулювання, а також політико-соціальні, грошово-кредитні, бюджетно-податкові, товарні, міжнародно-торговельні форми в умовах глобальної трансформації економічних ринків транскордонної взаємодії руху капіталу й праці спрощеності людського потенціалу, відсутності інформаційної та біологічної безпеки, транскордонної обмеженості пересування в умовах міграції та пандемії, валютно-фінансової взаємності й втрати фінансово-запасного капіталу особистості доживання.

Семантика управління прикладною економікою за галузями господарювання, природокористування, за цільовим призначенням і за рівнями (3 кред.)

Економіка аграрного менеджменту й агропрейдінгу: забезпечує усвідомлення мотивації та правил аграрного менеджменту з механізмами контролю, метрики оцінювання ефективності агропродуцції й перспектив його планування, економіки й організації агросервісу, планування та організації виробничого обслуговування сільськогосподарських підприємств, удосконалення економічних відносин між виробничою та обслуговуючою сферами комплексу агропромислової організації, квалітологія обронування організаційно-управлінських економічних рішень під час планування розвитку підприємств, зовнішньоекономічна діяльність аграрних ринків, бірж, виробництв, підприємств і підприємництва, агрокомунікативна взаємодія інформаційно-мережевої організації бізнесу, агрозрахунки транскордонної взаємодії економічного зиску, світовий ринок продукції сільськогосподарства

Економіка природокористування: формує еколого-економічний світогляд і знання не лише визначати рівень забруднення довкілля, величину завданої йому шкоди, але й вести ефективну цілеспрямовану роботу з його охорони й відновлення; міждисциплінарна наука, вивчення якої спрямоване на отримання та використання нових знань у галузі регулювання відносин між соціально-економічним розвитком суспільства й навколишнім середовищем на основі їхньої органічної єдності, а також формування економічно ефективного механізму підтримання екологічної рівноваги й раціонального використання природних ресурсів; необхідність вивчення дисципліни зумовлюється тим, що будь-які заходи в секторі природокористування та ресурсозабезпечення мають бути екологічно безпечними й економічно-ефективно доцільними.

Кадровий менеджмент, економіка праці й соціально-трудових відносин: вивчає методологію адміністративного управління кадровим потенціалом і методику організації управління трудовим потенціалом, аналізу внутрішнього ринку праці, планування та аналізу системи трудових показників на підприємстві; набуття навичок розв'язування практичних завдань економіки праці.

Системний аналіз якості цивілізаційного розвитку в соціоекономічних аспектах ноосферно-квалітологічного виміру глобалізації: метрика якості еколого-економічних витрат квалітологічного управління за сферами дослідження соціокультурних регулювань визначення стану й розвитку освітньо-наукових форм організації професійної підготовки (складові частини метрики якості дослідження соціокультурних форм; встановлення невідповідностей, ризиків і потенційних небезпек, порушення стабільності рамок витривалості систем; діагностика виключень не системної дії) (3 кред.)

Рис. 1. (Закінчення)

наукового пізнання для забезпечення особистого добробуту (родинного, соціальних конгломератів) й безпеки життєспроможності. Визначено спрямування педагогічних розвідок освітніх технологій за семантикою призначення функцій організації освітньо-наукового процесу, сформовано авторське бачення новітніх освітніх технологій; розроблено структурно-логічну схему змістовно-освітнього модуля «Професійна підготовка фахівців сфери управління та глобалізації економіки в умовах сталості» для уможливлення ноосферного розвитку зі змістовно-методологічним наповненням формування професійної компетентності із соціально-економічної безпеки в майбутніх фахівців на засадах сталості.

Список використаної літератури:

1. Андреев О.А., Хромов Л.Н. Техника тренировки памяти: вторая ступень обучения технике быстрого чтения : Программа «Сатори». Екатеринбург : Несс-Пресс, 1992. 192с.
2. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : курс лекций. Москва : Омега-Л, 2004. 301 с.
3. Аткисон Р. Человеческая память и процесс обучения. Москва : Прогресс, 1980. 526 с.
4. Аугустинавичюте А. Соционика. Москва : «Чёрная белка», 2008. 568 с.
5. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблікрілейшнз : навчальний посібник ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. Київ : МАУП, 2005. 440 с.
6. Богуцький Ю.П. Розвиток правової компетентності адміністраторів вищої школи у системі післядипломної освіти : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної підготовки». Київ, 2019. 25 с.
7. Булах І.С. Теорія і методика комп'ютерного тестування успішності навчання (на матеріалах медичних навчальних закладів) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 1995. 430 с.
8. Ваганова О.В. Україна в світовому культурно-інформаційному дисбалансі. *Світова цивілізація і міжнародні відносини*. 2002. № 1 (3). С. 148–152.
9. Вуджек Т. Как создать идею / перевод с англ. И. Загашева. Санкт-Петербург : Питер Пресс, 1997. 288 с.
10. Вумек Дж.П., Джонс Д.Т. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании / пер. с англ. 2-е изд. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 35 с.
11. Гиргинов Г. Наука и творчество. Москва : Прогресс, 1979. 364 с.
12. Де Боно Э. Латеральное мышление. Санкт-Петербург : Питер Паблишинг, 1997. 257 с.
13. Энциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.
14. Ермак В.Д. Об интегральном типе неслучайной группы. *Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология*. 2003. № 11. С. 26–30.
15. Ирина В.Р., Новиков А.А. В мире научной интуиции. Москва : Наука, 1978. 191 с.
16. Калошина И.П. Структура и механизмы творческой деятельности (нормативный подход). Москва : Изд-во МГУ, 1983. 168 с.
17. Кемпинский А. Экзистенциальная психиатрия. Москва : Совершенство, 1998. 320 с.
18. Кондур О.С. Управление качеством образовательных систем в условиях глобализации: теория, методика организации, практика : монография. Ивано-Франківськ : НАІР, 2018. 488 с.
19. Конті Т. Качество: упущенная возможность? Москва : РИА «Стандарты и качество», 2007. 216 с.
20. Ладанов И.Д., Розанова В.А. Техника быстрого чтения. Москва : Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 160 с.
21. Часов В.А. Психологические принципы быстрого чтения. Ленинград : Знание, 1978. 32 с.
22. Якубовський О.П., Пахомова Т.І., Драгомирецька Н.М. Управление рисками та кризами (опорний конспект дистанційного курсу навчальної дисципліни) : навчальний посібник. Київ : Центр дистанційного навчання НАДУ при Президентіві України, 2005. 68 с.
23. Панферова Н.Н. Управление в системе образования : учебное пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. 248 с.
24. Шамова Т.И., Давыденко Т.М., Шибанова Г.Н. Управление образовательными системами : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под ред. Т.И. Шамова. 5-е изд., стер. Москва : Издательский центр «Академия», 2008. 384 с.
25. Рідей Н.М., Шолудяк А.А., Богуцький Ю.П. Сучасний стан дослідження у сфері управління освітою: аналіз керівництва ВНЗ. *Науково-педагогічний журнал «Нова педагогічна думка»*. 2015. № 3 (83). С. 22–30.
26. Кліпа Ю.В. Професійна підготовка майбутніх економістів банківської справи для підприємницької діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2020. 297 с.
27. Титова Н.М. Теоретико-методичні основи психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 351 с.

Ridei N., Tytova N., Tymoshenko V., Pavlenko D., Slabetskyi O. Methodological and technological substantiation of vocational training for specialists in the field of management and globalization of economy

Theoretical-methodological and technological provision of contents for vocational training of specialists in the field of management and globalization of environmental-risk economy has been performed to enable noospheric development with content-related and methodological provisioning to form professional competency of future specialists on the grounds of sustainability. Methodological interpretation has been specified for the author's presentation of notions related to functions and technologies of the educational and research process of organizing vocational training of future specialists in the field of social development, economic security, and life safety management. Functions of organizing the educational and research aspects of vocational training for specialists in the field of management and globalization of economy have been determined as follows: encouragement (motivation, improvement), planning (designing, forecasting, programming), organization (regulation in progress, operating management) and control (audit, accounting, analysis, processing). Semantics of educational technologies is substantiated by purpose, algorithmized and separated into the following types: informational-analytical, scientific-cognitive, organizational (for targeted, systemic, process, and crisis management of educational and research aspects of the vocational training process), those related to informational intensity of studies, and those related to quality management of education applicants. The structural and logical scheme of the content-educational module "Vocational training of specialists in the field of management and globalization of economy in sustainability conditions" has been designed, with content-related and methodological provisioning to form professional competency of future specialists on the basis of the noospherology approach. The methods of analysis we have used (content-axiological and organizational-institutional; systemic, portfolio-based, and cause-and-effect methods; problem analysis; prognostic analysis and effectiveness analysis) ensure implementation of the "tree of goals" by stages of research and achievement of the main goal, and this system of methods consists in providing substantiation and developing a strategy of methodological and technological substantiation for vocational training of specialists in the context of global risks, to shape the quality of life safety by removing biological and informational threats that may entail economic and social damage within short-term stages of human life, and by receiving education to ensure personal well-being (both within family and within social entities) and viability safety.

Key words: functions of vocational training, specialists in management and globalization of economy, educational technologies, content-educational module.

Н. І. Рудкевич

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи
Львівського національного університету імені Івана Франка

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено розкриттю процесу соціалізації особистості крізь призму середовищного підходу. Зазначено, що проблема соціалізації особистості та формування її як індивіда широко представлена та досліджена з точки зору соціології, педагогіки та психології у загально-наукових дослідженнях.

Вивчення соціалізаційного процесу в освітньо-науковому контексті вимагає новітнього мислення, оригінальних шляхів перетворення соціально-освітнього простору, формування нових підходів вирішення завдань дослідницького характеру. Системний підхід використовується для структурно-змістового аналізу розвивального середовища як цілісної системи з ретельним урахуванням взаємодії між її складниками.

Особистісно-діяльнісний підхід розглядається як єдність особистісного та діяльнісного аспектів у розвитку особистості. Людина як суб'єкт виховного процесу зазнає якісних змін через відповідну діяльність і завдяки позитивному впливу проєктованого розвивального освітнього середовища. Соціокультурологічний підхід ґрунтується на використанні елементів загальнолюдської та національної культури у розвитку особистості, передбачає інтегрування педагогіки та соціокультури.

Розкрито середовищний підхід у двох аспектах: 1) як теоретичний концепт, який визначає стратегічний напрям сучасної вищої освіти й базується на певних принципах; 2) як динамічний феномен, пов'язаний із процесом середовищеутворення. Розглянуто провідні поняття середовищного підходу: «середовище», «освітнє середовище». Представлено принципи, які конкретизують положення середовищного підходу (доцільність середовища для людини, узгодженість особистості й середовища, персоналізація середовища).

Висвітлено ознаки середовища. Презентовано різні моделі освітнього середовища (еколого-особистісна, комунікативно-зорієнтована, антрополого-психологічна). Розкрито фази середовищеутворення. Доведено пріоритети середовищного підходу до вищої освіти. З метою пошуку та розуміння поняття соціалізації особистості було зосереджено увагу на середовищному підході як опосередкованому елементі розуміння процесу соціалізації особистості як індивіда.

Ключові слова: соціалізація, соціалізація особистості, середовище, середовищний підхід, «школа соціального досвіду».

Постановка проблеми. Поняття «соціалізація» віддзеркалює низку соціально-економічних проблем і явищ, які визначають реформування незалежного українського суспільства. Будучи основною категорією низки наукових понять, соціалізація пережила природні зміни трансформаційного понятійного апарату, що вказує на актуальність дослідження соціологічного та соціально-педагогічного аспектів [1, с. 15].

Досліджуючи феномен соціалізації, варто розуміти, що процес соціалізації, будучи багатограним і структурованим, давно змінив свої рамки в науковій площині і отримав міждисциплінарну позицію. При дослідженні цього феномену необхідно дотримуватися комплексного, міждисциплінарного підходу, оскільки з огляду на це можуть бути отримані об'єктивні та значущі результати досліджень.

Витоки обґрунтування теоретичних засад процесу соціалізації простежуються у наукових дискусіях періоду становлення більшості наукових дисциплін. Шляхи до розуміння поняття «соціалізація» з'явилися у 30-ті роки XIX століття, потім

воно набуло чинності і стало найбільш затребуваним серед інших галузей наук про суспільство і людину загалом у XX столітті, проте нині цей термін не має однозначного розуміння та теорії.

Поняття «соціалізація» було започатковано соціологом американського походження Ф. Гіддінгсом. У 1887 році в книзі «Теорія соціалізації» він описав сутність цього процесу як «розвиток соціальної природи і характеру індивіда», як «підготовку людського матеріалу до соціального життя». Науковець описав процес соціалізації як процес стихійного впливу оточення, а також як цілеспрямований вплив спектру інститутів соціалізації на розвиток соціальної природи чи характеру людини.

Важливим засобом соціалізації згідно з Ф. Гіддінгсом має бути виховання, оскільки основна його ціль співпадає з результатом соціалізації – підготовкою індивіда до життя в суспільстві. Виховна ідея соціалізації простежується в багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідженнях (Т. Парсонс, Шомбар де Лов, І. Кон, Дж. Смелзер, В. Каптерев, М. Йорданський та інші), що засвід-

чує вагомість дослідження соціалізації в категоріальному полі соціальної науки.

Для цієї статті була важлива думка Г. Тарда, який розглядав соціалізацію як важливу взаємодію свідомості окремої людини з існуючими віруваннями, переконаннями, розуміннями бажань і намірів, що створені та трансформуються суспільством [7, с. 4]. Дослідник наголошував, що входження людини у суспільство залишається базовим механізмом соціалізації. Також до пріоритетних механізмів автор зараховував процес наслідування, що створює сприятливі умови впливу соціальних інститутів (освіти, сім'ї тощо).

Отже Г. Тард трактував соціалізацію як стабілізуючий суспільний механізм, який дає змогу для забезпечення розвитку суспільства. При цьому дослідник наголошував на фасілітаційних функціях освіти, які полягають у створенні сприятливого соціального середовища для розвитку творчого потенціалу особистості, формування її індивідуальної свідомості у процесі міжособистісної взаємодії [10, с. 6–11].

Поняття «соціалізація» увійшло в науковий тезаурус всередині ХХ століття, зокрема воно зустрічається у працях А. Госліна, І. Толмена, Маккобі. З кінця 60-х років проблема соціалізації знову постала в центрі уваги дослідників і отримала трактування відповідно до вектору методологічного аналізу [2, с. 208]. Зокрема, представники біхевіоризму пояснювали феномен соціалізації у контексті процесу соціального навчання; дослідники теорії гуманістичної психології розглядали соціальне становлення і розвиток особистості як самоактуалізацію в межах Я-концепції; прихильники структурно-функціонального напрямку соціології розкривали особливості соціалізації через процес адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вплив суспільства та суспільних інститутів є визначальним у більшості наукових підходів до визначення сутності процесу соціалізації. Так, М. Лукашевич розглядає соціалізацію як взаємодію людини з навколишнім середовищем протягом життя, як «процес становлення особистості як суспільної істоти, під час якого налагоджуються різні зв'язки особистості із суспільством, засвоюються орієнтації, цінності, норми, відбувається розвиток особистісних властивостей, формуються активність і цілісність особистості, набувається соціальний досвід, нагромаджений людством за весь період розвитку» [4, с. 112].

Встановлення та процес набуття соціального досвіду та виконання соціальних ролей закладено у трактуванні соціалізації Т. Парсонсом, який визначає соціалізацію як сукупність процесів, за допомогою яких люди стають членами соціальної спільноти і встановлюють певний соціальний статус [2, с. 208].

Вагомий вклад у розвиток теорії соціалізації вніс американський соціолог Р. Мертон, який запропонував типологію соціальної адаптації особистості відповідно до існуючих у соціумі норм культури та цінностей. У структурі його типологічної форми лежить співвідношення визнання людиною цінностей і норм їх досягнення. Можна визнати, що соціалізація в соціології здебільшого розглядається крізь призму адаптації як процесу пристосування до культурних, психологічних і соціальних факторів навколишнього середовища.

Сучасний американський соціолог Н. Смелзер систематизував сучасні теорії соціалізації та назвав такі їх групи: теорія розвитку особистості (Ч. Кулі, Дж.Г. Мід); психоаналітичні теорії (З. Фрейд, Е. Еріксон); теорія розвитку пізнання (Ж. Піаже); теорія морального розвитку (Л. Колберг) [2, с. 208].

Більшість дослідників зазначають, що соціалізацію не варто трактувати лише як односторонній процес впливу соціального середовища на особистість [2, с. 208]. У названих вище теоріях соціалізації помітною є тенденція до автономізації ролі особистості як суб'єкта соціальних впливів, а процес соціалізації визначається як явище, пов'язане не лише із пристосуванням до середовища, але й саморозвитком і самореалізацією особистості. Оскільки немає досліджень щодо соціалізації особистості в ракурсі середовищного підходу, саме тому було обрано цю тему статті для подальшого її вивчення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття процесу соціалізації особистості крізь призму середовищного підходу.

Виклад основного матеріалу. На активну роль індивіда в процесі засвоєння соціального досвіду вказують Ж. Піаже, Дж. Мід, які наголошують, що соціалізація не може відбуватися як односторонній вплив оточення на особистість, а передбачає зворотній вплив [9, с. 104]. Представники теорії гуманістичної психології (Г. Олпорт, К. Роджерс) під соціалізацією розуміють процес самоактуалізації «Я – концепції», самореалізації особистістю своїх потенційних і творчих здібностей, розглядаючи соціалізацію як процес подолання негативних впливів середовища, що заважають саморозвитку і самоствердженню особистості [3, с. 38].

І. Кон визначав процес соціалізації [8, с. 38] як засвоєння індивідом соціального досвіду, під час якого створюється конкретна особистість, що не можна зводити до безпосередньої взаємодії індивідів. Наполягаючи на ролі особистості в соціалізації, автор зауважував, що «соціалізація – процес засвоєння людиною певної системи знань, норм, цінностей, які дозволяють їй функціонувати в якості повноправного члена суспільства».

Доцільно наголосити на спільності розглянутих наукових підходів у визначенні сутності соціалі-

зації, які полягають, як стверджує В. Москаленко, у тому, що процес соціалізації має «діяльнісний характер», а головним критерієм його результативності є вільне функціонування індивіда в суспільстві [10, с. 6].

Для аспекту дослідження соціалізаційних процесів важливим став внесок Х. Стубенрауха, який визначив соціалізацію як «культурне звільнення». Автор зазначив, що в умовах сучасного капіталізму відбувається певне звільнення людей від культурних традицій суспільства, яке виражається в падінні трудової моралі, більш вільних поглядах на шлюб, сексуальність, вибір культурних уподобань.

Педагогічне трактування процесу соціалізації насамперед полягає у розкритті сутності цього процесу через передачу та трансформацію знань суспільства особистості. Так, М. Ярмаченко пропонує погляд на соціалізацію як процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, що дають їй змогу функціонувати як повноправному члену суспільства. При цьому автор виокремлює як цілеспрямовані впливи на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, які впливають на її формування [1, с. 405].

Соціально-педагогічні засади соціалізації відображено в дослідженнях О. Безпалько, І. Звереві, А. Капської, Н. Лавриченко, М. Лукашевича, А. Мудрика, Л. Міщик, С. Савченко та інших. Так, А. Капська визначає соціалізацію як двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини й соціального середовища, який передбачає її включення у систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна особистість.

Розглядаючи соціалізацію як суспільно-педагогічний феномен, О. Безпалько характеризує її [5, с. 47] як «процес засвоєння та активного відтворення людиною соціокультурного досвіду (знань, цінностей, норм, традицій, зразків поведінки, визнаних у суспільстві); внаслідок чого відбувається її становлення та розвиток як соціального індивіда». Саме це визначення стало базовим для подальшого термінологічного аналізу у цій роботі [2, с. 12].

Оскільки історико-хронологічний аналіз розвитку трактування поняття «соціалізація» довів, що здебільшого воно визначалося стосовно суб'єкта цього процесу, то надалі ми вважали за доцільне здійснити аналіз поняття «соціалізація особистості» в контексті соціалізації молоді, зокрема студентської. Соціалізацію особистості Г. Овчаренко визначає [2, с. 208] як «процес, у ході якого людська істота з визначеними особистісними задатками здобуває якості, необхідні їй для життєдіяльності» [3, с. 38].

Розглядаючи соціалізацію особистості як складник процесу виховання, Н. Андрєєнкова з'ясувала, що вона спрямована на прищеплення визначених навичок, понять і доповнюється при цьому практикою соціальної діяльності індивіда, участю його в різних соціальних групах. Авторка наголошує на автономії індивіда в процесі соціалізації, оскільки, будучи продуктом суспільства, він вільний самостійно вибирати ті чи інші цінності й установки, орієнтуючись не тільки на загальні регулятивні принципи середовища, але й на власні схильності. Активна роль особистості у процесі соціалізації полягає у виробленні визначеної системи орієнтацій, установок. Важливою для нас є теза Н. Андрєєнкової, що соціалізація особистості не можлива без активної участі людини в процесі освоєння соціального досвіду та культури [1, с. 405].

В. Павловський ввів у науковий обіг поняття «соціалізація молоді», визначаючи його як процес становлення і розвитку цієї вікової групи аж до переходу її у групу зрілих, дорослих [9, с. 576]. Дослідник трактує соціалізацію молоді як етапне включення молоді в соціум, яке здійснюється на основі діяльності і самодіяльності, реалізації молодіжних соціальних програм, у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії з іншими віковими групами [2, с. 208].

Загалом було здійснено аналіз базових підходів до визначення понять «соціалізація» та «соціалізація особистості». У подальшому теоретико-методичному аналізі проблеми дослідження варто виходити з таких положень: соціалізація є результатом взаємодії та взаємозумовленості особистості та суспільства, у процесі яких набуває змін не лише особистість, а й через вплив її діяльності змінюється суспільство; соціалізація особистості відбувається шляхом засвоєння [1, с. 45] індивідом соціального досвіду через входження його до системи соціальних зв'язків, відтворення ним соціальних знань і набуття соціального досвіду; результатом соціалізації особистості є її соціалізованість, здатність активно засвоювати та відтворювати соціальний досвід (певну суму соціальних знань, умінь і навичок, систему норм і цінностей, соціальних якостей, соціальних ролей, зразків поведінки) та набуття певного рівня соціальної зрілості та компетентності.

На думку Г. Сазоненко [6, с. 384], нині постає завдання створення нового середовищного простору, у якому особистість може розвивати власні здібності й обдарування, реалізувати життєву компетентність у професійній та соціальній діяльності. Саме тому необхідно деталізувати теоретичні положення, які визначають роль середовища в оптимізації процесу соціалізації особистості.

Вплив середовища на розвиток людини розглядалося як у працях класиків зарубіжної педагогіки

К. Гельвеція, Я. Коменського, Р. Оуена, Ж. Руссо, такі в дослідженнях вітчизняних педагогів і громадських діячів – Г. Сковороди, В. Сухомлинського, Д. Ушинського та інших.

Насамперед варто звернути увагу та визначити, що енциклопедичне трактування поняття «середовище» розглядається як те, що знаходиться між об'єктами та виступає «посередником» між ними [5, с. 48].

І. Слободчиков пропонує [6, с. 684] два відображення контексту цього поняття, розглядаючи середовище як: 1) сукупність умов, обставин, обстановку, яка оточує індивіда; 2) середину – серцевину – засіб – посередництво [7, с. 24]. О. Бурим, наголошуючи на значенні середовищного підходу в процесі соціалізації особистості, пропонує розглядати його як межі гармонізованого середовища, які підпорядковано завданням розвитку особистості, і пропонує термін «школа соціального досвіду» [3, с. 27].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема середовища розглядалася багатоаспектно: в контексті гуманізації середовища (Є. Шиянов) та взаємодії різних типів середовищ (Н. Юнова); виявлялися способи конструювання середовищ із різною спрямованістю – на розвиток обдарованості (Н. Гафурова), із полікультурною (О. Гукаленко) та професійною (Т. Чернікова) спрямованістю; розроблялося створення комфортного, адаптивного, діалогічного (С. Белова) та інших середовищ. Водночас досліджувалася методологія середовищного підходу (Ю. Мануйлов, В. Серіков).

Аналіз характеристик середовища дозволив представити класифікаційні позиції, з огляду на які середовища групують за певними ознаками: із педагогічних функцій (дидактична, виховна, інтелектуально-розвиваюча); за профілем освітнього закладу, у якому середовище має місце (середовище дошкільного закладу, школи (гімназії, ліцею), коледжу, вузу, середовище університетського округу, регіонально-етнокультурне середовище); з організаційних структур, представлених у цьому середовищі (середовище кафедри, інституту, факультету); по спільноті залучених в освітній процес учасників (середовище академічної групи, курсу, проектної групи); за структурно-якісними характеристиками (на підставі адаптивної функції, на підставі включеності у культуру, інформаційного компоненту, екологічного компоненту середовища тощо).

Запропонована класифікація уможливіло подальший розгляд тих факторів середовищного підходу, які визначають успішність процесу соціалізації особистості.

До середовищних факторів належить сукупність явищ і процесів, які в предметно-рекреаційному, просторово-часовому, інформаційному, комунікативно-діяльнису, морально-психо-

логічному або будь-яких інших аспектах пов'язані з освітнім процесом, виступають як його умова, передумова, предметно-подієва оболонка. У цьому сенсі проектування і створення успішного середовища включає систему цілеспрямованих дій щодо актуалізації предметно-інформаційно-психологічних факторів, які забезпечують підтримку цілеспрямованої науково-педагогічної діяльності особистості [5, с. 47].

Узагальнюючи представлені підходи до тлумачення поняття «середовище», варто констатувати, що більшість науковців під середовищем розуміють багаторівневу систему умов / обставин / чинників / можливостей, що визначає забезпечення оптимальних параметрів діяльності певного суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному [7, с. 4]. Такий підхід визначає важливу тезу про те, що процес соціалізації в середовищному підході розглядається у зв'язку з розумінням сутності соціально-виховного процесу. Основними його учасниками є об'єкти і суб'єкти, які забезпечують успішність соціалізаційного становлення [9, с. 93].

Висновки і пропозиції. Сутність соціалізації особистості в ракурсі середовищного підходу [3, с. 38] полягає у тому, що в її процесі людина формується як член того суспільства, до якого вона належить. Е. Дюркгейм, який одним із перших звернув увагу на проблему соціалізації, підкреслював, що будь-яке суспільство прагне сформувати людину відповідно до наявних у неї універсальних, моральних, інтелектуальних і навіть фізичних ідеалів. Природно, що ці ідеали змінюються залежно від історичних традицій, особливостей розвитку і соціального устрою суспільства. Водночас у сучасних умовах соціалізація має багато характеристик, однакових чи більш або менш подібних у різних суспільствах [4, с. 112].

Список використаної літератури:

1. Андреевкова Н.В. Проблема социализации личности. М., 1970. 405 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Бурим О.В. Образовательное пространство как фактор социализации школьника. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2006. № 3. С. 38.
4. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 112 с.
5. Рудкевич Н.І. Освітнє середовище вищої школи як педагогічний феномен. *Психологія та педагогіка у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень* : матеріали міжнар. науково-практ. конф. 2018. С. 47–50.

6. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). Київ : Гнозис, 2004. 684 с.
7. Слободчиков В.І. Структура і склад освітньої сфери: категоріальний аналіз. *Психологія навчання*. 2010. № 1. С. 4–24.
8. Смелзер Н. Социология. М., 1994. С. 93–129.
9. Социология молодежи : учебное пособие / под ред. проф. Ю.Г. Волкова. Ростов-на/Д. : Феникс, 2001. 576 с.
10. Тард Г. Социальные этюды. СПб., 1902. С. 6–11.
11. Ярмаченко М.Д. Основні педагогічні категорії. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 4. С. 5–12.

Rudkevych N. Socialization of the individual – an environmental approach

The article is devoted to the disclosure of the process of socialization of the individual through the prism of the environmental approach. It is noted that the problem of socialization of the individual and its formation as an individual is widely represented and studied in terms of sociology, pedagogy and psychology in general research. The study of the socialization process in the educational and scientific context requires the latest thinking, original ways to transform the socio-educational space, the formation of new approaches to solving research problems.

The system approach is used for structural and semantic analysis of the development environment as a holistic system with careful consideration of the interaction between its constituent components. Personality-activity approach is considered as the unity of personal and activity aspects in the development of personality. As a subject of the educational process, a person undergoes qualitative changes through appropriate activities and due to the positive impact of the projected developmental educational environment. Socio – cultural – based on the use of elements of universal and national culture in the development of personality, ie involves the integration of pedagogy and socio-culture.

The environmental approach is revealed in two aspects: 1) as a theoretical concept that defines the strategic direction of modern higher education and is based on certain principles; 2) as a dynamic phenomenon associated with the process of environmental formation. The leading concepts of the environmental approach are considered, namely: “environment”, “educational environment”. The principles that specify the provisions of the environmental approach (the feasibility of the environment for humans, the coherence of personality and environment, personalization of the environment) are presented.

Signs of the environment are highlighted. Different models of the educational environment (ecological-personal, communicative-oriented, anthropological-psychological) are represented. The phases of the environment are revealed. The priorities of the environmental approach to higher education are proved. In order to find and understand the concept of socialization of the individual, attention was focused on the environmental approach as an indirect element of understanding the process of socialization of the individual as an individual.

Key words: socialization, socialization of personality, environment, environmental approach, “school of social experience”.

УДК 378.2

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.32>**А. П. Савицька**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри авіаційної англійської мови
Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ НА ОСНОВІ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті зазначено, що компетентнісна парадигма вимагає розробки інноваційних педагогічних технологій і методик, які б відповідали концепції військової освіти майбутнього. Нині суттєвого значення набуває ефективність процесу оволодіння англійською мовою, яка вже тривалий час є мовою міжнародного спілкування військових. Зазначається, що під час підготовки курсантів залишаються невирішеними й дидактичні проблеми, що відображається на якості виконання завдань за призначенням і безпеці польотів.

Констатовано, що в сучасній військово-авіаційній практиці професійної діяльності військових льотчиків їх комунікативна компетенція включає мовну компетенцію (здатність здійснювати спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності); компетенцію взаємодії (здатність використовувати мовні знання та сигнали для вираження комунікативного наміру у службовій ситуації спілкування); соціокультурну (вміння будувати міжкультурне спілкування з іноземними колегами інших країн); компенсаторну (вміння виходити зі скрутного становища під час польотів); навчально-пізнавальну (здатність самостійно оволодівати іноземною мовою авіаційної спрямованості з використанням сучасних технологій).

Визначено, що проблемне навчання майбутніх військових льотчиків у рамках іншомовної освіти – це особливо організований вид навчально-пізнавальної та квазіпрофесійної діяльності, спрямований на пошук рішення системи пізнавальних, проблемних завдань і проблемних ситуацій комунікативного характеру, в результаті чого відбувається формування навичок і вмінь іншомовного спілкування та взаємодії, оволодіння первинним досвідом льотної діяльності у міжнародному повітряному просторі за допомогою засобів іноземної мови.

Зазначено, що основою підготовки курсантів до польотів повинна стати квазіпрофесійна діяльність, яка носить саме проблемний характер та активізує пошуково-розумову діяльність майбутніх військових льотчиків, відображає сучасні особливості здійснення польотів у міжнародному повітряному просторі та взаємодії з іноземними партнерами, авіадиспетчерами.

Наведено основні підходи, змістове наповнення та технологічні етапи щодо ефективного використання методів проблемного навчання у процесі навчання курсантів дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» у вищому військовому навчальному закладі.

Ключові слова: курсанти, англійська мова за професійним спрямуванням, комунікативна компетентність, педагогічна технологія, проблемне навчання.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми пов'язана з особливістю вимог системи безпеки України, яка нині висуває високі стандарти до професійної підготовленості офіцерів Повітряних Сил Збройних Сил нашої країни та їх іншомовної компетентності.

Підготовка військових льотчиків – це один із найважливіших аспектів розвитку теорії та практики діяльності ЗС України. Тому це викликає потребу вдосконалення їх професійної підготовки та визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх військових льотчиків до льотної діяльності, участі у міжнародних миротворчих операціях. У військово-наукових джерелах науковці наводять недоліки такої підготовки організаційно-педагогічного характеру [1]:

1. Зміст військово-професійної та інших видів підготовки не завжди адаптований до конкретних завдань підрозділів ЗС України.

2. Неповна готовність підрозділів Повітряних Сил ЗС України у складі українського миротворчого контингенту до виконання певних миротворчих функцій з організаційних і методичних причин.

3. Недостатня підготовленість особового складу ЗСУ до професійного іншомовного спілкування з представниками армій інших країн.

4. Недоліки організаційної взаємодії з підрозділами НАТО під час сумісних навчань тощо.

Аналіз наукових праць, праць навчально-методичного та військово-авіаційного характеру, сучасної військово-авіаційної практики дозволив до складу комунікативної компетенції військових льот-

чиків включити такі складники: мовну компетенцію (здатність здійснювати спілкування у всіх видах мовленнєвої діяльності); компетенцію взаємодії (здатність використовувати мовні знання та сигнали для вираження комунікативного наміру у службовій ситуації спілкування); соціокультурну (вміння будувати міжкультурне спілкування з іноземними колегами інших країн); компенсаторну (вміння виходити зі скрутного становища під час польотів); навчально-пізнавальну (здатність самостійно оволодівати іноземною мовою авіаційної спрямованості з використанням сучасних технологій).

Компетентнісна парадигма навчання важливого значення надає комунікативному та соціальному розвитку особистості в процесі творчої діяльності, що здебільшого забезпечується використанням технологій проблемного навчання [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні науково-методичні аспекти професійної підготовки фахівців розглядаються у роботах педагогів, психологів, військових, економістів (В. Кремень, В. Моляко, О. Романовський, В. Ягупов). У фундаментальних працях Ю. Бабанським, М. Махмутовим, В. Оконем розкрито, що застосування проблемно-пошукових методів у процесі професійної підготовки суттєво сприяє підвищенню її ефективності, оскільки відповідає завданням розвитку особистості, творчій, пошуковій, дослідницькій діяльності учнів і студентів.

За матеріалами дослідження, у процесі якого був проведений аналіз усіх льотних катастроф у ВПС США за останні 10 років, визначено, що частка їх зумовлена помилками пілотів і вона безперервно зростає (із 33% у 1990 році до 44,5% у 2019 році) [3]. У різних країнах такі цифри нині коливаються від 50 до 90% від загальної кількості авіаційних подій. При цьому до 55% припадає на помилки льотного екіпажу [3].

Останні десятиріччя в Україні проблему професійної надійності людини досліджують у психологічному аспекті як проблему діяльності в особливих умовах. Зокрема, вивчають питання психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України (С. Лебедева); фізіолого-гігієнічні критерії забезпечення професійної надійності льотчиків (О. Волянський), психофізіологічного забезпечення надійності операторської діяльності (В. Горбунов) і військових радіотелеграфістів (Р. Шпак); психологічного прогнозування надійності діяльності офіцерів оперативно-розшукових підрозділів державної прикордонної служби (Ю. Галімов); методики формування професійної надійності пілотів (Ю. Щербина). Проте педагогічні аспекти, які детермінують надійність військових пілотів у міжнародних польотах, не знайшли повного відображення в наукових дослідженнях, зокрема педагогічних.

Метою статті є аналіз дидактичних аспектів використання проблемних методів навчання у ЗВО, розробка педагогічної технології навчання майбутніх військових льотчиків дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» на основі проблемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Проблемне навчання, як і інші концепції навчання, посідає важливе місце у процесі організації та здійсненні навчально-виховного процесу у ВВНЗ. Науковці для пояснення цієї концепції використовують різні терміни: метод розв'язання пізнавальних задач (Р. Нізамов), проблемне навчання (О. Матюшкін), проблемно-пошукові методи (М. Гарунов), методи проблемного навчання (С. Архангельський). Однак усі вони переконані в тому, що проблемне навчання – один із основних способів залучення слухачів до самостійного наукового пошуку, метод і засіб розвитку їх пізнавальної активності.

Особистий досвід викладання у ВВНЗ дозволяє визначити такі види зростання ступеня проблемності на заняттях: проблемний виклад знань викладачами у поєднанні з репродуктивною діяльністю курсантів; проблемний виклад у поєднанні з самостійною роботою курсантів (за зразком); комбіноване заняття (проблемний виклад у поєднанні з реконструктивно-варіативною діяльністю курсантів); частково-пошукова діяльність курсантів.

Під час навчання курсантів дисципліні «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» нами було використано модифікацію кількох із них, що мало на меті створення проблемних ситуацій викладачем і подальшу навчально-дослідну роботу курсантів на основі пізнавально-спонукальних мотивів. Науковці визначають проблемне навчання в рамках іншомовної освіти як особливо організований вид навчально-пізнавальної діяльності, спрямований на пошук рішення системи комунікативних, пізнавальних, проблемних завдань і проблемних ситуацій, у результаті чого відбувається формування навичок і вмінь іншомовного спілкування, оволодіння досвідом творчої діяльності, а також формування культури мислення і пізнавальних інтересів засобами іноземної мови [4].

Нині основною вимогою до проблемного навчання у ВВНЗ є те, що воно повинно стимулювати до навчального та особистісного зростання і бути реалізованим в усій системі підготовки курсантів. Нами враховано, що поза особистою діяльністю проблемна ситуація не створюється, тому потрібно використати систему теоретичних, практичних і дослідницьких завдань, виконання яких передують засвоєнню нових знань і призводить до виникнення пізнавальної потреби у засвоєнні знань.

Згідно рекомендацій науковців, спроектована нами педагогічна технологія базується на таких трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному

та праксиологічному [5]. На науковому рівні технології проаналізовано можливості застосування професійної педагогіки, обґрунтовано цілі, зміст і методи навчання, спроектовано відповідні педагогічні процеси. На теоретико-методичному рівні визначено ієрархію цілей, наповнення змісту, підбрано методи, засоби та організаційні форми навчання курсантів. На праксиологічному рівні проведено практичну реалізацію розробленої технології, зафіксовано результат, який потім пройшов відповідну верифікацію та статистичний аналіз.

Базис педагогічної технології навчання курсантів дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» включає характеристику об'єкта проектування – навчального процесу; таксономію завдань, які відповідають вимогам до мети навчання та мають покроковий технологічний характер; педагогічні умови, які покращують навчання курсантів і створюють можливості для їх творчості та розвитку; етапи як індивідуалізованого, так і групового навчання; програму, де відображено зміст, форми, порядок навчання; систему форм, методів, засобів реалізації навчання; критерії продуктивності навчання та основні показники. Технологія включає пов'язані між собою компоненти: методологічний, організаційний, технологічний, дидактичний, суб'єктний, рефлексивний.

Розроблена педагогічна технологія спрямована на формування лінгвістичної компетенції курсантів (здатність розуміти, лексично та граматично правильно будувати речення); вербально-когнітивної компетенції (здатність обробляти, групувати, запам'ятовувати, актуалізувати в пам'яті знання, факти, які стосуються польотів у міжнародному просторі); вербально-комунікативної компетенції (здатність враховувати контекстність сенсу при побудові мовних одиниць); мета-компетенції тощо (знання понятійного апарату, аналіз та оцінка засобів мовленнєвого спілкування в авіаційній сфері).

Теоретична частина технології навчання була спрямована на оволодіння системою знань щодо сутності, поняття, складників комунікативної компетентності майбутніх військових льотчиків на основі принципів традиційної організації навчального процесу. Практична частина була спрямована на формування у курсантів практичних умінь і навичок вирішення проблемних квазіпрофесійних ситуацій шляхом парної роботи (імітування екіпажів), групових тренінгів, рольових ігор, підготовки та відпрацювання військово-професійних кейсів. Третя частина мала самостійно-рефлексивний характер, де за потреби була можливість отримання консультації викладача.

В основу проблемного навчання курсантів на заняттях із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» нами покладено про-

BLEMНІ ситуації військово-авіаційної діяльності, які мають комунікативний характер. Такі проблемні ситуації стимулюють комунікативну потребу курсантів і пошук варіантів у побудові речень з авіаційної фразеології для висловлювання в процесі іншомовного спілкування. При цьому збільшується активність і продуктивність мислення курсантів щодо подолання навчальних труднощів, які відображають операції та дії професійної діяльності, з'являються елементи творчості тощо. Така діяльність «вмикає» механізми особистісного розвитку, дозволяє виявляти компоненти творчих здібностей особистості майбутнього офіцера військової авіації.

Для спонукання курсантів до пошукової активності під час моделювання дій на заняттях із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)» створювалися проблемні ситуації польотів у міжнародному повітряному просторі, де моделюються ситуації взаємодії з авіадиспетчерами, формуються комунікативні способи професійної діяльності з іноземними колегами. Такі ситуації були двох варіантів: типові, які часто зустрічаються, відомі; ситуації, які виникають украй рідко, нетипові, але можливі. Саме вони і складають зміст базових кейсів досягнень і відповідних компетенцій курсантів: кейс «Екстрена медична допомога під час перевезення місцевого населення з урахуванням порад лікаря, що передаються із землі засобами радіозв'язку (з акцентом на найбільш поширені медичні терміни)», кейс «Дії командира екіпажу у складних ситуаціях здійснення міжнародного польоту шляхом делегування функцій іншим членам екіпажу», кейс «Застосування зброї миротворчим контингентом: правовий аспект і процедура застосування авіаційного бортового озброєння та особистої зброї», кейс «Content of radio exchange during conducting piloting and navigation training flights».

Одне із завдань таких кейсів – створити умови для творчого пошуку курсантами оптимального вирішення проблеми професійного характеру, інтеріоризація яких надасть практичну допомогу в реальних ситуаціях взаємодії під час майбутньої професійної діяльності при виконанні міжнародних польотів як у стандартних ситуаціях, так і в умовах дії стрес-факторів. Для вибору тем для таких кейсів нами здійснено опитування групи експертів (5 військових льотчиків 1 класу), які вказали на основні проблемні ситуації з їх особистого досвіду, які могли б бути вирішені більш ефективно за умови набуття певних знань і навичок ще під час навчання у ВВНЗ.

Під час відпрацювання та наповнення змісту кейсів особлива увага курсантів спрямовувалася на пошук і моделювання як типових ситуацій, так і тих, що можуть призвести до ускладнень під час комунікації у польоті, врахування як одиничного,

так і комплексного впливу факторів на екіпаж і його керування повітряним судном. При формулюванні складних завдань використовувалися проблемні ситуації за такими варіантами: невизначеність умов польоту, несподіванки у повітрі (терміновий зліт, аварійна посадка), помилки у сприйнятті сигналів і команд, стресові ситуації тощо.

Таким чином, проблемне навчання відповідало основним аспектам зазначених підходів і включало такі етапи діяльності курсантів на заняттях із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)»: організація проблемної ситуації щодо польотів у міжнародному повітряному просторі; формулювання гіпотез і варіантів можливого розвитку ситуацій або ускладнень у повітрі; індивідуальне або групове вирішення проблеми курсантами щодо польотів у міжнародному повітряному просторі; перевірка, тлумачення і систематизація курсантами отриманої інформації при вирішенні проблеми; використання засвоєних знань у теоретичній і практичній діяльності щодо польотів у міжнародному повітряному просторі.

Так, під час розгляду теми «Основи безпеки польотів» на практичному занятті курсантам було запропоновано проаналізувати класифікацію авіаційних подій, можливих під час польотів у МПП. Після цього курсантам було запропоновано розглянути показову в авіаційному світі катастрофу ВАе-146 10 жовтня 2006 року в а/п «Stord» (Норвегія) [61], де екіпаж виконував посадку на відносно коротку і вологу посадкову смугу (1200 м): «Торкання посадкової смуги пройшло добре. Командир повітряного судна натиснув на гальма, але не відчув ефективного гальмування, тому переключив гальма спочатку на резервну, а потім і на аварійну системи, тобто затиснув їх повністю. Повітряне судно викотилося за межі смуги, упало у прірву та загорілося».

На першому етапі вирішення завдання курсантам запропоновано проаналізувати та визначити причини катастрофи, сформулювати головну небезпеку та можливі труднощі.

Під час другого етапу курсанти повинні самі сформулювати англійською мовою дві основні небезпеки аквапланування: суттєве збільшення довжини пробігу під час посадки та можливу втрату керованості, що може призвести до викочування за межі посадкової смуги. Курсанти шукали необхідну інформацію за допомогою довідників, настанов, переліку подібних катастроф і аварій. Викладач мотивував їх до активного пошуку інформації та її обговорення у групі і між собою.

Під час третього етапу курсантам запропоновано визначити основні шляхи щодо запобігання аварій і катастроф. При цьому кожна підгрупа подавала свої пропозиції, які заносилися на дошку, порівнювалися, ранжувалися за достовірністю та практичною значимістю для безпеки польотів.

Наприкінці заняття (4 етап) курсанти формулювали основні пропозиції щодо дій у такій ситуації. При цьому основні команди та радіообмін проводилися англійською мовою, кожен курсант виконував це самостійно за допомогою лінгафонного обладнання. Наприкінці курсанти сформулювали 5 питань або тверджень англійською мовою, які можуть відображати типові помилки взаємодії під час радіообміну, погіршувати сприйняття або розуміння іноземних колег.

Досвід проведення таких занять підтвердив, що основою підготовки курсантів до польотів повинна стати квазіпрофесійна діяльність, яка носить саме проблемний характер та активізує пошуково-розумову діяльність майбутніх військових льотчиків, відображає сучасні особливості здійснення польотів у міжнародному повітряному просторі та взаємодії з іноземними партнерами, авіадиспетчерами тощо.

Висновки і пропозиції. Компетентнісна парадигма навчання дозволяє надати особливого значення комунікативному та соціальному розвитку особистості в процесі творчої діяльності, що здебільшого забезпечується використанням технологій проблемного навчання. Суттєвого значення в аспекті професійної підготовки курсантів до польотів у міжнародному повітряному просторі нині набуває їх іншомовна компетентність.

Запропоновано педагогічну технологію навчання курсантів дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», яка базується на трьох рівнях: науковому, теоретико-методичному та праксиологічному. В основу такої педагогічної технології навчання покладено проблемні ситуації військово-авіаційної діяльності, які мають комунікативний характер, де моделюються ситуації взаємодії з іноземними колегами, авіадиспетчерами, формуються комунікативні способи професійної діяльності, відпрацьовуються базові кейси досягнень і відповідних компетенцій курсантів.

Подальшим перспективним напрямом дослідження вважаємо часткову експериментальну перевірку такої педагогічної технології у ВВНЗ авіаційного профілю.

Список використаної літератури:

1. Керницький О.М. Формування готовності курсантів льотних навчальних закладів до професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41 (94). С. 155–162.
2. Плачинда Т.С. Професійна підготовка майбутніх авіаційних фахівців: зарубіжний і вітчизняний досвід. Кіровоград : «Полімед-Сервіс», 2014. 533 с.
3. Москаленко О.І. Роль інтерактивного підходу у вивченні професійно-орієнтованої англійської мови майбутніми пілотами. *Наукові*

- записки : [збірник наукових статей]. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2011. 408 с. Вип. 101. С. 181–188.
4. Білецька І.О. Іншомовна освіта в США: дослідження вітчизняних науковців. Збірник наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. Умань : Жовтий, 2012. Ч. 1. С. 8–17.
  5. Ценко М.Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / ред. кол.: А.П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2014. № 4 (23). 360 с.

Savytska A. Pedagogical technology of teaching English for Special Purposes (ESP) to cadets on the basis of a problem approach

The article states that the competence paradigm requires the development of innovative pedagogical technologies and methods that would correspond to the concept of military education of the future. Today, the effectiveness of the process of mastering the English language, which has long been the language of international communication of the military, is becoming essential. It is noted that at the same time the process of cadets' training involves unsolved didactic problems that affect the quality of tasks for the purpose and safety of flights.

It is stated that in modern military-aviation practice of military pilots' professional activity their communicative competence includes: language competence (ability to communicate in all types of speech activity); competence of interaction (ability to use language knowledge and signals to express communicative intention in the official situation of communication); socio-cultural (ability to build intercultural communication with foreign colleagues from other countries); compensatory (ability to solve a difficult situation during flights); educational and cognitive (ability to master aviation English with the use of modern technologies).

It is determined that problem-based training of future military pilots in a foreign language teaching is a specially organized type of educational, cognitive and quasi-professional activities aimed at finding a solution to the system of problem tasks and problem situations of communicative nature, resulting in upgrading communicative competence, skills and abilities, mastering the initial experience of piloting aircraft in international airspace using foreign languages.

It is noted that the basis for preparing cadets for flights should be quasi-professional activities, which are problematic in nature and intensify search and mental activity of future military pilots, reflects the current features of international flights and interaction with foreign partners and air traffic controllers.

The main approaches, technological stages and their procedural content for the effective use of problem-based teaching methods in the process of teaching cadets in a higher military institution are presented.

Key words: *cadets, English for professional purposes, communicative competence, pedagogical technology, problem-based learning.*

А. В. Сватъєв

доктор педагогічних наук,
професор кафедри фізичної культури і спорту
Запорізького національного університету

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена пошуку можливих шляхів формування професійних знань, умінь майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту на основі інформаційно-комунікаційних технологій і засобів навчання.

У статті розглядаються проблеми підвищення якості освіти у сфері фізичної культури і спорту шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних методів навчання, мультимедійних засобів, впровадження електронних засобів навчання, комп'ютерних навчальних програм. Зазначається, що тенденції розвитку суспільства вимагають невідкладного рішення проблеми випереджаючого розвитку системи освіти на основі інформаційних технологій, створення в країні єдиного освітнього інформаційного простору.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що в сучасних умовах розвитку освітньої сфери зростає інтерес вчених до інформаційних технологій, їх дидактичного потенціалу та можливостей застосування в галузі фізичного виховання і спорту. Показано, що застосування інформаційних технологій у цій галузі оптимізує навчальний процес, діяльність вчителя й учнів, сприяє якісному засвоєнню ними навчального матеріалу. Інформаційні технології вимагають від фахівців вказаної галузі підвищення їх загальної комунікативної та інформаційної культури, знань і вмінь застосовувати ці технології в професійній діяльності.

Шляхом здійснення теоретичного аналізу виділено основні питання, які стають предметом аналізу вчених. Серед них створення ступеневої системи підготовки фахівців із фізичної культури; розробка психологічних основ педагогічної майстерності вчителя фізичної культури; медико-біологічна підготовка фахівців фізичної культури і спорту; професійно-педагогічна підготовка спортивних педагогів; підготовка майбутнього вчителя до пошукової роботи; профорієнтаційна робота; використання національних традицій у системі підготовки вчителів з фізичного виховання.

Представлено напрями подальших досліджень – дидактичний аспект організації дистанційного навчання в системі підготовки фахівців у вищій фізкультурній освіті.

Ключові слова: технології, підготовка, виховання, спорт, методи, засоби, програми.

Постановка проблеми. Пріоритетом розвитку освіти в галузі фізичної культури та спорту є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Комплексне застосування засобів нових інформаційних технологій навчання на сучасному етапі – це головна умова виховання молоді, здатної орієнтуватися в обставинах, що змінюються, адекватно діяти в навколишньому середовищі, аналізувати проблемні ситуації, які виникають, та знаходити раціональні засоби орієнтації в них.

Спрямованість навчання на використання інформаційних комп'ютерних технологій як високоефективного способу навчання не лише забезпечує підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту, але й суттєво впливає на їхню мотиваційну сферу,

зумовлюючи формування пріоритетних професійних і навчально-пізнавальних мотивів навчання, які забезпечують успішність оволодіння професійними знаннями і вміннями. У зв'язку з цим використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій навчання варто розглядати як найважливіший складник фундаментальної підготовки кваліфікованого фахівця з фізичної культури та спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз педагогічної літератури засвідчує, що проблема професійної підготовки майбутнього фахівця і технологій навчання були предметом дослідження багатьох учених (А.М. Алексюк, І.М. Богданова, С.У. Гончаренко, Р.С. Гуревич, І.А. Зязюн, О.М. Пехоти, І.П. Підласого, Н.Ф. Тализіна, С.О. Сисоєва). Систему підготовки вчителя до використання інформаційних технологій в навчальному процесі запропонував і обґрунтував М.І. Жалдак. Проблеми використання інформаційних технологій (далі – ІТ) у навчальному процесі розгля-

далися у роботах О.І. Бугайова, Г.М. Гайдучка, С.У. Гончаренка, О.Ф. Кабардіна, Є.Ф. Коршака, Б.Ю. Миргородського, Б.Ш. Перкальскіна, М.М. Шахмаєва.

Нині існує чимало досліджень, присвячених застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в галузі фізичної культури і спорту (В. Ашанін, Я. Белькасем, С. Єрмаков, Л. Іващенко, С. Канішевський, Ю. Човнюк, В. Крамських, Н. Наумова, І. Огірко, Е. Пирогова, Н. Страшко, Р. Раєвський, О. Скалій, Л. Сущенко, В. Шаповалова).

Дослідники запропонували широкий спектр комп'ютерних програм для багатьох напрямів фізичного виховання, які мають оздоровчу, навчальну, тренувальну спрямованість. Автори довели, що застосування ІТ у галузі фізичного виховання і спорту оптимізує навчальний процес, діяльність вчителя й учнів, сприяє якісному засвоєнню навчального матеріалу.

Аналіз науково-педагогічних джерел і проведене дослідження стану вивчення цієї проблеми свідчать про те, що проблема використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у підготовці фахівців в галузі фізичної культури та спорту розроблені не досить. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Запорізького національного університету.

Мета статті – визначення можливих шляхів формування професійних знань, умінь майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту на основі інформаційно-комунікаційних технологій засобів навчання.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетами державної політики України у розвитку освіти, як зазначають багато дослідників [1–3], є особистісна орієнтація освіти, розвиток системи неперервної освіти через забезпечення наступності змісту та координації освітньо-виховної діяльності на різних щаблях освіти, які функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку осіб для можливого переходу до наступних щаблів, інтеграція освіти в міжнародний освітній простір, суверенність прав особи у виборі навчального закладу, форми та рівня здобутої освіти та кваліфікації [4].

Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, наполегливо працює над практичним приєднанням до Болонського процесу, проте така інтеграція не має означати уніфікацію, адже надзвичайно важливо за будь-яких інтеграційних процесів українській освіті зберегти свою національну ідентичність та кращі здобутки вищої школи України [3].

Раніше інформатизація освіти розглядалася управлінськими структурами і професійним

співтовариством здебільшого як суто технічне завдання. Під нею насамперед розумілося постачання комп'ютерів, підключення до інтернету, викладання курсу інформатики. Інформатизація не пов'язувалася безпосередньо з оновленням змісту, методів і організаційних форм навчання, досягненням нових навчальних результатів, модернізацією усіх сторін життя загальноосвітньої школи, використанням комп'ютера у викладанні навчальних предметів.

На міжнародному просторі завдяки створенню освітніх мереж, засобів дистанційної освіти, діяльності відомих міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу, Ради Європи, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ОЕСР, внеску таких країн як Велика Британія, США, Франція, Німеччина, учні, студенти, освітяни користуються сучасними бібліотеками, отримують та обмінюються інформацією на міжконтинентальному просторі, навчаються, підвищують фахову кваліфікацію, здійснюють моніторинг якості освіти, беруть участь у різноманітних програмах і проектах.

У загальному контексті оновлення педагогічних технологій в освітній сфері важливими та цікавими є такі проблеми як запровадження дистанційної освіти як в Україні, так і за кордоном, застосування новітніх інструментів вимірювання якості освіти засобами ІКТ. Нині українська освіта відчуває нагальну потребу в розробці та запровадженні ІКТ відповідно кращих світових зразків, що є запорукою вагомому внеску в розвиток стабільності та прогресу вітчизняного суспільства. Не менш актуальним для української освіти є практичний досвід вітчизняних педагогів у галузі впровадження сучасних засобів навчання в навчально-виховний процес. Саме тому створення та функціонування інформаційного освітнього середовища засобами ІКТ є важливою сферою, яка нині потребує особливих зусиль з боку освітян-науковців і практиків [5].

Використання під час викладання навчальних дисциплін нових інформаційних технологій є одним із напрямів інформатизації освіти і сприяє формуванню інформаційної культури як складника професійної культури фахівця, формуванню таких професійно значущих якостей як професійна компетентність, мобільність, гнучкість, самостійність. Інформаційні технології відкривають доступ до інформації, тобто дають зовсім нові можливості для знаходження професійних знань, творчості. Використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій сприяє його інтенсифікації. Творче використання інформаційних технологій у викладанні навчальних дисциплін ґрунтується на інтеграції педагогічних і інформаційних технологій [6].

Інформаційно-комунікаційні технології можна застосовувати як засоби навчання; засоби, які

вдосконалюють процес викладання; інструмент пізнання навколишньої дійсності і самопізнання; засоби розвитку особистості того, кого навчають; об'єкт вивчення в межах засвоєння курсу інформатики; інформаційно-методичне забезпечення й управління навчально-виховним процесом; засоби комунікації; засоби автоматизації процесу обробки результатів експерименту і управління; засоби автоматизації процесів контролю і корегування результатів навчальної діяльності, тестування і психодіагностики; засоби організації інтелектуального дозвілля.

Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють будувати процес навчання таким чином, що у зміст навчання включається вивчення стратегій розв'язування задач, у тому числі творчих; забезпечується аналіз і засвоєння студентом (учнем) власної діяльності; зміст професійного навчання будується з урахуванням реальних виробничих процесів.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій призводить до суттєвих змін у методах і організаційних формах навчання. На теоретичному рівні виявлено чотири групи умов ефективності використання комп'ютера в навчально-виховному процесі: умови, які забезпечують формування соціальної і пізнавальної активності як ключових особистісних характеристик студента в умовах широкого використання ІКТ; варіативність програм, доступ до баз даних (інформації), вибір програм, вибір видів діяльності на рівні школи; умови, які забезпечують розвиток самостійності молодшої людини: діалоговий характер програм, наявність кінцевого результату (в предметній формі), результати на проміжних стадіях навчання, варіативність мов і виконавців програм; умови, які забезпечують розвиток здатності до самореалізації: інтелектуальна продуктивна праця, визначення адресата навчальних програм (користувач або програміст); умови, які забезпечують гармонійну індивідуальність особистості студента; співвідношення образного і логічного компонентів у програмах, співвідношення емоційного і раціонального в педагогічній організації комп'ютеризованого навчання, співвідношення рівня пізнавальної потреби та можливостей її реалізації [7].

П.І. Сікорський визначає такі основні напрями діяльності використання комп'ютерної техніки і комп'ютерних технологій у вищих закладах освіти: комп'ютеризація навчальних закладів; організація вивчення комп'ютерних навчальних дисциплін засобами комп'ютерних технологій; використання комп'ютерів під час проведення лабораторних і практичних робіт, виконання графічних побудов; фрагментарне використання комп'ютерів під час читання лекцій, проведення семінарських занять (узагальнюючі таблиці, схеми, рисунки тощо);

комп'ютеризація контрольних зрізів (індивідуалізація та автоматизація перевірки); розробка електронних текстів лекцій, семінарських і практичних занять, поступовий перехід від механічного записування студентами лекційного матеріалу до організації його сприймання і осмислення, використовуючи готові тексти; психолого-педагогічне обґрунтування суті комп'ютерних технологій навчання, особливостей їх застосування під час організації засвоєння різних навчальних дисциплін; напрацювання навчально-методичного програмного забезпечення для засвоєння знань, пріоритетне використання комп'ютерних технологій для поліпшення ефективності вивчення іноземних мов; психолого-педагогічне і технічне забезпечення застосування комп'ютерних технологій для дистанційного навчання; комп'ютеризація бібліотечної справи, вільний пошук інформації за допомогою інтернету [8].

Практично усі дослідники доходять єдиного висновку про високу ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Чому ж комп'ютерне навчання в умовах вищої освіти усе ще не функціонує на належному рівні? Можна назвати низку причин. Насамперед це причини організаційно-економічні: недостатня оснащеність навчальних закладів комп'ютерною технікою в потрібній кількості й на належному рівні; відсутність педагогічних програмних засобів; недостатня увага до проблеми використання комп'ютера в навчальному процесі, але це причини й організаційно-методичні. Не можливо освоювати комп'ютерні технології навчання, не маючи певного запасу психолого-педагогічних знань [6].

Водночас практично відсутнє педагогічно-обґрунтоване методичне забезпечення навчального процесу, орієнтоване на системне використання засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Не досить навчально-методичної літератури для вчителів, навчальних посібників для студентів вищих педагогічних закладів, які б розкривали напрями і можливості використання сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій під час вивчення навчальних предметів [9].

У пошуку нових підходів до організації системи професійної підготовки майбутніх фахівців актуальною є проблема розробки підходів і прийомів навчання і самоосвіти, які забезпечували б можливість неперервного оновлення знань і досвіду використання інформаційних технологій суб'єктами навчального процесу. Надзвичайно необхідним є створення інформаційно-навчального середовища навчального закладу.

Перспектива масової комп'ютеризації навчальних закладів, яка наближається, створює необхідність цілеспрямованої роботи в цій сфері: потрібні

глибокі й різнобічні дослідження процесу навчання дисциплін з урахуванням доцільності й ефективності впровадження персональних комп'ютерів; детальна розробка конкретних методик, створення принципово нової моделі усього процесу навчання.

Підвищення якості світи в галузі фізичної культури і спорту, забезпечення її мобільності, привабливості, конкурентоспроможності на ринку праці вимагає подальшого вдосконалення організації навчального процесу у вищих навчальних закладах на засадах гуманності, особистісно-орієнтованої педагогіки, розвитку і саморозвитку студентів і передбачає використання інформаційно-комп'ютерних технологій, інтерактивних методів навчання і мультимедійних засобів; впровадження електронних засобів навчання (підручників, посібників, каталогів, словників), комп'ютерних навчальних програм.

Інформатизація професійної фізкультурної освіти висуває нові вимоги до професійних якостей і рівня підготовки фахівців. Оволодіння сучасними інформаційними технологіями стає одним із основних компонентів професійної підготовки будь-якого фахівця, у тому числі і в області фізичної культури і спорту, що вимагає розробки і впровадження в навчальний процес вищої фізкультурної освіти, професійно-орієнтованих програм і курсів, спрямованих на оволодіння основами необхідних знань і накопичення особистого досвіду їх використання у своїй професійній діяльності.

Комп'ютерні технології як частина інформаційних технологій дозволяють сформулювати принципово новий стиль роботи, який дозволяє ефективніше розкривати творчі можливості і інтелектуальний потенціал людини. Застосування комп'ютерних програм в освітньому процесі сприяє розвитку теоретичної і практичної думки того, хто навчається. У зв'язку з цим викликають певний науковий інтерес питання розвитку теорії і практики використання комп'ютерних технологій в освітньому процесі.

При реалізації проектів використання інформаційних та телекомунікаційних технологій як засобу підвищення ефективності навчального процесу, зокрема програмованого навчання фізичного виховання, виникають такі труднощі організаційного та технічного спрямування: відсутність відповідних методичних і навчальних матеріалів, недостатній досвід роботи з комп'ютером, мережею Інтернет та електронною поштою у викладацького складу, труднощі з включенням такого плану занять до навчального плану, тобто ті проблеми, які слід невідкладно вирішити.

Безповоротні зміни на всіх рівнях технології та суспільства вимагають нових підходів у галузі освіти. Телекомунікаційні технології, володіючи

потенціалом глобальної інтерактивності навчання в процесі сумісної діяльності та необмеженої можливості і продовження навчання протягом усього життя, є частиною нової структури освіти. Така структура надає великого значення міжнародній співпраці, відкриває нові можливості для роботи, навчання та вирішення різних проблем.

Інформація в галузі фізичної культури і спорту знаходиться на стадії становлення. Сучасний стан процесу навчання у вищих фізичної культури припускає дослідження нових форм і методик побудов навчального заняття. Одним із перспективних напрямів модернізації навчального процесу вважається використання комп'ютерних автоматизованих комплексів навчання. Результати їх досліджень багатьма науковцями засвідчили, що рівень розвитку пізнавальних та інтелектуальних здібностей у студентів-спортсменів залежить від використання викладачем дидактичних засобів і методів, адекватних адаптивним можливостям організму.

Ефективність навчального процесу несумісна з перевантаженням психічної діяльності його учасників. Застосування комп'ютерної техніки з дотриманням зазначених вимог здатне значно підвищити продуктивність праці учасників педагогічної діяльності за рахунок високоякісної передачі навчального матеріалу, концентрації уваги на вузлових моментах навчального матеріалу і зменшити непродуктивні втрати сил та часу на пошук, обробку, сприймання і засвоєння інформації. Тісна залежність результатів їх вирішення від практичної діяльності у цій сфері становить специфіку спортивної науки. Постійне збільшення обсягів наукових досліджень, розширення їх тематики і гостра необхідність швидкого впровадження їх результатів у практику підвищують вимоги до забезпечення наукового інформування фахівців галузі. Наукові дослідження галузі (організаційні, теоретичні, експериментальні) становлять самостійний напрям – інформаційний.

Інформаційне забезпечення фахівців галузі фізичної культури і спорту насамперед передбачає надання вичерпної інформації, яка відображає методологічні принципи, методи наукових досліджень. Серед завдань інформаційного забезпечення – комплектування, обробка, збереження, пошук та розповсюдження наукової інформації. Інформація в галузі фізичної культури і спорту перебуває на стадії становлення. Знання структури інформації, її функцій, питань комплектування бібліотечного фонду джерелами інформації, видів доведення її до користувача дозволить фахівцям галузі краще використовувати можливості бібліотечних послуг.

Наукова інформація галузі зберігається в багатьох джерелах: книгах, монографіях, науково-методичних розробках з проблем розвитку

галузі. Знання джерел наукових досліджень, можливість використовувати ці дослідження на практиці – необхідні умови інформаційного забезпечення науковців галузі. Для того, щоб вирішувати теоретичні, практичні завдання, вони повинні володіти відповідною інформацією.

Нині одним із головних недоліків інформаційного забезпечення науковців галузі фізичної культури і спорту є відсутність галузевої узагальненої бази даних інформації. Це призводить до того, що фахівці галузі інколи не знають сучасних наукових досліджень з тих чи інших аспектів галузі, багато досліджень не знаходять практичного застосування.

Необхідність удосконалення знань, постійного розширення обсягу науково-дослідних робіт, підвищення професійного рівня фахівців збільшує потребу в науково-обґрунтованому пошуку інформації, у якій відображається сучасний рівень досягнень науки про спорт. Підвищення дієвості інформації, посилення її ролі як чинника наукового управління фізичною культурою та спортом залежить від того, як вона накопичується, обробляється, аналізується та надається користувачам.

Ефективний процес інформаційного забезпечення має будуватися на сучасних досягненнях інформатики, інформаційних технологій, на використанні сучасних інформаційних форм та методів. Вирішити основні завдання інформаційного забезпечення науковців галузі, зокрема донести інформацію до практичних споживачів, а також забезпечити нею навчально-тренувальний процес мають спеціалізовані бібліотеки ВНЗ [10].

Результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми свідчать про активізацію інтересу вітчизняних дослідників до проблем підготовки фахівців з фізичної культури і спорту. Основні питання, які стають предметом аналізу науковців, – створення ступеневої системи підготовки фахівців із фізичної культури; розробка психологічних основ педагогічної майстерності вчителя фізичної культури; медико-біологічна підготовка фахівців фізичної культури і спорту; професійно-педагогічна підготовка спортивних педагогів; підготовка майбутнього вчителя до пошукової роботи; профорієнтаційна робота; використання національних традицій у системі підготовки вчителів із фізичного виховання.

Специфіка вишів фізичної культури полягає в тому, що значну частину студентів складають діючі спортсмени. Здобуття ними вищої освіти дуже проблематичне внаслідок специфіки їхньої професійної діяльності і віддаленості від центрів навчання. Розвиток системи дистанційного навчання, одним із основних принципів якого є відкритий освітній простір, дозволяє вирішити задачу залучення величезної кількості спортсме-

нів в освітній процес і тим самим відповісти на другий принцип: освіта як відповідальність перед суспільством, освіта для розвитку особи і навчання протягом усього життя; громадянськість як короткострокова, так і довгострокова соціальна доцільність.

Дистанційне навчання, яке поєднує у собі переваги комп'ютерних і телекомунікаційних систем, що швидко розвиваються, висувається на передні позиції масової освітньої діяльності. Його необхідність в освітній сфері фізичної культури і спорту не викликає заперечень, оскільки майже всі діючі спортсмени-студенти вчаться за індивідуальними планами внаслідок неможливості поєднання активної спортивної діяльності і відвідин навчального закладу. Для них дистанційне навчання, особливо з теоретичних дисциплін і предметів за вибором, а також очікуваний перехід на систему кредитів в освітньому стандарті є єдиною можливістю здобути базову освіту за допомогою нових інформаційних технологій.

Фахівці галузі фізичної культури і спорту працюють в умовах постійного розширення інформаційного середовища, адже спортивна наука безупинно розвивається. Проблеми інформаційного забезпечення галузі є актуальними: швидко зростає кількість інформаційних продуктів, внаслідок чого збільшується цінність інформаційних послуг, результатом яких є миттєва доступність наукових, навчальних і довідкових матеріалів, що дозволяє фахівцям опиратися у своїй практиці на найбільш сучасну науково-обґрунтовану інформацію.

Дуже часто, намагаючись самостійно знайти потрібну інформацію, науковці галузі стикаються з проблемою її розгалуженості, розрізненості, поганої каталогізації, а інколи й відсутності. Тому виявити необхідні першоджерела важко, користування ними із вказаних вище причин ускладнене, особливо за такої практики надання доступу, яка існує нині.

Створення нової конкурентної інформаційної індустрії висуває нові вимоги як до системи інформаційного забезпечення, так і до інформації. Частковим вирішенням проблеми є звернення до світових інформаційних систем. У мережі Інтернет наукова інформація з питань фізичної культури і спорту на сайтах ВНЗ України практично відсутня. Інформація галузі наявна тільки на сайті Національної бібліотеки України ім. Вернадського у вигляді повнотекстової бази даних авторефератів із фізичної культури і спорту; електронний каталог бібліотеки містить коротку інформацію про спортивні видання, які зберігаються у фондах бібліотеки.

Впровадження сучасних технологій у навчальний процес відбувається за такою моделлю: етап підготовки – визначається тема та здійснюється пошук інформації, яка сприяє розвитку пізнаваль-

ної та професійної мотивації; етап відбору інформації – відбувається визначення вміня працювати з першоджерелами, аналізується потрібна інформація, синтезується, відбирається та обробляється; етап оформлення – завершення роботи.

Навчальна інформація – це певна система, яку студент повинен сприйняти і засвоїти. Основними компонентами моделі є конкретні знання, вміня та навички, які забезпечують високоефективне функціонування системи освіти. Нові інформаційні технології висувають підвищені вимоги до якості роботи і рівня кваліфікації педагогічних працівників і керівників професійних навчальних закладів. Прогрес у цьому напрямі здебільшого визначається рівнем підготовки викладачів спеціальних дисциплін, педагогів професійного навчання, майстрів виробничого навчання. Тенденції розвитку суспільства вимагають невідкладного вирішення проблеми випереджувального розвитку системи освіти на основі інформаційних технологій, створення у країні єдиного освітнього інформаційного середовища. Інформатизація передбачає істотну зміну змісту, методів і організаційних форм освіти.

Висновки і пропозиції. Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження свідчить, що в сучасних умовах розвитку освітньої сфери зростає інтерес вчених до інформаційних технологій, їх дидактичного потенціалу та можливостей застосування в галузі фізичного виховання і спорту. Застосування інформаційних технологій у цій галузі оптимізує навчальний процес, діяльність вчителя й учнів, сприяє якісному засвоєнню ними навчального матеріалу. Інформаційні технології вимагають від фахівців вказаної галузі підвищення їх загальної комунікативної та інформаційної культури, знань і вмінь застосовувати ці технології у професійній діяльності.

Напрямок подальших досліджень – дидактичний аспект організації дистанційного навчання в системі підготовки фахівців у вищій фізкультурній освіті.

Список використаної літератури:

1. Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні тех-

нології в освіті і науці на 2006-2010 роки» від 7 грудня 2005 року № 1153.

2. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Завдань Національної програми інформатизації на 2006-2008 роки» № 3075-IV від 4 листопада 2005 року.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції у європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» від 13.07.2007 № 612.
4. Сподін Л.А. Освіта як детермінанта розвитку особистості. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2005. № 90. С. 252–256.
5. Биков В.Ю., Чепурна Н.М., Саух В.М. Інформатизація регіональної системи освіти: загальний опис і основні компоненти реалізації. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. № 3. 2006. С. 3–6.
6. Щербак О. Підготовка педагогів професійного навчання до творчого використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наукових праць. Київ-Вінниця, 2006. С. 14–20.
7. Роберт І.В., Самойленко П.І. Информационные технологии в науке и образовании. М., 1998. 176 с.
8. Сікорський П.І. До питання про поняття комп'ютерних технологій навчання. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. праць. Львів : ЛДУ БЖД, 2006. С. 601.
9. Снігур О.А. Новітні інформаційні технології у професійній підготовці майбутнього педагога. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць. Київ-Вінниця, 2006. С. 458.
10. Свістельник І.Р. До питання інформаційного забезпечення науковців галузі фізичної культури і спорту. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2002. № 20. С. 51–56.

Svatiev A. Formation of professional competence of future specialists in physical culture and sports based on the use of information and communication technologies

The article considers the problem of improving the quality of education in the field of physical culture and sports through the use of information and communication technologies, interactive methods of learning, multimedia means, introduction of e-learning, computer-based training programs, and noted that the trends of development of society are the most urgent problems of priority development of the education system on the basis of information technologies, creation of the uniform educational information space.

This article aims at identifying possible ways of formation of professional knowledge, skills of future experts in physical culture and sport on the basis of information and communication technologies and learning tools. Analysis of scientific pedagogical literature on the problem of the study shows that in modern conditions of development of the education sector there is an increasing interest of scientists in information technology, their didactic potential and application possibilities in the field of physical education and sport.

At the same time, the analysis of the scientific-pedagogical sources and the study status of the study of this problem suggests that the problem of use of information and telecommunication technologies in training specialists in the field of physical culture and sport is not sufficiently developed. Use in the teaching of new information technologies is one of the directions of Informatization of education and, along with that promotes the formation of information culture as an integral part of the professional culture of a specialist, the formation of such professionally important qualities as professional competence, mobility, flexibility, independence.

Information technologies provide access to information, that is, give absolutely new opportunities for gaining professional knowledge, creativity. Use in educational process of information and communication technologies contribute to its intensification. The application of information technologies in the industry and optimizes the learning process, the activities of teachers and students contributes to the quality of mastering of educational material. Information technologies require the professionals in the industry, improving their overall communication and information culture, knowledge and skills to apply these technologies in their professional activities.

The direction for future research – didactic aspect of distance learning in the system of training specialists in higher physical education.

Key words: *technologies, preparation, education, sport, methods, tools, programs.*

УДК [378.011.3-051:81'243]:005.963
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.34>

Н. Я. Скіба

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ІНТЕГРОВАНОГО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ТА МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ЕТАП

У статті описано реалізацію першого (організаційного) етапу методичного експерименту з метою перевірки ефективності авторської методики інтегрованого формування іншомовної комунікативної та методичної компетентностей майбутніх викладачів англійської мови для економічних спеціальностей. Сформульовано гіпотезу експерименту, детально висвітлено його характер і завдання на цьому етапі.

Визначено рівні сформованості іншомовної комунікативної та методичної компетентностей майбутніх викладачів англійської мови для економічних спеціальностей, які включають низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній, автономний. Обґрунтовано критерії оцінювання рівнів сформованості згаданих компетентностей.

Критерії оцінювання іншомовної комунікативної компетентності стосуються оцінювання її лексичного, граматичного і мовленнєвого компонентів та охоплюють правильність вживання економічних термінів, достатній рівень словникового запасу для вирішення конкретного комунікативного завдання, коректність лексичного оформлення висловлювань; правильність вживання граматичних структур, коректність граматичного оформлення висловлювань; правильність вживання мовленнєвих моделей, коректність стилістичного оформлення висловлювань.

Критерії оцінювання методичної компетентності включають усвідомлення цілей, завдань і стандартів навчання, володіння основними поняттями і категоріями методики навчання англійської мови за професійним спрямуванням, володіння сучасними методами дослідження у галузі методики навчання англійської мови та англійської мови за професійним спрямуванням, володіння принципами і методами аналізу складників процесу навчання англійської мови за професійним спрямуванням, сформованість методичних навичок і вмінь (комунікативно-навчальних, конструктивно-проектувальних, організаторських, дослідницьких, аналітико-оцінювальних, інформаційно-комунікаційних, адаптивних, мотиваційних, рефлексивних). Наведено результати проведеного анкетування студентів для виявлення їх інтересів та навчальних потреб.

Ключові слова: *іншомовна комунікативна компетентність, методична компетентність, методичний експеримент, рівні сформованості, критерії оцінювання.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації сучасного суспільства та інтеграції України у світову спільноту зростає потреба в ефективній якійсній професійній підготовці майбутніх викладачів, зокрема викладачів англійської мови (далі – АМ) для економічних спеціальностей і розвитку в них комплексу відповідних компетентностей. Тому формування іншомовної комунікативної (далі – ІКК) та методичної компетентностей (далі – МК) таких фахівців набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців досліджували різні аспекти професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов (далі – ІМ) і розвиток їхніх компетентностей. Розробку методики формування різних складників ІКК здійснено у працях

Н. Бориско, О. Бочкарьової, Ю. Британ, Н. Жовтук, І. Задорожної, С. Ніколаєвої, Л. Орловської, О. Тарнопольського, В. Черниш та інших. Проблемі формування та розвитку МК викладачів ІМ присвячено праці К. Безукладникова, О. Бігич, А. Дубакова, С. Івашньої, О. Ігни, К. Іноземцевої, Л. Зені, А. Люботинського, Н. Майєр, С. Макеєвої, Є. Надточєвої, О. Сухих.

Вагомий внесок у дослідження особливостей підготовки викладачів англійської мови за професійним спрямуванням (далі – АМПС) та їх професійної діяльності зробили Дж. Браун, А. Вотерс, Т. Дадлі-Еванс, П. Мастер, М. Сейнт Джон, Т. Хатчинсон. Однак методика формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМПС, зокрема АМ для економічних спеціальностей, нині залишається не досить висвітленою науковцями.

Враховуючи актуальність проблеми та недостатній рівень її дослідженості, **мета статті** – описати перший етап організації методичного експерименту для перевірки ефективності авторської методики інтегрованого формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей, визначити рівні сформованості ІКК та МК таких фахівців, обґрунтувати критерії оцінювання рівнів сформованості їх ІКК та МК.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення ефективності розробленої методики інтегрованого формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей було спроектовано, організовано й проведено методичний експеримент.

Методичний експеримент розглядаємо як організовану спільну діяльність його учасників для вирішення методичної проблеми [2, с. 39–40]. Ключовими характеристиками експерименту П. Гурвич визначає часові рамки; наявність попередньо сформульованих гіпотез; план і організацію структури відповідно до висунутих гіпотез; можливість ізольованого врахування методичного впливу чинників, які досліджуються; вимірювання вихідного і заключного станів, релевантних для проблеми дослідження показників (знань, навичок і вмінь) за критеріями, які відповідають цілям експериментального дослідження [2, с. 39–40].

Неварійованими величинами експерименту визначено особовий склад та стартовий рівень сформованості ІКК та МК учасників експериментальних груп; тривалість експериментального навчання; використання однакових комплексів вправ і завдань; критерії оцінювання рівня сформованості ІКК та МК; завдання для доекспериментального та післяекспериментального оцінювання.

До варійованих величин експериментального навчання відносимо варіанти авторської методики, які полягали у перерозподілі годин аудиторної роботи, а саме у першому варіанті методики, реалізованому в експериментальній групі ЕГ 1, було збільшено кількість годин для практичних занять за рахунок годин, відведених для лекційних занять (24 години лекційних і 24 години практичних занять).

У другому варіанті методики, реалізованому в експериментальній групі ЕГ 2, співвідношення лекційних і семінарських занять залишалося відповідним до навчального плану підготовки магістрів спеціальностей 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська), 035.04 Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно) (Англійська мова і література) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (36 годин лекційних і 12 годин практичних занять). Як у першому, так і у другому варіанті методики передбачене виконання студентами індивідуальних проектів.

Методичний експеримент був організований у чотири етапи: організаційний, доекспериментального оцінювання, експериментального навчання та післяекспериментального оцінювання.

Розглянемо перший етап експериментальної перевірки – організаційний етап. На цьому етапі було сформульовано його гіпотезу, визначено мету та завдання, розроблено навчально-експериментальні матеріали, обґрунтовано рівні сформованості і критерії оцінювання рівнів сформованості ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей, а також проведено анкетування та здійснено відбір учасників експерименту.

У ході першої стадії проведення методичного експерименту важливе місце посідає розробка гіпотези, яка проводиться відповідно до трьох основних етапів: 1) зародження гіпотези на основі даних науки; 2) формулювання припущень, вибір основного положення та формулювання висновків; 3) перевірка одержаних висновків і порівняння їх із результатами даних експерименту [1].

Аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел із методики навчання ІМ, лінгвістики, педагогіки та психології, чинних навчальних і робочих програм з ІМ та ІМПС, педагогічні спостереження за процесом навчання майбутніх викладачів ІМ, вивчення досвіду професійної діяльності викладачів ІМПС дали підстави сформулювати гіпотезу методичного експерименту: досягти високого рівня сформованості у студентів магістратури спеціальностей 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська), 035.04 Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно) (Англійська мова і література) ІКК та МК можливо за умови ґрунтування методики на засадах компетентнісного, інтегрованого, комунікативно-діяльнісного та рефлексивного підходів, урахування комплексу загально-дидактичних (системної єдності, індивідуальності, суб'єктності) та методичних принципів (комунікативності; ситуативності; новизни, паралельного формування знань, навичок і вмінь; урахування навчальних потреб та інтересів студентів); відповідного визначенням критеріям відбору навчального матеріалу, використання спеціально розробленої системи вправ і завдань, поетапності представлення викладачем і засвоєння студентами навчального матеріалу.

Метою експерименту було доведення ефективності методики інтегрованого формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей у одному з її варіантів. Для досягнення поставленої мети було встановлено завдання експерименту:

1) визначити рівні сформованості ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей;

2) визначити критерії оцінювання рівнів сформованості ІКК та МК;

3) організувати й провести доекспериментальний зріз для визначення рівня сформованості ІКК та МК студентів I курсу магістратури спеціальностей 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська), 035.04 Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно) (Англійська мова і література) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

4) спроектувати, організувати й провести експериментальне навчання в рамках обґрунтованої методики інтегрованого формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей;

5) організувати й провести післяекспериментальний зріз для визначення досягнутого у процесі експериментального навчання рівня сформованості ІКК та МК студентів I курсу магістратури англійського відділення Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

6) здійснити аналіз результатів доекспериментальних і післяекспериментальних зрізів в експериментальних групах і визначити валідність отриманих даних за допомогою методів математичної статистики;

7) визначити оптимальний варіант методики на основі порівняння результатів експериментального навчання за варіантами методики;

8) сформулювати висновки щодо ефективності методики інтегрованого формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей.

На організаційному етапі методичного експерименту були підготовлені експериментальні матеріали (анкети для виявлення інтересів та навчальних потреб студентів, матеріали для комплексного тестування, система вправ і завдань, тематико-часова структура інтегрованого формування ІКК та МК), визначені показники критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів.

Згідно з науковою позицією Т. Дадлі-Еванс та М. Сейнт Джон [4, с. 9], вивчення АМПС (у тому числі АМ для економічних спеціальностей) передбачає володіння студентом АМ щонайменше на середньому рівні й сформованість англомовної комунікативної компетентності в усіх видах мовленнєвої діяльності щонайменше на середньому рівні.

Рівні сформованості ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей визначено відповідно до запропонованих Т. Дадлі-Еванс та М. Сейнт Джон п'яти позицій «континууму» вивчення АМПС [4, с. 9]: низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній, просунутий. У нашому дослідженні замість терміну «просунутий рівень» послуговуватимемося терміном «автономний рівень» з огляду на мету методики інтегрованого формування ІКК та МК

майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей, а також комплекс підходів і принципів, на яких ґрунтується методика. Автономний рівень сформованості ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей передбачає їх здатність до подальшого самостійного розвитку згаданих власних компетентностей.

Необхідність оцінювання рівня сформованості знань, навичок і вмінь, які є компонентами ІКК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей, вимагає виокремлення критеріїв оцінювання лексичного, граматичного, мовленнєвого складників ІКК.

Аспекти коректності лексичного оформлення висловлювань охоплюють вибір лексичних одиниць, які відповідають стилю, жанру й комунікативній ситуації; сполучуваність обраних лексичних одиниць з іншими лексичними одиницями у продюкованому тексті; вживання лексичних одиниць у контексті.

Коректність граматичного оформлення висловлювань визначається за такими аспектами: вибір граматичних структур (з урахуванням морфологічних і синтаксичних особливостей), які відповідають стилю, жанру й комунікативній ситуації; побудова граматичних структур, які відповідають стилю, жанру й комунікативній ситуації; вживання граматичних структур, які відповідають стилю, жанру й комунікативній ситуації. Коректність стилістичного оформлення висловлювань зумовлена такими аспектами: змістове наповнення, структура тексту, стилістичне оформлення висловлювання відповідно до особливостей жанру академічного есе-роздуму; зв'язність тексту та логіка викладу, наявність з'єднувальних елементів.

Критерії оцінювання МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей охоплюють сферу методичних знань і сферу методичних навичок і вмінь. Сфера методичних знань передбачає усвідомлення цілей, завдань і стандартів навчання; володіння основними поняттями і категоріями методики навчання АМПС; володіння сучасними методами дослідження у галузі методики навчання АМ та АМПС; володіння принципами і методами аналізу складників процесу навчання АМПС.

Сфера методичних навичок і вмінь включає сформованість конструктивно-проектувальних навичок і вмінь в аспекті визначення мети і завдань конкретного навчального заняття відповідно до вимог програми, його змісту, навчальних потреб студентів, цілей курсу навчальної дисципліни, планування навчального заняття й розробки плану-конспекту навчального заняття, аналізу, відбору й ефективного використання навчально-методичних матеріалів, розроблення вправ і завдань з АМПС із метою стимулювання мовленнєвої діяльності студентів; сформова-

ність комунікативно-навчальних навичок і вмінь в аспекті аналізу мовленнєвого, мовного та лігво-соціокультурного матеріалу; сформованість організаторських навичок і вмінь в аспекті аналізу ефективної організації навчального процесу відповідно до завдань курсу АМПС, ефективної організації навчального процесу і навчальної діяльності студентів; сформованість дослідницьких навичок і вмінь в аспекті виявлення і відображення міжпредметних зв'язків АМ і дисциплін економічного напрямку, а також виявлення навчальних потреб студентів для розробки ефективного заняття; сформованість аналітико-оцінювальних навичок і вмінь в аспекті аналізу теоретичних і практичних складників процесу навчання АМПС, вибору форм, видів, способів і засобів контролю й оцінювання рівня сформованості ІКК у майбутніх економістів, критичного аналізу результатів навчального процесу; сформованість інформаційно-комунікаційних навичок і вмінь в аспекті використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі; сформованість адаптивних навичок і вмінь в аспекті адаптації навчально-методичних матеріалів; сформованість мотиваційних навичок і вмінь в аспекті використання способів мотивації студентів до активної участі у процесі формування у них ІКК та МК; сформованість рефлексивних навичок і вмінь в аспекті самоаналізу, самоконтролю та самооцінки, добору ефективних методів і стратегій вирішення навчальних завдань, самовдосконалення та саморозвитку.

З метою визначення напрямку АМПС у змісті дисципліни вільного вибору «Основи методики навчання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей», в межах якої планувалося експериментальне навчання, було проведено анкетування студентів першого курсу магістратури спеціальностей 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська), 035.04 Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно) (Англійська мова і література). Цим анкетуванням було охоплено 36 майбутніх учасників експериментального навчання. Було визначено пріоритети студентів щодо напрямку АМПС, який вони бажають вивчати, а також з'ясовано причини здійсненого студентами вибору.

На основі результатів проведеного анкетування зроблено висновки про те, що у респондентів досить високий рівень мотивації до оволодіння професійними компетентностями викладача АМ, оскільки вони вважають, що обрана ними професія має високий престиж, існує багато можливостей для подальшого працевлаштування. Вивчення АМПС входить до кола інтересів респондентів. На користь такого твердження свідчить і вибір студентами навчальної дисципліни вільного вибору «Основи методики навчання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей».

Обґрунтовано рішення про доцільність профілювання змісту експериментального навчання в межах вивчення студентами 1 курсу магістратури спеціальностей 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська), 035.04 Філологія.

Таблиця 1

Результати анкетування студентів I курсу магістратури спеціальностей 014.02 Середня освіта (Мова і література (англійська), 035.04 Філологія. Германські мови та літератури (переклад включно) (Англійська мова і література) щодо вибору напрямку АМПС і причин такого вибору

Запитання анкети	Відповіді респондентів у відсотковому співвідношенні
Які чинники зумовили вибір Вами майбутньої професії?	поради друзів – 17% престиж професії – 58% можливість подальшого працевлаштування – 25%
Чи є у Вас досвід викладання англійської мови?	так – 67% ні – 33%
Якщо Ви викладаєте англійську мову, то де саме?	курси вивчення іноземних мов – 28% загальноосвітня школа – 16% спеціалізована загальноосвітня школа – 8% ЗВО I-II рівня акредитації (технікум, училище, коледж) – 15%
У подальшій професійній діяльності плануєте викладати загальний курс англійської мови чи англійську мову за професійним спрямуванням?	загальний курс англійської мови – 39% АМПС – 53% ще не визначився – 8%
Який напрям англійської мови за професійним спрямуванням у змісті обраної Вами навчальної дисципліни вільного вибору «Основи методики навчання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей» найбільше відповідає Вашим інтересам та навчальним потребам?	англійська мова для природничих спеціальностей – 14% англійська мова для технічних спеціальностей – 18% англійська мова для економічних спеціальностей – 53% англійська мова для академічних цілей – 15%
Обґрунтуйте зроблений Вами вибір англійської мови за професійним спрямуванням	у подальшому маю намір викладати англійську мову на одній із кафедр іноземних мов Тернопільських ЗВО – 38% існує попит серед фахівців економічних спеціальностей на вивчення англійської мови – 51% інші варіанти відповідей – 11%

Германські мови та літератури (переклад включно) (Англійська мова і література) навчальної дисципліни «Основи методики навчання англійської мови для студентів нефілологічних спеціальностей» на напрям АМ для економічних спеціальностей, оскільки це відповідає як інтересам студентів, так і потребам їх поточного та перспективного працевлаштування. Результати анкетування відображено у таблиці 1.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на організаційному етапі методичного експерименту було підготовлено матеріали для комплексного тестування (анкети, система вправ і завдань, тематико-часова структура інтегрованого формування ІКК та МК), визначено рівні сформованості згаданих компетентностей (низький, нижчий за середній, середній, вищий за середній, автономний), обґрунтовано критерії оцінювання рівнів сформованості ІКК (лексичного, граматичного, мовленнєвого компонентів) та МК (стосовно сфери методичних знань, сфери методичних навичок і вмій) майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей, а також проведено анкетування для виявлення інтересів та навчальних потреб студентів, здійснено відбір учасників експерименту.

Skiba N. Experimental verification of the efficiency of the methodology of integrative formation of foreign language communicative and methodological competences of prospective teachers of English for Economics: organizational stage

The article describes the implementation of the first (organizational) stage of the methodological experiment to verify the efficiency of the developed methodology of integrative formation of foreign language communicative and methodological competences of prospective teachers of English for Economics. The hypothesis of the study has been formulated. The essence and objectives of the experiment on this stage have been described.

The levels of development of foreign language communicative and methodological competences of prospective teachers of English for Economics have been defined as follows: basic, pre-intermediate, intermediate, upper-intermediate, advanced. The assessment criteria of the levels of development of the aforementioned competences have been outlined.

The assessment criteria of foreign language communicative competence relate to assessing its lexical, grammatical and communicative components. They include correct usage of economic terms, a sufficient vocabulary level to solve a specific communicative problem, correct lexical presentation of utterances; correct usage of grammatical structures, correct grammatical presentation of utterances; correct usage of communicative models, correct stylistic presentation of utterances.

The assessment criteria of methodological competence include: knowledge of goals, objectives and standards of teaching, knowledge of basic concepts and categories of methods of teaching English for Specific Purposes, knowledge of modern research methods of teaching English as a Foreign Language and English for Specific Purposes, knowledge of principles and methods of component analysis of the process of teaching English for Specific Purposes; development of methodological skills and abilities (communicative-teaching, constructively-projective, organizational, research, analytical-evaluative, information-communication, adaptive, motivational, reflexive). The article also presents the results of the survey conducted among students to identify their interests and learning needs.

Key words: foreign language communicative competence, methodological competence, methodological experiment, levels of development, assessment criteria.

Наступний етап дослідження передбачає подальшу реалізацію методичного експерименту з метою перевірки ефективності авторської методики інтегрованого формування ІКК та МК майбутніх викладачів АМ для економічних спеціальностей.

Список використаної літератури:

1. Бухбіндер В.А. Про структуру гіпотези та її роль у методичному дослідженні. Матеріали ІІ республіканської конференції з проблем експериментування в методиці навчання іноземних мов. К., 1971. С. 38–39.
2. Гурвич П.Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков. Владимир : Владимирский гос. пед. ин-т, 1980. 103 с.
3. Скіба Н.Я. Інтегроване формування іншомовної комунікативної та методичної компетентностей майбутніх викладачів англійської мови для економічних спеціальностей : дис. канд. пед. наук: 13.00.02. Тернопіль, 2019. 337 с.
4. Dudley-Evans T., St. John M.J. Developments in English for Specific Purposes. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 301 p.

Р. В. Слухенська

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини
Вищого державного навчального закладу України
«Буковинський державний медичний університет»

О. Д. Гауряк

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної культури та основ здоров'я
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Л. В. Гуліна

асистент кафедри фізичної реабілітації, ерготерапії та домедичної допомоги
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Л. Г. Логуш

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної реабілітації, ерготерапії та домедичної допомоги
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В умовах загрози поширення коронавірусної інфекції більшість університетів і коледжів за рекомендацією Міністерства освіти та науки України прийняли рішення про перехід на дистанційне навчання. У зв'язку з цим усі очні заняття, включаючи лекційні, практичні і навіть лабораторні при наявності віртуальних аналогів, були перенесені в онлайн-середовище.

У статті висвітлено питання використання технологій дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України в умовах світової пандемії. Розглянуто проблеми розвитку дистанційного навчання як надзвичайно актуальної форми освітнього процесу, оскільки вдосконалення і підвищення ефективності віддаленого навчання майбутніх спеціалістів набуває особливо важливого значення в сучасних складних умовах. Технології дистанційного навчання розглядаються як сукупність знань про способи й засоби процесу навчання, який відбувається на основі інформаційно-комунікативних методик.

Метою статті є розглянути особливості використання технологій дистанційного навчання у вищих навчальних закладах в період тривалої світової пандемії.

Дистанційне навчання як інноваційний освітній процес з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій допомагає студентам реалізувати власні освітні цілі, спрямовані на розвиток особистості, а в період пандемії – дає можливість отримати базові та профільні знання. Варто зазначити, що серед безлічі наявних технологій дистанційного навчання (електронна пошта, телеконференції, форуми, чати, електронні дошки оголошень, віртуальні інтерактивні дошки та інші) виділяють основну – систему дистанційного навчання.

Дистанційне навчання є процесом значно більш трудомістким і багатоаспектним, ніж очне навчання. Дистанційне навчання не просто продиктовано часом і вимогами карантину – воно затребуване цільовою аудиторією. Основне завдання, яке нині вирішує дистанційне навчання – безперервність освіти, у процес якої втрутилася довготривала світова пандемія. У подальшому варто детальніше розглянути застосування технологій дистанційного навчання у конкретних студентських групах і провести аналіз засвоєння навчального матеріалу в умовах онлайн-навчання.

Ключові слова: технології дистанційного навчання, дистанційне навчання, онлайн-заняття, комп'ютерні технології, метод, пандемія.

Постановка проблеми. В умовах загрози поширення коронавірусної інфекції більшість університетів і коледжів за рекомендацією Міністерства освіти та науки України (далі – Міністерство) прийняли рішення про перехід на дистанційне навчання. У зв'язку з цим усі очні заняття, включаючи лекційні, практичні і навіть

лабораторні при наявності віртуальних аналогів, були перенесені в онлайн-середовище.

Викладачі змушені організувати навчальний процес за допомогою дистанційних технологій навчання на основі різних способів доставки електронного контенту і доступних інструментів комунікації студентів і викладацького складу. Важливими

вимогами до системи стали її надійність, пропускна здатність інтернет-каналів, простота створення та розміщення контенту, доступність сервісів і платформ для викладачів і студентів.

Дотримуючись методичних рекомендацій Міністерства, вузи розробили прийнятні для їх рівня розвитку ІТ-інфраструктури з урахуванням доступних зовнішніх ресурсів сценарії реалізації дистанційного навчання та вимоги до форматів навчального процесу. Саме тому у кожного вузу виник свій набір інструментів і сценаріїв для організації навчання в онлайн-середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання впровадження та активного застосування системи дистанційного навчання у роботу різних типів ВНЗ аналізували різні науковці. Методологічні питання розглядалися С. Гончаренко, І. Зязюном, Н. Ничкало, І. Підласим; психологічні основи системи дистанційного навчання – Л. Виготським, П. Гальперіном, Н. Тализіною.

У багатьох дослідженнях зарубіжних і українських авторів підкреслюється роль технологій і засобів дистанційного навчання як основного напрямку розвитку НІТ. Впровадження у педагогічну практику ідей дистанційного навчання досліджують О.О. Андреев, В.І. Солдаткін, М.Ю. Бухаркіна, А.Е. Петров, В.М. Кухаренко, В.Ю. Биков, Ю.М. Богачков, П.І. Федорук та інші. Теоретичні праці, у яких піднімається питання ДН, належать Г.О. Козлаковій, С.П. Кудрявцевій, В.В. Колос, В.В. Веренич, А.М. Алексюк.

Дослідження провідних іноземних вчених у галузі організації дистанційного навчання пов'язані з іменами А.Р. Сагателян, Н. Фредеріксон, Ф. Рід, В. Кліффорд, С. Гурі-Розенбліт, М. Мур, Ч. Ведмеєр, О. Петерс, У. Пері. Педагогічне й інформаційне забезпечення дистанційного навчання вивчали Н. Львівський, Дж. Мюллер, А. Огур, Дж. О'роурке, Д. Парріш, Р. Філіпс, Н. Хара.

Метою статті є розглянути особливості використання технологій дистанційного навчання у вищих навчальних закладах в період тривалої світової пандемії.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання як інноваційний освітній процес з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій допомагає студентам реалізовувати власні освітні цілі, спрямовані на розвиток особистості, а в період пандемії – дає можливість отримати базові та профільні знання. При використанні дистанційної форми навчання важливими стають не тільки інформація, яку отримують студенти, але й вміння її застосовувати для вирішення конкретних питань, способи придбання знань і їх успішне використання в різних життєвих ситуаціях, а також вміння приймати відповідальні аргументовані рішення [2].

Термін «дистанційне навчання» набув офіційного статусу в 1982 році, коли Міжнародна рада

з кореспондентської освіти змінила свою назву на Міжнародну раду з дистанційного навчання. В Україні ж поняття дистанційного навчання (далі – ДН) належить до тих дидактичних понять, місце яких серед дидактичних категорій не є суворо визначеним [5].

Під дистанційною формою навчання (далі – ДО) розуміється нова організація освітнього процесу, яка базується на принципі самостійного навчання, при якому студенти віддалені від викладача у просторі і часі, однак постійно мають змогу підтримувати з ним діалог у віртуальному просторі [7]. Дистанційне навчання є процесом значно більш трудомістким і багатоаспектним, ніж очне навчання. Викладач постійно знаходиться на зв'язку, усі його дії при віртуальному контакті вимагають значних тимчасових витрат. Тому повинні бути розроблені підходи по розподілу погодинного навантаження з урахуванням реальних витрат часу на підготовку навчально-методичних засобів і віртуальний контакт зі слухачем.

Специфікою дистанційної освіти є її здатність задовольнити потреби того, хто навчається, завдяки мобільній, віртуальній формі навчання та потреби суспільства в системі безперервної освіти у зв'язку з необхідністю постійної динаміки знань, умінь і навичок. Через нинішні реалії світової пандемії дистанційне навчання покликане зберегти здоров'я та життя усіх учасників освітнього процесу. Крім того, дистанційне навчання дозволяє отримувати освіту жителям віддалених регіонів, де немає інших можливостей для професійної підготовки або отримання якісної вищої освіти.

Використовувані технології ДО можна розділити на три великі категорії:

- 1) не інтерактивні (друковані матеріали, аудіо-, відеоносії);
- 2) засоби комп'ютерного навчання (електронні підручники, комп'ютерне тестування і контроль знань, новітні засоби мультимедіа);
- 3) відеоконференції – розвинуті засоби телекомунікації по аудіоканалах, відеоканалах і комп'ютерних мережах.

Засоби оперативного доступу до інформації з комп'ютерних мереж надають якісно нові можливості для дистанційного навчання. Розвинені засоби телекомунікації, використання супутникових каналів зв'язку, передача відеозображення за допомогою комп'ютерних мереж активно застосовуються в практиці дистанційної освіти.

Індивідуальна робота з електронними підручниками дає глибоке засвоєння і розуміння матеріалу. Електронна пошта – найбільш ефективна технологія, яка використовується в процесі навчання для доставки змістовної частини навчальних курсів і забезпечення зворотного зв'язку студента з викладачем. Однак вона має обмежений

педагогічний ефект через неможливість реалізації діалогу між викладачем і студентами, прийнятого в традиційній формі навчання. Режим доступу on-line дозволяє оперативно здійснювати передачу навчального матеріалу. Специфіка впровадження дистанційної освіти зумовлена насамперед тим, що дистанційна система навчання відкриває широкий доступ до різних освітніх послуг великої кількості людей, які через об'єктивні чи суб'єктивні причини не можуть отримати освіту чи перебувати тривалий проміжок часу у навчальному закладі (наприклад, карантин в умовах світової пандемії тощо) традиційним способом [4].

Дистанційне навчання має і очевидні мінуси. Важлива сильна мотивація до навчання і регулярна жорстка самодисципліна, оскільки результат навчання безпосередньо залежить від самостійності, здібностей і свідомості слухача. При дистанційному навчанні відсутня низка індивідуально-психологічних умов, необхідних для забезпечення цих позицій.

Навчальні електронні програми та курси не завжди добре розроблені і часом не відповідають усім міжнародним вимогам через недостатню кваліфікацію фахівців, які створюють подібні навчальні посібники, оскільки нині дистанційне навчання – ще новий і не досить вивчений напрям. Крім того, підвищення кваліфікації за спеціальностями, що передбачає практичне освоєння вмінь і навичок, дистанційно складно організувати на високому рівні. Навіть найсучасніші тренажери не замінять слухачам «живу» практику.

Сумнівним є адекватність контролю за тим, наскільки чесно і самостійно слухач готувався, складав іспити або заліки. Варто наголосити на необхідності комп'ютерної грамотності та постійного доступу до джерел отримання освітніх матеріалів. Для цього потрібна хороша технічна оснащеність у домашніх умовах, але не всі бажаючі отримати освіту мають власний комп'ютер і доступ до інтернету.

Технології дистанційного навчання розглядаються як сукупність знань про способи й засоби процесу навчання, який відбувається на основі інформаційно-комунікативних технологій, за якого можна спостерігати якісну зміну об'єкта. Технології дистанційного навчання складаються з педагогічних та інформаційних технологій дистанційного навчання [9]. Тому педагогічні технології дистанційного навчання дослідники розуміють як технології опосередкованого активного спілкування викладачів зі студентами з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи студентів зі структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді [6].

Нині розроблено кілька технологій дистанційного навчання, які мають відмінність [1] за фор-

мою подачі навчальних матеріалів; за наявністю посередника у системі навчання; за ступенем використання телекомунікацій і персональних комп'ютерів; за технологіями організації контролю навчального процесу; за ступенем застосування в технології навчання звичайних методів ведення навчального процесу; за методами ідентифікації студентів під час складання іспитів [9]. Головним завданням використання технологій дистанційного навчання у ВНЗ є забезпечення студентам вільного доступу до електронних освітніх ресурсів за допомогою використання сучасних інформаційних технологій і телекомунікаційних систем.

Варто зазначити, що серед безлічі наявних технологій дистанційного навчання (електронна пошта, телеконференції, форуми, чати, електронні дошки оголошень, віртуальні інтерактивні дошки) виділяють основну – систему дистанційного навчання. Це зумовлено широким функціоналом сучасних систем дистанційного навчання, які містять засоби створення, зберігання і доставки навчального контенту, а також засоби управління навчанням [7, с. 195].

Популярною нині є вільно поширювана система дистанційного навчання Moodle. Це інструментальний осередок для розробки онлайн-курсів викладачами, який вирізняється багатством функціоналу, гнучкістю, надійністю і простотою застосування. Система Moodle розроблена для організації дистанційного навчання, яке нині є самостійною формою навчання поряд із традиційними формами отримання освіти (очної та заочної).

Виділимо напрями можливого застосування викладачами системи дистанційного навчання Moodle при роботі зі студентами денної форми навчання:

1) використання Moodle як платформи для розміщення інформаційних матеріалів, призначених для студентів при підготовці до занять (планів семінарських занять, списку рекомендованої літератури, електронних документів для вивчення, питань для підготовки до заліку / іспиту та інших);

2) використання Moodle як інструментального засобу для організації інноваційних видів колективної і групової роботи студентів (форумів, чатів, вікі, відео-конференцій);

3) використання Moodle як системи комп'ютерного тестування для підготовки, проведення комп'ютерних тестів і аналізу отриманих результатів;

4) використання Moodle як комунікаційної технології для своєчасного вирішення питань, які виникають у студентів (особливо актуально в ситуаціях пропуску студентом аудиторних занять, у ситуаціях поєднання студентом денної форми навчання та роботи за фахом на старших курсах);

5) використання Moodle як засобу систематизації і структурування навчального матеріалу з дисципліни.

Застосування системи Moodle у зазначених вище напрямках дозволяє збільшити швидкість навчання, підвищити інформаційну насиченість розглянутих навчальних тем, що має важливе значення в умовах перерозподілу співвідношення аудиторних годин вивчення дисципліни і годин для самостійної роботи студентів у напрямі збільшення частки самостійної роботи студентів. Крім того, система дистанційного навчання Moodle розширює межі взаємодії викладача зі студентами, надає викладачеві інструментальні засоби, які дозволяють використовувати особливості сучасних студентів як представників цифрового покоління для досягнення максимальних результатів навчання [3].

Висновки і пропозиції. Дистанційне навчання не просто продиктовано часом і вимогами карантину – воно затребуване цільовою аудиторією. Основне завдання, яке нині вирішує дистанційне навчання, – безперервність освіти, у процес якої втрутилася довготривала світова пандемія.

У подальшому варто детальніше розглянути застосування технологій дистанційного навчання у конкретних студентських групах і провести аналіз засвоєння навчального матеріалу в умовах онлайн-навчання.

Список використаної літератури:

1. Бацуровська І.В. Технології дистанційного навчання у вищій освіті. URL: http://www.confcontact.com/20110225/pe4_samojl.htm.
2. Демина Н.В., Сабанова Л.В., Сабанова В.А. Видеоконференції і дистанційне навчання як основні види телемедичинських послуг. *Концепт*. 2019. № V2.
3. Елизаров А.М. Использование информационно-коммуникационных технологий в электронном обучении в странах СНГ. *Информационное общество*. 2016. № 4-5. С. 92–103.
4. Колосов В.И. Оптимизация образовательного процесса с применением дистанционного обучения. *Международный журнал экспериментального образования*. 2010. № 11. С. 155–157.
5. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні : постанова від 20 грудня 2000 року. Міністерство освіти і науки України. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html>.
6. Кухаренко В.М. Дистанційне навчання та умови застосування. Харків, 2002. 320 с.
7. Лебедева М.Б., Агапонов С.В., Горюнова М.А. Дистанционные образовательные технологии: проектирование и реализация учебных курсов. СПб, 2010. 336 с.
8. Осипова Л.Б., Горева О.М. Дистанционное обучение в вузе: модели и технологии. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 5.
9. Шовкун В. Використання дистанційних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. № 2(2016). С. 267.

Slukhenska R., Gauryak O., Gulina L., Logush L. Using of distance learning technologies in higher education

Given the threat of the spread of coronavirus infection, most universities and colleges, on the recommendation of the Ministry of Education and Science of Ukraine, decided to move to distance learning. In this regard, all face-to-face classes, including lectures, practical and even laboratory in the presence of virtual counterparts, were transferred to the online environment.

The article considers the using of distance learning technologies in higher educational institutions of Ukraine in a global pandemic. The problems of distance learning development as an extremely topical form of educational process are considered, as the improvement and increase of the efficiency of distance learning of future specialists acquires especially important importance in modern difficult conditions. Distance learning technologies are considered as a set of knowledge about the methods and means of the learning process, which takes place on the basis of information and communication techniques.

The purpose of the study is to consider the features of the use of distance learning technologies in higher education during the long global pandemic.

Distance learning as an innovative educational process of information and computer technologies helps students to realize their own educational goals aimed at personal development, and during a pandemic gives the opportunity to gain basic and specialized knowledge. Among the many technologies of distance learning available today (e-mail, teleconferences, forums, chats, electronic bulletin boards, virtual interactive whiteboards, etc.) distinguish the main – the distance learning system.

Distance learning is a much more time-consuming and multifaceted process than face-to-face learning. Distance learning is not simply dictated by the time and requirements of quarantine – it is in demand by the target audience. The main task of distance learning today is the continuity of education, in the process of which a long-lasting global pandemic has now intervened. In the future, it is necessary to consider in more detail the application of distance learning technologies in specific student groups and to analyze the assimilation of educational material in the context of online learning.

Key words: distance learning technologies, distance learning, online lessons, method, computer technology, pandemic.

УДК 37.092.33-028.22

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.36>

Р. В. Слухенська

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини
Вищого державного навчального закладу України
«Буковинський державний медичний університет»

Н. М. Куліш

старший викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації
та спортивної медицини
Вищого державного навчального закладу України
«Буковинський державний медичний університет»

В. І. Маланій

викладач фізичного виховання
Чернівецького медичного фахового коледжу

В. Б. Бамбурак

викладач фізичного виховання
Чернівецького медичного фахового коледжу

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ 2020 РОКУ

Проблема соціального здоров'я і фізичного стану населення нині має високий ступінь актуальності. Особливе занепокоєння викликає соціальне нездоров'я молодого покоління. В Україні спостерігається ситуація, що молодь, яка закономірно повинна бути найбільш здоровою частиною суспільства, має проблеми зі здоров'ям. У зв'язку з високим ступенем навчального навантаження у більшості студентів в останні роки спостерігається недостатня рухова активність, що зумовлює розвиток гіпокінезії. Це важливий фактор ризику розвитку різних захворювань, зниження розумової та фізичної працездатності людини. Під час світового карантину, коли навчальні заклади перейшли на дистанційне навчання, ця ситуація погіршилася в рази.

У зв'язку із довготривалою пандемією, яка склалася у світі та Україні зокрема, усі дисципліни, які проводяться кафедрою фізичної культури, переводяться у дистанційний формат. Практика показала, що введення режиму самоізоляції обмежило заняття руховою активністю на вулицях, спортивних майданчиках, а це означає, що єдине місце, де дозволено займатися, – це місце проживання студента.

Крім того, великим стресом для тіла й погіршення стану здоров'я студентів і викладачів є постійне перебування у сидячому положенні перед комп'ютером, оскільки саме так відбувається дистанційне навчання. Тому закладами було проведено відповідну роботу для теоретичного та практичного забезпечення студентів матеріалами, які б допомогли виконувати фізичні вправи та займатися спортом у домашніх умовах не лише під час занять із предмету, а й між парами.

У статті окреслено форми проведення дистанційного навчання з фізичного виховання, оцінено проблеми та активність студентів під час дистанційного навчання. Проаналізовано роль, місце та можливість дистанційного навчання з фізичного виховання для студентів і викладачів.

Можна зробити висновок, що організація дистанційного навчання вимагає від викладачів розробки нових форм і методів роботи зі студентською молоддю. Подальші дослідження цього напрямку будуть сфокусовані на детальному розгляді й аналізі власне тренувальних вправ, які можуть бути застосовані в умовах самоізоляції.

Ключові слова: фізична культура, дистанційне навчання, самоізоляція, тренувальні вправи, індивідуальна робота.

Постановка проблеми. Проблема соціального здоров'я і фізичного стану населення нині має високий ступінь актуальності. Особливе занепокоєння викликає соціальне нездоров'я молодого покоління. В Україні спостерігається ситуація, що молодь, яка закономірно повинна бути найбільш здоровою частиною суспільства, має про-

блеми зі здоров'ям. У зв'язку з високим ступенем навчального навантаження у більшості студентів в останні роки спостерігається недостатня рухова активність, що зумовлює розвиток гіпокінезії. Це важливий фактор ризику розвитку різних захворювань, зниження розумової та фізичної працездатності людини. Під час світового карантину,

коли навчальні заклади перейшли на дистанційне навчання, ця ситуація погіршилася в рази.

Як показує сучасна дійсність, саме студентство є найбільш вразливою частиною молоді, оскільки стикається з низкою труднощів, пов'язаних із невисокою руховою активністю (статична поза за столами на заняттях), збільшенням навчального навантаження, проблемами в соціальному та міжособистісному спілкуванні [4, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологічні питання педагогічної мотивації залучення студентів до активного навчального процесу розглядали С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало; психологічні основи системи дистанційного навчання проаналізовані Л. Виготським, Н. Тализіною. Теоретичні праці, у яких піднімається питання дистанційного навчання, належать Г.О. Козлаковій, С.П. Кудрявцевій, В.В. Колос, В.В. Веренич.

Функціональний стан організму та здоров'я, питання фізичної підготовленості студентів постійно розглядають дослідники А. Бухвал, О. Самчук, В.Г. Понікарьова, С.М. Коц, В.П. Коц, Ю.Д. Бойчук, О.М. Мірошніченко). Усіх їх об'єднує ідея формування особистості студента крізь призму ідеї залучення рухової активності, що має стати провідним чинником виховання здорового покоління.

Метою роботи є пошук шляхів і методів проведення занять із фізичної культури в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. У своєму дослідженні Д. Дзензелюк характеризує рівень здоров'я студентів, умови формування мотивацій студентської молоді до самостійних занять фізичними вправами тощо [2]. Проте одним із основних мотивуючих факторів залишається контроль за цим видом діяльності студентів з боку викладача, коректний і професійний його менеджмент.

У зв'язку із довготривалою пандемією, яка склалася у світі та Україні зокрема, усі дисципліни, які проводяться кафедрою фізичної культури як лекційного характеру («Фізична культура і спорт»), так і практичного (елективна фізична культура) переводяться в дистанційний формат. Навчальні заняття проводяться відповідно до розкладу через системи «Moodle», «Zoom». Лекції з фізичної культури проводяться через систему відеоконференцій. Інтерактивність забезпечується участю студентів у тестуванні (передбачено після вивчення кожної теми).

Під час реалізації тих дисциплін, які не потребують очних практичних занять і можуть бути «оцифровані» (здебільшого мають теоретичний блок), не виникло особливих труднощів, зокрема у викладачів, які володіють дистанційними технологіями. Однак багато викладачів зіткнулися з проблемою «Як викладати фізичну культуру?»

У зв'язку з переходом на дистанційне навчання студенти більшу частину часу проводять за комп'ютером, у «сидячому» положенні, що тягне за собою гіподинамію, захворювання очей, викривлення хребта [4].

Практика показала, що введення режиму самоізоляції обмежило заняття руховою активністю на вулицях, спортивних майданчиках, а це означає, що єдине місце, де дозволено займатися, – це місце проживання студента. Відповідно до нинішніх реалій така дисципліна як фізична культура постала перед проблемою своєрідної неповної реалізації, оскільки комп'ютер, домашні умови карантинних обмежень не можуть замінити спортзал, тренувальні майданчики та стадіон, які раніше були звичними локаціями для проведення занять [6]. Крім того, великим стресом для тіла й погіршенням стану здоров'я студентів і викладачів є постійне перебування у сидячому положенні перед комп'ютером, оскільки саме так відбувається дистанційне навчання. Тому закладами було проведено відповідну роботу для теоретичного та практичного забезпечення студентів матеріалами, які б допомогли виконувати фізичні вправи та займатися спортом у домашніх умовах не лише під час занять із фізичної культури відповідно розкладу, а й у перервах між практичними та лекційними онлайн-парами.

При розробці нових форм роботи були враховані сучасні теорії навчання і виховання, проаналізовані інтерактивні і соціоігрові методи роботи зі студентами [3]. На навчальних платформах у вільному доступі є виставлені відеоролики, представлена підготовча і заключна частини занять, а також варіативні частини (силові блоки, вправи для дівчат і юнаків основної медичної групи). Більш детальна інформація з практичних занять знаходиться в особистих кабінетах у розділі «Фізична культура і спорт» (елективна дисципліна).

Практичні заняття з фізичної культури проводяться через систему практичних завдань. Нижче представлені фізичні вправи, які можуть бути виконані студентами в рамках ранкової зарядки або самостійних занять. Ранкову зарядку рекомендується виконувати щодня по 5-15 хвилин, а повноцінне фізичне тренування – кілька разів тиждень (залежно від фізичної підготовленості) по 30-40 хвилин із обов'язковим включенням у неї підготовчої та заключної частин [1].

Нами було розглянуто дві форми роботи зі студентами для реалізації цієї дисципліни в режимі самоізоляції: групова та індивідуальна роботи. Групова робота передбачає роботу відеоконференції на платформі Google Classroom або «ZOOM», де викладач у призначений час разом зі студентами навчальної групи виконує комплекс вправ.

Індивідуальна робота покликана вирішити ті проблемні моменти, з якими зіштовхнулося дис-

танційне викладання предмету, оскільки аналіз проблем студентів дозволяє констатувати, що житлові умови в усіх різні, не кожен хотів би, нехай навіть і дистанційно, «запрошувати» до себе непроханих гостей. Сімейні проблеми існують у студентів, які проживають спільно з батьками, родичами і мають молодших братів або сестер. Це пов'язано з тим, що досить часто нерозуміння родичами необхідності виконання комплексів вправ викликають глузування і дискомфорт. Студенти, які вже створили власні сім'ї, також зазнають труднощів, оскільки дитина думає, що мама грається, і заважають їй.

З технічними проблемами зіткнулися не тільки студенти, а й викладачі фізичної культури. Мабуть, це найактуальніша проблема усього процесу переходу на дистанційну освіту, але, на відміну від інших дисциплін у виконанні завдань із фізичної культури, вона гостріша. При виконанні вправ студент повинен стати так, щоб його було видно, пересуватися в рамках огляду камери.

Нами був розглянутий і організований другий варіант реалізації дисципліни «Фізична культура» в умовах самоізоляції, а саме дистанційно-індивідуальна робота. Ми переслідували мету підтримки рухової активності в умовах самоізоляції. Студентам пропонуються заняття за двома напрямками, які чергуються. Перший напрям: викладач пропонує комплекс вправ, у якому слід виконати конкретну кількість вправ і підходів, а також описана техніка виконання. Студенту необхідно не тільки їх виконати, але і зафіксувати виконання на відео та відправити його викладачеві. Цей напрям акцентований на виконання студентами необхідних вправ для тієї чи іншої групи м'язів.

Другий напрям: викладач пропонує студенту створити і виконати свій комплекс вправ, наприклад на зміцнення м'язів спини і живота, і надіслати відеозвіт викладачеві з письмовою відповіддю, де містяться вправи і техніка їх виконання. Такий напрям спрямований на самостійний підбір вправ, які студенти здатні і можуть виконати як фізично, так і відповідно до своїх можливостей, наприклад із використанням наявного спортивного інвентарю та іншого.

Фізична активність і методи розслаблення можуть бути цінними інструментами, які допомагають зберігати спокій і захищати здоров'я у цей

період [5]. Для підтримки фізичної активності автори вибрали індивідуальну роботу зі студентами з використанням інформаційних технологій. Студенти із задоволенням виконували запропоновані завдання, а деякі творчо поставилися до їх виконання: прискорюють темп відео, накладають музику.

Висновки і пропозиції. Можна зробити висновки, що організація дистанційного навчання вимагає від викладачів розробки нових форм і методів роботи зі студентською молоддю. Подальші дослідження цього напрямку будуть сфокусовані на детальному розгляді й аналізі власне тренувальних вправ, які можуть бути застосовані в умовах самоізоляції.

Список використаної літератури:

1. Андрианов В.С. Фізичне виховання: методика викладання : навчальний посібник для студентів педагогічних університетів. 2011, 46 с.
2. Дзензелюк Д. Актуальність самостійних форм занять із фізичного виховання у вищих навчальних закладах України. *Молода спортивна наука України*, 2011. Вип. 15. Т. 2. С. 47–51.
3. Елизаров А.М. Использование информационно-коммуникационных технологий в электронном обучении в странах СНГ. *Информационное общество*. 2016. №№ 4-5. С. 92–103.
4. Кошеливская Е.Е. Современные подходы к организации элективных курсов по физической культуре в вузах северных регионов России. *INNOVATION SCIENCE Сборник научных трудов по материалам III Международной научно-практической конференции*. 2020. Смоленск : Из-во МНИЦ «Наукофера». 2020. С. 22–28.
5. Кривенцова І.В., Клименченко В.Г., Пашкевич С.А., Блізнюк С.С. Особливості викладання фізичного виховання майбутнім педагогам-філологам. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. Чернігів, 2017. 147 (2). С. 68–71.
6. Томашук О.Г., Сенько В.І. Організація фізичного виховання студентів закладів вищої освіти в сучасних умовах. *Наукова думка сучасності і майбутнього : зб. статей (26 грудня 2017 року – 10 січня 2018 року)*, 2018. С. 64. URL: naukam.triada.in.ua.

Slukhenska R., Kulish N., Malaniy V., Bamburak V. Physical education in higher educational institutions in the conditions of quarantine limits in 2020

The problem of social health and physical condition of the population today is highly relevant. Of particular concern is the social ill health of the younger generation. In Ukraine, there is a situation that young people, who should naturally be the healthiest part of society, have health problems. Due to the high degree of workload in most students in recent years there is insufficient motor activity, which causes the development of hypokinesia. This is a significant risk factor in the development of various diseases, reduced mental and physical performance. And during the global quarantine, when educational institutions switched to distance learning, this situation worsened many times.

Due to the long-lasting pandemic in the world and in Ukraine in particular, all disciplines conducted by the Department of Physical Culture are translated into remote format. Practice has shown that the introduction of a regime of self-isolation has limited physical activity on the streets, sports grounds, which means that the only place where you are allowed to practice – is the place of residence of the student.

In addition, the great stress for the body and, consequently, the deterioration of the health of students and teachers, including the constant stay in a sitting position in front of a computer, because this is how distance learning takes place. Therefore, the institutions carried out appropriate work to provide students with theoretical and practical materials that would help to perform physical exercises and play sports at home and not only during physical education classes according to the schedule, but also in breaks between online pairs.

The article outlines the forms of distance learning in physical education, assesses the problems and activity of students during distance learning. The role, place and opportunities of distance learning in physical education for students and teachers are analyzed.

Summarizing the analysis in the article, we can conclude that the organization of distance learning requires teachers to develop new forms and methods of working with student youth. Further research in this area will focus on a detailed consideration and analysis of the actual training exercises that can be used in self-isolation.

Key words: *physical culture, distance learning, self-isolation, training exercises, individual work.*

Ю. В. Смаковський

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики навчання мистецьких дисциплін
Бердянського державного педагогічного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Статтю присвячено одній з актуальних проблем формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти та їх готовності до майбутньої професійної діяльності. Педагогічна культура займає провідне місце у загальнокультурному та професійному становленні особистості, тому формування високого рівня такої культури можна вважати однією з передумов ефективної професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Від рівня сформованості у студентів педагогічної культури як інтегрованої частини професійної культури певною мірою залежить якість розв'язання проблем культурно-педагогічної взаємодії, побудови індивідуальної траєкторії професійного педагогічного зростання. Оскільки важливою метою підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти є формування педагогічної культури і готовності до професійної діяльності, завданнями стають аналіз і обґрунтування організаційно-педагогічних умов, які забезпечують досягнення поставленої мети.

Автором статті розглянуто поняття «педагогічна культура», «умова» та «педагогічні умови». Теоретично обґрунтовано комплекс організаційно-педагогічних умов формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва: створення загальної позитивної мотивації до організації навчального діалогу з використанням духовної музики; розширення змістового складника підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва матеріалами духовної музики та педагогічної культури; використання міждисциплінарних зв'язків у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва; використання активних форм і методів навчання під час реалізації процесу формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Доведено, що реалізація наведених організаційно-педагогічних умов дозволить системно організувати процес формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Ключові слова: педагогічна культура, умови, педагогічні умови, організаційно-педагогічні умови, професійна підготовка, майбутні вчителі музичного мистецтва, активні форми та методи.

Постановка проблеми. Нова соціально-економічна ситуація, яка склалася в нашому суспільстві, вимагає вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, зокрема вдосконалення процесу формування педагогічної культури. Система вищої музичної освіти повинна забезпечувати високий рівень особистісно-професійного і творчого розвитку майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Існує й кілька факторів, які негативно впливають на професійну підготовку майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладі вищої освіти (далі – ЗВО). Відсутність системності у вирішенні проблеми підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, недостатня теоретична і методична розробленість проблеми пошуку оптимальних шляхів формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва в умовах освітнього середовища ЗВО визначають необхідність нових підходів до досягнення мети вищої професійної освіти.

Ефективність процесу формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва як «складного інтегративного особистісного

утворення, яке охоплює комплекс педагогічних почуттів і мотивацій, художньо-педагогічну компетентність, гуманістично-спрямований світогляд і мистецько-педагогічну творчість» [7, с. 41], залежить від умов, у яких він відбувається. Тому було поставлено завдання розглянути і виявити організаційно-педагогічні умови, які забезпечують ефективність процесу формування педагогічної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії і практиці педагогічної діяльності існує безліч трактувань і визначень поняття «умови» взагалі і «педагогічні умови» зокрема. Дослідженням сутності понять «умови» та «педагогічні умови» присвячено праці низки вітчизняних учених: А. Алексюк, В. Андрєєва, Ю. Бабанського, Р. Гуревича, І. Лернера, П. Підкасистого, О. Пометун, Г. Рубіної, В. Симоненко, Б. Чижевського та інших. Внесок у розробку методологічних, теоретичних і методичних аспектів формування педагогічної культури зробили науковці О. Гармаш, Г. Гриньов, В. Мішеченко, М. Пічкур, О. Растрігіна,

О. Рудницька, Т. Ткаченко, Т. Сидоренко, С. Чорна та інші.

У науковій літературі існують різні точки зору щодо поняття «умова». У словнику С. Ожегова «умова» трактується як «обставина, від якої що-небудь залежить» [4]. У філософському словнику під умовою розуміється «ставлення предмета до оточуючих його явищ, без яких він не може існувати» [8]. Саме умови складають те середовище, обставину, в якій явища виникають, існують і розвиваються.

Під педагогічними умовами І. Лернер розуміє чинники, які забезпечують успішне навчання [3, с. 54]. Г. Рубіна і В. Симоненко [6, с. 20] розглядають педагогічні умови ефективного формування знань як сукупність змісту, форм, засобів і методів навчання. В. Андрєєв вважає, що педагогічні умови – це результат «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [2, с. 124].

Вчені А. Алексюк і П. Підкасистий вважають, що педагогічні умови – це зовнішні і внутрішні фактори, які впливають на процес досягнення мети. До зовнішніх факторів вони відносять місце навчання, клімат у колективі, відносини викладача і студента, до внутрішніх – індивідуальні особливості особистості (рівень знань, вмінь, навичок, властивості характеру, емоційно-вольової сфери) [1, с. 132].

На думку В. Паламарчука, педагогічні умови – це система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися або суб'єктивно створені, і є необхідними для досягнення конкретної педагогічної мети [5, с. 1–4].

Мета статті – обґрунтувати сутність, значення і зміст основних організаційно-педагогічних умов формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Оскільки важливою метою підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти є формування педагогічної культури і готовності до професійної діяльності, завданнями стають аналіз і обґрунтування організаційно-педагогічних умов, які забезпечують досягнення поставленої мети. Педагогічні умови, в яких здійснюється навчання майбутніх вчителів музичного мистецтва, зумовлені психолого-педагогічною та музично-виконавською специфікою підготовки. Тому найбільш важливим є виявлення умов, які сприяють максимальному саморозвитку і забезпечують готовність до виконання професійно-виконавської і музично-педагогічної діяльності. Пошук підходів підготовки фахівців музичних спеціальностей слід орієнтувати на вибір оптимальних методів і засобів цієї підготовки з урахуванням особистісно-професійного розвитку

молодого покоління та особливостей професійної діяльності.

Професійна діяльність вчителів музичного мистецтва у сучасному світі є складним багатофункціональним явищем. Зміст професійної діяльності носить інтегративний характер, зумовлений специфікою виконуваних фахівцем соціальних функцій, різних видів діяльності, пов'язаних між собою (педагогічна, виконавська, методична, організаційно-управлінська, комунікативна) і поєднанням різних напрямів роботи (освітні, концертно-виконавські, науково-методичні). Оскільки професійна діяльність вчителя музичного мистецтва інтегрує у собі весь комплекс педагогічних і спеціальних (музичних) знань, умінь, здібностей, то вона є інтегративною системою.

Поділяючи думки багатьох учених щодо інтеграції загалом (Т. Браже, Е. Галицьких, А. Єльцова, М. Ніколаєвої), ми вважаємо, що при дослідженні процесу професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва інтеграцію слід розглядати як засіб отримання нової якості цієї підготовки. Саме інтегративний підхід може стати основою підготовки висококваліфікованого фахівця. Процес формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва слід розглядати як складник професійної підготовки, а також як спеціально організований у закладі вищої освіти освітній процес, який включає в себе поєднання традиційних і активних методів, освітніх форм, спрямованих на розвиток набору ключових компетенцій, професійно-значущих особистісних якостей.

Структура цього процесу утворюється з органічно пов'язаних компонентів: мета – досягнення високого рівня сформованості педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва; суб'єкт викладання – викладачі навчальних дисциплін; суб'єкт навчання – студенти (майбутні вчителі музичного мистецтва); зміст – основні дисципліни навчальних циклів, які дають можливість для формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва; засоби педагогічної комунікації – форми, методи, засоби навчання.

Для ефективності реалізації інтеграційного підходу до формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва необхідний комплекс організаційно-педагогічних умов. У нашому дослідженні під організаційно-педагогічними умовами ми розуміємо сукупність необхідних, обов'язкових обставин, які забезпечують ефективність формування педагогічної культури студентів – майбутніх вчителів музичного мистецтва. Ми виявили такі організаційно-педагогічні умови:

1) створення загальної позитивної мотивації до організації навчального діалогу з використанням духовної музики;

2) розширення змістового складника підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва матеріалами духовної музики та педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва;

3) використання міждисциплінарних зв'язків у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва;

4) використання активних форм і методів навчання під час реалізації процесу формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Розглянемо наведені педагогічні умови докладніше. Щодо першої організаційно-педагогічної умови варто зауважити, що важливо створити позитивну мотивацію до розвитку неповторної творчої індивідуальності студентів, яка має вияв у спрямуванні їх професійної підготовки на цілісність, неперервність і системність процесу формування педагогічної культури засобами духовної музики і яка б ґрунтувалася на принципах єдності пізнавальної активності та творчого підходу до відбору майбутніми вчителями музичного мистецтва видів, форм, засобів і прийомів здійснення мистецько-педагогічної діяльності.

Створення позитивного пізнавально-активного поля (вміння емоційно-образно викласти навчальний матеріал, вибудувати художню драматургію уроку, створити естетичний образ педагогічної дії, естетично переживати й етично оцінювати власні педагогічні дії) сприяло б формуванню педагогічної культури у студентів.

Друга організаційно-педагогічна умова (розширення змістового складника підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва матеріалами духовної музики та педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва) передбачала створення сприятливого емоційно-психологічного мікроклімату на заняттях, а також урахування емоційного самопочуття кожного студента; орієнтацію педагогічного процесу на творчу співпрацю, суб'єктивну позицію студентів як носіїв загальнолюдських духовних і культурних цінностей.

Третя організаційно-педагогічна умова (використання міждисциплінарних зв'язків у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва) передбачала збагачення змісту навчальних курсів «Хоровий клас» (практичні групові заняття), «Хорове диригування» (індивідуальні заняття), «Історія української музики», «Історія зарубіжної музики» (лекційні, семінарські заняття, самостійна робота студентів), «Аналіз музичних творів» (практичні групові заняття) матеріалами, які містять зразки духовного музичного мистецтва.

У процесі професійної підготовки педагоги забезпечували етико-естетичну спрямованість мистецько-педагогічної діяльності в контексті цінностей, закарбованих у творах духовного мистецтва

(постановка і вирішення завдань естетичного виховання та мистецької освіти студентів на засадах морального самовдосконалення, діалогічності міжособистісного та художнього спілкування, етичного вирішення педагогічних ситуацій і педагогічних завдань).

Четверта організаційно-педагогічна умова (використання активних форм і методів навчання під час реалізації процесу формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва) передбачала необхідний вибір оптимальних активних форм і методів навчання для ефективного здійснення професійної підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Науковці довели, що активні методи стимулюють пізнавальну діяльність учнів, сприяють активності, розвитку гнучкості їх мислення, самостійності і творчому підходу до діяльності. Застосування активних методів навчання створює сприятливі можливості для проектування ситуацій реальної діяльності в освітньому процесі закладу вищої освіти. Оволодіння студентами знаннями і вміннями у результаті застосування активних методів забезпечує зближення навчального процесу з майбутньою професійною діяльністю, формує у майбутніх вчителів музичного мистецтва здатність діяти у нестандартних ситуаціях.

Активні методи передбачають використання проблемних лекцій, ділових ігор, педагогічних майстерень, ігор-тренінгів у форматі «мозкового штурму», педагогічних студій, групових дискусій, технологій кейс-стаді, рішень різних психолого-педагогічних завдань, моделювання педагогічних ситуацій.

Поняття «форми організації навчання» або «організаційна форма навчання» має інший зміст, ніж метод. Латинське слово «forma» означає «зовнішній вигляд», «зовнішній обрис». Отже, форма навчання як дидактична категорія означає зовнішню сторону організації навчального процесу, пов'язану з кількістю студентів, часом і місцем навчання, а також порядком його здійснення. Будучи зовнішньою стороною організації навчального процесу, форма навчання органічно пов'язана зі своєю внутрішньою, змістовно-процесуальною стороною. З цієї точки зору одна і та ж форма навчання може мати різну зовнішню модифікацію і структуру залежно від завдань і методів навчальної роботи.

Серед форм навчання, які застосовуються в освітньому процесі ЗВО, ми виділяємо індивідуальні, групові, фронтальні, парні і колективні. До індивідуальних форм навчання відносять консультації, захист курсових і випускних кваліфікаційних робіт, самостійну роботу студентів, сольні концертні виступи, індивідуальні (музичні) заняття. Групові форми поділяються на семінарські, практичні заняття, спеціальні курси, концертні виступи у складі ансамблю.

Фронтальні форми включають лекції, педагогічну практику, іспити, науково-практичні конференції; парні – консультації і практичні заняття; колективні – семінари, спеціальні курси, концертні виступи у складі оркестру та хору. Реалізація цих форм навчання повинна відбуватися комплексно, що дозволить формувати освітні комунікації і здійснювати міжпредметні зв'язки.

Одним із напрямів роботи, який сприяє формуванню педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва, є позааудиторна робота. Насамперед до неї відноситься концертна діяльність педагогів і студентів. Розширенню професійного кругозору і здійсненню самоосвіти студентів сприяє систематичне відвідування концертів, вистав, семінарів, майстер-класів тощо. Необхідно також виділити позааудиторні форми самостійної роботи студентів, які включають участь у конференціях різного рівня, публікації наукових статей, участь у конкурсах професійної майстерності, концертах і фестивалях.

Висновки і пропозиції. Вивчення науково-педагогічної літератури, аналіз проблеми дослідження дозволили виявити і теоретично обґрунтувати сукупність педагогічних умов, які сприяють формуванню професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва. Реалізація в освітній практиці вказаних педагогіч-

них умов дозволить системно організувати процес формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва.

Список використаної літератури:

1. Алексюк А.М., Підкасистий П.І., Казаков В.А. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання. Київ : ІСДО, 1993. 336 с.
2. Андреев В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности. Москва : Высшая школа, 1982. 240 с.
3. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности. Москва : Знания, 1980. 96 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под общ. ред. проф. Л.И. Скворцова. Москва : Изд-во Оникс, 2007. 1200 с.
5. Паламарчук В. Інновації в сучасній освіті. *Зауч*, 2006. № 10. С. 1–4.
6. Рубина Г.В., Симоненко В.Д. Применение ЭВМ в графической подготовке студентов. Брянск, 1992. 88 с.
7. Смаковський Ю.В. Формування педагогічної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва засобами духовної музики : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Бердянськ, 2018. 295 с.
8. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. Москва : ИНФРА-М, 1999. С. 421.

Smakovskiy Yu. Organizational-pedagogical conditions of formation of pedagogical culture of future teachers of music art

The article is devoted to one of the urgent problems of formation of pedagogical culture of future teachers of musical art in higher education institutions and their readiness for future professional activity. Pedagogical culture occupies a leading place in the general cultural and professional development of the individual, so the formation of a high level of such culture can be considered one of the prerequisites for effective training of future teachers of musical art.

From the level of formation of students of pedagogical culture, as an integrated part of professional culture, to some extent depends on the quality of solving problems of cultural and pedagogical interaction and building an individual trajectory of professional pedagogical growth. Since the important purpose of training of future teachers of musical art in higher education is the formation of pedagogical culture and readiness for professional activity, the tasks are the analysis and justification of organizational – pedagogical conditions that ensure the achievement of this goal.

The author in this article considers the concepts of “pedagogical culture”, “condition” and “pedagogical conditions”. The complex of organizational- pedagogical conditions of formation of pedagogical culture of future teachers of musical art such as creation of the general positive motivation to the organization of educational dialogue with use of spiritual music is theoretically substantiated; expansion of the semantic component of training of future music teachers with the material of spiritual music and pedagogical culture of future teachers of musical art; use of interdisciplinary connections in the process of professional training of future teachers of musical art; the use of active forms and methods of teaching during the implementation of the process of forming the pedagogical culture of future teachers of musical art.

It is proved that the implementation of the presented organizational-pedagogical conditions will allow to systematically organizing the process of formation of pedagogical culture of future teachers of musical art.

Key words: pedagogical culture, condition, pedagogical conditions, professional training, organizational-pedagogical conditions, future teachers of musical art, active forms and methods.

УДК 378.124

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.38>**А. В. Соболев**аспірант кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАТИВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано термінологічний базис дослідження підготовки майбутніх психологів до застосування інформаційно-консультативного середовища у професійній діяльності, здійснено аналіз праць, присвячених цьому феномену. Доведено, що «психологічне консультування» – це процес немедичної взаємодії кваліфікованого працівника-психолога та клієнта, який має на меті розв'язання соціальних та особистісних проблем, розкриття психологічного потенціалу особистості за допомогою бесіди чи іншого доступного виду комунікації.

Наголошено на тому, що «комунікація» – динамічна система обміну будь-якою інформацією між своїми суб'єктами вербальним або невербальним шляхом із залученням або без спеціальних символів і кодів. Підкреслено, що таке визначення комунікації добре висвітлює головний і базовий процеси психологічного консультування – спілкування, взаємодію. Встановлено, що середовище – це складна динамічна система, елементи якої постійно з різним рівнем інтенсивності та характеру впливу на суб'єкт (людину, її фізичний, психологічний, духовний стани) змінюють його, наділяючи якість самої системи.

Доведено, що інформаційні технології включають програмування, інтелектуальне навчання, експертні системи, гіпертекст і мультимедіа, мікросвіти, імітаційне сприйняття. Ці методики мають застосовуватися залежно від поставленої мети, отримання інформації.

Можливість вільного брендування психологічних послуг, он-лайн консультацій і терапевтичної підтримки практично будь-якої людини планети виводить на порядок денний феномен «інформаційно-консультативного середовища» як важливого фактору якості праці професіоналів. Огляд наукових праць провідних фахівців в області психології, соціології, педагогіки, філософії та інших наук засвідчив, що до цього часу цей понятійний конструкт у науковій літературі не розглядався.

«Інформаційно-консультативне середовище у практичній діяльності психолога» представлено як складну систему взаємовідносин психолог-клієнт, яка носить консультаційний характер, елементи якої постійно з різним рівнем інтенсивності та характеру впливу на суб'єкт (людину, її фізичний, психологічний, духовний стани) змінюють його, наділяючи якість самої системи, та використовує новітні засоби ІКТ для підвищення продуктивності.

Ключові слова: психолог, інформаційно-консультативне середовище, професійна діяльність, комунікація, інформація.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується застосуванням швидко оновлюваних високотехнологічних комп'ютерних засобів і комунікаційних систем, здатних забезпечити нову якість життя людини. Для успішної життєдіяльності людині необхідно не тільки вміти оперативно й ефективно знаходити, використовувати, перетворювати інформацію, застосовуючи сучасні інтерактивні інформаційно-комунікаційні технології та технічні засоби, але і продуктивно взаємодіяти в інформаційному середовищі з іншими людьми.

В сучасних умовах інформатизація освіти набуває таких інноваційних векторів розвитку як оснащення освітніх організацій сучасними мобільними, візуальними засобами ІКТ, широкомасштабне впровадження електронного навчання і

застосування дистанційних освітніх технологій, які дозволяють провадити консультативну діяльність і реалізовувати безперервну підтримку. За таких обставин на порядок денний виступає питання щодо підготовки конкурентоздатних фахівців зі спеціальності 053 – «Психологія», професійна діяльність яких безпосередньо має бути пов'язана з використанням інформаційно-консультативного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним підґрунтям професійної підготовки психологів на сучасному етапі є фундаментальні концепції та оригінальні технології, розроблені у працях Н. Карандашева, І. Ковалькова, В. Панок, Н. Шевченко та інших дослідників. Специфіку застосування інформаційних технологій та ІКТ у забезпеченні професійної

підготовки фахівців у ЗВО, майбутніх психологів зокрема, розглядають І. Захарова, С. Літвінчук, В. Трайнев, Т. Удалова, О. Черепехіна та інші.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття змісту основних понять дослідження підготовки майбутніх психологів до застосування інформаційно-консультативного середовища у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Розгляд змісту основних понять підготовки майбутніх психологів до застосування інформаційно-консультативного середовища у професійній діяльності слід розпочати з виявлення та аналізу існуючих теоретичних посилань і практичних наробок у цій сфері, а передумовою такої роботи є презентація авторського уявлення про інформаційно-консультативне середовище як предмет наукового дослідження.

До складників цього понятійного конструкту слід віднести розгляд таких дефініцій і понятійних конструктів: «психолог», «консультування», «психологічне консультування», «комунікація», «інформація», «інформаційні технології», «інформаційно-комунікаційні технології», «середовище».

На думку В. Карандашева, психолог вивчає душевний світ людини. Психолог як цілитель душі вміє глибоко проникати у думки і відчувати людей, здатний зрозуміти їхні таємні задуми, допомогати їм змінити власну долю [14].

За словами Т. Ковалькової, психолог – це сформована особистість, яка повинна володіти такими властивостями як екстраверсія; емоційна врівноваженість; швидкий темп реакцій; висока активність; низький рівень тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності; високі показники за шкалою інтернальності у сферах досягнень і міжособистісних відносин; середній рівень емпатії; альтруїстичний і дружлюбний типи міжособистісних відношень; конформізм; емоційна стабільність; висока нормативність поведінки; практичність; адекватний рівень самооцінки; ейфорійний тип емоційної реакції на вплив стимулів оточуючого середовища; адаптивність [15].

На думку В. Панка, психолог – це особа, яка свідомого впливає на іншу людину, застосовуючи методи психологічних прийомів. Активність суб'єкта носить свідомий, цілеспрямований характер. Основною метою такої специфічної активності є вплив на іншу людину (групу людей), щоб досягти бажаної (здебільшого соціально схвалюваної) поведінки або зміни відносин, міркувань, уявлень, цінностей окремої людини чи групи людей [32].

Професійну підготовку психолога сучасні дослідники розглядають через розвиток у майбутніх фахівців професійного мислення (С. Максименко, В. Панок), соціальної активності (А. Бондаренко, М. Гулина, Д. Пенішкевич, В. Сагарда, Д. Струннікова), професійної кре-

ативності (С. Марков, Б. Моляко), професійної компетентності (І. Зязюн, В. Панок, В. Рибак, М. Шаплавський), критичність мислення, здібностей до прогнозування, імпровізації, інноваційності (М. Іванчук, Л. Карамушка, С. Максименко, Н. Ничкало), формування творчого потенціалу особистості майбутнього практика (Ж. Верн, І. Іщук, А. Киричук, В. Ковальов, Н. Ничкало, В. Рибалка), формування пізнавальної активності (Т. Олексієнко), розвиток загальної і психологічної культури (В. Рибалка) як підготовку до науково-дослідницької діяльності (П. Горностай, М. Гулина, Л. Карамушка, С. Максименко).

За С. Батишевим термін «професійна підготовка» визначено як «сукупність спеціальних знань, навичок і вмінь, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи за відповідною галуззю діяльності. Залежно від кваліфікації розрізняють чотири основних види професійної підготовки, які потребують відповідної професійної освіти: вищій, середній спеціальній, початкової професійної або елементарної освіти» [33].

На думку Н. Шевченко, професійна підготовка психологів полягає в орієнтації її цілей, змісту, форм і методів на становлення й удосконалення особистості суб'єктів навчання, стимулювання й гармонізацію їхнього розвитку, сприяє розвитку гуманістичного світогляду. Система професійної підготовки психологів має бути гуманістичною як за формою, так і за змістом з урахуванням принципів і цінностей гуманістично-орієнтованої освітньої підготовки психологів [33].

Отже, психолог – це спеціаліст, який отримав вищу освіту з психології, виконує консультування з певних регістрів розладів душевної організації. Найбільш поширені в Україні соціальні, періодичні та клінічні психологи. Соціальні психологи здебільшого займаються безпосереднім контактом із кадрами (психологічне консультування, тренінги). Педагогічні психологи здебільшого співпрацюють із дітьми (діагностика та корекція поведінки дитини). Клінічний психолог займає проміжне місце між психотерапевтом і психологом, займається консультуванням людей із певними розладами психіки.

Важливим є аналіз понятійних конструктів «психологічне консультування» та «консультація». У процесі підготовки цього матеріалу ми не знайшли єдиного загальноновживаного тлумачення цієї дефініції. Майже всі автори насамперед наводять характеристику та опис властивостей цього терміну, приводять окремі визначення вказаного процесу або процесуальні обставини. Причиною цього може бути поширеність такого явища як консультування, оскільки нині існує величезна кількість професій, які в тій чи іншій мірі використовують інструмент «консультування».

У словнику української мови за редакцією І. Білодіда вказано, що консультація – це порада фахівця з якого-небудь питання [29]. Це корелює із нашою думкою про те, що з професійної точки зору надавати консультацію має та особа чи фахівець, який має достатню кваліфікацію.

Більш розширене тлумачення знаходимо у Соціологічному словнику під редакцією С. Купрієнко. Він надає таке визначення консультуванню – «особлива форма надання соціальної допомоги шляхом психологічного впливу на людину або малу групу в цілях їх соціалізації, відновлення і оптимізації їх соціальних функцій, орієнтирів, вироблення соціальних норм спілкування» [28]. Таке визначення ігнорує елемент компетентності консультанта, але більш конкретизує напрям консультативної дії.

Визначення консультації з позиції навчання, надане автором Українського педагогічного словника С. Гончаренко, є таким – «порада, пояснення педагога учням і студентам з будь-якого питання. Проводиться у формі співбесіди індивідуально чи з групами, у позанавчальний час за певним графіком чи в міру потреби після завершення вивчення розділу програми, у процесі його вивчення і особливо в період підготовки до екзаменів. Консультація сприяє кращому усвідомленню складних для учнів чи студентів питань, а також поглибленню їхніх знань і розвитку наукових інтересів» [4]. Як бачимо, це визначення також акцентує увагу на кількісній характеристиці консультування і на його предметі, зокрема й педагогічному процесі.

Нами було розглянуто класичне визначення дефініції «консультування» за напрямом професійного консультування. Унікальність консультування полягає у тому, що його коріння лежать у багатьох дисциплінах і духовних практиках (релігія, філософія, педагогіка, соціальна робота, медицина психіатрія, психологія сім'ї) [20]. Органічно психологічне консультування входило в розвиток, життя філософських, релігійних учнів і залишило за собою єдину загальну термінологію «консультування».

Для нашого дослідження найбільш важливим є підхід з боку загальної психологічної науки, тому, керуючись основною ідеєю нашого дослідження – поглиблення, створення навичок ефективного психологічного консультування в умовах розповсюдження засобів надання різного роду інформації, зауважуємо, що процес «консультування» вважається головним видом психологічної допомоги. Отже, в фокусі уваги нашого дослідження опинився феномен «психологічного консультування», або «консультування» в розрізі психологічних вчень.

Консультування та психотерапія – багатоеlementні галузі знання та діяльності. Появою

терміну «психологічного консультування» людство насамперед зобов'язане К. Роджерсу [25], оскільки до виходу у світ праці «Консультування та психотерапія» практично не можливо було чітко виокремити консультування від психотерапії «Консультуванням було прийнято називати поодинокі й поверхневі контакти з клієнтом. Більш тривалі контакти, спрямовані на глибоку реорганізацію особистості, позначалися терміном «психотерапія».

К. Роджерс стверджував, що психологічна допомога потрібна не тільки невротикам, психотикам, але і людям здоровим. Консультування людини – це насамперед робота з її почуттями та емоціями, переживаннями та ставленням до інших і себе, а більшість психологічних труднощів зумовлені блокуванням прагнення до самоактуалізації. Особливо не розділяючи терміни «психотерапія» та «психологічне консультування», вчений запропонував психологу відштовхуватися від медичної термінології і ввів особливу термінологію проблем (а не хвороб) людини. Консультування та психотерапія засновані на «плановому застосуванні методик, розроблених на базі загальноприйнятих психологічних принципів» незалежно від нозології. Вперше замість терміну «пацієнт» К. Роджерс використовував для визначення людини, яка потребує психологічної допомоги, термін «клієнт» [25].

Схоже за напрямом визначення консультації психологічної знаходимо у психологічному словнику під редакцією В. Синявського та О. Сергеєнкової – «одна з послуг психологічної служби, спрямована на її надання психологом-консультантом особам, які мають потребу в оптимізації своєї психологічної активності, в переборюванні неприємних психічних станів, утруднень, почуттів безвиході, в організації спрямування тощо» [24].

С. Вітвицька, розкриваючи специфіку психологічного консультування як окремого виду психологічної допомоги немедичного характеру, наводить таке визначення консультування – «вид спеціально організованого спілкування, у процесі якого психолог-консультант допомагає клієнтові дослідити і прояснити свою життєву ситуацію, актуалізувати додаткові сили і здібності, щоб знайти вихід зі складних для нього обставин» [3, с. 9].

Психологічне консультування має багату та давню історію, однак для більш повного розуміння існуючих можливих альтернатив цієї дефініції з точки зору різних фахівців розглянемо й інші трактування, зокрема бачення зарубіжних і вітчизняних авторів. Проведений огляд низки наукових праць і думок дозволяє дійти висновку, що глибоке поняття терміну «консультація» своїм корінням сягає античних часів, коли носіями знань, які ми називаємо психологічними, були мислителі та філософи.

Таке давнє явище настільки сильно увійшло в наш повсякденний обіг, що знайти єдине уніфіковане трактування ми не маємо змоги, розглядаючи праці вчених середини ХХ століття, які надали консультуванню статусу професійного елементу, науковців і практиків, які поглибили та адаптували це поняття з урахуванням новітніх відкриттів у цій сфері. Отже, під психологічним консультуванням ми будемо розуміти процес немедичної взаємодії кваліфікованого працівника-психолога та клієнта, який має на меті розв'язання соціальних та особистісних проблем, розкриття психологічного потенціалу особистості за допомогою бесіди чи іншого доступного виду комунікації.

Ще одним завданням є розгляд поняття «комунікація». Згідно Словника іншомовних слів Л. Пустовіт слово «комунікація» походить від латинського «communicatio» і означає «повідомлення», «зв'язок», «сполучення» [27, с. 543]. Більш розширене визначення цієї дефініції наводиться у Педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченка – «спілкування, передавання інформації від людини до людини; специфічна форма взаємодії людей у процесі пізнавально-трудової діяльності за допомогою мови чи інших знакових систем» [21, с. 259]. Це поняття часто використовується у парі з явищем телекомунікації, яке використовується для опису технічних засобів зв'язку (телебачення, телефон, комп'ютер, факс) [9, с. 37].

Аналізуючи літературні джерела, можна сказати, що більшість вчених вкладають у поняття «комунікація» досить різні погляди:

– процес взаємообміну інформаційними потоками (М. Майерс, Г. Почепцов, М. Громкова, Б. Сапунов [2, с. 23; 5, с. 26]);

– невід'ємний процес існування життя у будь-якій формі та рівні, при якому інформація в живих системах (на відміну від технічних) концентрує у собі життєвий зміст, має пластичну форму, адже вона не тільки передається, а й трансформується, відроджуючись у різних мовах, кодах – від культурного до генетичного (В. Кабрін [12, с. 18]);

– цілісний механізм, який забезпечує життєдіяльність і подальший розвиток людських відносин, охоплює такі складники як усі розумові символи, засоби передачі цих символів у світовому просторі, збереження та захист їх у часі (Ч. Кулі [16, с. 320]);

– засіб передачі інформації через час і простір, зв'язок суб'єкта з об'єктом – людиною чи машиною (М. Каган [13, с. 145]);

– безпосередня та раціональна взаємодія двох суб'єктів (А. Соколов [10, с. 24]).

Отже, ядром феномену комунікації є висвітлення поняття з точки зору кооперації, отримання та передачі інформації, яка має життєву цінність. Тобто процес передачі власного розуміння, саморозвитку та самореалізації особи в комунікативний світ.

У 1976 році, кооперуючи свої набуті знання та розуміння до терміну «комунікація», американські соціологи К. Ларсон і Ф. Денс запропонували суспільству 126 підходів до тлумачення цього поняття та виділили три основні інтерпретації:

1. «Комунікація» – засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу. У цьому випадку використовується підхід, який орієнтується на різні комунікативні засоби, основним призначенням яких є реалізація соціальних функцій.

2. «Комунікація» – це динамічна система, суб'єкти якої обмінюються інформацією. Якщо суб'єктами такої системи є люди, то така комунікація перетворюється у спілкування. Це тлумачення стосується соціальної комунікації, особливо міжособистісної комунікації.

3. «Комунікація» – вплив на суспільство, його складники за допомогою передачі та масового обміну інформацією. Тлумачення відноситься до сфери вивчення поведінки мас і їх соціології [1].

Опираючись на приведені вище інтерпретації, ми будемо розуміти під визначенням «комунікація» динамічну систему обміну будь-якою інформацією між своїми суб'єктами вербальним або невербальним шляхом із залученням або без спеціальних символів і кодів. З огляду на наше дисертаційне дослідження зазначимо, що це визначення комунікації добре висвітлює базовий процес психологічного консультування – спілкування, взаємодію.

Намагаючись бути максимально точними та об'єктивними під час розробки складників понятійного конструкту «інформаційно-консультативне середовище», насамперед звернемося до загальноживаного розуміння феномену «інформація». Оскільки ми розглядаємо конструкт «інформаційно-консультативне середовище» з позиції використання психологами. То зауважимо, що взаємодія з потенційним клієнтом, комунікаційний процес може проводитися очно, заочно, взагалі без участі психолога, за допомогою різних засобів, у тому числі технічно-інформаційних, і при кожній варіації наповненням, «енергією», «товаром» роботи в системі «психолог-клієнт» є «інформація».

З латинської мови «інформація» (information) – роз'яснення, виклад [34] – відомості про предмети, процеси навколишнього світу. Спроби формального визначення інформації в українській версії Вікіпедії дають змогу зрозуміти, що цей термін байдужий до істинності свого вмісту. Інформація «може бути правдивою, хибною або відвертою брехнею».

Цікава думка авторів цієї статті з приводу різниці між термінами «інформація» та «дані»: «Від даних інформація відрізняється доступністю для отримувача. Наприклад, нерозшифрований рукопис Войнича, можливо, містить якийсь зміст, а тому потенційно може стати інформацією, але

до розшифрування він – лише набір символів і картинок, над якими можуть працювати дешифрувальники, тобто має ознаки тільки смислового конструкту «дані». Фактично ми можемо розуміти, що ту інформацію, яку в комунікаційному процесі суб'єкт спілкування не може сприйняти та зрозуміти, ми можемо вважати переданими даними, але вони потребуватимуть роз'яснення.

Низка вчених термін «інформація» сприймали як допоміжну систему існування та розвитку людських відносин, яка включає у собі знаки, коди, шифри, розумові символи, способи їх обробки, передачі, трансформації та збереження у просторі та часі (Ч. Кулі [16, с. 320]); безпосередній зв'язок суб'єкта з об'єктом (людина / машина) (М. Каган [13, с. 145]); синтез обміну певними знаннями через взаємодію двох суб'єктів (А. Соколов [30, с. 24]).

Науковець В. Осадчий надає цікаву і важливу характеристику терміну «інформація», яка стала дуже актуальною на цьому етапі розвитку нашого суспільства, який характеризується широкою інформатизацією та інтеграцією: «інформація – це товар, який можна продукувати або продавати, а також її можна назвати найціннішим ресурсом суспільства разом із вугіллям, нафтою, газом. Отже, існує і технологія роботи з нею, тобто сукупність прийомів, засобів і методів, які застосовуються для обробки інформації» [39].

Можемо зробити висновок, що інформація – це інтелектуальний продукт, відомості, зрозумілий і доступний опис об'єктивної дійсності, який може бути переданий від одного носія до іншого. Зауважимо, що, на відміну від поняття «дані», під «інформацією» можна розуміти лише доступний для розуміння вид даних. Тобто інформація, яку суб'єкт комунікації не здатен обробити чи зрозуміти, буде для нього вже не інформацією, а лише даними.

Оскільки основним нашим задумом є застосування у практичній діяльності майбутніх психологів інформаційно-консультативного середовища, то необхідно звернути увагу на складники цього феномену, а саме інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології та середовище взагалі.

У широкому розумінні ІКТ є сформованою та структурованою системою методів, засобів для створення, зберігання, передачі, опрацювання, подання різної інформації у будь-якому вираженні за допомогою величезного різноманіття інформаційних пристроїв [11]. Таке визначення повністю відповідає нашим очікуванням.

Інформаційні технології включають програмування, інтелектуальне навчання, експертні системи, гіпертекст і мультимедіа, мікросвіти, імітаційне сприйняття. Ці методики мають застосовуватися залежно від поставленої мети, отримання інформації.

Весь період використання комп'ютерних інформаційних технологій представляє у вигляді епох або ер, здебільшого пов'язаних із появою все більш досконалих комп'ютерів. Під час еволюції комп'ютерів і пов'язаних з ними технологій їх використання переміщується від виконання елементарних операцій в область прийняття рішень, інтелектуальних і наукоміських проблем.

Інформаційно-комунікаційні технології – комплекс способів і методів програмно-технічних засобів, виробничих процесів, об'єднаних з метою збору, обробки, зберігання, відображення, використання та розповсюдження інформації для задоволення потреб користувачів [8]. Найбільш розповсюджене тлумачення інформаційно-комунікаційних технологій надала І. Захарова – конкретний спосіб роботи з інформацією: це і сукупність знань про способи та засоби роботи з інформаційними ресурсами, і спосіб та засоби збору, обробки та передавання інформації для набуття нових відомостей про об'єкт, який вивчається [7].

Таке визначення підтримує доктор економічних і технічних наук В. Трайнев [32], за словами якого до інформаційно-комунікаційних технологій відноситься програмно-технічне забезпечення та сукупність методів застосування логарифмічних функцій, які поєднуються у технологічний ланцюг, що в подальшому забезпечує зниження трудомісткості та складності використання інформаційних резервів, а також підвищення якості та швидкості при зборі, обробці, збереженні та відображенні інформації.

З часу появи ЕОМ першого покоління психо-діагностичні апаратно-програмні засоби зазнали значної еволюції, яка характеризувалася не тільки стрімким розвитком комп'ютерних технологій, але і більш глибоким поданням або розумінням тих завдань в області психологічної діагностики, які можливо та потрібно вирішувати на комп'ютері.

Одне з ключових понять дисертації – «середовище» було введено нами в дослідження заради спрощення та узагальнення основної ідеї. Зазначимо, що раніше в наукових працях не зустрічалося поняття «інформаційно-консультативне середовище» в симетричному вигляді, тому для його розкриття спробуємо дати точну оцінку окремим його складникам. Загальний зміст поняття «середовище» впливає з етимології цього слова, яке розуміється як центр або середина чогось. На це вказує Етимологічний словник української мови за авторством Б. Рудницького [6, с. 1006]. Між тим головний аспект середовища насправді полягає у протилежному значенні, а саме – в оточенні. Під поняттям «оточення» розуміємо сукупність елементів системи, які визначають її характерні особливості, а також детермінують перманентний вплив на суб'єкт під час взаємодії.

У Тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Калашника поняття «середовище» у найбільш широкому розумінні розкривається як сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, у яких відбувається діяльність людського суспільства, організмів [31].

Детальний огляд наукових праць дозволяє стверджувати, що поняття «середовище» є досить поширеним і є предметом вивчення багатьох напрямів наукового знання: психології, філософії, соціології, педагогіки, антропології, біології. Такі визначення цілком точно відображають думки більшості авторів, які стосувалися педагогічної, соціологічної, психологічної практик. Резюмуючи наведені інтерпретації, маємо змогу констатувати те, що середовище – це складна динамічна система, елементи якої постійно з різним рівнем інтенсивності та характеру впливу на суб'єкт (людину, її фізичний, психологічний, духовний стани) змінюють його, наділяючи якими самі системи.

Професійна діяльність фахівців у сфері душевного здоров'я людини разом з інтенсивним розповсюдженням інформаційних технологій у світі та Україні поступово набуває характерних для інформаційної епохи особливостей. Можливість вільного брендування психологічних послуг, он-лайн консультацій і терапевтичної підтримки практично будь-якої людини планети виводить на порядок денний феномен «інформаційно-комунікаційного середовища» як важливого фактору якості праці професіоналів. При цьому, зважаючи на специфіку професії психолога, нами обґрунтовано та введено схожий за своєю сутністю, але відмінний у важливих фахових деталях понятійний конструкт – «інформаційно-консультативне середовище». Наш конструкт та вже існуючий базуються на стрімкому розвитку інформаційних технологій, але один спирається на поняття «комунікація», а інший – «консультація», яке відповідає професійній специфіці діяльності психолога.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши сутність понять «психолог», «консультування», «психологічне консультування», «комунікація», «інформація», «інформаційні технології», «консультування», «середовище», можна зробити висновок, що «інформаційно-консультативне середовище у практичній діяльності психолога» є складною системою взаємовідносин психолог-клієнт, яка носить консультаційний характер, елементи якої постійно з різним рівнем інтенсивності та характеру впливу на суб'єкт (наприклад, людину, її фізичний, психологічний, духовний стани) змінюють його, наділяючи якими самі системи, та використовує новітні засоби ІКТ для підвищення продуктивності.

Список використаної літератури:

1. Dance F., Larson C. The functions of Human Communication: *A Theoretical Approach*. N.Y., Holt, Rinehart&Winston, 1976.
2. Myer G.E. The dynamics of human communication: a laboratory approach. New-York, 1980, p. 11.
3. Вітвицька С.С. Формування гностичних вмінь у студентів в процесі вивчення педагогічних дисциплін як педагогічна проблема / *Формування виховних умінь майбутніх педагогів* : зб. наук. пр. / [за ред. О. Дубасенюк]. Житомир : ЖДПІ, 1996. С. 87–99.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
5. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 415 с.
6. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1: А-Г / Ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. 632 с.
7. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва : Академия, 2003. 192 с.
8. Игушева И.А. Информационно-коммуникационные технологии в современной начальной школе. Электронный ресурс. Режим доступа: http://school-russia.prosv.ru/info.aspx?ob_no=27022.
9. Интернет-обучение: технологии педагогического дизайна / Под ред. М.В. Моисеевой. Москва : Издательский дом «Камерон», 2004. 216 с.
10. Интернет-комунікації в курсі астрофізики педагогічного вузу. *ІКТ портал. Матеріали XIV Міжнародної конференції-виставки «Інформаційні технології в освіті», 2004*. С. 45–46.
11. Інформаційно-комунікаційні технології. [Електронний ресурс]. Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/інформаційно-комунікаційні_технології.
12. Кабрин В.И. Психология коммуникативного развития человека как личности : автореф. дис. док-ра психолог. наук. СПб, 1993. 57 с.
13. Каган М.С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
14. Карандашева В.Н. Психология. Введение в профессию. Москва, 2009. 234 с.
15. Ковалькова Т.О. Психологічний портрет майбутніх фахівців із психології. *Правничий вісник Університету «КРОК» Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»*. Вип. 23. Київ, 2016. С. 200–206.

16. Кули Ч. Социальная самость. *Американская социологическая мысль: тексты*. Москва : Изд-во МГУ, 1994. С. 320–326.
17. Матвієнко О.В. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 1(1). С. 215–220. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2014_1_%281%29__41.
18. Осадчий В.В. Педагогічні засади професійного консультування молоді засобами інтернет : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2005. 268 с.
19. Панок В.Г. Прикладна психологія. теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с.
20. Пахомов В.П. Из истории консультирования. Москва : Издательский центр «Академия», 2006. 62 с.
21. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.
22. Петухова Л.Є. До питання про трисуб'єктну дидактику. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 2007. № 5(61). С. 7–9.
23. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации. Москва : Реал-бук, Киев : Ваклер. 2001. 656 с.
24. Психологічний словник / авт.-уклад.: В.В. Синявський, О.П. Сергеєнкова; за ред. Н.А. Побірченко. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
25. Роджерс К.Р. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы : монография [пер. с англ.]. Москва : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. 464 с.
26. Сапунов Б.М. Философские проблемы массовой информации и телерадиокоммуникации. Москва : Реал-бук, 1998. 134 с.
27. Словник іншомовних слів / Уклад.: Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1326 с.
28. Словник Соціології (літери А-Я) С.А. Купрієнко. Режим доступу: <http://kuprienko.info/kupriyenkos-slovnik-sotsiologiyiliteri-a-ya/7>.
29. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. 267 с.
30. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации : учебное пособие. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В.А., 2002. 461 с.
31. Тлумачний словник сучасної української мови: загальноживана лексика: близько 60 000 слів / [уклад. Л.Г. Боярова, Г.А. Губарева, О.О. Дудка та ін.]; за заг. ред. проф. В.С. Калашника. Харків : ФОП Співак Т.К., 2009. 960 с.
32. Трайнев В.А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) : учеб. пособ. Москва : Дашков и Ко, 2008. 280 с.
33. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : дис. д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2006. 469 с.
34. Юридична енциклопедія: В 6 т. [Редкол.: Ю.С. Шемшученко] (голова редкол.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. 717 с.

Sobol A. Terminological research basis for training future psychologists to apply counselling environment in their professional activity

The article analyses terminological basis of training future psychologists to apply counselling environment in their professional activities; the outline of studies on the issue is presented. It is proved that “counselling” is a process of non-medical interaction between a qualified psychologist and a client, aimed at solving social and personal problems, revealing psychological potential of the individual through conversation or other means of communication.

It is emphasized that “communication” is a dynamic system of exchange of any information between the subjects verbally or non-verbally, with or without the use of special symbols and codes. It is highlighted that this definition of communication covers the main and basic process of counselling – communication and interaction. It is found out that environment is a complex dynamic system. Its elements are constantly changing the system with different intensity and nature of influence on the subjects (e.g.: men, their physical, psychological, and spiritual state).

As a result, the environment acquires the qualities of the system itself. It is proved that information technologies include: programming, intellectual learning, expert systems, hypertext and multimedia, microworlds, imitation perception. These techniques should be used to obtain information depending on the purpose.

The possibility of free branding of psychological services, online consultations and therapeutic support of almost any person on the planet, puts on the agenda the phenomenon of “counselling environment” as an important factor of the efficient professional activity. A review of scholarly works of leading experts in the field of psychology, sociology, pedagogy, philosophy and other studies showed that so far this conceptual construct has not been an issue under consideration.

Thus “counselling environment in the practical activities of a psychologist” is presented as a complex system of psychologist-client relationships, which has a consulting nature, the elements of which are constantly changing. The levels of intensity and nature of impact on the subjects are also changing (e.g.: man, physical, psychological, and spiritual state), endowing it with the qualities of the system. The latest information and communication technologies are applied to increase the productivity.

Key words: *psychologist, counselling environment, professional activity, communication, information.*

С. В. Стеблюккандидат педагогічних наук,
асистент кафедри фізичної реабілітації
факультету здоров'я та фізичного виховання
Ужгородського національного університету

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено проблемі навчання дітей з особливими потребами. Визначено, що особа з особливими освітніми потребами формується як особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту. Акцентовано увагу на наукових працях, в яких охарактеризовано сучасні підходи до навчання, розвитку дітей з особливими потребами, ефективні технології навчання в інклюзивному класі.

Метою статті стало з'ясування специфіки розвитку зв'язного усного мовлення слабозорих учнів в інклюзивному середовищі. З'ясовано, що порушення зору є найбільш поширеним явищем, яке негативно може вплинути на успішне навчання учня. Воно зумовлене захворюванням чи його наслідками, дефектами (дефекти рогівки, ретинальна дегенерація, катаракта, глаукома, вроджені вади очей, інфекції та інші).

Наведено психолого-фізіологічну характеристику дітей із вадами зору (володіння гарним слухом, відчуття емоційного стану учнів класу та педагога, активність в ігровій діяльності, не пов'язана з рухом тощо) та з'ясовано типові помилки в усному мовленні (неправильне співвіднесення значення слова й образу; тлумачення лексичного значення слів; поєднання речень у текст). Визначено, що формування комунікативних умінь у дітей із особливими потребами вимагає системного розвитку зв'язного мовлення, який повинен здійснюватися на чотирьох рівнях: лексичному, вимовному, словосполучення й речення, текстовому.

Запропоновано окремі вправи та завдання, метою яких є укріплення м'язів ока, розвиток компенсаторних навичок, збагачення словникового запасу учнів, удосконалення звуковимови, формування текстотворчих умінь, комунікативних навичок. Дібрано корекційні загальнорозвиваючі, лексичні, текстотворчі, компетентнісні завдання, розкрито методику їх проведення.

Наведено методичні рекомендації до складання діалогів: слухання діалогів за мотивами українських казок, побудова діалогу за реплікою, пояснення мовного оформлення. Акцентовано увагу на значенні комплексної роботи вчителя, асистента вчителя, логопеда, тифлопедагога, родини у навчанні дітей з порушенням зору. Запропоновано окремі педагогічні рекомендації щодо організації уроків в інклюзивному середовищі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у добірці артикуляційних вправ для навчання сліпих і слабозорих дітей.

Ключові слова: інклюзивне середовище, особа з особливими освітніми потребами, корекційно-розвиткові послуги, компетентнісні завдання, слабозорість.

Постановка проблеми. В Законі України «Про освіту» визначено термінологію, яка нині має місце в системі освіти [4]. У Розділі 1 (Загальні положення) поняття «особа з особливими освітніми потребами» формується як «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» (Розділ 1, стаття 20). Для такої дитини (дошкільника чи школяра) необхідним є застосування корекційно-розвиткових послуг. «Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення (Розділ 1, стаття 15-1).

З урахуванням викладеного вище для такої дитини створюється індивідуальна програма розвитку, «документ, який забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб / послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання» (Розділ 1, стаття 10).

Удосконалення нормативно-законодавчої бази України вимагає вивчення питання щодо навчання, розвитку, виховання (це складає освітній процес) дітей з особливими потребами. В цьому і полягає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказану проблему досліджували чимало науков-

ців. Так, А. Колупаєва, О. Таранченко у навчально-методичному посібнику [2] визначають сучасні підходи до навчання, розвитку дітей з особливими потребами, пропонують ефективні технології їх навчання в інклюзивному класі, методичні рекомендації щодо адаптації до навчального середовища.

О. Таранченко акцентує увагу на питаннях освіти осіб з порушеннями слуху, стратегії сучасного викладання з метою надання підтримки учням з особливими освітніми потребами [5]. Порадник для педагогів і батьків (Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк) містить відповіді на запитання про впровадження інклюзивного навчання в закладах системи дошкільної та загальної середньої освіти, які турбують батьків і вчителів [1]. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі представлено у навчально-наочному посібнику укладачем Т. Скрипник [6].

Таким чином, активізувалися пошуки щодо навчання дітей в інклюзивному середовищі. Ми сконцентрували увагу на особливостях розвитку зв'язного усного мовлення у слабозорих дітей молодшого шкільного віку.

Метою статті є з'ясування специфіки розвитку зв'язного усного мовлення слабозорих учнів в інклюзивному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Порушення зору є найбільш поширеним явищем, яке може негативно вплинути на успішне навчання учня. Воно зумовлене захворюванням чи його наслідками, дефектами (дефекти рогівки, ретинальна дегенерація, катаракта, глаукома, вроджені вади очей, інфекції та інші). Ступінь дефекту може бути різним (аж до абсолютної сліпоты), а основними видами сприйняття стають дотик і слух.

Люди з вадами зору поділяються на дві категорії: з гостротою зору від 0,05 до 0,04, тобто слабозорі, і з гостротою від 0 до 0,05 – абсолютно сліпі (незрячі). Слабозорі діти – це діти, які мають захворювання очей, що викликають стійке зниження гостроти зору (від 0,05 до 0,4 на оці, яке краще бачить з оптимальною корекцією). Найпоширенішими причинами слабозорості є аномалії рефракції, катаракта, атрофія зорового нерва, альбінізм, мікрофтальм тощо. Слабозорість – значне зниження зору внаслідок важкого захворювання очей, травми чи дефекту розвитку очних яблук.

Зрозуміло, що слабозорість є важливою медичною проблемою, оскільки останніми роками, особливо з розвитком комп'ютерних технологій, спостерігається прогресування офтальмологічної патології. Це пов'язано з порушенням норм користування гаджетами, захопленням віртуальними іграми серед дітей. Ми акцентуємо увагу на педагогічній проблемі навчання слабозорих дітей в інклюзивному середовищі. Наше спостереження

за їх навчальною діяльністю показує, що учні не впевнені у відповідях, лексичний склад інколи не відповідає кількісному показнику відповідно до віку. Як результат виникають труднощі у складанні речень, зв'язних висловлювань, комунікації.

З метою розвитку зв'язного усного мовлення у слабозорих учнів необхідно створити умови освітнього процесу. Підкреслимо, що ця категорія дітей не повинна відчувати себе зайвою у класі, для якої вчитель добирає окремі завдання. Педагогіка партнерства, толерантність, професійна компетентність дозволять вчителю, асистенту добирати диференційовані вправи, які об'єднують клас.

За дослідженнями А. Колупаєвої, важливо, щоб учні з порушеннями зору добре почувалися у своєму оточенні та мали змогу формувати соціальні стосунки в рамках освітнього закладу та ширшої громади; не боялися ризикувати і розвиватися; розуміли власні сильні сторони, таланти, стиль навчання та інтереси; мали змогу навчатися через набуття досвіду; залучалися до дискусій; мали можливості для формулювання своїх цілей, мрій і сподівань; почувалися в освітньому закладі спокійно і комфортно; були забезпечені гарним освітленням; працювали з персоналом, члени якого розуміють вплив втрати зору на навчання дитини; мали доступ до необхідних навчальних технологій; отримували належні матеріали й пристосоване обладнання для максимально результативного навчання; щодня мали можливість досягати успіху; розвивали позитивну самооцінку; мали такі самі права й обов'язки, як і інші діти; ефективно спілкувалися; поступово ставали самостійними, вчасно починали планувати свою кар'єру [2, с. 170].

Добираючи вправи з розвитку мовлення, ми врахували те, що слабозорі діти:

- мають гостроту зору, яка дозволяє їм розрізняти предмети, контури яких вони бачать нечітко;
- володіють добрим слухом;
- відчують емоційний стан учнів класу та педагога;
- активні в ігровій діяльності, не пов'язаній із рухом;
- мають не досить сформовані навички просторового орієнтування.

Що стосується усного мовлення учнів, то вони припускаються помилок у:

- співвіднесенні значення слова й образу;
- тлумаченні лексичного значення слів;
- вимові окремих слів на основі прочитаного;
- поєднанні речень у текст.

Виникають труднощі у сприйнятті міміки, жестів співрозмовника, що уповільнює процес спілкування. На думку А. Якуби, розвиток спілкування як зміна якісно-цілісних своєрідних форм комунікативної діяльності відбувається не шляхом простого накопичення засобів спілкування,

виникнення нових мотивів і потреб, а як результат розвитку психічних новоутворень. Основні комунікативні проблеми слабозорих дітей полягають у відсутності емпатії, високій соціально-емоційній неадекватності, що призводить до порушень соціальної критичності та тривожних комунікаційних установок.

Комунікативні труднощі спричиняють закріплення небажаних з точки зору соціального пристосування рис характеру: навіюваність, боязкість, тривожність, які породжують утриманські установки, конфліктну самооцінку та захисну соціальну агресію [7]. Формування комунікативних вмінь у дітей з особливими потребами вимагає системного розвитку зв'язного мовлення.

Ми дотримуємося думки, що розвиток зв'язного мовлення учнів повинен здійснюватися за чотирма рівнями: лексичному, вимовному, словосполучення й речення, текстовому. Що стосується форм навчання, то перевагу надаємо практиці спільного викладання, яка задекларована Концепцією Нової української школи і рекомендована порадицею для вчителя [3]: один викладає, інший допомагає; паралельне викладання, диференційоване викладання; викладання в команді. Серед вправ і завдань пропонуємо такі, які об'єднують дитяче середовище, не виключаючи корекційні індивідуальні. Окремі з них:

Корекційні загальнорозвиваючі. Метою їх застосування є укріплення м'язів ока, розвиток компенсаторних навичок.

1. Офтальмогімнастика. Покажіть у повітрі вказівним пальчиком цифру 4 (чи будь-яку іншу). Заплющіть очі, зобразіть її рухами ока.

2. Подивіться у віконечко на ту хмаринку, яку бачите, розгляньте її, поміркуюте, що (кого) вона нагадує.

3. Уявіть собі м'ячик, з яким Ви граєтеся вдома, обведіть його контури очима 5 разів. Які спогади у Вас викликає цей предмет?

4. Поморгайте очима, вимовивши тричі речення: «Очі не втомлюйтесь, я вчитися хочу».

5. Подивіться на нижню лінію вишитого рушника. Пройдіться очима цією лінією. Які квіти Ви побачили?

Лексичні вправи. Метою їх проведення є збагачення словникового запасу учнів, удосконалення звуковимови (орфоепічні завдання).

1. Гра «Чарівний мішечок». У мішечку заховані різні геометричні фігури (чи інші предмети). За завданням вчителя учень обмацує одну, досліджує дотиком, називає й показує її класу.

2. Гра «Кольорові цеглинки». Вона передбачає роботу з леґо-конструктором. Учень вибирає цеглинки, викладає предмет, який йому до вподоби, описуючи дії.

3. Кольоротерапія. На дошці малюнки із яскравим зображенням осінніх квітів. Учень обирає ту

квітку, яку бачить і впізнає, називає. Вчитель описує її, даючи зразок побудови тексту-опису.

4. «Досліджую ...». Завдання учням: обстежити доторканням предмет. Наприклад, учитель розкладає на столі (чи килимку) осінні листочки. Проведіть обстеження листочків із різних дерев по контуру пальчиками. Що Ви відчули? Що Ви сказали б жовтому листочку, який упав на землю?

5. «Моє мовлення». Вчитель вимовляє звуки, учні повторюють за ним. Вимова закріплюється чистомовками. Наприклад, для удосконалення вимови звуків [р, р'] : Пі-рі-рі: що ти бачиш угорі? Рю-рю-рю: бачу ясну зорю. Пі-рі-рі: ще що бачиш угорі? Ря-ря-ря: небо синє, як моря. Ра-ра-ра: дуже рада дітвору. Ар-ар-ар: ми поїдемо в дендропарк. Ро-ро-ро: доберемось всі разом. Ри-ри-ри: раз, два, три, дерева бережи.

Методичний коментар. Робота над чистомовками вимагає проведення словникової роботи. У цьому випадку пояснення лексичного значення слова «дендропарк» є обов'язковим. Окрім цього, важливо провести бесіду, як поводити себе у дендропарку чи у лісі.

Текстотворчі вправи. Метою їх проведення є формування текстотворчих умінь за схемою: слово – словосполучення – речення – текст. Основним дидактичним принципом їх застосування для слабозорих учнів є: від слухання до розповіді та складання власного тексту.

1. Аудіювання тексту. Учень пропонується послухати текст, який читає вчитель, чи за QR-кодом, відтворити його зміст. Така робота передбачає тлумачення значення окремих слів, пояснення граматичних зв'язків у словосполученнях, реченні. Тексти повинні бути невеликі за обсягом, відповідати віковим запитам учнів, нести виховне навантаження. Наприклад, для учнів 2 класу можна запропонувати тексти про Україну, рідний край, вчинки дітей, навколишній світ.

2. Складання усної розповіді за картиною. Учні розглядають репродукцію картини українського художника, пальчиками обводять контури зображених предметів, називають слова, за завданням учителя складають словосполучення та речення, будують зв'язне висловлювання. Рекомендуємо складати із предметів природи живі картини (наприклад, авторську картину «Осінь»). Вимоги до картини: яскравість кольорів (натюрморти, пейзажі), доступність бачення (розмір), відповідність віковим особливостям.

3. Викладання зернинками (рисом, горошком). Учень пропонується за допомогою зернинок рису викласти грибочок, розповісти про нього. Вчитель доповнює розповідь учня, акцентуючи увагу на їстівних і небезпечних отруйних грибів.

4. Гра «Знайди предмет». Учень пропонується частинки малюнків, які об'єднуються утворюють предмет. Для мовленнєвого розвитку слід задати

питання, сформулювати завдання: Який предмет за формою? Що Ви знаєте про предмет? Яке речення Ви склали б? Вимовте речення з різною інтонацією. Опишіть предмет за опорними словами, словосполученнями.

5. Гра «Намистинки». Учням пропонується різнокольорові намистинки й предметні малюнки. Вони розкладають намистинки за асоціаціями на малюнки, обґрунтовуючи вибір. Робота завершується переглядом відеоматеріалу про намисто як оберіг для україночки.

Компетентнісні завдання. Метою їх проведення є формування в учнів комунікативних умінь, можливості для соціалізації особистості. В основі – моделювання життєвої ситуації. Сюди відносимо розвиток діалогічного й монологічного мовлення. Тематика діалогів залежить від мети й учасника спілкування. Методичні рекомендації до складання діалогів: слухання діалогів за мотивами українських казок, побудова діалогу за реплікою, пояснення мовного оформлення (специфіка вживання звертань, слів українського мовленнєвого етикету тощо).

Окремі із компетентнісно-орієнтованих завдань:

1. У Вас чарівні пелюстки квітів (за мотивами казки), складіть побажання своїй родині напередодні Різдяного свята.

2. Дорогою до школи на землі Ви побачили жовтий листочок, сумний, самісінкий. Що Ви йому порадили б?

3. Зайчик вибіг на полянку й побачив дітей. Він злякався, один із учнів закричав йому вслід. Яке це могло бути речення за інтонацією і яке Ваше ставлення до цього вчинку?

4. Ви завітали у крамничку купити зошити. Складіть діалог розмови.

5. Доберіть смайлик до ситуації, обґрунтуйте вибір і вкажіть на свої емоції. Ситуації: Тебе не впустили до кінотеатру. Ти не привіталася з подругою. Сьогодні ти добре працювала на уроці. На вулиці побачила (в) яскравого метелика. Посміхнулося до тебе сонечко.

Безперечно, робота зі слабозорими дітьми вимагає комплексної роботи вчителя, асистента вчителя, логопеда, тифлопедагога, родини. Окремі наші педагогічні рекомендації. За формою занять в умовах інклюзивного середовища необхідно надавати перевагу груповій командній роботі, індивідуальним заняттям. Навчально-корекційна

мета повинна стати складником загальної мети уроку, завдання для учнів мають бути диференційовані за змістом. Кожен із уроків повинен бути спрямований на створення комфорту для навчання у школі, класі. Важливо до учнівської й батьківської спільноти донести думку, що слабозора дитина має усі можливості для високого рівня психічного розвитку і повноцінного пізнання навколишнього світу, успішного навчання.

Висновки і пропозиції. Отже, ми розглянули сучасні підходи до розвитку зв'язного усного мовлення дітей з особливими потребами, акцентували увагу на добірці вправ для слабозорих дітей. Усі вони спрямовані на розвиток діалогічного й монологічного мовлення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у добірці артикуляційних вправ для навчання сліпих і слабозорих дітей.

Список використаної літератури:

1. Інклюзивна освіта від А до Я : poradnik dla pedagogów i батьків / Укладачі Н.В. Заєркова, А.О. Трейтяк. К., 2016. 68 с.
2. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. Нова українська школа : poradnik dla вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. №№ 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Таранченко О.М. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 51–55.
6. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом у освітньому просторі : навчально-наочний посібник / Укладач Скрипник Т., К. : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.
7. Якуба А.М. Психологічні особливості комунікативної сфери дітей з вадами зору. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 425–427. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_23_126.

Stebliuk S. Modern approaches to the development of oral speech of children with special educational needs

The article is devoted to the problem of teaching children with special needs. It is determined that a person with special educational needs is a person who needs additional permanent or temporary support in the educational process in order to ensure his or her right to education. Emphasis is placed on scientific works, which characterize modern approaches to teaching and development of children with special needs, effective learning technologies in an inclusive classroom.

The aim of the article was to clarify the specifics of the development of coherent oral speech of visually impaired students in an inclusive environment. Visual impairment has been found to be the most common

phenomenon that can negatively affect a student's learning success. It is caused by the disease or its consequences, defects (corneal defects, retinal degeneration, cataracts, glaucoma, congenital eye defects, infections and others).

Psychological and physiological characteristics of visually impaired children (good hearing, emotional state of students and teachers, activity in play activities that are not related to movement, etc.) are presented and typical errors in oral speech are clarified (incorrect correlation of word meaning and image; interpretation of the lexical meaning of words; combination of sentences in the text, etc.).

It is determined that the formation of communicative skills in children with special needs requires the systematic development of coherent speech, which should be carried out at four levels: lexical, pronunciation, phrases and sentences, text. Some exercises and tasks are offered, the purpose of which is to strengthen the muscles of the eye, the development of compensatory skills, enrichment of students' vocabulary, improvement of sound pronunciation, formation of text-making skills, communication skills.

Corrective general developmental, lexical, textual, competence tasks are selected, the technique of how they should be carried out is revealed. Methodical recommendations for composing dialogues are given: listening to dialogues based on Ukrainian fairy tales, building a dialogue based on a cue, explaining the language design. Emphasis is placed on the importance of the complex work of a teacher, teacher's assistant, speech therapist and family members in teaching children with visual impairments. Some pedagogical recommendations for the organization of lessons in an inclusive environment are offered.

We envisage the prospect of further research in a selection of articulation exercises for teaching blind and partially sighted children.

Key words: *inclusive environment, person with special educational needs, correctional and development services, competence tasks, low vision.*

UDC 378.064.2:316.454.52:172.16

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.40>

L. O. Sushchenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Preschool and Primary Education
Zaporizhzhia National University

O. E. Hrybanova

Candidate of Pedagogical Sciences, Top-Rank Teacher,
Head
College of Economics and Management
of the Zaporizhzhia National University

A. V. Khodakovska

PhD Student at the Department of Preschool and Primary Education
Zaporizhzhia National University

EDUCATIONAL DIALOGUE AS A FACTOR OF EFFICIENT HUMANISTICALLY-ORIENTED TEACHER-STUDENT INTERACTION

The article presents a research on the scientific principles of organizing educational dialogue seen as a factor of successful humanistically-oriented teacher-student interaction in the current context.

It is substantiated that in modern information society the problem of communication is of utmost importance, and humanistic and democratic reform of the education system, its transition from subject to personality-oriented learning can create conditions for self-development and self-realization of the individual in the educational process. To provide the efficiency of this transition we should analyse the training of future professionals and find the ways to improve it.

The study examines the notion of dialogue as a primary, generic form of human communication. It is considered a priority factor of personality development, principle and method of studying personality, a creative process that unfolds according to its own laws with its own internal dynamics; primary mental state that unfolds in interpersonal communication space.

It is proved that professional and pedagogical communication is the main form of educational process organization, the productivity of which is determined by the goals and values of communication.

The research shows that professional training should be based on ethical and humanistic laws and principles; humanistically-oriented training of future specialist is a prerequisite for effective professional activity. The specificity of such training is based on the principles of dialogical interaction with an individual with his or her original and unique attitude placed in the centre.

It is proved that dialogue should be humanistically-oriented, and the teacher, communicating with the students, should try to understand and accept their position or objectively find out the reasons for its rejection. The teacher's pedagogical paradigm is to understand the development of personality as a movement from the ability to listen and understand other "voices" to the ability to dialogue with it, to doubt, to search for the truth together and to be open to multiple subjects. The humanity of dialogic communication presupposes equality of positions, altruistic and empathic features of a teacher's personality: respect for the thoughts, actions and deeds of the students, trust in them, empathy, ability to see a partner in educational process. Dialogue presents a direct movement from the people's needs to the unknown direction of their thinking and backwards: from the dynamics of thought – to the dynamics of behaviour – a particular personal activity. It is substantiated that involvement of students in various forms of dialogic interaction in educational process creates opportunities for the formation of a communicative personality of future specialist. It also contributes to the development of activity-oriented teachers and students, their interpenetration into world of feelings and experiences, readiness to accept interlocutors and interact with them.

Key words: *dialogue, educational dialogue, interaction, humanism, communicative personality.*

Problem statement. Socio-economic changes, reforming the education system on humanistic and democratic principles, the transition from subject to personality-oriented learning create conditions for self-development, self-realization of the individual in educational process, the effectiveness of which is impossible without a detailed analysis of training and finding ways to improve the process.

The analysis of the practices of higher educational institutions allows us to assert the priority of the informative and descriptive nature of education and, as a consequence, we get future specialists who are passive performers of professional functions. Such organization of educational process generates formalism and negatively affects the quality of training.

Analysis of recent research and publications.

Student-oriented pedagogical process and humanistic character suggest, first of all, the development of dialogic consciousness and thinking, dialogic framework (Sh. Amonashvili, I. Bekh, V. Bibler, I. Ziaziun, S. Kurganov, V. Litovskiy, A. Maslow, K. Rogers, et al.), it helps to resolve the contradictions that exist in pedagogical practice between the creative nature of cognitive activity and the reproductive nature of learning, between the increasing amount of educational information to be processed, and insufficiently effective forms and methods of its transmission.

Today there is a need for such human interaction, which, despite all the differences of views, positions, and attitudes, is based on the principles of dialogic communication, cooperation and co-creation. However, teachers are not always ready to build their relationships with students on a dialogical basis, using educational dialogue as a form of communication, teaching and a means of creative personality development. If a dialogue as a method is used in the classroom, it is often attributed organizational character, rather than pedagogical. A dialogue is hardly ever seen as pedagogical value, a principle, a condition for creative work of teacher and student, self-improvement of their personality.

Therefore, the problem of building educational process on the principles of dialogic communication, cooperation and co-creation is especially relevant.

The purpose of the article is to reveal the scientific principles of the process of organizing educational dialogue as a factor of efficient humanistically-oriented teacher-student interaction.

Material outline. The issues of “dialogue” and its features have been presented in various studies. L. Vygotsky, P. Halperin, O. Leontiev, S. Rubinstein described the dialogic nature of language and thinking. Dialogue as a form of learning is analysed by V. Andrievska, S. Kurhanov, E. Mashbits, et al. The potential of dialogue as a form of communication, style of interaction, means of mutual influence and mutual understanding is covered by H. Andrieva, O. Bodaliyov, A. Dobrovych, I. Ziaziun, H. Sahach, et al.

Analysis of psychological and pedagogical literature shows the lack of clear unambiguous understanding or definitions of such concepts as “dialogue”, “dialogic approach”, “dialogic communication”. Thus, dialogue, on the one hand, is seen as the most democratic form of communication, and on the other, as a type of communication characteristic of certain types of interaction.

Some authors consider dialogue as a direct linguistic communication between two people, emphasizing the specificity of this form of communication, due to the joint efforts of the two agents. Others believe that the interaction of the two agents is not in itself a dialogue; the latter occurs where there is an interaction of two different meaningful positions

(they can belong to both interlocutors or one person). Considering the dialogue in different planes, O. Kovalev defines it as:

- a primary, generic form of human communication;
- a leading factor in personal development;
- the principle and method of studying personality;
- a process that unfolds according to its own laws and its own internal dynamics;
- primary mental state that unfolds in the interpersonal communication space;
- the most effective method of pedagogical, psycho-corrective influence;
- a creative process.

Dialogic communication, according to L. Petrovska, is characterized by equality of the parties, subjective position of participants, mutual activity, in which everyone not only feels the influence, but also equally influences the other by mutual penetration of partners into the world of feelings and experiences, willingness to join the point of view of the other party, the desire for complicity, and empathy [1].

O. Hoikhman notes that “dialogue is a process of mutual communication, when the cue is replaced by the appropriate phrase and there is a constant change of roles” [1]. He identifies a number of conditions for dialogue between the partners of language communication: the initial gap in knowledge, the need for communication, determinism, i.e. following causal relations framework – shared memory, general language knowledge, semantic coherence of dialogue.

L. Zazulina claims that dialogical form of education gives each student the opportunity to express themselves, present their opinion. In a dialogue, the so-called dialogical relations are of great importance. M. Bakhtin convincingly claims: “Dialogic reaction personifies every statement to which it responds”. Dialogue is characterized by “a two-voiced word”, as in the replicas of the dialogue, someone else’s position is taken into account, they receive a reaction [1].

In general, the efficient training of a future specialist with a high level of professional knowledge and skills suggests “humanity” as the highest personal trait. Hence successful professional training involves the unity of training and its humanistic aspect.

Dialogue at the local and global levels is a way of communication and understanding, coexistence of historically different cultures, a means of productive thinking and personal development. Thus, it is the conceptual basis for new education. Studies on the issues of dialogue and dialogicity are extremely diverse. Socrates and Plato saw dialogue as a means of cognition, finding the truth; F. Schleiermacher – as a means of self-awareness, self-knowledge of the individual; M. Buber, K. Jaspers – as a means of spiritual unity of people and their spiritual enlightenment.

The professional activity of teachers by their nature and outputs should be humanistic, and therefore requires humanistic relations between the agents

of the educational process. Teaching of humanistic interaction begins in a higher educational institution. But, unfortunately, this problem is covered only in certain modules of psychological and pedagogical courses, information from which is not transferred to other topics, it is not directly introduced into the didactic space of classes.

As practice shows, teachers consider the professional training of students in isolation from the humanistic paradigm of the education system or pay attention only to the formation of humanistic knowledge. This is because dialogic interaction is insufficiently used in the educational process. Though, it can promote the development of empathy and perceptiveness in students, helps and determines value choices, forms in them the ability to solve pedagogical problems, helps to reflect and evaluate attitudes.

There is no place for passive presence in dialogic communication. Its participants are partners, interlocutors who are united by a common motive of activity and are connected by relations of co-authorship, mutual support and mutual assistance. Dialogue is impossible without freedom of all its participants. Therefore, a productive dialogue requires from the teacher a respectful attitude to the opinion of each student, a willingness to join their point of view, a critical understanding of their own position. The teacher must accept the right of the individuals to their opinions, to erroneous judgments, emphasizing in such a situation the importance of the students' thoughts.

Professional training should be based on ethical and humanistic laws and principles, and for the pedagogical aspect of humanism it is advisable to use the term "humaneness". Humanism and humaneness have different semantic functions: the main social function of humanism is to arm civilization with the values of mankind and focus on the best (beauty, will, feelings), and the pedagogical function of humaneness – the orientation of man to his duty to be human.

In individuals, humanism is realized through humaneness as its main quality, which is based on moral norms and values (person, group, living being), and in human consciousness it is represented in the experience, compassion, and in activities implemented in acts of assistance, and complicity.

Humanistically-oriented training of the future specialist is a prerequisite for effective professional activity. The specificity of such training is based on the principles of dialogical interaction. A person with his or her original and unique attitude is placed in its centre.

Dialogue should be humanistically-oriented and the teacher, communicating with the students, should understand and accept their positions or objectively find out the reasons to explain the rejection. The teachers' pedagogical paradigm is to accept the development of personality as a movement from the ability to listen and understand other people to the

ability to interact with them, to doubt, to search for the truth together and to be able to cover numerous aspects. Humaneness of dialogic communication presupposes equality of positions, the presence of altruistic and empathic features of the teacher's personality: respect for the thoughts and actions of the students, trust in them, empathy, ability to see a partner in educational process. In a dialogue one can see a direct movement from practical needs to the new sphere of thinking and the backwards: from the dynamics of thought – to the dynamics of behaviour, i.e. a specific activity of a person.

Educational dialogue is a purposeful, organized interaction of the agents in pedagogical process, based on the principles of cooperation, co-creation, it involves a problem that has different solutions, the desire of students in the process of mutual exchange of ideas to find the best ideas in different answers. The educational dialogue performs an informative, regulating function and provides the developmental nature of learning [3].

Focus on the multifunctionality of communication allows the teacher to organize interaction in and out of classes as a holistic process. Teachers should not be limited to planning only the informational component, they should create conditions for the exchange of attitudes, experiences, help each individual to assert themselves with dignity in the team, ensuring cooperation and co-creation.

Teacher's communication with students is specific, because due to their status they act from different positions: the teacher organizes the interaction, the student perceives and joins it. Teachers need to help their students become active participants of pedagogical process, provide conditions for the realization of their potential, i.e. the subject-subject nature of pedagogical relations.

The subject-subject nature of pedagogical communication is the principle of its effective organization, which suggests equality of psychological positions, mutual humanistic attitude, activity of teacher and students, their interpenetration into the world of feelings and experiences, readiness to accept a interlocutors and interact with them.

The main features of educational dialogue on a subject-subject basis are as follows:

1. Personal orientation of interlocutors – willingness to see and understand the interlocutor, respect to one another. Taking into account everyone's right to choose, we must strive not to impose an opinion, but to help others choose their own way of solving a problem. In a particular situation, this can be done through various techniques.

2. Equality of psychological positions of interlocutors. Although the teacher and students are socially unequal (different life experiences, roles in interaction), to ensure the activity of the latter, to provide the development of students' personality, we should

avoid the dominance of the teacher and recognize the students' rights to their own opinions and positions, and be ready to change. Students want to be consulted with, they need their opinions to be taken into account, and the teacher's task is to consider these aspects.

3. Penetration into the world of feelings and experiences, readiness to take the position of the interlocutor. A dialogue should be based on the principles of mutual trust, when partners listen to each other, share feelings, and empathize.

4. Non-standard methods in the process of educational dialogue, which is a consequence of moving away from the authoritarian teacher's role.

Conclusions. So, what should the psychological portrait of a personality-oriented HEI teacher be?

The teachers should be open-minded and accessible to any student, not to cause fear, give the students an opportunity to express their thoughts and feelings, frank. The teachers should demonstrate complete trust in students, never humiliate their dignity, be sincerely interested in students' lives, not indifferent to their problems, fair. The teachers should show empathic understanding, i.e. see the behaviour

of the future specialists with their own eyes, be able to "wear someone else's shoes", feel the student's inner world and provide real help.

As we can see, the main thing for teachers is value potential, whether they have, according to V. Sukhomlynskyi, a focus on individual, an ability to respect and love others.

Thus, the involvement of students in various forms of dialogic interaction in the learning process provides not only the opportunities for the formation of a communicative personality of future specialist, it also contributes to the efficiency of teacher-student interaction, enables their interpenetration into the world of feelings and experiences, develops readiness to accept an interlocutor.

References:

1. Volkova N.P. Professional and pedagogical communication: textbook. Kyiv : VC "Academy", 2006. 256 p.
2. Bidenko E. Dialectics of formation of the axiological platform of personality in the pedagogical process. *Higher education in Ukraine*. № 3. 2020. P. 72–78.

Сущенко Л. О., Грибанова О. Є., Ходаковська А. В. Навчальний діалог як чинник успішної гуманістично зорієнтованої взаємодії викладача і студента

У статті проаналізовано та проаналізовано наукові засади процесу організації навчального діалогу як чинника успішної гуманістично зорієнтованої взаємодії викладача і студента за умов сьогодення.

Обґрунтовується, що в сучасному інформаційному соціумі проблема комунікації є пріоритетною й актуальною, а реформування системи освіти на гуманістичних і демократичних засадах, перехід із предметного на особистісно-орієнтоване навчання створюють умови для саморозвитку, самореалізації особистості в освітньому процесі, результативність якого неможлива без детального аналізу процесу професійної підготовки майбутніх фахівців і пошуку шляхів її подальшого вдосконалення.

У дослідженні діалог розглядається як первинна, родова форма людського спілкування; пріоритетний чинник розвитку особистості; принцип і метод вивчення особистості; процес, що розгортається за своїми законами та власною внутрішньою динамікою; первинний психічний стан, що розгортається в міжособистісному просторі спілкування; творчий процес.

Доведено, що професійно-педагогічна комунікація є основною формою організації освітнього процесу, продуктивність якого зумовлена цілями і цінностями спілкування.

З'ясовано: професійна підготовка має ґрунтуватися саме на етико-гуманістичних законах і принципах; гуманістично зорієнтована підготовка майбутнього фахівця є передумовою ефективною професійної діяльності; специфікою такої підготовки є те, що вона будується на засадах діалогічної взаємодії, в центрі якої – особистість із її самобутнім та унікальним ставленням до навколишнього світу, інших людей.

Доведено, що діалог має бути гуманістично зорієнтованим, коли викладач, спілкуючись зі студентом, намагається зрозуміти та прийняти його позицію або ж об'єктивно з'ясувати причини її неприйняття. Педагогічна парадигма викладача полягає в розумінні розвитку особистості як руху від уміння слухати і розуміти інші «голоси» до вміння вести з нею діалог, сумніватися, здійснювати спільний пошук істини й бути відкритим множині суб'єктів. Гуманність діалогічного спілкування передбачає рівноправ'я позицій, наявність альтруїстичних та емпатійних особливостей особистості викладача: повагу до думок, учинків і справ студента, довіру до нього, співпереживання, уміння бачити в партнерові співучасника освітнього процесу. У діалозі відбувається прямиий рух від потреб людини до невідомого напрямку її мислення і рух навпаки: від динаміки думки – до динаміки поведінки – конкретної діяльності особи. Обґрунтовано: залучення студентів до різноманітних форм діалогічної взаємодії в освітньому процесі створює можливості для формування комунікативної особистості майбутнього фахівця, здатного до активності викладача й студентів, взаємопроникнення їх у світ почуттів і переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

Ключові слова: діалог, навчальний діалог, взаємодія, гуманізм, комунікативна особистість.

О. Л. Тамаркіна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Сумського національного аграрного університету

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕНСИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті автор розглядає питання про те, що у сучасному світі вивчення та володіння англійською мовою є важливим аспектом в усіх галузях сучасного життя. Світ задає тенденції до вивчення англійської мови, тож не тільки ті люди, які хочуть оволодіти спеціальністю філолога чи перекладача, повинні вивчати іноземну, але й ті, які працюють у сфері ІТ-технологій, туризму, інші.

Англійська мова є інструментом для досягнення успіху в професійному плані, саморозвитку та спілкуванні з іноземцями в тих чи інших ситуаціях. Однак трапляється, що старі тактики вивчення мови стають неефективними або ж учні залишаються на одному рівні, їм стає важко розвиватися та опанувати мову далі. В такому випадку інтенсивне навчання є ідеальним інструментом, щоб рухатися вперед.

Навчальні заклади використовують застарілі тактики вивчення мови, які є не досить ефективними порівняно з інтенсивними методами навчання. Однією з позитивних сторін навчального процесу часто називають ефективний підхід до викладання, що спонукає учнів прагнути до досягнення покращень на кожному уроці. Такий підхід вимагає використання кількох методичних прийомів одночасно, щоб покрити обсяги матеріалу та зацікавити студентів для подальшого зворотного зв'язку із викладачем.

За умов інтенсивного навчання педагоги часто застосовують окремі елементи позитивного психологічного впливу: загальна мотивація для підвищення рівня зворотного зв'язку та відвідування занять, подолання мовного бар'єру через детермінацію проти тривожності та спонукальні розмови зі студентами на індивідуальному рівні чи рівні підгрупи. Елементи інтенсивних методів пришвидшують і покращують якість вивченого матеріалу, оскільки сприяють запам'ятовуванню великого обсягу інформації за мінімальний проміжок часу.

Методи інтенсивного навчання здебільшого асоціюються із прискореним вивченням іноземних мов. Елементи інтенсивних методів на заняттях з англійської мови допомагають студентам зосередитися на вивченні предмету. Невелика кількість учасників навчального процесу дозволяє викладачу спокійно контролювати кожного студента, а також допомагає колективу розкрити свої можливості.

Ключові слова: інтенсивний метод, сугестопедичний метод, ділова гра, навчальна група, методика інтенсивного навчання іноземних мов.

Постановка проблеми. Знання будь-якої іноземної мови може стати у нагоді в житті. Знаючи іноземну мову, ми можемо отримувати більше інформації з різних носіїв: це може бути комп'ютер, на якому вся технічна інформація написана англійською мовою, комп'ютерні програми, можна читати книги в оригінальному варіанті, оскільки переклад не завжди об'єктивно відображає щирі почуття й емоції, які вклав у роман автор.

У зв'язку з активністю вивчення англійської мови у вищих навчальних закладах перед викладачем іноземних мов постає проблема віднайти якісно нові та інтенсивні методи навчання іноземних мов, які б полегшили процес сприймання та засвоєння студентами іншомовного матеріалу мовних ЗВО. Оскільки метою навчання іноземної мови є оволодіння нею як засобом комунікації для успішного виконання подальшої професійної діяльності, студенти мають оволодіти вміннями професійно спрямованого мовлення.

Проблема формування англомовної компетентності в говорінні майбутніх професіоналів є актуальною. Тому і відбувається активний пошук нових методик і технологій для підготовки у ЗВО майбутніх фахівців, які б могли відповідати вимогам сучасного спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику інтенсивного навчання досліджували та висвітлювали у своїх наукових працях чимало вчених. Так, дослідженням інтенсивних методів навчання англійської мови займалися вчені В.Г. Акоюн, Н.Ф. Бориско, Л.Ш. Гегечкорі, В.А. Завгородній, Г.О. Китайгородська, О.О. Леонтьєв, Г. Лозанов, В.А. Онищук, В.В. Петрусинський, W.J. Bancroft, R.C. Gardner, M.E. Shirvan.

Аналіз праць цих авторів засвідчує їхні спільні вихідні позиції, близькі трактування основних методичних понять і категорій, спільність психологічних і лінгвістичних вихідних положень. Ця принципова спільність дозволяє відносити всі

ці методичні системи до одного напрямку, який передбачає посилення активності викладача, студентів, їхнього спілкування та взаємодії з метою прискореного засвоєння знань, формування вмінь і навичок англomовного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Методи вивчення іноземних мов змінювалися з розвитком суспільства, відповідаючи рівню його розвитку. Найкращий спосіб вивчення мови – це той, який ви розумієте найкраще. Однак якою б різноманітністю не вирізнялися ці методи, все одно протягом історичних умов сформувалася низка інтенсивних методів вивчення мови.

Термін «інтенсивне навчання» з'явився ще в 60-х роках. Існує два основних методи інтенсивного навчання. Один із них розробив болгарський психотерапевт Г. Лозанов, методика якого зветься сугестопедичною. Сугестопедичний метод базується на несвідомому освоєнні нової для людини мови. В ході цього методу у головному мозку людини активізуються резервні можливості. Сугестопедичний метод психологи вважають ефективним тому, що під час нього створюється найпотужніша мобілізація сил і мотивація людини до навчання, притуплюється сором'язливість, скутість і страх незнання, формується вміння запам'ятовувати велику кількість іноземних слів за короткий проміжок часу, розвиваються навички використовувати фрази в різних смислових ситуаціях.

Методика Лозанова передбачає всебічне занурення в іншомовне середовище, в той час як класична шкільна методика пропонує спочатку вивчення усіх правил та особливостей мови, а вже потім здобуття розмовних навичок. У цьому й полягає відмінність. Науковець впевнений, що кожна здорова людина певною мірою піддається навіюванню. Суб'єкти пізнання вчать боротися зі страхом перед навчанням і залишати минулі невдачі позаду, зосереджуватися на певному предметі вивчення та поліпшувати пам'ять, а також перебудовувати мислення та сприйняття чужої мови. Встановлюється підсвідомий зв'язок «особистість – середовище» [5].

Дидактична сугестія вміщує в себе особливі прийоми, які оптимізують процес навчання. Художня сугестія спрямована на використання елементів різних сфер мистецтва (музики, живопису) з метою емоційного впливу на учнів. Основна ціль сугестопедії – це ненапруженість і легкість навчального процесу. Урок повинен спрямовуватися на позитивні емоції та активізувати усвідомлене й неусвідомлене засвоєння інформації.

Звичайне заняття у рамках інтенсивного методу можна поділити на три кроки. Перший крок – це подання нового навчального матеріалу (наприклад, перегляд коротенького відео, пов'язаного з темою заняття, що вбирало в себе нову лексику, яку студенти виписували собі в зошити); другий –

це підготовка у практиці мовлення, а саме тренування утворювати діалог іноземною мовою (розбитися на пари та підготувати власні діалоги, які повинні містити обговорення переглянутого відео та передавати через діалог власне ставлення до теми, яка була відображена в ньому); третій крок полягає у застосуванні цього діалогу на практиці (презентація власних діалогів перед усіма присутніми). Така методика була б добре сприйнята студентами, навіть презентування малюнків як матеріалу до діалогів, щоб інформація краще сприймалася. Додатковий матеріал вони мусили б знайти самостійно за допомогою комп'ютера та інтернету.

Г. Китайгородська [4] є основоположницею методу, який полягає в активізації резервних можливостей особистості й колективу. Ці методи є взаємозалежними та тісно пов'язаними один з одним. Вони є найефективнішими засобами прискореного навчання та полегшують запам'ятовування великого обсягу матеріалу за мінімальний проміжок часу. Науковець дотримується думки, що група повинна складатися не більше ніж із 10-12 осіб, щоб кожен зміг охопити та зрозуміти матеріал. Кількість учасників навчального процесу може варіюватися до 20 осіб.

Елементи інтенсивних методів на заняттях з англійської мови допомагають студентам зосередитися на вивченні предмету. Це дозволяє викладачу спокійно контролювати кожного студента, а також допомагає йому розкрити свої приховані можливості. На думку науковця, важливим є розміщення студентів під час занять. Найкраще, коли вони сидять зручно напівколом. Це сприяє полегшенню спілкування через створення природних умов спілкування та полегшеного зорового контакту. Саме це, на нашу думку, і поєднує в собі методику Лозанова – сугестію, яка також використовується у методиці Китайгородської.

Інтенсивне навчання має вмотивований характер, тобто студенти точно знають, що вони вивчають матеріал, для чого вони це роблять. Більшість викладачів під час звичайних занять використовують деякі елементи інтенсивних методів:

- 1) більшість уваги приділяється навичкам усного мовлення та сприйняття вимови на слух;
- 2) постійна робота над сприйняттям та вимовою, інтонацією протягом усіх занять;
- 3) набуття навичок усного вираження власних думок англійською мовою (подолання мовного бар'єру);
- 4) застосування в процесі занять рольових ігор, обговорень, усних презентацій, діалогів;
- 5) включення учнів з початку навчання в активну мовну практику;
- 6) оптимізація процесу навчання – побудова програм навчання з урахуванням індивідуальних цілей учнів, вивчення тільки потрібного матеріалу [4, с. 72].

Інтенсивне вивчення іноземної мови також може бути виконане за допомогою рольових або ділових ігор. Для успішного навчання мовам використовують ігровий метод. Існує багато видів таких ігор, які використовують як із навчальною метою, так і для вирішення реальних життєвих проблем.

Ділова гра, за визначенням А. Вербицького, є формою відтворення предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності спеціаліста, моделюванням тих систем відносин, які є характерними для цієї діяльності як цілого [1, с. 130]. Ігровий цикл поділяється на три етапи: розробка та підготовка гри, проведення гри та підбиття підсумків.

Як приклад застосування ігрового методу, який спрямований на запам'ятовування нової лексики, розглянемо таку гру. Викладач заздалегідь готує лексику на окремих папірцях, де одне слово – один папірець. Лексика відповідає темі заняття, вона вже засвоєна. Студенти мають виходити один за одним та обирати один із папірців, не знаючи, яке саме слово написано на ньому. Після того, як вони побачили, що саме обрали, їхня задача показати це слово тільки жестами, інші ж учасники мали це слово відгадати англійською. Гра такого типу сприяє кращому запам'ятовуванню, оскільки задіює уяву. Саме тому прийоми та методи інтенсивного навчання вимагають гарної попередньої підготовки: пошук, відбір, структурування лексичного матеріалу, розробка граматичного та комунікативного аспектів вивчення з урахування особливостей груп студентів.

Отже, інтенсивний метод навчання іноземній мові охоплює три сфери: методику викладання, дидактику та психологію. На нашу думку, саме це сприяє збільшенню обсягу і швидкості засвоєння матеріалу; кількості та варіативності прийомів навчання і вправ; щільності спілкування; активізації психологічних резервів особистості тих, кого навчають.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи роздуми про ефективність інтенсивних методів, варто зазначити, що їх використання дозволяє

формувати й активізувати мовленнєві вміння за короткий термін у межах певного набору тем і ситуацій, які відбираються відповідно до комунікативних потреб студентів, що забезпечує високу мотивацію навчання. Позитивно впливає на засвоєння матеріалу і організаційна система занять: розподілення студентів за ролями, стимулюючі етюди, проблемний характер занять, використання музичного фону. Все це не викликає дискомфорту, студенти відчувають задоволення від занять.

Поряд із перевагами можна вказати і на певні недоліки та не вирішені проблеми: зосередження на мовленнєвій діяльності призводить до того, що не досить уваги приділяється роботі над мовним матеріалом. Це потребує включення до системи занять тренувальних вправ і граматичних пояснень. Найбільш ефективним є використання інтенсивних методів у невеликих групах за наявності відповідної кваліфікації викладача.

Список використаної літератури:

1. Вербицкий О.О. Ділова гра як метод активного навчання / О.О. Вербицкий // 2002. № 3. С. 129–142.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія : навчальний посібник. К. : Либідь, 2005. 400 с.
3. Карпенко Л.А. Влияние размера учебной группы на успешность совместной познавательной деятельности / Л.А. Карпенко // Вопросы психологии. 1984. № 1. С. 71–75.
4. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А. Китайгородская. М. : Изд-во МГУ, 1986. 175 с.
5. Лозанов Г.К. Ускоренное обучение и возможности человека / Г.К. Лозанов // Перспективы. Вопросы образования. №№ 1-2. UNESCO, Париж. М., 1982.
6. Lozanov G. Suggestopaedia. Desuggestive Teaching, Communicative Method on the Level of the Hidden Reserves of The Human Mind / G. Lozanov. Vienna, 2005. 140 с.

Tamarkina O. Peculiarities of the intensive method of foreign language teaching in a higher school

In the article the author considers the problem of teaching any foreign language modern world. Mastering English is an important aspect in all areas of modern life. The world is setting trends for learning English, so not only those people who want to master the profession of philologist or translator should study foreign, but also those who work in the field of IT, tourism and others.

English is a tool for professional success, self-development and communication with foreigners in certain situations. But it happens that the old tactics of language learning become ineffective, or students remain at the same level and find it difficult to develop further and master the language. So in this case, intensive training is an ideal tool to move on.

Educational institutions use outdated language learning tactics that are not effective enough compared to intensive teaching methods. One of the positive aspects of the learning process is often the effective approach to teaching, which encourages students to want to achieve such improvements in each lesson.

This approach requires the use of several techniques at the same time to cover the amount of material and interest students in further feedback to the teacher at the same time. In addition, in intensive learning, teachers often use certain elements of positive psychological impact, such as general motivation to increase feedback

and attendance, overcoming the language barrier through determination against anxiety and stimulating conversations with students at the individual or individual level.

Elements of intensive methods speed up and improve the quality of the studied material, as they help to memorize a large amount of information in a minimum period of time. Intensive learning methods are mostly associated with accelerated learning of foreign languages. Elements of intensive methods in English classes help students focus on learning the subject. A small number of participants in the learning process allows the teacher to calmly control each student also helps the team to discover opportunities.

Key words: *intensive method, suggestopedic method, business game, study group, methods of intensive foreign language teaching.*

І. Б. Учитель

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інженерної педагогіки
Національної металургійної академії України

В. В. Атрошенко

магістрантка кафедри інженерної педагогіки
Національної металургійної академії України

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «УМІННЯ СТУДЕНТІВ ВЧИТИСЯ» В УМОВАХ КОМПЕТЕНТІСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

У статті проаналізовано зміст поняття «уміння вчитися» з позиції сучасних досліджень, європейських і вітчизняних документів, які стосуються результатів освіти. Доведено, що в умовах компетентісно-орієнтованої моделі освіти поняття «уміння вчитися» трансформується в категорію «компетентність». На основі аналізу змісту складників навчальної компетентності показано, що традиційне педагогічне поняття «уміння» виступає в якості одного з кількох структурних компонентів компетентності.

Зроблено висновок про доцільність розгляду навчальної компетентності як цілісного індивідуально-психологічного утворення, що виявляється у знаннях, здатностях, вміннях і ставленні студента. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень встановлено, що сутність уміння вчитися розкривається за допомогою категорій «навчання», «самоосвіта», понять «уміння», «топ-навичка», «активне навчання», «навчальні стратегії», «самостійне навчання», «здатність навчатися».

Виокремлено структурні складники навчальної компетентності: мотиваційний, змістовий, діяльнісний, контрольний-оцінний і рефлексивно-корекційний. Визначено, що пандемія та автоматизація виробничих процесів зумовили своєрідність сучасної ситуації на ринку праці. За результатами аналізу статистики сайтів онлайн-навчання визначено глобальну навчальну стратегію – самостійне ініційоване навчання. В умовах безпрецедентного економічного спаду в період пандемії коронавірусу люди застосовують стратегію самостійно ініційованого навчання як інструмент адаптації до змін.

Названо ознаки самостійного, саморегульованого навчання: усвідомлена потреба у навчанні, здатність самостійно визначати мету власного навчання, задіювати усі види ресурсів, обирати найбільш ефективні навчальні стратегії, здійснювати самоконтроль результативності власного навчання. Зроблено висновок про те, що категоріальний апарат нової освітньої парадигми знаходиться на стадії оформлення, що ускладнює розроблення методик формування умінь студентів вчитися.

Описано вияви навчальної компетентності студентів у знаннях, вміннях, здатностях і ставленні. В результаті аналізу змістових компонентів уміння вчитися автор доходить висновку, що формування уміння студентів вчитися відбувається лише за умови спеціально організованого формування його кожного складника.

Ключові слова: *уміння вчитися, ключові компетентності, основні компетентності, загальні компетентності, універсальні компетентності, топ-навички, навчальна компетентність, навчальні стратегії.*

Постановка проблеми. Європейські експерти, характеризуючи сучасне покоління як покоління гнучких людей, здатних вчитися і змінюватися незалежно від дати народження, вважають здатність навчатися визначальним фактором для розвитку кар'єри фахівця [1]. В інформаційному суспільстві кожен індивід має постійно здобувати нові знання і оволодівати новими навичками.

Відомо, що навчання / перенавчання / підвищення кваліфікації є дієвим інструментом адаптації фахівців до ринку праці. У відповідь на динамічні зміни реальності у період пандемії стало пріоритетним самостійне, саморегульоване навчання, ознаками якого є актуалізована потреба у навчанні, здатність самостійно визначати мету

власного навчання, задіювати ресурси, обирати навчальні стратегії, здійснювати самоконтроль за результативністю навчання. Підтвердженням цьому є статистичні дані платформ онлайн-курсів, кількість слухачів яких збільшилася більш ніж у 4 рази лише протягом весни.

За період пандемії було створено багато інтернет-ресурсів, які надавали можливості для самонавчання, пропонуючи онлайн-платформи для самоосвіти з безкоштовними програмами підвищення кваліфікації (Освітній Хаб, Prometheus, Спільнота практик: сталий розвиток, ВУМ online, Відкритий Університет Майдану, Education Era та багато інших). У результаті багато фахівців скористалися можливістю online-навчання. Отже, нині

на перший план виходить стратегія самостійно ініційованого навчання, для реалізації якої необхідне уміння вчитися.

Аналіз практики підготовки майбутніх інженерів-металургів показав існування протиріч між вимогами сучасного виробництва щодо безперервного навчання фахівців і недостатнім рівнем умінь студентів самостійно вчитися; між необхідністю реалізувати компетентісно-орієнтовану модель освіти та не досить розробленою методичною базою формування загальних компетентностей студентів. Розв'язання виявлених протиріч сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців металургійної галузі відповідно до сучасних вимог ринку праці. Враховуючи визначальну для конкурентоспроможності випускників роль умінь вчитися, необхідно уточнити термінологію компетентності умінь вчитися в умовах зміни освітньої парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Законі України «Про вищу освіту» результатами навчання визначено знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів [2]. Відповідно до нормативних документів про вищу освіту очікувані результати підготовки випускника формулюються в термінах компетенцій.

Професійні компетенції визначаються відповідно до професійних вимог. Новим очікуваним результатом освіти є загальні / універсальні компетентності, необхідні для підготовки до життя у світі, який швидко змінюється. Отже, актуальним завданням освіти стає формування загальних / універсальних компетентностей, що передбачає оволодіння не тільки метапредметними умінями, а й розвиток таких особистісних характеристик студентів як цінності та установки.

Підсумкова атестація повинна містити не лише оцінку предметних, а й універсальних компетентностей, що нині є проблемним, оскільки категоріальний апарат загальних / універсальних компетентностей знаходиться на стадії розбудови. Отже, існує потреба в уточненні змісту умінь вчитися в новій освітній ситуації.

Мета статті – конкретизувати зміст поняття «уміння вчитися» в умовах компетентісно-орієнтованої моделі освіти.

Виклад основного матеріалу. В переліку 10 топ-навичок 2025 року, визначеному на Світовому Економічному Форумі, «активне навчання та навчальні стратегії» посідають друге місце. Надання преференції умінню вчитися пояснюється прогнозованою тенденцією світової економіки: пандемія та стрімка автоматизація праці призведуть до необхідності перенавчання половини усіх працівників; 85 мільйонів робочих місць

будуть замінені машинами і водночас з'явиться 97 мільйонів нових робочих місць [3].

Зміни структури ринку праці, типів праці, умов життя створюють необхідність кардинальної трансформації змісту освіти, переходу до моделі освіти, орієнтованої на майбутнє, актуалізують потребу у формуванні в майбутніх фахівців ключових / загальних / основних / універсальних умінь – навичок XXI століття, *soft skills*.

Реалізація парадигми, орієнтованої на майбутнє, передбачає, що результати навчання студентів мають оцінюватися за новими інтегрованими показниками – компетентностями. Компетентність розглядають як складну інтегральну характеристику особистості, яка деталізується через «здатність вирішувати проблеми і типові завдання, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду відповідно до засвоєної системи цінностей» [4, с. 11]; здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [2]; здатність активно виконувати діяльність у певних соціально-значущих сферах, на основі здобутих знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень і цінностей [5, с. 102]; комбінацію знань, навичок і ставлення [6].

Аналіз дефініцій поняття загальної компетентності умінь вчитися показав, що нині у тлумаченні цього поняття існує термінологічна неузгодженість. У психологічних і педагогічних дослідженнях зміст поняття «уміння вчитися» розкривається через різні категорії (знання, уміння, здатності, ставлення, топ-навички; ключова / загальна / універсальна компетентність; навчальна компетентність, навчально-пізнавальна компетентність, самоосвітня компетентність, готовність до навчання тощо).

«Уміння вчитися» у 2004 році українські педагоги визначали як ключову компетентність і розглядали як цілісне індивідуальне психологічне утворення, яке має кілька складників та інтегрує психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою й процесуальною основою учіння, що характеризується розвиненою навчальною діяльністю [7, с. 85].

У Рекомендаціях 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року компетенції «навчання заради здобуття знань» надане 5 місце в переліку з 8 основних компетенцій. До основних віднесено універсальні компетенції, «необхідні усім громадянам для особистої реалізації та розвитку, активного громадянського життя, соціальної єдності та можливості працевлаштування». Навчальна компетентність визначається як здатність усвідом-

лювати внутрішні стани, ефективно управляти часом та інформацією, конструктивно працювати з іншими людьми, залишатися стійкими і керувати власним навчанням і кар'єрою [6].

У концептуальній 4-вимірній моделі навчання, рекомендованій Гордоном Драйденом і Джаннетт Вос для розробки освітніх програм, першим виміром моделі визначено *когнітивний вимір* – *учитися знати (пізнавати, вчитися)*, яким передбачено розвиток таких здібностей як концентрація, вирішення проблем, критичне мислення, цікавість, творчість для того, щоб краще зрозуміти світ та інших людей [8], що дещо відрізняється від документів, які будуть розроблені в подальшому.

Уміння вчитися, вважає О.Я. Савченко, це насамперед уміння вчитися самостійно (самому визначати мету діяльності, виявляти зацікавленість у навчанні, докладати вольових зусиль; організувати свою працю для досягнення результату; знаходити необхідні знання, способи для розв'язання задач, виконувати завдання; використовувати прийоми, виконувати сенсорні, інтелектуальні або практичні дії, операції не тільки на репродуктивному, а й на творчому рівнях, аналізувати свою діяльність і прагнути її удосконалити; володіти уміннями і навичками самоконтролю і самооцінки) [9, с. 7].

В умовах дистанційного навчання виникають нові акценти в уміннях навчатися – активність і мобільність. Формування уміння вчитися у мережній підтримці навчального процесу, вважає Т.Г. Крамаренко, тісно пов'язане з розвитком у студента організаційних здібностей, самостійності та пізнавальної самостійності, активності, мобільності, творчого підходу [10].

Нині залишаються не досить узгодженими і складники навчальної компетентності. Як цілісне індивідуальне психологічне утворення навчальна компетентність має складну структуру, у якій О.Я. Савченко пропонує вирізняти мотиваційний, змістовий, діяльнісний, контроль-оцінний, рефлексивно-корекційний компоненти [9, с. 7]. Отже, уточнення переліку вмінь навчатися є динамічним процесом, який є відображенням змін в освіті.

Найбільш конкретизований зміст уміння вчитися, на нашу думку, надано в «Рамковій програмі

оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя», схваленій Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу, у якій зміст навчальної компетентності описується в термінах «знання», «здатність», «вміння», «ставлення» [6].

Аналізуючи уміння вчитися більшість вчених акцентують увагу на складниках, які характеризують самонавчання: усвідомлення потреби вчитися; планування та організація самонавчання; самоконтроль і самооцінка власної навчальної діяльності. Попри наявність відмінностей у поглядах вчених на уміння вчитися як на ключову / загальну / універсальну компетентність їх об'єднує розуміння взаємопов'язаності усіх складників компетентності, які інтегрують мотиваційні, соціальні, когнітивні, метакогнітивні аспекти процесу навчання [11, с. 1].

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз досліджень показав, що категоріальний апарат нової освітньої парадигми знаходиться на стадії активного формування. В умовах компетентнісно-орієнтованої моделі освіти трансформується зміст поняття «уміння вчитися». Як результат освіти уміння вчитися доцільно розглядати як навчальну компетентність, яка є цілісним індивідуальним психологічним утворенням, що виявляється у знаннях, здатностях, вміннях, ставленні студента.

Компетентний у навчанні студент виявляє *знання* стилів сприйняття і стратегій навчання, своїх здатностей і потреб розвитку. Студент *здатний* навчатися та працювати як спільно з іншими, так і автономно, спроможний організувати та наполегливо здійснювати навчання, оцінювати прогрес і результати навчання. Студент *вміє* визначати і ставити цілі, мотивувати себе, розвивати стійкість і впевненість, продовжувати навчатися протягом усього життя, аналізувати і вирішувати проблеми, шукати підтримки, коли це доречно, ефективно керувати кар'єрою та соціальними контактами.

Студент виявляє позитивне *ставлення* до навчання протягом усього життя, до співпраці, повагу до інших, наполегливість, цілісність, готовність до подолання упереджень і пошуку компромісів. Ефективне формування уміння студентів вчитися

Таблиця 1

Зміст навчальної компетентності

Знання	Здатність	Вміння	Ставлення
стилів сприйняття і стратегій навчання, своїх здатностей і потреб розвитку, способів розвитку своїх здатностей через доступні засоби освіти, які підтримують базове навчання, професійну підготовку та можливість кар'єрного зростання	навчатися та працювати і спільно, і автономно, організувати та наполегливо здійснювати навчання, оцінювати прогрес і результати навчання	визначати і ставити цілі, мотивувати себе, розвивати стійкість і впевненість, продовжувати навчатися протягом усього життя, аналізувати і вирішувати проблеми, шукати підтримки, коли це доречно, ефективно керувати кар'єрою та соціальними взаємодіями	позитивне ставлення до навчання протягом усього життя, до співпраці, повага до інших, наполегливість, цілісність, готовність до подолання упереджень і пошуку компромісів

відбувається за умови спеціально організованого процесу формування кожного його складника.

Подальші дослідження цієї проблеми плануємо зосередити на розробці методик формування умінь студентів вчитися в умовах дистанційного навчання.

Список використаної літератури:

1. Umiejętności niezbędne w pracy – uczenie się. Business Insider : вебсайт. URL: <https://businessinsider.com.pl/rozwoj-osobisty/kariera/umiejtnosci-niezbedne-w-pracy-uczenie-sie/8ss7pr8> (дата звернення: 28.10.2020).
2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.10.2020).
3. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. The World Economic Forum COVID Action Platform : вебсайт. URL: https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Education (дата звернення: 28.10.2020).
4. Формування естетичної компетентності особистості засобами народознавства : зб. наук. праць молодих дослідників / за заг. ред. О.С. Березюк, Л.О. Глазунової. Житомир. 2010. С. 10–16.
5. Марущак О.М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. *Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир. 2016. Вип. 11. С. 97–108.
6. Рамкова програма ЄС щодо оновлених ключових компетентностей. Освіта на основі життєвих навичок. Адвокаційний модуль для керівних кадрів : вебсайт. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53> (дата звернення: 28.10.2020).
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ, 2004. 112 с.
8. Гордон Драйден, Джаннетт Вос. Нова парадигма освіти у глобальному світі : вебсайт. URL: http://dlse.multycourse.com.ua/ua/print_page/module/15 (дата звернення: 28.10.2020).
9. Савченко О.Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*, 2011. № 8-9. С. 4–8.
10. Крамаренко Т.Г. Формування умінь вчитися з використанням системи MOODLE у мережній підтримці навчального процесу майбутніх вчителів математики : зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. 30-31 травня 2013 року. Київ : КНУБА. 2013. С. 24. URL: <http://2013.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=19> (дата звернення: 29.10.2020).
11. Ващенко Л.С. Умінь вчитися – ключова компетентність учнівської молоді сучасного інформаційного суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Київ, 2014. Т. 43. № 5. С. 1–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_43_5_3 (дата звернення: 29.10.2020).

Uchytel I., Atroshenko V. Evolutions of the concept content of students learning skills in conditions of competence – oriented education paradigm

Concept content of learning ability is analyzed in the article from the perspective of contemporary research, European and national papers related to education results. It is proved that in conditions of competence-oriented education model concept of “learning ability” is transformed into the category of “competence”. Analysis of components content of learning competence proves that traditional pedagogical concept of “ability” takes on the role of one of several structural components of competence.

It is concluded that it is advisable to consider learning competence as a holistic individual psychological formation which is demonstrated in the knowledge, ability, skills and attitudes of the student. It is found out based on the analysis of psychological-pedagogical research that essence of learning ability is illustrated through the categories of “learning”, “self-education” and concepts of “ability”, “top-skill”, “active learning”, “learning strategies”, “independent learning”, “ability to learn”.

Structural components of learning competence such as motivational, content-related, action-related, control and evaluation, reflection and correction are highlighted. It is defined that pandemics and automatization of industrial processes caused distinction of contemporary situation in the labour market. It is determined based on the analysis of statistics of online education websites that global learning strategy of the contemporary specialists is independently initiated learning.

People use the strategy of independently initiated learning as a tool of adjusting to changes in the conditions of unprecedented economic downturn during the coronavirus pandemics. There are named such features of independent, self-regulated learning as conscious need in learning, an ability to define independently the goal of your own learning, an ability to carry out self-control of effectiveness of your own learning.

It's concluded that categorical apparatus of the new education paradigm is in its forming stage, which complicates developing methodology of forming students' learning ability. Manifestations of students' learning competence in knowledge, ability, skills and attitudes are described. In the analysis of content components of learning ability author concludes that formation of students' learning ability takes place only provided that every distinct component of it is specially formed and organized.

Key words: *learning ability, key competence, main competence, universal competence, top skills, learning competence, learning strategies.*

УДК 378.147:37.016:003-028.31-047.22(045)
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.43>

О. М. Фенцик

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено проблемі формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти. Автор, використовуючи методи аналізу, порівняння, узагальнення, педагогічне спостереження, опитування, обґрунтовує сутність поняття «академічної грамотності» та визначає дидактичні умови формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти.

Академічну грамотність у статті розглянуто як рівень засвоєння системи знань, сформованих умінь, навичок і способів діяльності, які визначають здатність особи до продуктивного академічного дискурсу. Академічний дискурс розглянуто як комунікативну взаємодію учасників академічної спільноти з метою презентації наукових ідей, обміну навчальною, науковою інформацією в усній і писемній формах. Вказано на необхідність створити комплексну систему розвитку академічної грамотності, яка охопить усі рівні системи національної освіти.

Ключовим компонентом академічної грамотності студентів закладів вищої освіти визначено академічне письмо. Щоб сформувати здатність висувати та обґрунтовувати власні ідеї у структурованому, логічно впорядкованому науковому тексті, використовувати різні моделі та технології академічного письма у роботі над текстом, запропоновано у навчальні плани різних рівнів закладу вищої освіти включити комплекс дисциплін, спрямованих на формування і розвиток академічної грамотності студентів.

Було виявлено, що ефективність формування академічної грамотності залежить від упровадження в освітній процес дидактичних умов, до яких відносять системний, комплексний підхід до формування та розвитку академічної грамотності на всіх етапах освіти; активізацію спонукальних мотивів до формування академічної грамотності студентів; створення навчально-рефлексивного середовища академічної доброчесності; удосконалення змісту професійної підготовки – продуману системну комплексну роботу з формування академічної грамотності на різних рівнях вищої освіти; продуману організацію аудиторної, позааудиторної, самостійної пошуково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців, створення консультаційних центрів, де студентам надають допомогу щодо написання академічних текстів.

Ключові слова: фахова підготовка, академічна доброчесність, академічна грамотність, академічний дискурс, академічне письмо.

Постановка проблеми. Модернізація сучасної вищої освіти в Україні, удосконалення стандартів, освітньо-професійних програм відповідно до європейських вимог актуалізують наукову дискусію щодо переосмислення теоретико-методичних і концептуальних засад підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Перспективні напрями розвитку реформування вищої освіти в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців визначені низкою нормативних документів: Законом України «Про вищу освіту» (2014 рік), Національною стратегією розвитку освіти в Україні (2012-2021 роки).

Одним із важливих векторів розвитку освітньої системи є створення такого академічного середовища в закладах вищої освіти, що забезпечувало б якісну підготовку компетентного фахівця, який усвідомлює на ціннісному рівні своє професійне покликання. Відповідно до Закону «Про вищу освіту» заклади вищої освіти повинні

забезпечити дотримання академічної доброчесності, функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату (Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту», ч. 2 ст. 16).

З огляду на вказане вище нині на часі є продовження наукової дискусії щодо обґрунтування системи та умов організації науково-дослідної роботи студентів, формування академічної грамотності як складника виховання академічної доброчесності під час професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

Нині все більше уваги приділяється питанню забезпечення академічної доброчесності в закладах вищої освіти, яке є одним із надважливих завдань національної освітньої політики. На нашу думку, створення освітнього середовища академічної доброчесності як складника якості освітньої діяльності закладу вищої освіти насамперед потребує визначення шляхів формування

академічної грамотності як складника академічної культури здобувачів вищої освіти. У контексті цієї публікації зосередимо увагу саме на проблемі формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми академічної грамотності порушували у своїх дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці О. Асадчих Т. Лавриненко, Е. Бакіна, І. Короткіна, О. Семенов, Н. Смирнова, І. Щемелева та інші.

Так, у своїх наукових публікаціях О. Асадчих розглядає проблему формування академічної грамотності у студентів-японців мовних ВНЗ України [1]; О. Демидова досліджує структуру поняття «іншомовна академічна грамотність у контексті перекладацької компетентності» [4]; Т. Лавриненко порушує проблему академічної грамотності як засобу формування міжкультурної комунікації під час вивчення англійської мови [5]; О. Семенов – проблему академічної культури дослідника в освітньо-культурному просторі університету [7]; Н. Смирнова висвітлює проблему академічної грамотності в контексті іншомовної професійної підготовки [11].

Вивчення й аналіз наукової літератури дозволяє говорити про неоднозначність думок серед науковців щодо сутності та структури поняття «академічна грамотність». Крім того, у дискурсивному полі вітчизняного наукового простору проблема формування академічної грамотності в контексті української наукової мови ще є не досить дослідженою. Більшість досліджень присвячено аналізу такого аспекту як формування академічної грамотності, навчання академічному письму англійської мови, проте, як свідчать наші спостереження та аналіз наукових публікацій студентів, здобувачі вищої освіти не вміють логічно конструювати науковий текст, добирати аргументи, здійснювати умовиводи, добирати мовно-стилістичні засоби наукового стилю українською мовою.

Мета статті. Головна мета цієї роботи полягає в обґрунтуванні сутності поняття «академічної грамотності» та визначенні дидактичних умов формування академічної грамотності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розгляд досліджуваної проблеми необхідно розпочати з аналізу підходів до розуміння сутності поняття академічної грамотності. Для уточнення терміну «академічна грамотність» необхідно розглянути його еволюцію в історичному розвитку. Так, Н. Смирнова у своєму дослідженні [11, с. 141] визначила, що у 1965 році Pierre Bourdieu видав наукову працю французькою, яку тільки через 30 років було перекладено англійською мовою, “Academic Discourse: Linguistic misunderstanding and professorial power” [18]. У цій роботі вперше було розглянуто основи

академічної грамотності. На думку Н. Смирнової, саме праця П. Бурдьє дала поштовх до розуміння сутності та структури академічної грамотності.

Системно-структурний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що у зарубіжних країнах паралельно з поняттям «академічної грамотності» вживають «грамотність в університеті» (literacy in the university) [17], «практики академічної грамотності» (academic literacy practices) [16]; «академічну грамотність», яку вживають як синонімом академічного дискурсу. На думку зарубіжної дослідниці Н. Смирнової, академічна грамотність – це розуміння того, як саме здійснювати комунікації в академічному дискурсі [11, с. 143].

Б. Грін у структурі академічної грамотності виділяє 3 основних компоненти: операційний, який визначає розвиток мовленнєвої системи, стратегії написання та інтерпретації текстів; культурний – вміння застосовувати операційний компонент, здійснювати комунікацію в дискурсах; критичний – розвиток здатності критично оцінювати, інтерпретувати спосіб розуміння інформації [19].

На жаль, не можливо однозначно визначити, в який саме час у національному науковому просторі з’явився такий феномен як «академічна грамотність». Проте в контексті формування академічної доброчесності в освітньому національному просторі нині все більше з’являються дискусійні публікації щодо формування академічної культури, академічної грамотності.

На думку вітчизняної дослідниці О. Семенов, «академічна грамотність передбачає оволодіння знаннями про жанрову природу висловлювання, формування й удосконалення вмінь сприймати й будувати висловлювання певної жанрової форми, дотримання етичних правил академічного спілкування в науково-освітньому співтоваристві» [8, с. 91–92].

Досліджуючи проблему формування вмінь академічної грамотності, О. Асадчих концепт «академічна грамотність» тлумачить як систему знань і комплексного розвитку мовленнєвих компетентностей письма, читання, говоріння та аудіювання, необхідних для здійснення українськими студентами міжкультурної академічної комунікації [1, с. 112]. Аналіз наукових розвідок свідчить про неоднозначність трактувань феномену «академічна грамотність», проте вони однотайні у тому, що це – комплекс певних умінь і навичок, необхідних для академічного дискурсу.

Можна констатувати, що етимологію поняття «академічна грамотність» складають такі дефініції: «академічний» (academic) (стосується освіти, навчання, викладання, досліджень [6, с. 7]; «грамотність» (як певний ступінь знання законів і правил рідної мови та вміння користуватися ними для висловлювання своїх думок усно й письмово; один із найважливіших показників культурного

рівня населення; ступінь обізнаності з певної галузі знання) [3, с. 74].

Враховуючи аналіз дефініції та етимології поняття «академічної грамотності», ми сформуваємо власне тлумачення сутності цього поняття, під яким розуміємо рівень засвоєння системи знань, сформованих умінь, навичок і способів діяльності, які визначають здатність особи до продуктивного академічного дискурсу. Під поняттям «академічний дискурс» розуміємо комунікативну взаємодію учасників академічної спільноти з метою презентації наукових ідей, обміну навчальною та науковою інформацією в усній і писемній формах.

Для участі у продуктивному академічному дискурсі необхідно опанувати комплекс інтегральних, загальних компетентностей, серед яких здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; вміння розрізняти факти та думки, твердження та аргументи, причину та наслідки, класифікувати, порівнювати; робити умовиводи, спостерігати, моделювати; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність виявляти й вирішувати проблеми; вміння знаходити ключові слова та визначати ідею наукового тексту; вміння критично осмислити, інтерпретувати навчальну та наукову інформацію; вміння висловлювати, створювати та інтерпретувати поняття, факти та думки в усній та писемній формах; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів і аргументів; здатність висувати гіпотези, проводити дослідження, обробляти результати, аргументувати висновки; вміння представляти свої наукові здобутки, дискутувати; здатність створювати, структурувати наукові тексти різних жанрів відповідно до вимог із дотриманням комунікативних ознак та норм літературної мови.

Очевидно, що академічна грамотність як загальна компетентність є складним багатокомпонентним особистісним утворенням, яке інтегрує знання і світогляд, інтелектуальні та комунікативні вміння особистості. Саме тому формування академічної грамотності – це цілеспрямований, системний процес набуття компетенцій, який починається під час навчання у закладах загальної середньої освіти та продовжується під час фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Академічну грамотність К. Хайленд вважає ключовою умовою успішного функціонування академічного середовища [20]. Ми погоджуємося із цим дослідником і хочемо наголосити, що концепція формування академічної грамотності повинна стати ключовою ідеєю сучасного закладу вищої освіти. Важливо створити комплексну систему розвитку академічної грамотності, яка охопить усі рівні системи національної освіти, адже у західних країнах в комплексі навчальних дисциплін важливого значення надають саме дисциплінам, метою яких є формування академічної грамотності

(academic literacy). Формування академічної грамотності (academic literacy) є нормативним, обов'язковим елементом у змісті підготовки студентів університетів і коледжів (an institutional obligation) [13].

На думку зарубіжних дослідників, основним компонентом академічної грамотності є академічне письмо [6, с. 59]. Також на це вказує Т. Лавриненко: «Академічна грамотність (academic literacy), яка включає в себе академічне читання, академічну мову, академічне письмо, є необхідним складником професійної компетенції» [5, с. 63].

Під поняттям «академічне письмо» у зарубіжних англійських працях науковці розуміють письмові роботи (есе, тези, доповіді, курсові роботи тощо), які виконують студенти / учні у процесі навчання [14]. Ми погоджуємося із О. Семеновою, що поняття «академічне письмо» (“scientific writing”) доцільно розглядати як методологію і процес написання наукових текстів (кваліфікаційних робіт, наукової статті, наукового есе), так і практичну підготовку – сформувати здатність генерувати ідеї, думки, створювати науковий текст, здійснювати його компресію, редагувати, доносити до цільової аудиторії [9, с. 4]. Вважаємо, що нині поширення наукового знання здебільшого відбувається саме через науковий текст, писемна наукова комунікація домінує над усною, тому українською важливо сформувати в майбутніх фахівців навички академічного письма як національною, так і англійською мовами, що стане запорукою успішної кар'єри у майбутньому для будь-якої професії.

Академічне письмо як компонент академічної грамотності є складним, а тому формування готовності до написання академічного тексту відбувається повільно. Представлення наукового тексту потребує від автора розуміння основних комунікативних складників тексту, від яких залежить ефективність його впливу на реципієнта, а також вміння вносити корективи у побудову мовленнєвого жанру для зміни ефекту своїх мовленнєвих дій.

Слід зазначити, що на теренах України проблему формування академічного письма як мовленнєвого вміння для освітньої та наукової комунікації почали порушувати тільки в останнє десятиліття, проте здебільшого в контексті вивчення англійської мови. Варто визнати окремі зрушення, адже в рамках Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні SAIUP у партнерстві із Міністерством освіти і науки України та за підтримки Посольства США в Україні створено методичні рекомендації та програму курсу «Основи академічного письма» [12], яка може слугувати основою для робочих планів курсів, розроблених у конкретних університетах залежно від навчальних планів конкретних спеціальностей.

Ми поділяємо думку Т. Бабенко, що «академічне письмо є узагальнюючою назвою низки

навичок і вмій, формування яких не може бути охоплено однією навчальною дисципліною. Процес формування мовленнєвих навичок із академічного письма є тривалим і багаторічним, адже кожний наступний етап навчання висуває дедалі складніші завдання, що має відобразитися у назві дисципліни, змісті робочих навчальних програм, визначенні мети та цілей навчання, доборі навчальних матеріалів тощо» [2, с. 80].

У нашому розумінні навчання академічному письму як ключовий компонент академічної грамотності студентів ЗВО повинно здійснюватися в системі формування науково-дослідницької компетентності. Для цього студентів слід активно залучати до науково-дослідної роботи в контексті вивчення різних навчальних дисциплін, але формувати здатність критично оцінювати, відбирати та впорядковувати інформацію з різних джерел, висувати та обґрунтовувати власні ідеї у структурованому, логічно впорядкованому науковому тексті. Використовувати різні моделі та технології академічного письма в роботі над текстом необхідно у процесі вивчення комплексу дисциплін на різних рівнях вищої освіти (бакалаврському, магістерському, освітньо-науковому).

Згідно самооцінювання та опитування викладачів Мукачівського державного університету щодо готовності студентів створювати академічні тексти встановлено, що 58% бакалаврів і 36% магістрів нині стикаються з труднощами при підготовці різних наукових текстів (анотації, тези доповіді, наукові статті, дипломні роботи тощо). Зокрема, їм бракує здатності логічно висловлювати свої ідеї, аргументувати, представляти результати своєї творчої праці у формі унікальних академічних текстів, саме тому вони часто вдаються до копіювання наукових текстів.

Студенти зазначають, що існує низка розроблених методичних рекомендацій щодо написання наукових робіт, проте їм бракує навичок академічного письма, оскільки підготовка наукового тексту – це не тільки вміння структурно правильно оформити роботу, але й здатність грамотно, логічно, змістовно конструювати науковий текст, здійснювати умовиводи, добирати аргументи, мовно-стилістичні засоби наукового стилю для викладу професійно-наукової інформації в писемній формі. На це вказує і масштабне дослідження «Вплив політик щодо плагіату у вищій освіті в Європі», у висновку якого зазначено, що нестача навичок академічного письма і знань дослідницьких методів частіше є причиною студентського плагіату, ніж свідоме прагнення обманути [15].

На нашу думку, необхідною умовою формування академічної грамотності студентів є дотримання принципу безперервності та наступності. Академічна грамотність як складне інтегроване утворення вимагає продуманого системного,

комплексного підходу у розвитку академічної грамотності на всіх етапах освіти. Важливо визначити етапність впровадження дисциплін, спрямованих на формування академічної грамотності на різних рівнях ЗВО, виокремити оптимальні дидактичні умови, ефективні методи, технології навчання як українському, так і англійському академічному письму. Безперечно, академічна грамотність як інтегрована здатність особистості формується у процесі навчання, але розвиток її відбуваються у процесі практичної діяльності та самовдосконалення протягом життя.

Важливою умовою формування та розвитку академічної грамотності студентів є активізація у них спонукальних мотивів. Реалізація цієї дидактичної умови спрямовується на те, щоб створити в академічному середовищі закладів вищої освіти мотиваційну настанову, спрямовану на виникнення у студентів бажання брати участь в академічному дискурсі, викликати у них інтерес до академічного письма, бажання створювати наукові тексти. Формування академічної грамотності студентів потребує створення навчально-рефлексивного середовища академічної доброчесності, удосконалення змісту професійної підготовки: продумана системна і комплексна робота з формування академічної грамотності у ЗВО на різних рівнях вищої освіти; продумана організація аудиторної, позааудиторної, самостійної пошуково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців, створення консультативних центрів, де студентам надають допомогу щодо написання академічних текстів.

Висновки і пропозиції. Слід зазначити, що формування академічної грамотності як складника виховання академічної доброчесності відбувається протягом тривалого терміну в процесі цілеспрямованої системної роботи, а тому концепція формування академічної грамотності повинна стати ключовою ідеєю сучасного закладу вищої освіти, необхідно створити комплексну систему розвитку академічної грамотності, яка охопить усі рівні системи національної освіти; основним компонентом академічної грамотності є академічне письмо, процес формування якого є складним і тривалим, а тому формування компетенцій академічного письма повинно здійснюватися в системі формування науково-дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти з дотриманням принципу безперервності та наступності; необхідно створити в академічному середовищі закладів вищої освіти мотиваційну настанову, спрямовану на виникнення у студентів бажання брати участь в академічному дискурсі, викликати у них інтерес до академічного письма, бажання створювати наукові тексти.

Перспектива подальшого дослідження полягає в обґрунтуванні дидактичних умов формування академічного письма як структурного компоненту академічної грамотності.

Список використаної літератури:

1. Асадчих О.В. Теоретико-методичні основи формування вмінь академічної грамотності у студентів-японців мовних ВНЗ України. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69 (1). С. 111–116.
2. Бабенко Т. Академічне письмо: залежність назви навчального курсу від цілей і мети навчання. *Молодь і ринок*. 2016. № 10. С. 79–83.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / за ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
4. Демидова О.М. Структура поняття «иноязычная академическая грамотность» через иноязычную переводческую компетенцию. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2016. № 3-1 (57). Ч. I. С. 198–201.
5. Лавриненко Т.П. Академічна грамотність як засіб формування міжкультурної комунікації. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 березня 2017 року). Київ : КНЕУ, 2017. С. 60–65.
6. Національний освітньо-науковий глосарій. Київ : ТОВ «КОНВІПРІНТ», 2018. 524 с.
7. Семенов О.М., Семеніхіна О.В. Академічна культура – основа дослідницького навчання в університеті. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2017. 232 с.
8. Семенов О.М. Курс «Академічна культура дослідника: європейський та національний досвід» у докторській підготовці. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Суми, 23-24 квітня 2020 року). Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. С. 89–93.
9. Семенов О., Фаст О. Академічне письмо: лінгво-культурологічний підхід : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 221 с.
10. Смирнова Н.В. Академическая грамотность и письмо в вузе: от теории к практике. *Высшее образование в России*, 2015. № 6, С. 58–62.
11. Смирнова Н.В. Академическая грамотность как фактор иноязычной профессиональной подготовки. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 2017. № 1. С. 140–147.
12. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: методичні рекомендації та програма курсу. Київ, 2016. 61 с.
13. Academic Literacy: a Statement of Competences Expected of Students Entering California Public Colleges and Universities. URL: <http://www.universityofcalifornia.edu/senate/reports/acadlit.pdf>.
14. Academic Writing Skills: Student's book / Chin P., Koisumi Y., Reid S., Wray S., Yamasaki Y. Cambridge University Press, 2012. 122 p.
15. T. Bretag (ed.), Handbook of Academic Integrity, 2016. DOI 10.1007/978-981-287-098-8_3. Chapter 5.
16. Baynham M. Literacy practices. London : Longman, 1995. 230 p.
17. Ballard B., Clanchy J. Literacy in the university: An Anthropological approach in Taylor G., Ballard, B., Beasley V., Bock H.K., Clanchy J., Nightingale P. (eds) Literacy by degrees, Milton Keynes: Society for research in higher education and open university press, 1998. P. 88–102.
18. Bourdieu P., Passeron J., De Saint Martin. Academic discourse: Linguistic misunderstanding and professorial power. Stanford : Stanford University Press, 1994. 144 p.
19. Green B. The new literacy challenge / Literacy Learning : Secondary Thoughts. Vol. 7. № 1, 1999. P. 36–46.
20. Hyland K., Hamp-Lyons L. EAP: issues and directions. *J. of English for Academic Purposes*, 2002. Vol. 1 (1). P. 1–12.

Fentsyk O. The formation of academic literacy of applicants of higher education in the process of professional training

The article has been devoted to the problem of formation of academic literacy. The author of scientific research, using such research methods as analysis, comparison, generalization, pedagogical observation, survey – has substantiated the sense of the concept of academic literacy and determined the didactic conditions for the formation of academic literacy.

“Academic literacy” has been considered by the author as the level of mastering the system of knowledge, formed skills, abilities and methods of activity that determine a person’s ability to productive academic discourse. Academic discourse is been defined as the communicative interaction of members of the academic community in order to present scientific ideas, exchange of educational, scientific information in oral and written forms.

The author of the article has pointed out that it is important to create a comprehensive system for the development of academic literacy. It has been determined that the key component of academic literacy students is an academic writing. In order to form the ability to critically evaluate, select and organize information from different sources, to put forward and substantiate their own ideas in a structured, logically ordered scientific text, to use different models and technologies of academic writing during working with the text, it is necessary in curricula at different levels (bachelor’s, master’s, educational and scientific) institutions of higher education to include a set of disciplines aimed at the formation and development of academic literacy.

The author has argued that the effectiveness of the process of formation of academic literacy depends on the introduction of didactic conditions in the educational process, which includes: a systematic, comprehensive approach to the formation and development of academic literacy at all stages of education; activation of motivational motives for the formation of academic literacy of students; creating an educational and reflective environment of academic integrity; improving the content of professional training: well-thought-out systematic, comprehensive work on the formation of academic literacy at higher educational establishments at different levels of higher education; well-thought organization of classroom, extracurricular, independent research activities of future professionals, the creation of consulting centers, where students are assisted in writing academic texts.

Key words: *professional training, academic integrity, academic literacy, academic discourse, academic writing.*

УДК 371.14

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.44>**О. В. Хаустова**

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»
Запорізької обласної ради

ЗАКОНИ ПЕДАГОГІКИ ТВОРЧОСТІ ЯК ОСНОВА АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено висвітленню шляхів застосування законів педагогіки творчості в системі післядипломної педагогічної освіти з метою активізації професійно-творчого розвитку вчителя. Так, закон педагогічної розвиваючої взаємодії передбачає встановлення пріоритету організації в умовах післядипломної освіти такої взаємодії на заняттях, яка сприяє самопізнанню й самокорекції, рефлексії й саморозвитку, відбувається в умовах взаємозбагачення професійним досвідом зі своїми колегами та пошуку нових рішень педагогічних ситуацій.

Другий закон – закон фасилітаційного режиму педагогічного впливу спрямовує діяльність викладачів на забезпечення почуття успіху, актуалізацію потреби у самовдосконаленні, підтримку педагога, спрямування його на самопізнання й саморозвиток, підтримку творчих потенціалів особистості в атмосфері щирості й відкритості викладача, «педагогічного оптимізму»; розуміння емоцій. Позитивна послідовна підтримка інтелектуальних і творчих процесів у післядипломному освітньому процесі, постійне заохочення, пробудження позитивних емоцій засобами емоційного навіювання, застосування музики, фізичних вправ дозволяють забезпечити найсприятливіші умови для професійно-творчого розвитку.

Відповідно до третього закону (закону взаємозумовленості розвитку суб'єктів педагогічного процесу) особливою актуальністю набуває проблема стимулювання творчості викладачів у системі післядипломної освіти, упровадження методів активізації творчого пошуку, креативних методів навчання, упровадження сучасних педагогічних технологій (технологій творчого розвитку особистості, критичного мислення, інтерактивних, ігрових тощо), навчання викладачів на тренінгах професійно-творчого розвитку, співтворчість викладачів і здобувачів післядипломної педагогічної освіти.

Четвертий закон (закон неперервної творчої реалізації та самореалізації особистості) свідчить про актуальність творчих завдань, які використовуються викладачем для професійного розвитку педагогів, необхідність встановлення зв'язку цих завдань з їхнім життям і досвідом (як професійним, так і особистісним).

Урахування всіх чотирьох законів творчості у процесі проектування післядипломного освітнього процесу є запорукою успіху в сприянні педагогам у їх професійно-творчому розвитку.

Ключові слова: педагогіка творчості, професійно-творчий розвиток, післядипломна педагогічна освіта, фасилітація, взаємодія, самореалізація.

Постановка проблеми. Сьогоднішня сповнена глобальних змін у природній, соціальній, інформаційній сферах життєдіяльності людини та створює численні виклики, які спонукають професіоналів до активної участі в інноваційних перетвореннях, а творча діяльність стає запорукою виживання людства. Система освіти лише за умови кардинальних реформ може забезпечити потреби суспільства у розвитку людини, здатної до творчих здійснень у різних сферах життєдіяльності. Умовою успіху відповідних реформ, джерелом потенційного розвитку держави й суспільства є професійно-творчий розвиток вчителя, фасилітація якого є об'єктивною необхідністю в післядипломній педагогічній освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження професійно-творчого розвитку вчителя спираються на філософські,

психологічні й педагогічні праці в галузі творчості (Л.С. Виготського, О.М. Лука, В.О. Моляко, Я.О. Пономаренко, В.В. Рибалки), формування творчих здібностей (В.О. Сухомлинського, О.В. Киричук, О.М. Матюшкіна), педагогічної майстерності й творчості вчителя (І.А. Зязюна, Н. Тарасевич, Т.І. Сущенко, С.О. Сисоевої), різноманітні аспекти вдосконалення умов професійного і творчого розвитку особистості вчителя в умовах післядипломної освіти (В.В. Олійник, О.М. Отич, М.О. Кириченко, В.А. Семиченко).

Аналіз феномену творчості, проведений у роботах Н.В. Гузій, В.О. Моляко, С.О. Сисоевої, показав його єдність з особистісними характеристиками педагога, пошуком нестандартних рішень у реалізації завдань освітнього процесу, потребою у новизні, розвитком його креативного потенціалу.

Л.Л. Хоружа пов'язує професійний і творчий розвиток педагогів, підкреслює значення акмеологічної позиції, самопізнання, загальнолюдських цінностей, дотримання принципів і норм академічної етики, творчості й відповідальності, потреби у саморозвитку. Саме таке поєднання уможливило розвиток поведінкових, особистісних і когнітивних якостей педагога, ефективну його самореалізацію у професійній діяльності, досягнення в ній власної акме-позиції [1, с. 56].

Невід'ємним є зв'язок професіоналізму та творчості у працях А.К. Маркової, яка наголошує, що професіоналом можна назвати працівника, який, окрім результативності, продуктивності, педагогічної майстерності, поєднання кількох видів професійної компетентності, опанування нормами, цінностями професії, володіє такими творчими характеристиками як прагнення до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, збагачує досвід професії своїм творчим оригінальним внеском, є активним суб'єктом високо професійної діяльності [2, с. 276].

Творчість у самотворенні як супутник професійного розвитку висвітлюється у працях А.А. Деркача. Він виокремив параметри активності у праці, які свідчать про те, що людина є суб'єктом професійного розвитку: активна орієнтація (у новій ситуації, у новому матеріалі); усвідомлення (структури своєї діяльності, якостей особистості, етапів життєвого шляху та іншого); ініціатива, планування, передбачення; прагнення до саморегуляції діяльності; усвідомлене позбавлення від протиріч у власному розвитку; постійна готовність до саморозвитку, самооновлення; прагнення до самореалізації, творчості в самотворенні; інтеграція свого професійного шляху, структурування власного професійного досвіду, вміння бачити його у перспективі, усвідомлювати «уроки» свого досвіду, вчитися на досвіді інших [3].

Професійно-творчий розвиток є багатовекторним, багатоаспектним процесом, який відбувається у різних площинах. Його вивчення потребує розгляду різних характеристик творчого розвитку особистості вчителя, стимулювання його творчої діяльності у професійній сфері, створення умов активізації творчості в процесі навчання у післядипломний період, творчості викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. Втім традиційно система післядипломної освіти є знаннево-орієнтованою, репродуктивною, її переорієнтація на недирективний, особистісно-орієнтований підхід, що сприяє творчому розвитку вчителя, є об'єктивною необхідністю. Тому особливої актуальності набуває вивчення законів педагогіки творчості як основи активізації професійно-творчого розвитку вчителя у системі післядипломної освіти, якому і присвячена ця стаття.

Метою статті є вивчення можливостей застосування законів педагогіки творчості у системі післядипломної освіти для активізації професійно-творчого розвитку вчителя.

Виклад основного матеріалу. Активізація професійно-творчого розвитку вчителя у післядипломному освітньому процесі має спиратися на педагогічні закони, зокрема закони педагогічної творчості. Такими є закон педагогічної розвиваючої взаємодії, закон фасилітаційного режиму педагогічного впливу, закон взаємозумовленості розвитку суб'єктів педагогічного процесу, закон неперервної творчої реалізації та самореалізації особистості.

Якщо звернутися до інтерпретації сутності цих законів відповідно до умов післядипломної освіти, то закон педагогічної розвиваючої взаємодії наголошує на необхідності організації взаємодії здобувачів освіти між собою, з викладачами, із суб'єктами віртуального освітнього простору в процесі вирішення творчих завдань педагогічної теорії й практики. Така взаємодія має сприяти глибокому і повноцінному розкриттю особистості, її суб'єктивного досвіду, потреб, цінностей, які стануть основою для подальшого розвитку й самореалізації вчителя.

У сучасних умовах пріоритетними напрямками підготовки в системі післядипломної освіти є опанування інноваційними технологіями навчання й виховання, втім слід враховувати, що відповідно до закону педагогічної розвиваючої взаємодії більше уваги необхідно приділити розвитку суб'єктивних особистісних якостей, творчих властивостей, здібностей особистості. На цьому наголошує особистісно-орієнтований підхід у післядипломній освіті.

Опанування педагогічними знаннями і вміннями не може стати повноцінною заміною розвитку професійно-значущих, творчих якостей особистості, без яких застосування набутих педагогічних знань і вмінь є малоефективним. Тому педагогічна розвиваюча взаємодія в післядипломному освітньому процесі, організація педагогічного спілкування і спільної діяльності має бути спрямована на самопізнання, стимулювання потреби у самореалізації своїх задатків, здібностей, у саморозвитку, самокорекції; визначення й урахування особистісних потреб, інтересів; рефлексію власного педагогічного досвіду та взаємозбагачення досвідом вирішення складних педагогічних задач.

Саме у взаємодії особистість пізнає саму себе, дозволяє виявитися якостям і здібностям іншої людини, розвиває діалогічні вміння на основі взаємоповаги і взаєморозуміння, рівності у спілкуванні та партнерстві; активізує власні творчі здібності і вміння, виявляє творчі якості, активізує процес формування ціннісних орієнтацій і професійного досвіду. Опанування оригінальними техноло-

гіями розвитку інтуїції, уяви, прикладної фантазії (А. Озборн, Д. Скотт) у процесі взаємодії дозволяє розкривати творчий потенціал особистості, її здібності до самоорганізації.

Застосування групових проєктних, тренінгових, інтерактивних технологій, технології розвитку критичного мислення у післядипломній педагогічній освіті сприяє активізації взаємодії усіх її суб'єктів, розвитку в них професійних компетентностей, творчих навичок; вдосконаленню комунікативних умінь, опануванню інноваційними педагогічними технологіями.

Другим законом є закон фасилітаційного режиму педагогічного впливу, який в умовах післядипломної педагогічної освіти акцентує увагу на стимулюванні творчої активності та подоланні психологічних бар'єрів творчості здобувачів освіти. Особистісна орієнтація освітнього процесу в системі післядипломної освіти, її спрямованість на розвиток потенціалів особистості має спиратися на результати пошуків способів здійснення фасилітації професійно-творчого розвитку вчителя.

У перекладі з англійської мови "to facilitate" означає «полегшувати», «сприяти», «створювати сприятливі умови». Фасилітація передбачає відмову від директивного впливу на здобувача післядипломної освіти, застосування методів гуманістичної парадигми.

Фундатором фасилітаційного напрямку у педагогіці і психології є К. Роджерс, наукові висновки якого дозволяють поглибити розуміння сутності фасилітаційного режиму педагогічного впливу. Спираючись на розробки К. Роджерса, можна виокремити основні настанови вчителя-фасилітатора, якими є емпатія, конгруентність і безумовне позитивне ставлення до дитини («педагогічний оптимізм») [4, с. 88–89].

Український педагогічний словник вказує, що фасилітація є специфічним різновидом спілкування, який передбачає полегшення взаємодії у процесі спільної діяльності учасників освітнього процесу; способом ненав'язливої допомоги групі чи окремій людині у пошуку способів виявлення і розв'язання проблем, налагодженні комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності [5, с. 311].

Фасилітаційний режим педагогічного впливу у післядипломному освітньому процесі має за мету перевести здобувачів освіти на позицію суб'єктів педагогічної творчості, підтримати їх у стані професійно-творчого саморозвитку, активізувати наявний творчий, духовний, професійний потенціали педагогів; сприяти вияву творчості, активності, налагодженню духовної взаємодії суб'єктів. Фасилітативна модель спілкування, яка упродовжується в післядипломній освіті викладачами, переймається і засвоюється її учасниками, змінюючи характер їх взаємодії з учнями.

Узагальнюючи висновки вчених щодо сутності фасилітаційної взаємодії, ми можемо визначити суттєві її характеристики, які є важливими для організації фасилітаційного режиму педагогічного впливу у післядипломній освіті:

1) сприяння самостійності, підтримка й супроводження тих, хто навчається [6, с. 47];

2) визнання унікальної неповторності кожної особистості, орієнтація на усвідомлений вибір, актуалізація життєвих ресурсів, здатності до творчої адаптації, самозміни, розвитку, підвищення рівня внутрішньої свободи, усунення негативних дефіцитарних станів і перехід до особистісного зростання [7, с. 142];

3) спрямування на ненасилля, довіру, взаєморозуміння, співпереживання, взаємодопомогу [8, с. 23];

4) глибоке розуміння емоційного стану суб'єкта освіти та вплив на нього; створення суб'єкт-суб'єктних відносин взаємоприйняття, взаємоповаги, співпереживання, толерантності, надання допомоги, сприяння; духовно-моральне розкриття особистісних потенціалів для процесів самореалізації; спрямування суб'єкта на розкриття власних творчих здібностей, на адекватну, гнучку поведінку [9, с. 48];

5) спрямування творчої діяльності педагогів на розроблення оригінальної освітньої практики [10, с. 72];

6) допомога педагогу у самозмінюванні та особистісно-професійному зростанні;

7) забезпечення переживання успіху, опора на внутрішні особистісні ресурси, позитивні характеристики особистості [11, с. 101];

8) відкритість у виявленні своїх думок і почуттів, вияв поваги та толерантності, емпатійного розуміння, стимулювання саморозвитку, створення сприятливих передумов для реалізації внутрішніх сил кожної особистості [12, с. 104];

9) долучення суб'єктів освіти у спільне орієнтування в освітньому процесі; розділення з ними функцій управління [13, с. 13];

10) сприяння суб'єкту освіти в усвідомленні себе як самоцінності, в саморозвитку, особистісному зростанні, розкритті здібностей, актуалізації гуманістичних ціннісних ставлень шляхом організації гуманістичного діалогічного спілкування, створення атмосфери безумовного прийняття, розуміння, довіри [14, с. 8];

11) духовно-ціннісна взаємодія суб'єктів спілкування, яка змінює характер стосунків, активізує механізми «зараження», навіювання на основі збагачення духовних характеристик, морального самовдосконалення, активізації ціннісно-сислової сфери особистості, актуалізації особистісного саморозвитку усіх суб'єктів освітнього процесу [15, с. 11];

12) створення творчого освітнього середовища, атмосфери колективного пошуку, застосування технологій співробітництва (синергії) [16, с. 83].

Ефективність впровадження рольової позиції «фасилітатора» у системі післядипломної педагогічної освіти доведено у дослідженнях Р. Димухаметова, який визначив провідними у фасилітаційному режимі закладу післядипломної освіти опору на свободу особистості, потребу людини в самореалізації, індивідуальність особистості, допомогу в особистісному зростанні, розвиток суб'єктного досвіду, довіру та віру в «Людину» [16, с. 83].

На нашу думку, доречним у післядипломній освіті стає впровадження результатів досліджень нейродидактики Г. Прайса, Г. Фрідріха, М. Шпітцера, які підкреслюють, що психологічні загрози, стреси затримують інтелектуальні та креативні процеси. Відповідно до їх висновків суб'єктам освіти, післядипломної зокрема, необхідна позитивна послідовна підтримка інтелектуальних і творчих процесів під час навчання, постійне заохочення, пробудження позитивних емоцій засобами емоційного навіювання, застосування музики, фізичних вправ, які дозволяють вивільнити дофамін, що розблоковує розумові процеси у мозку.

Стає очевидним, що впровадження фасилітаційного режиму у системі післядипломної педагогічної освіти є актуальним завданням, яке вимагає зміни рольової позиції викладачів на позицію «фасилітатора», запровадження системи стосунків «надихаючого», «підтримуючого» типу, що має позитивно вплинути на професійно-творчий розвиток вчителів.

Третій закон (закон взаємозумовленості розвитку суб'єктів педагогічного процесу) передбачає урахування у післядипломному освітньому процесі концептуальних положень теорії творчості. Серед цих положень слід зазначити положення про те, що внаслідок творчості формується людина-митець, реалізуються й розвиваються творчі можливості, потенціали; у процесі творчості людина виступає не тільки як суб'єкт пізнання, а й як творець самої себе, своєї творчої сутності. Активізація творчої діяльності вчителя як здобувача післядипломної освіти дозволяє впливати на розвиток його творчого потенціалу, формуючи творчого вчителя.

Суб'єктами післядипломного освітнього процесу виступають вчителі як здобувачі освіти та викладачі. Відповідно до цього закону творчість одного з учасників взаємодії істотно впливає як на нього самого, так і на всіх інших. Тому особливої актуальності набуває проблема стимулювання творчості викладачів у системі післядипломної освіти, впровадження методів активізації творчого пошуку, креативних методів навчання, впровадження сучасних педагогічних технологій (технологій творчого розвитку особистості, критичного мислення, інтерактивних, ігрових тощо),

навчання викладачів на тренінгах професійно-творчого розвитку.

У наукових дослідженнях С.О. Сисоевої доведено, що реалізація вчителем технологій творчого розвитку учнів сприяє творчому розвитку самого вчителя. На її думку, до провідних технологій творчого розвитку відносяться такі технології: вибору пріоритетних цілей особистісного, інтелектуального, професійного розвитку; мотивації досягнень та успіху; проектування; управління і самоуправління; самовдосконалення; партнерської взаємодії; діалогу; свободи вибору; моделювання діяльності, креативного змісту навчального матеріалу.

Перед викладачами системи післядипломної педагогічної освіти постає завдання створення умов для творчого опанування вчителями сучасними психолого-педагогічними, філософськими основами педагогічної діяльності й творчості; новаторського вирішення вчителем актуальних завдань педагогічної практики на основі сучасних знань.

Згідно четвертого закону педагогіки творчості (закону неперервної творчої реалізації та самореалізації особистості), який базується на концепції життєтворчості людини, слід враховувати, що творчі можливості особистості реалізуються в процесі її життя, у самореалізації як засобі самоствердження, самовираження й саморозвитку. У післядипломному освітньому процесі ці концептуальні положення теорії творчості мають зумовлювати створення взаємозв'язків репродуктивної та продуктивної творчості; зв'язки творчої діяльності з педагогічним і життєвим досвідом вчителя, досвідом його дитячих років і досвідом професійної діяльності для повного виявлення сутності педагога як творця. Актуальною є побудова навчальних завдань на основі аналізу професійних і життєвих потреб, проблем, досвіду самих вчителів; творчість здобувачів освіти та викладачів післядипломної освіти у формулюванні й виборі навчальних завдань.

Відповідно до цього закону педагогіки творчості професійне життя вчителя є частиною його великого життя, черпає в ньому натхнення, є відповіддю на потреби вчителя, враховує загальні цілі, смисли, цінності особистості, відображає його спрямованість, досвід, є пов'язаним з іншими сферами життєдіяльності. Тому зв'язок творчого розвитку вчителя як професіонала залежить від творчого ставлення до вирішення інших життєвих проблем, від особистісного розвитку, сприяння життєвій самореалізації людини, яка має бути предметом тренінгових занять у системі післядипломної педагогічної освіти.

Висновки і пропозиції. Професійно-творчий розвиток вчителя підпорядковується законам педагогіки творчості, і в системі післядипломної педагогічної освіти мають бути створені умови

для їх врахування під час планування та організації освітнього процесу. Актуальним стає створення умов для налагодження взаємодії усіх суб'єктів післядипломної освіти у процесі вирішення професійних завдань творчим шляхом в умовах застосування технології розвитку критичного мислення, формування творчої особистості, тренінгових, проєктних, інтерактивних технологій.

Великої ваги набуває фасилітаційний вплив у післядипломному освітньому процесі, який передбачає спрямування діяльності викладачів на забезпечення почуття успіху, актуалізації потреби у самовдосконаленні, підтримку педагога, спрямування його на самопізнання й саморозвиток, підтримку творчих потенціалів особистості в атмосфері щирості й відкритості викладача, «педагогічного оптимізму»; розуміння емоцій і використання навіювання.

Професійно-творчому розвитку сприяє співтворчість викладачів і здобувачів післядипломної педагогічної освіти, зв'язок творчих завдань для професійного розвитку педагогів з їхнім життям і досвідом (як професійним, так і особистісним).

Список використаної літератури:

1. Хоружа Л.Л. Інваріантність та варіативність професійної діяльності викладача вищої школи в епоху змін // Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія / керівн. авт. кол. Н.В. Гузій; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 516 с.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. М. : Международный центр «Знание», 1996. 308 с.
3. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина. М. : РАГС, 1993. 23 с.
4. Роджерс К. Межличностные отношения в фасилитации учения. Перевод с английского В. Воробьева. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://altruism.ru/sengine.cgi/5/7/8/2/4>.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. К. : Либідь, 1997. 374 с.
6. Койчева Т.І. Підготовка майбутніх вчителів гуманітарних спеціальностей як тьюторів для системи дистанційної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.І. Койчева, Одеса, 2004. 20 с.
7. Кондрашихіна О.О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.О. Кондрашихіна, К., 2004. 190 с.
8. Гельбак А.М. Розвиток комунікативних навичок підлітків засобами фасилітаційного впливу : дис. канд. пед. наук, 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А.М. Гельбак. К., 2010. 186 с.
9. Коломійченко С.Ю. Підготовка майбутнього вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах до організації фасилітаційного спілкування з учнями : дис. канд. пед. наук, спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.Ю. Коломійченко. Харків, 2010. 190 с.
10. Сорочан Т.М. Розвиток професіоналізму керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної освіти : дис. д-ра педагогічних наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.М. Сорочан. Луганськ, 2005. 296 с.
11. Авдєєва І.М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи : [навчальний посібник] / І.М. Авдєєва, І.М. Мельникова. К. : ВД «Професіонал», 2007. 304 с.
12. Фісун О.В. Формування фасилітуючої позиції вчителя у системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу / О.В. Фісун // Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. 2010. Вип. 36. С. 20–27.
13. Нестеренко В.В. Підготовка майбутніх педагогів до виховання у дошкільників навичок здорового способу життя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.В. Нестеренко. Одеса, 2003. 20 с.
14. Галіцан О.А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх вчителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти», О.А. Галіцан, Одеса, 2010, 21 с.
15. Врублевская Е.Г. Педагогические условия развития у педагога способности к фасилитирующему общению в процессе его профессиональной деятельности (на материале учереждений дополнительного образования детей) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.01 («Общая педагогика») / Е.Г. Врублевская. Хабаровск, 2001. 21 с.
16. Димухаметов Р.С. Обновление научных основ педагогики повышения квалификации: принцип фасилитации : [монография] / Р.С. Димухаметов. Алматы : МОиН РК, РИПКСО, Центр пед. исследований РИПКС, 2001. 115 с.

Khaustova O. Laws of pedagogy of creativity as a basis of activation of teacher's professional and creative development in the system of postgraduate pedagogical education

The article is devoted to the elucidation the ways of application of the pedagogical laws of creativity in the postgraduate pedagogical education system in order to intensify the professional and creative development of teachers. Thus, the law of pedagogical developmental interaction provides for the establishment of priority in the organization of postgraduate education such as interaction in the classroom, which promotes self-knowledge and self-correction, reflection and self-development, occurs in terms of mutual enrichment of professional experience with colleagues and finding new solutions to pedagogical situations.

The second law – the law of the facilitation regime of pedagogical influence – directs the activities of teachers to ensure a sense of success, actualization of the need for self-improvement, support the teacher, the focus on self-knowledge and self-development, support of creative potential in the atmosphere of sincerity and openness; understanding emotions. Positive consistent support of intellectual and creative processes in the postgraduate educational process, constant encouragement, awakening of positive emotions by means of emotional suggestion, using of music, physical exercises allow to provide the most favorable conditions for professional and creative development.

According to the third law, the law of interdependent development of pedagogical process subjects, the problems of teachers creativity stimulation in postgraduate system education, introduction of methods of activization of creative search, creative teaching methods, co-creation of teachers and applicants for postgraduate pedagogical education, introduction of modern pedagogical technologies, such as creative development of personality, critical thinking, interactive, games, acquires special urgency.

The fourth law, the law of continuous creative realization and self-realization of the individual, testifies to the relevance of creative tasks used by the teacher for professional development of teachers, the need to connect these tasks with their lives and experiences (both professional and personal).

Taking into account all four laws of creativity in the process of designing the postgraduate educational process is the key to success in assisting teachers in their professional and creative development.

Key words: *pedagogy of creativity, professional and creative development, postgraduate pedagogical education, facilitation, interaction, self-realization.*

В. В. Хоменко

науковий співробітник

ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України

КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧА ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ОТГ

У статті проаналізовані основні проблеми, які існують у взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю регіону через консультативно-дорадчі органи. Визначено основні напрями діалогу на регіональному рівні з метою налагодження партнерських відносин в органах місцевого самоврядування з громадськістю.

Було досліджено удосконалення нормативно-методичних і комунікаційних забезпечень реформ місцевого самоврядування на основі застосування ефективних інструментів соціального діалогу у процесі об'єднання та розвитку реформованих громад, включення громадськості у цей процес і посилення відповідальності мешканців за стан справ і якість життя у громаді.

Під час дослідження вивчалися як об'єктивні, так і суб'єктивні джерела (результати анкетування експертів, матеріали ЗМІ, індивідуальні інтерв'ю). При цьому в ході анкетування окремо з'ясовувалася думка представників органів місцевої влади і представників громадськості щодо досліджуваних питань. Громадська участь вивчалася на всіх основних етапах розвитку об'єднаних громад. Ці процеси було умовно розділено на 20 етапів: 10 на стадії об'єднання, 10 – на стадії розвитку ОТГ.

На кожному із цих етапів у ході дослідження вивчалися можливі форми участі громадськості. На основі оцінок громадської участі, зроблених експертами на кожному етапі об'єднання і розвитку кожної з досліджуваних ОТГ, сформовано їх рейтинг за ознакою рівня громадської участі. Дослідження та обробка результатів здійснювалися на основі спеціально розробленої методики міжрегіонального дослідження залучення мешканців до процесів об'єднання та розвитку територіальних громад.

Одним із найважливіших завдань консультативно-дорадчих органів нині є сприяння розвитку громадської ініціативи, яка може набувати таких форм: касаційні законодавчі ініціативи, які стосуються щойно ухваленого нормативно-правового акту і є реакцією на урядову політику; превентивні законодавчі ініціативи, суть яких зводиться до впливу на процес ухвалення нормативно-правових актів на етапі їх розроблення; альтернативні законодавчі ініціативи, здатні запобігати політичним крокам влади або бути реакцією на них.

Ключові слова: дорадництво, органи місцевого самоврядування, консультативно-дорадчий орган.

Постановка проблеми. Під консультативно-дорадчим органом здебільшого розуміють колегіальну установу чи орган, які створені при органі публічної влади на постійній чи тимчасовій основі з метою забезпечення участі громадян в управлінні державними та суспільними справами шляхом проведення консультацій з громадськістю, попереднього обговорення питань, віднесених до компетенції органу публічної влади та здійснення громадського контролю за його діяльністю.

Консультативно-дорадчі органи починають займати все помітніше місце у процесі прийняття нормативно-правових актів у демократичних державах світу. Нині при органах публічної влади створено низку консультативно-дорадчих органів, які мають різний статус, кількісний склад, порядок створення і діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми взаємодії органів влади і громади перебувають у полі зору багатьох дослідників. Зокрема, дослідженню питань взаємодії держави та громадянського суспільства присвячені роботи С.О. Телешуна, О.Г. Пухкала, С.В. Ситник,

І.В. Рейтеровича. Стан та проблеми діалогової комунікації між органами державної влади та громадськістю в українському суспільстві розглядає О.М. Крутій [3]; ефективність діяльності консультативно-дорадчих органів досліджують В.В. Латишева, А.В. Волошина, Ю.Ж. Шайгородський; сутність та механізми громадського контролю – А.І. Буханевич, А.С. Крупник [4]. Крім того, вивченням питань ефективності проведення консультацій з громадськістю займаються такі аналітичні установи як Центр політичних студій та аналітики, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український незалежний центр політичних досліджень та інші.

Метою статті є вивчення існуючого стану функціонування освітніх консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування та розробка і теоретичне обґрунтування моделі ефективних взаємовідносин освітніх консультативно-дорадчих структур з органами місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Правовою основою утворення та діяльності консультатив-

но-дорадчих органів є Конституція України, закони та інші нормативно-правові акти. Статус консультативно-дорадчого органу, його повноваження, основні напрями і форми діяльності визначаються положенням про конкретний орган чи спеціальним актом відповідного державного органу (постановою, розпорядженням, наказом).

Термін «дорадництво» тлумачать як «той, хто має право лише обговорювати питання, а не вирішувати його». Слово «орган» означає «організацію або установу, яка виконує певні функції у галузі державного управління». Загалом етимологічні ознаки, які розкривають зміст поняття консультативно-дорадчого органу, чітко відображено в наукових і нормативно-правових підходах до його визначення. Зарубіжні науковці В. Брайт і Н. Боржевеллі кореспондують консультативно-дорадчі органи з утвореннями за участі представників громадськості, які мають внутрішню формалізовану структуру, за якими державні органи закріплюють певні повноваження і з якими консультуються з питань прийняття та виконання державних рішень [5, с. 6]. У Кодексі кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень цей термін визначено так: «Робоча група або комітет, у яких неурядові організації формують експертну групу разом з іншими зацікавленими сторонами й органами державної влади з метою розроблення рекомендацій стосовно перегляду політики» [6, с. 15].

Одним із повноважень виконавчих органів об'єднаних територіальних громад є забезпечення управління закладами дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти. Одним зі значних управлінських повноважень, які отримали органи місцевого самоврядування ОТГ, є право на формування власної ефективної системи забезпечення освітніми послугами населення своєї громади. З урахуванням соціальної значимості сектору освіти і домінуючого обсягу видаткової частини бюджету ОТГ на її утримання це завдання може бути основним і найбільш актуальним для органів влади ОТГ.

Найбільш імовірним ризиком втрати вигоди від створення органу адміністративного обслуговування освіти є поширений намір керівництва ОТГ зробити технічне дублювання старих моделей управління мережею закладів освіти у системі РДА. Важливим елементом створення ефективної системи адміністративного обслуговування освіти ОТГ є максимальне делегування адміністративних і навчально-методичних повноважень на рівень навчального процесу (закладів освіти) у поєднанні з належним управлінням всередині самого закладу та забезпеченням якості освіти. Такого роду децентралізація системи освіти ОТГ дозволить уникнути формування малоефективної і витратної для бюджету виконавчого комітету ОТГ структури.

Рішення ОТГ щодо моделі адміністративного обслуговування освітою має базуватися на реалізації прямих функцій сектору освіти. Акцентування прямих функцій означає, що такого роду завдання як фінансове обслуговування, послуги матеріально-технічного утримання приміщень закладів освіти може бути винесено у формат профільних комунальних служб, заснованих виконавчим комітетом ОТГ.

Кожна ОТГ обирає для себе найбільш ефективну модель функціонування освітньої мережі. Першим кроком на цьому шляху має бути аналіз ситуації і потреб для забезпечення якісних освітніх послуг. Відповідальним за вибір моделі управління та здійснення моніторингу є виконавчий комітет ОТГ, який у співпраці з департаментом ОДА повинен оцінити стан галузі. Результатом моніторингу має бути база даних основних показників, які характеризують сферу освіти. До таких показників варто віднести:

- 1) дані про заклади освіти;
- 2) дані про учнівський контингент (демографічні показники);
- 3) дані про педагогічних і технічних працівників;
- 4) дані про підвезення учнів до закладів освіти;
- 5) бюджетні дані (попередні й поточні витрати закладів освіти);
- 6) дані про інфраструктуру.

Створення об'єднаних територіальних громад у сільських районах вперше в новій історії державного управління в Україні створило умови, коли всі управлінські та фінансові повноваження зосереджені в єдиному органі місцевого самоврядування. Таким чином з'явилася реальна можливість оптимізації мереж закладів освіти для подолання численних проблем, які накопичилися в секторі освіти через велику кількість малокомплектних і одночасно високозатратних закладів освіти в сільських місцевостях України.

Рішення проблеми раціонального витрачання бюджетних коштів на утримання закладів освіти громад не повинно відволікати місцеву владу від розуміння, що одним з головних критеріїв ефективності управління мережею освітніх закладів ОТГ є надання якісних освітніх послуг. Тому органи управління освітою ОТГ повинні спільно з Департаментами освіти і науки ОДА, методистами регіональних інститутів післядипломної педагогічної освіти постійно вдосконалювати методику об'єктивного оцінювання якості освіти в сільських закладах освіти.

Управлінню освітою ОТГ необхідно забезпечити незалежний від керівництва закладу освіти проміжний контроль, який сприятиме виявленню недоліків на всіх етапах навчання. Це допоможе здійснити превентивні заходи у напрямі покращення навчального процесу. Базовими показниками для проведення оцінки якості освіти є:

- 1) відвідуваність закладу освіти;
- 2) середній рівень річних підсумкових оцінок;
- 3) показник результатів зовнішнього незалежного оцінювання;
- 4) сучасне освітнє середовище.

Окрім базових показників, можна використовувати підготовку та участь дітей в олімпіадах, творчих змаганнях (рівня ОТГ, району, області), кількість призових місць; підготовку та участь дітей. Універсальним інструментом вимірювання якості освіти може бути узагальнений аналіз збігу результатів оцінок у закладах освіти і ЗНО. Обов'язок моніторингу змін в якості освіти після надання автономії та контролю за дотриманням загальнодержавних стандартів в освіті покладається на управління освітою ОТГ [8].

До повноважень ради ОТГ у межах затверджених нею структури і штатів належить створення відділів, управлінь або інших виконавчих органів для здійснення повноважень, що є у віданні виконавчого комітету ради ОТГ. Для формування та збалансованої освітньої галузі ОТГ має створити власну систему менеджменту освіти. Залежно від наявного стану кількості закладів освіти, їх географічного розташування система менеджменту освіти ОТГ може мати різні структурні форми та відповідні назви (управління, відділи, сектори, уповноважена особа тощо), штат працівників.

З метою забезпечення єдиного підходу до формування структурних підрозділів освіти місцевих виконавчих органів об'єднаних територіальних громад Міністерством освіти і науки України були запропоновані рекомендації із розроблення положення про структурний підрозділ освіти виконавчого органу об'єднаної територіальної громади. Враховуючи державне значення реформування методичної служби та партнерську співпрацю з органами освіти у громадах, 29 липня 2020 року КМУ прийняв Постанову № 672 «Деякі питання професійного розвитку педагогічних працівників» і затвердив Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників.

Згідно з Положенням основними завданнями центрів є сприяння професійному розвитку педагогічних працівників, забезпечення їхньої психологічної підтримки та консультування із широкого кола питань, пов'язаних з освітнім процесом. Центри мають узагальнювати та поширювати інформацію про можливості професійного розвитку освітян: програми підвищення кваліфікації, вебресурси та інші інструменти, які можуть стати у нагоді для їхнього професійного зростання. Вони мають також координувати діяльність професійних спільнот педагогів і надавати психологічну підтримку педпрацівникам.

Центри орієнтовані на консультування, зокрема, за такими напрямками:

- 1) планування та визначення траєкторії професійного розвитку;
- 2) проведення супервізії;
- 3) впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного та інклюзивного підходів у навчанні;
- 4) застосування нових освітніх технологій;
- 5) організація освітнього процесу за різними формами, зокрема з використанням технологій дистанційного навчання.

Штатний розпис центру передбачає такі посади: директор, консультант, психолог, бухгалтер, працівник з функціями обслуговування. Кількість посад визначається засновником. Згідно з Положенням центр утворюється органом місцевого самоврядування відповідно до законодавства з урахуванням потреб відповідної територіальної громади, тобто засновником може бути будь-яка місцева рада. За своїм статусом центр має бути юридичною особою – комунальною, бюджетною, неприбутковою установою і не може функціонувати як структурний підрозділ інших установ, закладів, організацій.

З метою ефективного управління методичною роботою в закладах освіти ОТГ та для координації навчально-методичного забезпечення їх діяльності може створюватися методична рада освітнього округу. Структура органу управління освітою формується залежно від потреб і можливостей громади. Це може бути окремий орган, у компетенції якого лише питання освіти, а може функціонувати як об'єднана структура [8]. Наприклад, управління освіти, молоді та спорту або в інших варіантах.

Орган управління може мати повну структуру (керівник, заступник, спеціалісти тощо) або ж функції з управління освітою виконуватиме спеціаліст, який є у штаті виконавчого комітету ОТГ. Виконавчий комітет ради ОТГ здійснює реєстрацію органу управління освітою ОТГ; відкриває рахунки в органах Державної казначейської служби; інформує департамент освіти і науки ОДА про назву та реквізити для подальшого інформування МОН і місцевої фіскальної служби; затверджує Положення про орган управління освітою ОТГ.

Так, структура відділу освіти *Теребовлянської міської ОТГ* (Тернопільська область) має такий вигляд:

- 1) начальник відділу – 1;
- 2) головний спеціаліст – 2;
- 3) спеціаліст I категорії – 1.

Теребовлянська об'єднана територіальна міська громада включає 26 населених пунктів (м. Теребовля та 25 сіл). У підпорядкуванні її відділу освіти перебувають 38 навчальних закладів. За час роботи відділу освіти було створено один опорний заклад (Теребовлянська ЗОШ I-III ст. № 1) з трьома філіями, а також закрито одну

малокомплектну школу (Заставецька ЗОШ I ступеня). Однак утримувати малокомплектну школу нерентабельно, тому після консультацій і обговорень з громадою і освітянами заклад освіти закрили. Труднощі нині є в питанні довозення учнів до опорного закладу, адже шкільний автобус уже тривалий час перебуває на ремонті.

Важливою проблемою, з якою зіткнувся відділ освіти Терехівської об'єднаної територіальної громади, є нерівномірний розподіл освітньої субвенції. У школах, де є невелика кількість учнів, освітня субвенція в надлишку, її перерозподіляють на премії. Натомість у школах, де кількість учнів більша, освітньої субвенції не вистачає. Представники відділу освіти вважають за доцільне надати усім закладам автономію і можливість самостійно розпоряджатися виділеними для них коштами освітньої субвенції. Однак це може призвести до того, що необхідно буде розширювати штат. Освіта дофінансовується також із місцевого бюджету. Зокрема, йдеться про харчування дітей, опалення тощо. Усі школи Терехівської об'єднаної територіальної громади укомплектовані комп'ютерними класами, які підключені до мережі Інтернет [8].

Розвадівська об'єднана територіальна громада (Львівська область) включає 6 населених пунктів. Управління освітою здійснює Центр господарського та фінансового забезпечення освіти і культури, у штаті якого передбачено такі посади: директор, головний бухгалтер, методист з питань освіти (2 штатні одиниці), методист з питань культури (1 штатна одиниця), економіст, бухгалтер (2 штатні одиниці), інженер, водій.

Освітня субвенція повністю покриває оплату праці педагогічних працівників. Крім цього, освіта дофінансовується з бюджету ОТГ у розмірі 3 млн грн. Ці кошти використовують для оплати праці технічних працівників, харчування дітей і на оплату комунальних послуг. У підпорядкуванні Розвадівської ОТГ є шість шкіл, з яких одна початкова (Надітицький ЗЗСО I ст.), дві I-II ступенів (Крупський ЗЗСО I-II ст., Веринський ЗЗСО I-II ст.) і дві школи I-III ст. (Розвадівський ЗЗСО I-III ст., Черницький ЗЗСО I-III ст.).

Фінансове обслуговування закладів освіти Розвадівської об'єднаної територіальної громади здійснює троє бухгалтерів. Нині на території ОТГ функціонує один опорний заклад (Розвадівський ЗЗСО I-III ст.), до якого шкільним автобусом, який є на балансі ОТГ, довозять учнів Веринського ЗЗСО I-II ст. У планах керівників освіти ОТГ – забезпечити довозення також і учнів Крупського ЗЗСО I-II ст. Керівництво Розвадівської ОТГ планує 3-поверхову добудову до існуючого закладу освіти у селі Черниця, зробивши його опорним закладом громади [8].

Висновки і пропозиції. Одним із найважливіших завдань консультативно-дорадчих органів

нині є сприяння розвитку громадської ініціативи, яка може набувати таких форм: касаційні законодавчі ініціативи, які стосуються щойно ухваленого нормативно-правового акту і є реакцією на урядову політику; превентивні законодавчі ініціативи, суть яких зводиться до впливу на процес ухвалення нормативно-правових актів на етапі їх розроблення; альтернативні законодавчі ініціативи, здатні запобігати політичним крокам влади або бути реакцією на них.

На основі проведених досліджень і пошуків ефективних механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю можна зазначити, що громадські консультативно-дорадчі органи – один із важливих суб'єктів процесу взаємодії органів місцевого самоврядування з громадою та вироблення сучасної освітньої політики і забезпечення якісних освітніх послуг в ОТГ. Їх участь у цьому процесі насамперед консультативна, контролююча та представницька.

Враховуючи цікавий досвід роботи консультативно-дорадчих органів з питань освіти можна навести приклади певних структур по регіонах: консультативно-дорадчий комітет при виконкомі міської ради (Лозівська міська ОТГ, Харківська область); колегія відділу освіти (Ямницька ОТГ, Івано-Франківська область); Молодіжний консультативно-дорадчий орган на території ОТГ (Великоандрусівська ОТГ, Кіровоградська область); піклувальні ради в ОТГ (Новопокровська, Троїцька ОТГ, Луганська область).

Не викликає сумнівів важливість усвідомлення значущості функціонування партнерських зв'язків із громадськістю керівників освіти органів місцевого самоврядування ОТГ. Це допоможе підняти імідж органів місцевої влади й поступово привернути увагу усіх членів громад до реформування держави загалом. Ефективність роботи консультативно-дорадчих органів місцевого самоврядування ОТГ залежить від їх суб'єктного складу та наявності політичної волі враховувати результати освітньої діяльності в розбудові можливих громад.

Список використаної літератури:

1. Гузій Н.В., Шестакова Т.В. Педагогічне дорадництво в Україні: реалії та перспективи. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: зб. наук. пр. звітно-наукової конф. викладачів університету за 2013 рік (м. Київ, 4-6 лютого 2014 року) / укл. Г.І. Волинка, О.В. Уваркіна, О.П. Ємельянова. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 161–163.
2. Крупник А.С. Громадський контроль: сутність і механізми здійснення. Теоретичні та прикладні питання державотворення. *On-line збірник наук. праць ОРІДУ НАДУ при Президентові*

- України. 2007. Вип. 1. URL: http://novyistryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf (дата звернення: 17.03.2017).
3. Крутій О.М. Сучасний стан діалогової комунікації між органами державної влади та громадськістю в українському суспільстві. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Diur_2012_2_3 (дата звернення: 17.03.2017).
  4. Питання консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 599. *Офіційний вісник України*. 2009. № 45. Ст. 1511.
  5. Общественные советы как механизм участия общественности в работе государственных органов : сб. материалов / сост. В. Брайт; науч. ред.: Н. Боржелли, А. Ткачук. Киев : Легальный статус, 2004. 160 с.
  6. Code of Good Practice for Civil Participation in the DecisionMaking Process (CONF/PLE(2009) CODE1): Adopted by the Conference of INGOs at its meeting on 1st October 2009. Strasburg, 2009. 17 p.
  7. Філософські та методологічні проблеми права : наук. журн. / редкол.: В.В. Черней (голова) та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. № 1(13). 208 с.
  8. Освіта в об'єднаній територіальній громаді: перші кроки. Політична партія «Українська Галицька Партія», 2018. URL: https://uhp.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/dovidnyk-osvita-v-OTG-UHP-2018-finish-24_04_2018.pdf (дата звернення: 17.03.2020).

Khomenko V. Advisory educational activities in local self-governments of ATCs

One of the most important tasks of advisory bodies today is to promote the development of public initiative, which can take the following forms: cassation legislative initiatives that relate to the newly adopted legal act and are a reaction to government policy; preventive legislative initiatives – they are intended to influence the process of adopting regulations at the stage of their development; alternative legislative initiatives capable of preventing or responding to political actions of the authorities.

The article analyzes the main problems that exist in the interaction of local self-government bodies with the public in the region through advisory bodies. The main directions of dialogue improvement on the regional level are determined with the purpose of establishing partnerships in local self-government bodies with the public.

The improvement of normative-methodical and communication support of local self-government reforms was investigated on the basis of application of effective tools of social dialogue in the process of unification and development of reformed communities, public involvement in this process and strengthening of responsibility of residents for community and quality of life. The study examined both objective sources and subjective sources (results of expert questionnaires, media materials, individual interviews).

At the same time, the opinion of representatives of local authorities and the public on the researched issues was separately clarified during the questionnaire. Civic participation was studied at all major stages of unification and the development of united communities. These processes were conditionally divided into 20 stages: 10 at the stage of unification and 10 at the stage of OTG development. At each of these stages, the study examined possible forms of public participation.

Based on the assessments of public participation made by experts at each stage of the integration and development of each of the studied OTG, their rating is formed on the basis of the level of public participation. The research and processing of the results were carried out on the basis of a specially developed method of interregional research of the involvement of residents in the processes of unification and development of territorial communities.

Key words: *advisory bodies, local self-government bodies, advisory body.*

УДК 377.1:37.013.43

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.46>**С. М. Цимбрило**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті досліджено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови полікультурного виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу та зазначено, що вони вимагають комплексної реалізації в процесі навчання із застосуванням культурологічного, синергетичного та інтегративного підходів.

На основі проведеного аналізу теорії та практики полікультурного виховання студентів в освітньо-виховному середовищі вищого навчального закладу сформульовано такі педагогічні умови полікультурного виховання студентів: виявлення чинників і формування позитивної мотивації полікультурності; організація освітньо-виховного середовища на засадах синергетики; використання когнітивного потенціалу змісту навчання на засадах інтеграції.

Наведено визначення понять «полікультурна освіта» та «полікультурний освітній простір». Визначено мету та завдання полікультурного виховання. Виокремлено низку чинників, які впливають на формування полікультурної вихованості студентів. Виявлено, що за своїми якісними особливостями чинники полікультурності бувають педагогічної природи, тобто власне педагогічні, навмисно створені, й іншої природи, але педагогічно значущі. До останніх належать чинники дуже широкого діапазону: від державного устрою, політики, яка проводиться урядом, до сім'ї, особливостей дозвілля, кола друзів. Оскільки чинники останньої групи діють практично постійно, то кожна людина несе на собі слід їхніх впливів протягом усього життя, що визначає їхню особливу педагогічну значущість і необхідність зважати на них у педагогічній практиці.

Розглянуто причини, які перешкоджають успішному розв'язанню проблеми полікультурного виховання (мотиваційні, інформаційні та організаційні). Мотиваційні причини пов'язані з тим, що викладачі недооцінюють виховну роль гуманітарних предметів, а також із браком лінгво-культурологічних знань і відсутністю належного методичного забезпечення. До інформаційних причин відносять такі, що пов'язані з відсутністю акцентів на полікультурному компоненті у змісті більшості програм і підручників з предметів гуманітарного циклу, недостатньою інформаційною забезпеченістю шкіл. Серед організаційних причин найсуттєвішими є неспіввіднесеність організаційної структури виховного процесу з інтересами студентів.

Обґрунтовано доцільність оптимізації змісту навчання на основі використання виховного потенціалу усіх навчальних дисциплін для пробудження духовних почуттів студентів і сприйняття та формування духовних цінностей.

Ключові слова: полікультурне виховання, полікультурна освіта, полікультурна компетентність, педагогічні умови полікультурного виховання, ВНЗ, освітньо-виховне середовище, синергетичний підхід, культурологічний підхід, інтегративний підхід, духовні цінності.

Постановка проблеми. Вимоги часу диктують необхідність розробки нових наукових підходів до виховання студентської молоді в умовах полікультурного простору. В основі сучасних перетворень мають відбуватися зміни, насамперед в освітній сфері, основним принципом яких є підготовка спеціаліста, здатного вдосконалювати свої професійні якості, відтворювати й розширювати власний життєвий досвід, перетворювати матеріальні умови життя суспільства, його культуру, накопичувати і створювати нові цінності.

Полікультурна освіта студентської молоді – це частина професійної освіти, спрямована на засвоєння культуро-освітніх цінностей інших культур на

основі взаєморозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, расизму, шовінізму. Мета полікультурного виховання полягає у формуванні особистості, здатної до активної й ефективної життєдіяльності у багатонаціональному культурному середовищі.

Завданнями полікультурної освіти є виховання почуття національної гідності, любові до Батьківщини, глибокої пошани до культури свого народу; формування уяви про культурно-національне розмаїття світу, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей, гуманного ставлення, толерантності в процесі взаємодії з носіями відмінних культур, а також формування

готовності викладачів до особистісного культурного самовизначення та здійснення полікультурного виховання студентів.

Нині надзвичайно важливою є необхідність урахування полікультурного простору, в якому виховується майбутній фахівець-професіонал. Полікультурний освітній простір розглядається як локальна освіта, як простір спільної життєдіяльності педагогів і батьків, у якому здійснюється поєднання загальнокультурного, соціального, освітнього та особистого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Низка наукових праць присвячена питанням полікультурного виховання та освіти (Л. Барановська, Ю. Бахтін, А. Бенкс, К. Беннет, В. Болгаріна, Д. Вешбурн, Л. Голік, П. Горські, К. Грант, О. Гукаленко, Я. Гулецька, В. Гуров, В. Давидов, Г. Даутова, О. Джуринський, Г. Дмитрієв, О. Дубовик, В. Єршов, Л. Ібрагімова, П. Каптерєв, В. Кемінь, Я. Коменський, М. Красовицький, В. Кукушкін, Н. Лавриченко, І. Лощенова, В. Макаєв, З. Малькова, Т. Менська, В. Міттер, С. Ньюто, Г. Палаткіна, Т. Пантюк, А. Перотті, П. Ремсі, Т. Рюлькер, В. Скотний, К. Слітер, А. Солодка, О. Столяренко, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Н. Якса); формуванню полікультурної компетентності (Р. Агадуллін, Л. Голік, О. Гуренко, В. Кузьменко, Н. Лебедева, Л. Перетяга, Т. Поштарьова); теорії культури (О. Арнольдів, В. Біблер, Н. Бердяєв, Г. Васянович, Е. Ільєнков, М. Каган, В. Межуєв, Е. Соколов); полікультурній і глобальній освіті (В. Болгаріна, О. Ковальчук, Т. Левченко, О. Литвинов, В. Макаєв, З. Малькова, І. Прокопенко, Л. Супрунова).

Особливе місце посідають загально-педагогічні та психологічні аспекти полікультурного виховання (Є. Ананьян, М. Баяновська, В. Біблер, М. Вачевський, Л. Волик, О. Джуринський, П. Каптерєв, О. Ковальчук, І. Лощенова, Н. Миропольська, А. Панченко, О. Рудницька, А. Солодка, О. Сухомлинська), теоретичні основи виховання (І. Бех, А. Бойко, В. Бойченко, Г. Ващенко, О. Вишневський, А. Вихрущ, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Козловська, А. Максименко, Л. Оршанський, М. Пантюк, Н. Скотна, В. Сухомлинський, М. Чепіль).

Досліджувалися питання культурологічної підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів (Г. Белугіна, О. Вознюк, Ф. Каган, О. Картавих, Н. Підбуцька, О. Романовський, Л. Товажнянський, Д. Чернілевський, З. Шевців), а також проблеми виховання у полікультурному середовищі навчального закладу (Л. Гончаренко, О. Грива, Г. Даутова, В. Долженко) педагогів і батьків, у якому здійснюється поєднання загальнокультурного, соціального, освітнього і особистого.

Всебічний аналіз сучасних досліджень дозволив виокремити основні положення, які полягають у тому, що полікультурна освіта трактується

як здатність освіти і виховання навчати студентів сприймати різноманіття культур, створювати умови для формування толерантності, сприяючи формуванню національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості. Сучасна педагогіка розглядає полікультурну освіту як засіб зниження соціального напруження у суспільстві й інструмент формування у особистості цілісного бачення світу.

Мета статті полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов полікультурного виховання студентів; забезпеченні формування полікультурної вихованості та полікультурної компетентності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Полікультурне виховання пов'язане практично з усіма напрямками та видами виховання, однак найважливішими для його реалізації є зв'язки з духовним і моральним.

Виховання *духовне* – виховання ціннісного ставлення до життя, яке забезпечує стійкий і гармонійний розвиток людини, виховання почуття обов'язку, справедливості, щирості, відповідальності та інших якостей, здатних надати вищого сенсу справам і думкам людини. Виховання *моральне* – цілеспрямоване формування системи моральних ставлень, здатності до їх удосконалення і вміння діяти з урахуванням суспільних моральних вимог і норм, міцної системи звичної повсякденної моральної поведінки. Поняття «патріотизм» поєднує любов до Батьківщини, до землі, де людина народилася і виросла, гордість за історичні досягнення свого народу [16, с. 25].

Проведений аналіз теорії та практики полікультурного виховання студентів в освітньо-виховному середовищі вищого навчального закладу дозволив сформулювати такі **педагогічні умови полікультурного виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу:**

1) *виявлення чинників і формування позитивної мотивації полікультурності:* формування позитивної мотивації до сприйняття полікультурної інформації та позитивного ставлення до культурних відмінностей, виховання поваги та толерантності до загальнолюдського через глибоке усвідомлення рідного, національного на основі культурологічного підходу;

2) *організація освітньо-виховного середовища на засадах синергетики:* організація цілісного освітньо-виховного середовища у вищому навчальному закладі в єдності навчальної та позааудиторної діяльності на основі синергетичного підходу;

3) *використання когнітивного потенціалу змісту навчання на засадах інтеграції:* полікультурна підготовка студентів у процесі викладання

різних дисциплін з використанням виховного потенціалу усіх навчальних предметів на основі інтегративного підходу.

Розглянемо кожну з цих умов детальніше. *Перша педагогічна умова передбачає формування позитивної мотивації до сприйняття полікультурної інформації й позитивного ставлення до культурних відмінностей, виховання поваги та толерантності до загальнолюдського через глибоке усвідомлення рідного, національного на основі культурологічного підходу.*

Доцільно активізувати гуманістичні підвалини усього навчально-виховного процесу, до складників якого належить [17, с. 29–30] гуманізація (актуалізація у середовищі моральних взірців життя, створення емоційно-сприятливої атмосфери); моральний розвиток (реалізується через принцип взаємозв'язку етичної освіти з емоційними і діяльними формами педагогічного впливу на особистість, застосування ситуацій морального вибору); самовизнання і самовдосконалення (етична само-рефлексія); активізація почуття власної гідності; актуалізація морального потенціалу (шляхом індивідуального і диференційованого підходів). У будь-якому випадку освітнє середовище має бути навчальним, розвивальним, виховуючим, інформативним, екологічним, естетичним, діалогічним, гуманним, духовним [7, с. 94].

Важливою умовою створення науково-обґрунтованих теоретичних засад полікультурного виховання є *виявлення глибинного зв'язку між проблемою культури і проблемою освіти, педагогікою та філософією, культурологією та іншими суміжними науковими галузями.* Полікультурне виховання спрямоване на формування певних особистісних якостей, які виявляються у відповідній поведінці, у ставленні до інших людей, до самого себе, тобто на досягнення належного рівня вихованості (полікультурної вихованості).

За своїми якісними особливостями **чинники** полікультурності бувають *педагогічної природи*, тобто власне педагогічні, навмисно створювані, й *іншої природи*, але педагогічно значущі. До останніх належать чинники дуже широкого діапазону: від державного устрою, політики, яка проводиться урядом, до сім'ї, особливостей дозвілля, кола друзів. Оскільки чинники останньої групи діють практично постійно, то кожна людина несе на собі слід їхніх впливів протягом усього життя, що визначає їхню особливу педагогічну значущість і необхідність зважати на них у педагогічній практиці.

Нині визначено *причини, які перешкоджають успішному розв'язанню проблеми полікультурного виховання.* Мотиваційні причини пов'язані з тим, що викладачі недооцінюють виховну роль гуманітарних предметів, а також із браком лінгво-культурологічних знань і відсутністю належного методичного забезпечення.

До інформаційних причин відносять такі, що пов'язані з відсутністю акцентів на полікультурному компоненті у змісті більшості програм і підручників із предметів гуманітарного циклу, недостатньою інформаційною забезпеченістю шкіл. Серед організаційних причин найсуттєвішими є неспіввіднесеність організаційної структури виховного процесу з інтересами студентів: палітра вибору окремих видів діяльності часто обмежена, не впроваджуються діалогічні й особистісно-орієнтовані методи роботи.

Ми спиралися на *чинники, які зумовлюють формування загальнолюдських і національних цінностей у студентів вищих технічних навчальних закладів:* засоби масової інформації, родина, спілкування з товаришами (академічна група), самоосвіта, художня література, навчальні дисципліни, спілкування з викладачами, мистецтво, участь у суспільному житті [5]. Чинник (фактор) наростаючої значущості полікультурного виховання, зміни педагогіки загалом – це глобалізаційні, інтеграційні світові процеси.

Друга педагогічна умова передбачає організацію цілісного освітньо-виховного середовища у вищому технічному навчальному закладі в єдності навчальної та позааудиторної діяльності на основі синергетичного підходу.

Наявність загальнолюдських проблем доводить, що світові потрібна освіта, спрямована на формування особистості, здатної до різнобічного цілісного бачення й аналізу складних проблем суспільства та природи і готової до вирішення цих проблем [8, с. 57]. Новою методологічною основою в модернізації освіти може виступати синергетика – новий напрям науки про еволюцію матерії та її поведінку, яка покликана вирішувати психологічні, дидактичні, культурологічні і світоглядні проблеми освіти, що виникли в результаті ускладнення навколишнього духовного, соціального та природного світу.

Синергетична концепція освіти може слугувати передумовою для реалізації переструктурування теперішньої освіти на якісно новому рівні [11, с. 8]. Вона у жодному разі не відкидає існування певних загальних закономірностей розвитку і *спрямована на збереження загальнолюдських культурних цінностей.*

Синергетична освіта покликана *формувати синергетичні цінності* у студентів за допомогою навчання основам теорії самоорганізації, яке сприяє гармонійному розвитку студентів, становленню особистості [12]. Як вважає В.Г. Буданов, природньо ввести синергетику в освітній процес відразу по трьох напрямках:

1. *Синергетика для освіти:* інтегративні курси синергетики в середній і вищій школі.

2. *Синергетика в освіті:* впровадження в окремих дисциплінах матеріалів, які ілюструють

принципи синергетики і використання мови синергетики, що в подальшому дає змогу створити горизонтальне поле міждисциплінарного діалогу, поле цілісності науки і культури.

3. *Синергетика освіти*: синергетичність самого процесу освіти, становлення особистості і знання. Тут найбільше виявляється постнекласичний характер синергетики у процесах діалогу і в розвитку самореферентних систем [1, с. 300].

Нове бачення світу, розуміння людиною власної відповідальності за його долю стає головною умовою виживання людства, але формування нового світобачення можливе лише зі зміною менталітету. Звідси – потреба у такій радикальній реформі освіти, яка зробила б можливим не тільки аналіз, розчленування цілого на частини, але й синтез, взаємопов'язування знань.

Нове поняття фундаментальності включає ідею цілісного бачення природи, людини і суспільства в контексті міждисциплінарного діалогу, у якому проблема взаєморозуміння природознавця і гуманітарія є головною [2]. Механізмами *взаємодії та взаємовпливу полікультурного середовища й особистості та можливості їхнього регулювання* є такими: культурна інтеграція, адаптація до соціальних умов, які швидко змінюються, соціально-психологічна ідентифікація.

Важливим є звернення до поняття полікультурного середовища. У роботах О.В. Гукаленко *полікультурний освітній простір (простір-час)* характеризується у двох аспектах: *як система*, яка розкриває об'єктивні потреби суспільства в інноваційних технологіях полікультурної освіти й відображає його сутнісну, змістовну і методологічну характеристики; *як середовище*, у якому задовольняються потреби в освіті, адаптації, підтримці та захисті різних етнічних спільнот і окремої особистості на основі діалогу, взаємозбагачення та взаємодії культур [4]. У процесі планування змісту полікультурного виховання необхідно брати до уваги соціокультурну специфіку середовища, у якому перебувають студенти, їхні індивідуальні особливості [6].

Оскільки термін «середовище» в освіті – поняття неоднозначне і неоднопорядкове, то ми спиралися на таку його основну рису як культуротворчість, де під культуротворчим середовищем розуміємо «сукупність матеріальних і духовних чинників і засобів, які сприяють перетворенню індивіда на особистість та індивідуальність у процесі вирішення освітніх завдань, спрямованих на інтелектуальний, художній і практичний розвиток особистості [9, с. 39].

Загалом не можливо говорити про універсальну модель освіти у полікультурному суспільстві. Вона завжди буде залежати від низки чинників [3, с. 179]. Полікультурне середовище виконує стосовно особистості конкретні функції: іденти-

фікації; психологічного захисту і підтримки; створення та зміцнення нових соціальних зв'язків.

Третя педагогічна засада передбачає полікультурну підготовку студентів у процесі викладання дисциплін із використанням виховного потенціалу усіх навчальних предметів на основі інтегративного підходу.

Виховання особистості за своєю сутністю – процес *інтегративний*, оскільки він передбачає поєднання найрізноманітніших, часто навіть протилежних, властивостей і якостей у єдине ціле. Сучасний хід суспільного розвитку потребує глибокого *міжнаукового синтезу педагогіки і всіх «людинознавчих» наук*: філософії, соціології, психології, історії, фізіології, етики, естетики, біології, медицини, кібернетики тощо. При такому розумінні педагогіка стає однією з найважливіших галузей суспільствознавства і людинознавства, *інтегративною наукою про виховання людини*, яка синтезує у своєму предметі інформацію багатьох суспільних і природничих наук [10].

Важливою соціально-політичною детермінантою необхідності полікультурного виховання є інтенсивний розвиток інтеграційних процесів як важливого складника розвитку сучасного світу, а також прагнення України та інших держав інтегруватися у світовий і європейський соціально-культурний простори, зберігаючи за цих умов національну своєрідність [14].

У ході навчально-виховного процесу формуються соціально важливі якості особистості студента, які відповідають вимогам міжнародних стандартів стосовно якості професійної підготовки фахівця (навчання і виховання, рівень освіченості); формуються інтегровані з різних дисциплін знання і вміння, які є основою професійної компетенції; формується професійний поняттєвий апарат вищого рівня узагальнення; реалізується наступність у навчанні; формується система відносин у професійній діяльності завдяки різним напрямкам виховання студентів в умовах гуманізації навчання на основі особистісно-орієнтованого підходу [13]. Очевидно, що забезпечення цілісності й ефективності педагогічних досліджень сучасної педагогіки не можливе без використання *інтеграційних процесів*.

Реалізація полікультурного потенціалу змісту освіти потребує міждисциплінарного підходу. Жодна окрема навчальна дисципліна, як і виховний захід, не здатні розкрити все етнічне різноманіття і забезпечити успішний процес полікультурного виховання студента. Саме тому перша і, можливо, найважливіша проблема для системи освіти майбутнього – це інтеграція, створення єдиного освітнього та інформаційного простору.

Інтегрований підхід до організації навчання є важливим засобом удосконалення предметної системи, подолання її недоліків, який сприятиме

реалізації виховної функції навчання. Ефективним навчання буде тоді, коли за допомогою цікавого і доступного матеріалу відбувається залучення студентів до пізнавальної діяльності; поглиблення взаємозв'язків у взаємозалежності між предметами, сприяння глибшому усвідомленню студентами розрізненої, багатогранної інформації, об'єднаної загальною ідеєю, сконцентрованою у часі.

Виявлення гуманістичних аспектів професійної педагогіки засобами інтеграції знань, умінь і цінностей студентів для формування творчої особистості фахівця з повноцінними професійними знаннями й умінями, цілісним світоглядом і системою загальнолюдських і професійних цінностей є одним із основних завдань сучасної педагогіки. Полікультурний зміст необхідно інтегрувати в усі навчальні предмети протягом усього періоду навчання, оскільки інтегративний підхід до навчання і виховання студентів має значні морально-духовні розвивальні можливості.

Висновки і пропозиції. Таким чином, основою полікультурного виховання є формування у студентів полікультурних знань, які повинні перерости у переконання, формуючи в подальшому полікультурну поведінку фахівця у професійній діяльності. Тому основним завданням є формування відповідного змісту навчання на основі використання виховного потенціалу усіх навчальних дисциплін для пробудження духовних почуттів студентів і сприйняття та формування духовних цінностей.

Педагогічні умови формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців є взаємопов'язаними та вимагають комплексної реалізації у процесі навчання із застосуванням культурологічного, синергетичного та інтегративного підходів. Визначені чинники полікультурності та роль освітньо-виховного середовища у формуванні полікультурної вихованості студентів зумовлюють розв'язання важливого соціального завдання – високодуховної, культурно-освіченої, гуманної та толерантної до інших культур особистості.

Список використаної літератури:

- Буданов В.Г. Трансдисциплінарное образование: технологии и принципы синергетики. *Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов*. М. : Прогресс-Традиция, 2000. Вып. 1. С. 285–304.
- Горбунова Л. Освіта в умовах поліетнічного суспільства. *Вища освіта України*. 2002. № 4. С. 8–14.
- Грива О.А. Толерантність у процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : дис. д-ра філос. наук: 09.00.10. К., 2008. 417 с.
- Гукаленко О.В. Теоретико-методологические основы педагогической поддержки и защиты учащихся-мигрантов в поликультурном образовательном пространстве : автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.01. Ростов н/Д., 2000. 36 с.
- Долженко В.О. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2006. 20 с.
- Кравченко Л.В. Полікультурне виховання студентської молоді. URL: <http://intkonf.org/kravchenko-lv-polikulturene-vihovannya-studentskoyi-molodi/>.
- Кукушкин В.С. Общие основы педагогики : учеб. пособие. М. : Ростов н/Д : ИЦ «МарТ», 2006. 224 с.
- Лутай В. Про організаційні заходи розроблення синергетичної парадигми та її впровадження у освітні системи. *Вища освіта України*. 2003. № 2. С. 54–58.
- Макареня А.А. Культуротворческая среда: статус, структура, функционирование : курс лекций. Тюмень : ТОГИРРО, 1997. 66 с.
- Малькова З.А. Педагогическая наука на новом этапе. *Советская педагогика*. 1989. № 1. С. 3–5.
- Мукушев Б.А. Синергетическое образование: перспективы и проблемы. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2006. № 4. С. 8–12.
- Назарова Т.С. Парадигма нелинейности как основа синергетического подхода в обучении. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2003. № 1. С. 3–10.
- Сліпчишин Л.В. Інтегрований підхід до вивчення матеріалознавства та гуманітарних дисциплін у вищих професійних училищах машинобудівного профілю : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2006. 21 с.
- Солодка А.К. Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2005. 20 с.
- Цимбрило С.М. Методичні основи полікультурного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : методичні рекомендації. Львів : Сполом, 2011. 20 с.
- Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе : учебн. пособие. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 437 с.
- Шемшурина А.И. Система воспитания этической культуры школьников : автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.07. Москва, 1998. 66 с.

Tsymbrylo S. Pedagogical conditions of polycultural education of students in educational environment of higher educational establishment

Pedagogical conditions of polycultural education of students in educational environment of higher educational establishment are researched and theoretically grounded in the article. It is also indicated that they require complex implementation with the application of culturological, synergistic and integrative approaches.

The following pedagogical conditions of polycultural education of students are formulated on the basis of thorough analysis of theory and practice of polycultural education of students in educational environment of higher educational establishment: identification of factors and forming of positive motivation on the basis of polyculturalism; organization of educational environment on the basis of synergetics; application of cognitive potential of educational content on the basis of integration.

The notions of "polycultural education" and "polycultural educational environment" are defined. The objective and tasks of polycultural education are determined. Factors affecting the forming of polycultural competence are identified. According to their qualitative features factors of polycultural competence are divided into those of pedagogical nature and those of other nature. The latter include factors ranging from political system, state policy to family, leisure time, friends. These factors having longlasting effect, every person feel it throughout life. This influence determines their particular pedagogical significance and the importance to consider them in pedagogical practice.

The reasons preventing from successful solving the problem of polycultural education are considered. They are motivational, informative and organizational. Motivating reasons relate to teachers' underestimation of educative function of humanitarian subjects as well as to the lack of linguistic and culturological knowledge and relevant methodological support. Informative reasons are described as those relating to the lack of emphasis on polycultural component in the content of the vast majority of syllabuses and study aids on humanitarian subjects and insufficient information support of schools.

The most essential organizational reason is incompatibility of organizational structure of educational process with students' interests. The article also proves the expediency of optimization of the content of education on the basis of application of educational potential of all academic disciplines with the purpose of awakening of moral feelings as well as perception and forming of moral values.

Key words: *polycultural upbringing, polycultural education, polycultural competence, pedagogical conditions of polycultural education, higher educational establishment, educational environment, synergistic approach, culturological approach, integrative approach, moral values.*